

Civilitika

a népfelség tudománya

Civilitika

a népfelség tudománya

© Civil Összefogás Közhasznú Alapítvány, 2016
© Dr. Halzl József, © Dr. Csizmadia László, © Dr. Fricz Tamás,
© Dr. ifj. Lomnici Zoltán, © Kiszelly Zoltán, © Dr. Kecskés András,
© Orosz Timea, © Dr. Bodó Barna, © Dr. Papp Miklós,
© Dr. Szabó Endre, © Dr. Barsi Balázs, © Tőkéczki László,
© Heizler Norbert László, © Bayer Zsolt, 2016

ISBN 978-615-5700-02-6

ELŐSZÓ

A civil szféra napjainkra teljesen megszokott és általános fogalomná vált. Egy demokratikus berendezkedésben működő ország alapvető és elengedhetetlen feltétele egy erős civil réteg, amelynek elsődleges feladata, hogy olyan társadalmi problémákat reprezentáljon, amelyek a politikai diskurzusban sokszor háttérbe szorulnak. Az alapvetően erősen az individuuum eszméjét előtérbe helyező, atomizált társadalmakban különösen fontos a civil szféra szerepe, mivel ennek a rétegnek nagyon erős közösség-szervező tevékenysége van. A közösségtudat létrehozása és erősítése olyan lényegi jellemző, amely minden civil szervezetnél megtalálható, amely mindenképpen pozitív jelenség függetlenül attól, hogy éppen milyen célokat kívánnak megvalósítani egyes szervezetek. Hiszünk abban, hogy a civil társadalom politikai korlátok nélküli tevékenysége nagyban hozzájárul a közjó elősegítéséhez és a közösségi érdekek érvényesítéséhez. Ezt a célt értéksemlegesen nem lehet elérni, minden egyes törekvésnek értékeket kell közvetítenie, olyan értékeket, amelyekre egy közösség és egy eszme alapozható. Manapság azt láthatjuk, hogy relativizálódnak az értékek, sokan nem érznek magukban szilárd erkölcsi és szellemi talapzatot. Meglátásom szerint a civil kezdeményezéseknek és ezen belül is a mi ügyünknek az egyik legfontosabb mozgatórugója az értékek és a hagyományok megőrzése, illetve továbbadása.

Társadalmi felelősséget felvállaló civilekként munkánkban esszenciális fontosságú az önkéntesség erénye, mivel ezek a törekvések arra irányulnak, hogy egy jobb és élhetőbb társadalmat, közösséget hozzanak létre. Ezért mondhatjuk, hogy az állami és a civil szféra kölcsönösen feltételezi egymást, és támogatásra szorulnak az alulról induló kezdeményezések. Ez azonban nem mindig volt így. Magyarországon a civil létmód mint alapvető társadalmi szerep a rendszerváltás óta létezik. A kommunista diktatúrában ezeket a törekvéseket elfojtották vagy olykor sokszor meg sem fogalmazódtak. Ebben óriási fordulóponthoz vezetett az 1956-os szabadságharc, amely társadalmi és nemzeti törekvéseket fogalmazott meg. A nemzeti öntudatnak olyan megnyilvánulása ez, amely tartást, önképet és biztonságot adhat egy

nemzetnek, és hatása még ma is eleven él. Az ekkori események kapcsán egy addig sosem látott társadalmi összefogás valósult meg, amely a magyarországi civil tevékenységeknek mai is fontos alapzatát képezi.

Akik személyesen végigkövették ezeket az eseményeket, teljes magabiztossággal állítják, hogy '56 a mai életünket is közvetve befolyásoló történelmi esemény. Számunkra ezek a napok a remény időszaka volt, ahol azt éreztük, hogy olyan folyamatok indultak el, amelyek gyökeres változást hozhatnak életünkben. Ez a remény politikai okokból gyorsan elveszett, de emléke nagy erőt és kitartást adott, ami meghatározta mindennapjainkat a rendszerváltásig.

Különböző civil kezdeményezések már a tiltás időszakában is szerveződtek, ennek egyik első állomása az 1970-es évek végén alakult városmajori ifjúsági közösség. Polgári foglalkozásunk mellett belső késztetést éreztünk, hogy létrehozunk egy olyan csoportosulást, egy ifjúsági szervezetet, amely a polgári értékeket ápolja. Felismertük a közösségben rejlő erőt, amely az egyén felett áll, és eme összefogás érdekében mindent megtettünk, ami hatalmunkban állt az elnyomó politikai légkörben.

Ennek az illegalitásban működő szervezetnek az elsődleges célja az volt, hogy minél több fiatalt a közügyek és a kultúra irányába fordítson, amire nem adódott más lehetőség egy diktatúrában. Alapvetően nyitott volt mindenki számára, de meghatározott értékeket próbáltunk közvetíteni: a polgári öntudat kialakítását és a keresztény kultúrkör ápolását tartottuk legfőbb feladatunknak. Tevékenységünkkel megpróbáltuk elősegíteni, hogy az ifjúságban szilárd értékrend alakuljon ki, és értelmes élet lehetőségét biztosítsuk egy olyan elnyomó rendszerben, ahol ez sokaknak nem adathatott meg, tehát egyfajta belső autonómia kialakításán fáradoztunk. Meg akartuk honosítani az ifjúságban a komolyzene szeretetét és hallgatását, mivel ez elengedhetetlen egy fiatal szellem fejlődéséhez, illetve szavalóversenyek és különböző előadások által próbáltuk szélesíteni a magyar irodalmi és történelmi ismereteket. Ezt az időszakot tekinthetjük a Rákóczi Szövetség elődjének is, mert ekkoriban már határon túli fiatalok is részt vettek közösségünkben, elsősorban Felvidékről. Már ekkor meghatározó cél volt számunkra a történelmi igazságtalanság enyhítése, amely a felvidéki magyarságot érintette.

A civil társadalom számára az igazi fordulat a rendszerváltással jött el, amikor is lehetőség nyílt arra, hogy megvalósítsunk mindent, ami 1956-ban

elindult. Ennek szellemében a múltba néztünk és a jövőt láttuk. A Rákóczi Szövetség 1989-es megalakulásával napvilágot látott a nemzeti öntudat erősítésének esélye, amelyet a kommunista rendszer oly sokáig megpróbált elnyomni. A Szövetség II. Rákóczi Ferenc nevét viseli és az ő szellemiségét próbálja közvetíteni. A fejedelem olyan átütő történelmi személy, hogy még a kommunisták is be akarták fogni saját vitorlájukba. Olyan személyiség, akit mindenki befogad és tisztel, ezáltal egy teljes nemzet jelképe. Fontos impulzus volt számunkra a harmadik magyar köztársaság első miniszterelnökének, Antall Józsefnek a szavai: „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” Mint civil szervezet a Rákóczi Szövetség is ennek szellemében kezdte el tevékenységét: minden magyar ember szolgálata határoktól függetlenül. Éppen ezért a Szövetség magyarországi tevékenységei mellett fontos feladatunk a határon túli magyarok kapcsán az egységesítő törekvések támogatása és a civil társadalom mozgósításának segítése, ami sokszor politikai akadályokba ütközik a környező országokban.

Minden civil szervezet működésének alapfeltétele, hogy tevékenységüket ne befolyásolja az aktuális politikai hatalom; ideális helyzetben a civil társadalom érdekérvényesítő képessége független a pártpolitikai érdekektől. Ez a mi tevékenységünkben is meghatározó, a nemzet, a közös múlt és magyar nyelv fogalmai köré csoportosulva. A sikeres működéshez szükség volt stabil értékrendre és ideológiai alapzatra, amit egyrésről a konzervatív és polgári eszmeiségben találtunk meg, másrésről Magyarország keresztény hagyományainak ápolásában láttuk megvalósíthatónak ezt a célt. Meglátásunk szerint tevékenységünk alapvetően pozitív következményeket eredményez, éppen ezért a Rákóczi Szövetség eddigi életét nem befolyásolta jelentősen, hogy éppen milyen ideológiát képviselő politikai csoport van kormányon. Ez látszik azon is, hogy a Szövetség folyamatosan növekszik, és egyre több emberhez tudunk eljutni, illetve egyre többen támogatják ügyünket a magyar nemzet szolgálatában. A kezdetekben lehetőségeink korlátozottabbak voltak, mint manapság, így elsősorban a felvidéki magyarság került tevékenységeink középpontjába, de ez évről évre folyamatosan bővült, így ma már büszkén mondhatjuk, hogy lehetőségeinkhez mértén tudjuk képviselni és segíteni a partiumi, a vajdasági és a kárpátaljai magyarság ügyét is.

Tevékenységeink középpontjában elsősorban az ifjúság áll, mert fontosnak látjuk, hogy értékek mentén alakítsák ki világnézetüket, továbbá a nemzeti öntudat erősítése és fenntartása is a Szövetség egyik alappillére. Ezen célok mentén szervezzük különböző rendezvényeinket is, amelyek elérhetők minden korcsoport számára, egészen az általános iskolás diákoktól az egyetemistákig. Továbbá fontosnak tartjuk, hogy a határon túli fiatalok megismerkedjenek az anyaországi fiatalokkal. Megismerhetik egymás életét, gondolkodását, illetve olyan kapcsolatokat tudnak kiépíteni, amelyek meghatározók lehetnek életük során. Az ifjúság gondozáson túl fontos felelősséget érzünk az iránt, hogy támogassuk a határon túli magyar családokat az iskolaválasztásnál, mivel úgy látjuk, hogy a magyar iskola választása elengedhetetlen a magyar ifjúság kiteljesedéséhez.

A Rákóczi Szövetség is jól mutatja, miért nagyon fontos a mai társadalmakban az erős civil szféra működése. Minden civil szervezet társadalmilag fajsúlyos problémák mentén szervezi saját célkitűzéseit, ezért fontos a támogatásuk. A jelen kötet is erre hívja fel a figyelmet, a civilitika fogalma kapcsán. A kötetben a magyarországi civil társadalom fontos alakjai tesznek kísérletet arra, hogy tudományosan is megalapozzák azt, amit civil létmódnak hívunk.

Dr. Halzl József,
a Rákóczi Szövetség elnöke,
a Szellemi Honvédő Díj 2015. évi kitüntetettje

KI VAGY ÉS MIÉRT?

Bevezető

Az ember jelenléte a földi valóságban és a neki helyet adó kék bolygó együtt jelenti a közös múltat, a jelent és a jövőt. Nap mint nap tapasztaljuk, hogy az népek okozta társadalmi változások hatnak jól vagy rosszul a szűkebb és tágabb környezetre. Keressük, kutatjuk az emberi társadalom és a természet törvényszerűségeit, tehetjük ezt azért, mert mi vagyunk a Föld gondolkodó lényei. Egyre inkább a minket körülvevő világ megértéséhez szeretnénk közeledni. Drámai felfedezéseinket azonban, mint ahogy történelmünk mutatja, fáziskéséssel kezeljük. Az éllhető természetel megajándékozott ember sokszor válik saját sírásójává, önmaga ellen fordulva. Elvakultan kizsákmányolja éltető természeti környezetét ahelyett, hogy figyelmet fordítana a növény- és állatvilág üzeneteire, amelyek törvényszerűen megmutatják az élet megőrzéséhez szükséges szabályokat. A természeti és társadalmi katasztrófák figyelmeztető jeleinek semmibevétele egyre közelebb hozza a földi élet pusztulását.

Válaszokat kell keresnünk arra a kérdésre, hogy a számunkra teremtett világban milyen kötelező feladataink vannak. Le kell győznünk a bennünk lakozó ördögi tunyaságot, segítségül kellene hívnunk hitünket, nem feledve Istent. A Földön élő emberek számára sokszor saját lelkük sem teljesen megismerhető, nem megérthető módon programozott. Nem lehet véletlen, hogy többségünk hisz a Teremtő létezésében. Az ateizmus és a vallási pluralizmus e szemléleten kevésbé változtat.

Minden ember szabadnak születik, sorsának egyúttal kovácsa is lehet. A szabad gondolkodás keresi az egyezőségeket, és közösségekhez vezet. A természeti és társadalmi törvények szerint vannak köztünk erősek, okosak, sőt vezetésünkre alkalmasak. Történelmi tény, hogy az emberek

többsége vezetetté válik, és igényli a kiemelkedők által nyújtott gondoskodó biztonságot. Az emberek a természet adta szabadságuk mellett akarral rendelkeznek, és ha erőszak nem korlátozza őket, megválaszthatják vezetőiket.

A társadalmi élet folytonos változása mellett az ösközössegtől eljutotunk a működő demokráciáig, ahol valljuk a jogállamiság szükségességét. Nem tagadhatjuk, hogy a különböző nemzetek polgárai más és más módon szocializálódtak. Így a demokráciafelfogásuk és az általuk elfogadott jogállamiság is különbözhet egymástól. Az ország polgárai más szempontok szerint választhatják ki a vezetőiket, akiknek bizalmat szavaznak.

A társadalmak fejlettségének mai fokán különböző ideológiai felfogások és izmusok hatására létrejött pártok felajánlkozásából választhatnak a civil polgárok. A lelkiismeretünk szerinti választás azért lehetséges, mert antropológiai sajátosságaink különleges képességekkel ruháztak fel minket. Cselekvéseink nemcsak ösztönösen nyilvánulnak meg, hanem gondolkodóképességünk birtokában értelmes módon használhatjuk készségeinket. Tehetjük ezt öncélúan vagy az emberi közösségek javára is. Született és tanult képességeinket a közjóért kell működtetnünk.

El kell hinnünk, hogy minden ember a Teremtő akaratából más és más küldetésre hivatott. Tisztelnünk kell a természet legalapvetőbb közösségét, a családot. Ez a kisközösség középpont, minden jó és rossz kezdetének forrása. A családok hozzáadott értéket jelentenek a nemzet fenntarthatóságát illetően. A nemzet alappillérei, az összetartozás szimbólumai, nemzetben mért számosságuk tükrözi az életerőt, a jövőbe vetett bizalmat és a keresztény civilizáció továbbélésének távlatát.

Polgárok és közösségeik egysége és ellentéte

Az emberek egyénileg és közösségben jelenítik meg a civil társadalmat. Ez olyan sokszínű kapcsolatrendszer, ahol a közélet, a közerkölcs keretei között a polgárok szolgálják a családjuk, nemzetük érdekeit. A civil aktivitást segíti a valódi demokrácia és a nép érdekeit szolgáló jogállamiság. A civil társadalom a nép összességével a mindenkori hatalom tulajdonosa. Demokráciákban a hatalmát bizalmával együtt az országgyűlési választásokon meghatározott időre kormányzásra birtokba adja.

A közhatalom képviselői a nép közszolgái, akiknek kötelességük tűrni, sőt igényelni a közösség tagjainak aktív közreműködését a közügyek intézésében. A civilitika és a politika közös vonása az ellentétek egysége és harca. A civilitika sokszínű és a köz szolgálatát más-más módon látja el. A civil közösségek önálló szubkultúráként vannak jelen a társadalomban. Az egyének, polgárok szabadon dönthetnek az általuk választott közösséghez csatlakozásról. A választott civil közösségek célja körülhatárolt, az egyének részére biztosítják szabadságjogaik érvényesítését. A nemzetközösség azonban nem választható, hiszen az anyaföld meghatározó tényező. Ezt a közösséget legfeljebb elhagyni lehet.

A civil polgár nem lehet pártsemleges, mert a demokráciában jogállami keretek között az országgyűlési választások lehetőséget biztosítanak arra, hogy leadhassa voksát a versengő pártokra. A választásoktól történő távolmaradás is állásfoglalást jelent.

A hatalom mindenkori tulajdonosa a nép, míg a különböző pártok versenyeznek a hatalom birtoklásáért. A polgárok a nemzet érdekeit így elválaszthatják a pártok, egy-egy ideológiai és izmushoz kötött felfogás béklyójától.

A civilitika az azonos környezetben szocializálódott emberek sorskérdésekkel kapcsolatos véleményének megjelenítéséhez ad tartalmi tanácsokat és viselkedési motivációkat. Ezzel rést üt a politika közhatalmi monopóliumán.

A civilitika célja a jó kormányzás támogatása, a polgárok által bízalomban részesített hatalomgyakorlók konstruktív segítése. Ugyanakkor figyelemmel van az iránt is, hogy a kormányzati ciklusok alatt elemezze az ellenzéki mozgalmakat, kontrollálja, hogy azok tevékenysége közjóra irányul vagy sem.

A civilitika és a politika három fő összetevője formailag megegyezik, tartalmában azonban eltérő. A három fő összetevő: az érdek, az akarat és a hatalom.

- A politika érdeke pártosságában jelenik meg, a civilitika viszont a közérdeket képviseli.

- A politikai akarat a támogatói tagság érdekeit szolgálja, míg a civilitika akarata a közjóra irányul.

- A politika hatalomszerzésre összpontosít, míg a civilitika a jó kormányzás folyamatosságára törekszik.

Mi a fontosabb: az eszme vagy a valóság?

A hatalom birtoklásának fontossága miatt a politikusok közreműködésével a társadalmak többsége eljutott a demokrácia és a jogállamiság intézményéhez, amely piedesztálra emelte a politikai pártok jogát a választásokon történő részvételre. A pártakatok érvényesítése úgy jeleníti meg a csoportérdeket, hogy ígéreteik tengerében eligazodni szinte lehetetlen. Egyes pártok igyekeznek ismert ideológiákhoz és izmusokhoz közelíteni, ezzel erősítve azon szándékukat, hogy minél több társadalmi réteget tudjanak megnyerni, miközben elfedik hiányos mondanivalójukat.

A 21. század polgársága kiábrándult az ígéreteket halmozó, már megbukott, mutáns ideológiákkal és izmusokkal pántlikázott, önös politikai érdekeket megtestesítő pártokból. A jelenség visszatükröződéseként egyre kevesebben gondolják komolyan, hogy van még klasszikus értelemben vett jobb- vagy baloldal. Ma már többen vallják azt a nézetet, miszerint művi ideológiákkal, erőszakolt nézetekkel nem lehet kijelölni a társadalmi fejlődés egyedüli útját.

A 21. század politikai világa megváltozott. E század polgárai nem érik be a kenyérrel és cirkusszal. Szélsőséges politikai nézetek sem villanyozzák fel a társadalmak tagjait, mert azok félelemkeltők, és a félelem demokráciákban nem kormányozhat.

Egyre több politikusok ismeri fel a polgárokkal folytatott párbeszéd jelentőségét. Növekszik azon polgárok száma, akik aktívan figyelve részt kívánnak venni sorsuk alakításában. A pártokat meghatározó ideológia és izmusfelfogások egyre kevesebbet mondanak a választóknak, a nézetek örökkévalóságának mítosza megszűnt. A történelem bizonyította, hogy egyetlen eszme követése sem hozta el a paradicsomi állapotot. Az emberek nagy többsége múltja, jelene és jövőképe szerint értékeli. Az adott társadalom által garantált, gyakorlatban is megvalósuló életlehetőségek adják döntéseik alapját. A nemzeti megmaradás és a fenntartható élet a legcsábítóbb ígéret, amit fölülírni ideológiai befolyásolással nem lehet.

Az egyénközpontúság követése, az önzés a társadalom és a természet pusztulásához vezet. Ezt láthatjuk, amikor a demokrácia fogalmának kiüresedését észleljük, és amikor a hatalmaskodás áldemokráciát szállítva a pénz és katonai erő primátusával világuralomra tör.

Paradigmaváltásra van szükség. A sok helyütt eltorzult hatalmi piramist a feje tetejéről a talpára kell állítanunk. A nemzetek polgárainak ébredése nélkül ez elképzelhetetlen. A választópolgárok nem elégedhetnek meg azzal, hogy a fotelben, televízió előtt ülve elfogadják, hogy mások, megkérdezésük nélkül önkényesen alakítják sorsukat. A jövőben felerősödik az a szellemileg is képzett aktív civil világ, amely szociális érzékenysége mellett képes megfogalmazni nemzetköziségének érdekeit. A polgári közösségekbe tömörülő emberek fellépése szabályozhatja a mindenkori kormányzás teendőit. Önkéntes civil egyesületek, alapítványok és egyéni módon cselekvő szellemi honvédők nemcsak a nemzetek érdekvédei lesznek, hanem a keresztény nyugati civilizáció értékeinek megőrzői és továbbfejlesztői. A társadalmi gyakorlatban felvállalt szerepük gyümölcse, hogy kialakulnak azok az elméleti összetevők, amelyek kapcsán megjelenik a civilitika mint önálló diszciplína.

A nemzetben élő civilek jogot formálnak az általuk választott képviselővel a kapcsolattartásra és annak folyamatosságára. A civilek nem a politika potyautasai. Az emberi sorsokat hordozó vonatra a politikai pártoknak kell helyjegyet venniük a civilek jegypénztáránál.

Az igazságosság vágyalom vagy szükségszerűség?

Az emberiség vágyai között mindenkor elsődleges szempont volt az igazságosság érvényesítése. Együttélésünk során visszatérő nagy kérdés, mi igazságos vagy mi igazságtalan? Az intézkedő hatalom fellépésének minősítése cselekedeteinek jó vagy rossz irányától, megítéltetésétől függ. A civil társadalom általánosan úgy véli, hogy az igazságosság kéz a kézben jár a rend fenntarthatóságával és a rendszernek a közjó érdekében való működtetésével.

A civilitika talapzata a népszuverenitás. A szuverén nép közösséget alkotva megteremti nemzetét. A demokrácia lehetőséget biztosít a közügyek megegyezéssel történő eldöntésére. A témakör egyik folyamatosan visszatérő, vitatott eleme, hogy miként érvényesülnek a többségi és kisebbségi érdekek. Elfogadott tény, hogy a jogállamiság és a demokrácia keretei között a szabad választások, ciklikusan ugyan, de biztosítják a népfeltség elvét, a kívánt hatalom delegálását.

Világossá kell tennünk, hogy a mindenkori megválasztott kormányzás mögött a bizalmat adó választók többsége a hatalom gyakorlásához biztosítást képez. Az aktív és konstruktív polgári közösség, csakúgy, mint az aktuális kormányzás, szimbiózisban működve garantálja az igazságos társadalmat, és ha kell, hozzájárul megvédéséhez.

Az ellenzéki pártok a jól működő kormányzást elviselhetetlennek tartják, hiszen az ellentétes hataloméhségük kielégítésével. A pártérdekű megnyilvánulások nem riadnak vissza a valóság mindenáron történő eltorzításától. Nem elszigetelt jelenség, hogy a jogszolgáltatás terén is esetlegesen születhetnek olyan bírói döntések, amelyek pártszimpátiához kapcsolódnak. Láthatjuk, hogy megnő az aktív értelmiségre háruló vigyázó szerep. A lelkiismeretük szerint cselekvők közéleti önkéntes felépését mindenkor a nemzetért és a közjóért végzett munkájuk szerint értékelhetjük. Babits Mihálytól idézve ez: „Az igazi írástudó hivatása...” Feladata, hogy „ébren tartsa e földön a tiszta erkölcs és logika tekintélyét és tudatát”. A júdáspénzen kitartott írástudók nemzetük elleni támadásai sohasem igazolhatók. A pártérdekű ideológia mentén elkövetett hazaárulás vétkes cselekmény.

Európában új színfoltot jelent a Magyarországon közösségbe szerveződött Szellemi Honvédők Mozgalma. A közösség tagjai kiállnak a nemzeti szuverenitás, az identitás és a szubszidiaritás védelméért. Teszik ezt felelősséggel, elkötelezett módon. Idekíváncsoznak Bibó István szavai: „Az emberiséget mindig kiváló egyesek igazságkeresése és feladatvállalása vitte előre.”

Feltálal a metakommunikáció, eszi, nem eszi, nem kap mást

A világ politikai és gazdasági eseményeiről mi, civilek, minden egyes napon értesülünk. Ha elfelejtünk rádiót hallgatni vagy nem kapcsoljuk be a televíziót, akkor az internet szolgál túlságosan is bőséges hírözönnel. A politika és pártpolitizálás szinte a bőrünk alá bújik. Reklámok, napi- és hetilapok közvetítik a polgárok társadalmának szóló, szűkebb és bővebb közösségeinket érintő üzeneteket. A hírek és azok magyarázatai befolyásolják tudatunkat, érzelmeinket, sokszor átláthatatlan ismereti káoszt teremtvé.

A felgyorsult világról és szűkebb környezetünkről szóló kommunikáció célja alakítani gondolkodásunkat és ezen keresztül tetteink irányát. Különböző érdekcsoportok törekszenek megnyerni az emberek szimpátiáját. Ebből is látható, hogy a politika metakommunikációja a hatalom megszerzésére irányuló tevékenység. A pártpolitika az azonos nézeteket vallók kisugárzása, és cselekvéseik összességét foglalja magában.

A demokráciát tiszteletben tartó jogállamiság kereteiben a pluralitás szabad lehetőséget biztosít a pártok alapításához, de ugyanakkor lehetővé teszi a polgárok egymástól eltérő akaratának érvényesítését is. Az országgyűlési választások ciklusonként a nép kezébe adják a döntés jogát arról, hogy a jövőben melyik párt vagy pártkoalíció gyakorolja a kormányzást. A választók többségi akarata visszaigazolja a pártszimpátiát, amelynek valószínűleg elsődleges kiváltója a jó program és a már megalapozott vagy megelőlegezett bizalom.

A választók egyirányú akaratának érvényesülése, avagy a döntésükkel kialakult kormányzó párt támogatása akkor biztosít stabilitást, ha többségi alapokra épül. A kormányzási lehetőség a nyertest versenyelőnyhöz juttatja, hiszen a ciklus alatt elvégzett országépítő munka minősíti. Az újraválasztás feltétele az ígért program végrehajtása. Ha a társadalom támogatása növekszik vagy változatlanul megmarad, visszaigazolást jelent a jó kormányzás megvalósulására, így elhárul az akadály a tovább folytatás előtt.

Érdemes azonban megvizsgálni az ellenzéki pártok szerepét. Felmerül a kérdés, hogy létezhet-e konstruktív hozzáállás a részükről. Ez a fajta pozitív viselkedés a politikai kultúra minőségét is jelezné. A fő kérdés, hogy mi az elsődleges céljuk. Azt láthatjuk, hogy az ellenzéki magatartás az elvesztett cikluson belül a hatalom visszaszerzésére irányul. Ilyenkor magatartásuk bírálatokra összpontosul, politikai támadásokat láthatunk, és ez több kárt jelent, mint hasznot. A kormányzó párt vezetőinek levadásására irányuló tevékenység pótcselekvés, csakúgy, mint a beválthatatlan ígéretek útja, nem vezethet győzelemre. A magát hosszú éveken át lejárató ellenzék cselekvéseivel súlyosbítja helyzetét, különösen akkor, ha a külföldi testvérpártok, valamint ideológiai barátok segítségével az ország kárára szövetkeznek.

Tény azonban, hogy mind az ellenzék, mind a kormányzás napi megnyilvánulásai igénylik a választópolgárok éber figyelmét és folyamatos visszajelzéseit. A kormányzás és a pártok politizálásának autentikus kontrollját

csakis az érintett ország népe végezheti. A választópolgárok körülményeik alapján ítélik meg valós helyzetüket, hiszen bőrükön érzik életkörülményeik javulását vagy romlását. Világos, hogy a kormányzó párt, pártok és az ellenzékiek legfontosabb érdeke a hatalomgyakorlás birtoklása. Ha ezek az érdekek önössé válnak, bizonyított állításként fogadhatjuk el, hogy irányukban is megkerülhetetlen a civilek kontrollja. A civil társadalom kötelessége és feladata a kormányzás ösztönzése hibáinak kijavítására, továbbá az ellenzéki pártok magatartásának és működésének figyelése mellett a polgári konstruktivitás követése. Ez felelősség, és önkéntes munkát igényel.

Érdemes kitekinteni az Európai Unió működésére. Reflektorfénybe kell állítanunk az Unió bürokrata elitjének kormányzási munkáját. A migránskérdés kezelése részükről elvetendő példaként szolgál.

A neoliberais brüsszeli elit letévedt az európai uniós polgárok által kijelölt útról. Nem úgy, mint a keresztényi szolidaritás és a szeretet emblematisztikus képviselője, Teréz anya, aki a politikai érdekeket mellőzve közvetítette az isteni irgalmat és vitte a világ minden részébe a segítséget.

A hatalom megtartására alapozó érdekszolidaritás képviselője, Merkel kancellár asszony nem a hiteles keresztényi utat választotta. Útja fordított irányú, személyesnek hitt missziója nem érte el az afrikai és közel-keleti elesetteket, nem kötözte a sebesültek szétlőtt testrészeit, nem töltött vizet a szomjúságtól kiszáradt emberek szájába. Az ál-Teréz anyai szerep hamar lelepleződött. Teréz anya bejárta a világot, adományokat gyűjtött és fáradhatatlanul szállította azokat a rászorultaknak. Az isteni kegyelem futaraként a Szentlélek sugallatára végezte azt a munkát, amelyet a Teremtő feladatként kijelölt számára.

A Willkommenskultur olyan téves eszmei „kinyilatkoztatás”, amely a kereszténység Istenhez vezető egyirányú utcájába a szemből érkező a muszlim hadaknak nyitott utat. Az eredmény keresztényüldözés és társadalmi káosz.

Világossá vált, hogy az évezredekre visszatekintő nyugati civilizáció lelki közösségre alapozott társadalmi szerkezete nem viseli el az idegentest beültetését. Hamis prófécia, amely szerint lehetséges a kereszténység testébe transplantálni az iszlámot.

A politikai és gazdasági érdekek érvényesítésének vannak határai, míg a szolidaritás jegyében küldött vagy vitt szeretet lehet határtalan. Az eu-

rópai polgárok most kézzelfoghatóan tapasztalják a különbséget a politikai érdeku merkei „segítségnyújtás” és a keresztényi irgalom és szeretet missziója között.

Európa szenved egy asszony téves döntése miatt, aki sokáig volt példaképe annak, hogy miként lehet példamutatóan vezetni Németországot. Merkel azonban a pénzhatalmasok hálójába került, akik világbirodalmi elképzeléseik érdekében, kihasználva az emberi hiúságot, eszközként kezelik Európa sokáig sikeres emberét. A kancellár asszonyt rávették arra, hogy a német gazdaság erejét kihasználva emelje magát az Európai Unió meg nem választott, egyszemélyű irányítójává. Eleinte ügyes húzásnak tűnt a pénzmágnások által kifőzött taktika. Az Európai Unió két kontraszelektált vezetője, Schulz és Juncker urak szárnységként olyan vitézkezők, akik brüsszeli édeni létüket a kancellár asszonynak köszönhetik. Így aztán nem véletlen, hogy szolgálai módon mindent megtesznek, amit „teremtőjük” tőlük megkíván.

Az Unió sorsa nem múlhat egy hölgy és a mögötte felsorakozó globális hatalmat favorizáló pénzeszsákok akaratától. (Egyre többen hisszük ezt.)

Európa népei felébredtek. Erősödik az ultraliberális, a terrordemokráciával szemben álló ellenállók közössége. Érezhető módon nemcsak a kancellár asszony nimbusza veszik ködbe, hanem a polgárok százezrei követelik az idejétmúlt, rozsdás uniós vezetési módszer megreformálását. Az emberek hangosan tiltakoznak az ellen, hogy sorsuk alakulását megkérdésük nélkül cezaromán politikusok irányítsák. A politika mély bugyraiba beférkőzött pénzügyi lobbik privatizálni szeretnék Európa gazdaságát és az általuk fenntartott haderő „ideiglenes” állomásoztatásával végső soron a kontinens földjét is.

A ma már egyre nyilvánvalóbbá vált összeesküvés ellenszere a közép-európai országok polgárainak békés, de harcoss fellépése lehet. A V4-ek demokratikusan megválasztott vezetői, miniszterelnökei tudják, hogy a II. világháborút követően több mint 40 évig nemzetük gyarmati elnyomásban élt. Koncként voltak odavetve a Szovjetuniónak, mert a Nyugat békéjét a mi bőrünkön vásárolták meg. 1989 óta visszanyert szabadságunk drága érték. Nemzeteink önállóságának megtartása elsődleges cél. Ezentúl Európa szuverenitása és identitása sem eladó. Az Unió szövetséges nemzetei, kultúrájukra támaszkodva, minden közös problémára megfogják találni a közjót követő választ. Hamis „őrangyalokra” nincs szükség.

Súlyos vesztesége az EU-nak a Brexit. Előidézője és felelőse az uniós vezetés, de nagyképűen győzelemnek állítják be a britek távozását. Jóvóltukból tovább gyengültek védelmi képességeink. Létünket a gazdasági bevándorlók terroristákkal megtűzdelt honfoglaló hada fenyegeti. Az Európa schengeni határainak védelmére rendelt Görög- és Olaszország közelgő pénzügyi és gazdasági csődje miatt kiszolgáltatottá vált a brüsszeli bürokraták bevándorlási politikájának. A török zsarolást a NATO legerősebbje, az USA szemlesütve veszi tudomásul.

Mire várunk?

Európa országainak, külön-külön erős hadsereggel kell rendelkezniük, ezzel növelve országuk védelmi erejét, a kontinens veszélyeztetése esetén pedig a NATO-haderővel összefogva együtt mutathatunk visszarettentő erőt.

A magyar kormány az Európai Unióban először kezdeményezett népszavazást a külföldi bevándorlók kötelező befogadásának elutasítására. Nemzetünk jövőjéről kell döntenünk, pártszimpátiának nincs helye, csak a magyar–magyar összefogásnak.

Miért is?

Mert az utcán vagy a kapualjban asszonyainkat, lányainkat megtámadó idegenek brutális cselekményük végrehajtása előtt biztosan nem fogják mérlegelni, hogy igennel vagy nemmel szavaztunk.

A politizálás évezredek óta működő tevékenység. Az uralmi vágy hatalmas intézményi háttérrel telepszik az emberekre. A demokrácia tartalmi felhígításával a látszatdemokrácia széles eszköztárát kihasználva álságos szerepben tetszeleg. A globalizált világ érdekeit, ideáit követő pártok mozgását egyre jobban meghatározza a pénzmágnások világuralmi törekvésének kiszolgálása. Nap mint nap láthatjuk a nemzetek, országok szuverenitása, identitása elleni támadásokat. Újból felerősödött a nagyhatalmak közötti érdekháború, és egyre több helyi háború is fellángol. Nemcsak érezhető, hanem már látható is az emberiség jövőjét veszélyeztető pénzhatalmi erők világuralmi szándéka. Az egyre kevesebb kézben összpontosuló hatalmaskodás megállítása csakis a civil összefogás erőivel lehetséges.

Az emberek identitását meghatározza helyi, regionális és nemzeti hovatartozásuk. A történelem során bebizonyosodott, hogy a politikai érdekű világban a birodalmi célokat kitűző hatalmak igyekezete arra irányul, hogy a helyi közösségek képviselőit a legerőtlenebbé tegyék.

Felfogásuk szerint a cselekvésre képtelen civil a legjobb civil.

A civil ne legyen politikai tényező, sorsát majd eldöntik „magasabb” helyeken. Vallják ezt azok a politikusok, akiknek pártjuk ideológiai felfogását követve életcéljuk nem más, mint uralkodni mások felett.

Ez a felfogás igaz kontinensnyi méretekben is, hiszen látható, hogy jelen időnkben eltűnnek az országhatárok, és egyre nagyobb szerepet játszik a pénzhatalom globális terjeszkedése.

Ha a civilizáció territóriumában az egymás mellett működő állami és egyházi, vallási felfogásokat helyezzük nagyító alá, nem vitathatjuk mindkettő jelenlétét. Sok helyütt folyik harc, sőt háború, a politikai hatalom és a helyi meghatározó vallási erők között. Ha a küzdelem lokálisan behatárolt, kisebb figyelemre tarthat számot. Más a helyzet, amikor egyes vallási vezetők kellő erőt éreznek arra, hogy az általuk hirdetett hit segítségével megszüntessék az állam és az egyházak feladatainak különválaszthatóságát. Ilyenkor már a hatalom birtoklását is óhajtják, erőszakot követnek el a szabad ember gondolkodásának kárára, izmusvilágukat érvényesítik.

Európa népe akkor maradhat erős és gazdasága élenjáró, ha követi a keresztény gyökereiből áramló erőt, amely évezredes múltú civilizációt eredményezett. A civil világ alapvető követelését, a világbékét szembe kell állítanunk a mindenáron hatalomra törekvéssel. A 21. század jelentheti a fordulópontot, ahol nem a hatalmaskodók kizsákmányolása dominál, hanem a civil világ élni akarása. Kötelességgé kell tenni a jelenben élőknek, hogy a jövő nemzedékeinek biztosítsák a perspektivikus életpályát. A letűnt birodalmak korát átélve sutba kell vágni a múlt szörnyűségeit.

Újszerű, de mindig visszatérő hatások érik a világ polgárait. A politikai és gazdasági gyarmatosítás mellett megjelent a vallási térhódítás, amely sokszor kéz a kézben jár a terrorizmussal. Bármely vallás erőszakkal történő elfogadtatása elítélendő. Az ellene történő védekezés pedig kötelező. Az Európát ért modern kori népvándorlás a hozott vallási különbözőséggel is megerősített támadás a keresztény tanokat követő nyugati civilizáció elsorvadásához, és megszűnéséhez vezethet. A templomok száma egyre csökken, elmaradnak a hívők, míg a mecsetek számának növekedése és az oda járó hívők eltökéltsége a keresztény civilizáció számára halálos ölelést eredményez.

Megjelent a cezaropapizmus intézményesített formája, az Iszlám Állam, amelynek egyetlen célja a vallási és világi hatalom összevonása, a muszlim tanok kizárólagos elfogadtatása.

A szuverenitás, az identitás és a szubszidiaritás önmagában defenzív fogalmak, egy-egy nemzet sajátos értékeit képviselik. Ezen értékek önkéntes, részleges átadása jelentheti a nagyszövetségek létrehozásának értelmét. A nagyszövetségek csak az átadott jogokkal élhetnek, és elsősorban gazdasági és védelmi érdekeket szolgálhatnak.

Miénk a vár és a lekvár is

Az egyéni civil lét a születéstől kezdődik és isteni adomány. E pillanattól kezdve az emberiséget árnyékként kíséri a politika.

Ugyanakkor az emberek nagy többsége azt gondolja, hogy számukra nem jelent napi szükségletet a közvetlen reagálás a különböző, sokszor ellentétes politikai állásfoglalásokra. Minek is, mondják, hiszen főleg a demokráciákban és a jogállamiság keretei között, az országgyűlési választások során eleget tehetnek állampolgári kötelességüknek azzal, hogy kijelölik az őket vezető és érintő képviseleti rendszert. Később, ha bőrükön azt érzik, hogy a politikai és gazdasági folyamatok a társadalmi érdekek ellen hatnak, akkor ezekre majd reagálhatnak.

Ezt az általános hozzáállást kell megváltoztatni.

Nem könnyű feladat, mert a hatalom megszerzéséért és birtoklásáért küzdő pártok és kenyérkeresetüket védő pártvezetők igyekeznek távol tartani a még oly lassan is, de érdekeikért aktivizálódni képes polgárokat. A regnáló kormány, ha hű marad programjához, és mindenkor biztosítja az emberek véleményének figyelembevételét, kizárhatja az ellenzéki pártok erőinek választási cikluson belüli felülkerekedését. Ebben a munkában fő eszközként jelenik meg a kormány és a civilek hatékony együttműködése.

Ma már tudjuk, hogy a pártokat elsősorban a hatalom megszerzése motiválja, mit sem törődve az általános erkölcsi alapelvekkel, a célt tekintik eszközhöz. Egyre inkább valósággá válik, hogy az úgynevezett klasszikus demokrácia tartalmi összetevői és értelmezése elszakadt az eredeti jelentésétől. Győzedelmeskedik az erővel szállított „eszi, nem eszi, nem kap mászt” demokrácia, a klasszikus fogalom abszolút fellazulása és kiüresedése.

Az eszmék, izmusok 21. századig tartó harcos törekvéseit felváltja a pénzhatalmasok világhatalmi terjeszkedése. Elszabadult a pénztőke birtokosainak éhsége. Ez a felfogás azt jelenti, hogy az ember csak eszköz,

gépnek tekintendő. Nem kevesebb és nem több mint egy automata. Ha a pénz urai az embereket a butítás futószalagjára tudják terelni, akkor előbb-utóbb a nemzetfogalom is elhalványul. Megvalósul az emberek szolgáskorba taszítása, a világpolgárok egyenzubbonyba öltöztetése.

A civilek még megállíthatják a száguldó sebességre kapcsolt, mániákus törekvést, a pénzürelmi rendszer világra kiterjedő térhódítását. A vágányzarat a szuverén nemzetekbe tömörült civilek összefogása jelenti olyan vezetőkkel, akik a népük bizalmából rájuk testált feladatokat becsülettel végzik, és a hasonlóan gondolkodó nemzetek népeivel, vezetőivel önkéntes szövetséget alkotnak. A pénzvilág urainak feneketlen gyomra már most is gyógyíthatatlan betegsége utal. A betegség diagnózisa ismert, és ezen az új mutáns sem változtat, mert a kór lefolyásának végső jelensége a birodalom halála. A világbirodalom pusztulása pedig a világegésszel következhet be.

A pénz háttérhatalmának képviselői, láthatatlan módon, függöny mögül irányítanak. A világcsendőr szerepét felvállaló legerősebb állam, az USA mögé bújva nyomulnak céljaik felé. Elavulttá tették a klasszikus közgazdasági és pénzügyi fogalmakat, a pénz önálló szereplővé vált, és spekulációs módon másodlagos tényezővé zsugorította a gazdaság termelési produktumait. A pénztőke megkereste legerősebb társát, az irányításával működő állam katonai erejét. Világunkban az uralkodó szerepet most már a pénz hatalom és a tőle függő haderő képviseli. Az államok irányítói már zsebben vannak.

A pénzzel és katonai haderővel irányított politika nap mint nap keresi azokat a gyenge pontokat, ahol tértnyerését biztosíthatja. Lopakodó módon kipróbálta a gyarmatosítás újszerű módszerét, kiszemelve Közel-Kelet és Afrika országait. Európa katonailag gyenge, és bár gazdasága erős, a vezetésére kialakított európai uniós intézmény működése elégtelen. Az orosz-ukrán válság rést ütött az európai béke falán, és a 20. században kétszer megvalósult világháborúkra emlékezteti Európa országait.

Az USA úgy gondolja, hogy eljött az idő arra, hogy az Uniónak felajánlja az őrangyal szerepét. Érthető okokból a szovjet birodalom szörnyűségeit átélte népek (Lengyelország, balti országok) ezt igénylik is. Különbséget kell tennünk a NATO azon kötelességei között, hogy megvédi Európát a támadásoktól és az USA vezette katonai erő Európában állomásozik.

Európa gyarmati sorba taszítását jelentheti, ha elfogadja az USA által diktált egyoldalú kereskedelmi szerződést, a TTIP-et, és mellette bevezeti a hasonló érdekeket tükröző, Kanadával megkötendő CETA-t.

A világbirodalom megszerzéséhez vezető úton a leggyengébb pont vitathatatlanul Európa, amely a hadászati és katonai erejét figyelembe véve a NATO nélkül könnyen sebezhető. Az USA vezette NATO-erők fokozott európai jelenléte és a gazdaság felett szerzett uralom maga után vonja, hogy megszűnik az önálló európai politikai gondolkodás.

Oroszország és Ázsia, Indiával és Kínával erős, feltörekvő gazdasággal és tekintélyes katonai potenciállal rendelkezik. Atomhatalmakról beszélünk, amelyek a jelen körülmények között az USA további terjeszkedését nem teszik lehetővé. Ha azonban Európa gazdasága, politikájának irányvonala az USA érdekei alá rendeződik, a pénzhatalmat is birtokló, a dollár nyomtatásra mindig kész Egyesült Államok rést üthet a még ellenállni tudó ázsiai kontinens felé. Ázsiát a klasszikus gazdasági fejlődés röpíti, óriási potenciált jelent népességének hatalmas tömege. Az olcsó munkaerő magához vonzotta a legmagasabb technikai vívmányokat. Legfőképpen India és Kína állami szinten is kitanulta a modern technológia és technika továbbfejlesztésének leckéjét.

A rejtőzködő és lopakodó pénzhatalom próbálkozásait a közelmúlt történelme kiválóan megmutatta. Amerika csődöt mondott Vietnámban, Afganisztánban, Irakban. Birodalmi terveik ezeken a területeken egyelőre fennakadtak. Új módszer vált szükségessé, amelynek kezdetét az arab tavasz jelentette, merőben más körülmények között szocializálódott országoknak küldött, de nem igényelt demokráciaexporttal pántlikázva.

A politikai és gazdasági események mellett háttérbe szorult az érintett nemzetek civil polgárainak reagálása. Mondhatjuk azt is, hogy az események a civil világ feje fölött zajlanak, azonban egyre jobban lelepleződnek. A történelem során soha nem lehetett megkerülni az elnyomók elleni népi reakciókat. Mindig bekövetkezett a gyarmatosítók elleni fordulat. Az emberek nagy többsége, bárhol éljen is, a béke és a szabadság híve. Még abban is biztosak lehetünk, hogy az USA polgárainak túlnyomó része a békét és a biztonságot támogatja. Egy nemzet anyái sem gondolhatják úgy, hogy fiaik vérét egy szűk, uralkodni vágyó társadalmi réteg érdekében feláldozzák.

Magyarország népe 2010-ben lerázta a neoliberális uralom álnok rendszerét. Az elmúlt 6 évben példát szolgáltatott arra, miként képzei tágabb hazája, Európa, s benne a magyar nemzet polgárainak sorskérdéseit. Polgáraink kezdik megérteni, hogy életük és utódjaik jövője fontosabb tár-

saik és a természet kirablásából származó gazdagodásnál. A fenntartható, évszázadokra biztosítható emberi élet a keresztény erkölcs szabályai szerint tiltja a föld adta adományok felfalását. Keresnünk kell a harmóniát embertársainkkal és a létünket biztosító istenadta természettel.

Miként lehetséges?

A válasz nem egyszerű, de szilárd alapja a civil társadalom meghatározó erejének primátusa. Támasza a család, amely minden nemzet legkisebb lelki és gazdasági közössége.

Védeni kell a demokrácia görög felfogás szerinti jelentését és tartalmi összetevőit, az erkölcs prioritására és a jogállamiságra figyelemmel.

A nemzeti fegyveres erők védelmi feladataira kell helyezni a hangsúlyt.

El kell fogadni Helmut Kohl kancellárnak a szolidaritásról megfogalmazott tézisét, miszerint segítenünk kell a bajbajutottakon, „segíts, hogy ők is segíthessenek magukon”. Azaz élhessenek ott, ahol születtek és építhessék hazájuk szebb jövőjét.

A 21. században élő civilek feladata a feje tetejére állított társadalmi piramis talpra állítása. Elsőbbséget kell hogy élvezzen a népek élni akarása, a Földön élő társadalmak közötti békesség, miközben a Föld természet adta kincseinek rablását meg kell szüntetni, és törekedni kell arra, hogy az utódok számára megőrizhetővé váljon.

A civil világ kontrollja nélkül nem működhetnek azok a szövetséges intézmények sem, amelyek a világ illetve egy-egy kontinens irányítására alakultak. Így például az Európai Unió.

A Krisztus utáni 3. évezred új kihívások elé állítja az emberiséget. A nemzetek polgárainak érdekeik szem előtt tartása mellett napi figyelemmel kell kísérniük a politika és a gazdaság történéseit, és az általuk megválasztott vezetők tudatában tartaniuk, hogy a nép részéről átadott hatalom birtoklása csak meghatározott időre szól. A kormányzás milyensége dönti el a bizalom megtarthatóságát. A jó kormányzás alapvető feltétele, hogy a társadalom szabad polgárai, az általuk megválasztott kormánnyal harmonikusan együttműködve, a szolidaritás eszmeisége mellett szigorú erkölcsi és jogszabályi környezetben tarthassák az állam pénzügyeit. Ehhez az alapot a kincstárba befolyó adóforintok szolgáltatják.

A magánbankok mögött megbújó, pénzhatalmasokká felhizlalt uralkodni vágyók kordában tartása állami feladat. Az egyes emberekhez érkező spekulatív, számolatlan pénzmennyiség a korrupció melegágya, és vírusa a demokráciáknak. Az állami kézben lévő Nemzeti Bank mellett versenyhelyezetbe kell hozni azokat a kereskedelmi bankokat, amelyek működését, az állami tőkebefektetés megfelelő arányával belülről lehet kontrollálni. A magánrésztvényesek osztalékának felső határát limitálni kell a tisztességes gazdagodás erkölcsi mértékének megfelelően. Az így működő bankok a fennmaradó nyereséget a költségvetésbe befizetik, ezzel megvalósulhat a pénzügyileg állami adófelügyelet alá helyezett tisztességes banki szolgáltatás, az államkincstár bevételeinek növekedése szélesíti a szolidaritást, a társadalom tagjainak jobb életet hoz.

Azt a kérdést, hogy miből gazdagodhatnak meg a pénzuralom birodalmára törekvők, a történelem során sokszor felvetették. A válasz egyszerű, a civil világ kizsákmányolásából. A pénz önmagában nem termelőeszköz, a forgatásából gazdagodók parazitaként élhetnek embertársaik nyakán. Amikor arról beszélünk, hogy ki kell alakítani az egyéni gazdagodás felső határait, nem arról szólunk, hogy a tehetség és a befektetett munka mennyisége kevésbé lenne fontos társadalmi tényező. Nem bűn a meggazdagodás, a mértékét azonban a társadalom akaratából működő kormányzásnak limitálnia kell.

Az előbb leírtak utópiának tűnhetnek, hiszen a pénz és a pénzemberek uralma ma már olyan méreteket öltött, amit szükséges visszafogni, de csak lépésről lépésre lehet. A szolidaritás a társadalomban legalább olyan fontos, mint a szabadság. Az emberek közötti kapcsolatok harmonizálásához elkerülhetetlen a szegény polgári lét arányának csökkentése és az emberi gazdagság erkölcsi mérce szerinti, önkéntes szolidaritáson alapuló, az állami érdekeket szolgáló kialakítása.

Gyomlálj és ültess!

Magyarországon működhet a demokrácia vívmánya, a népszavazás. A civilek megmutatták, hogy képesek saját sorsukat kézbe venni, sőt ha kell, folyamatosan kézben tartani. A pártok pedig akarva-akaratlanul kifordították köntöseiket, és láthatóvá tették igazi lényüket.

Az aktív cselekvő és a „gondolkodást másra bízom” kényelmes választópolgárok a jövőt tekintve sok munkát adnak a társadalom még erősebb kohéziója felé vezető úton.

A népfelség státusza, a hatalom tulajdonosként kezelése felelősséggel jár. Ezt a mindennél értékeesebb tulajdont nap, mint nap óvni kell. A feladat egyre szélesebb körű, mert a világban történt események nagy többsége számunkra sem lehet közömbös. Érezhetjük e hatásokat nemcsak nemzetünk sorskérdéseiben, hanem családjaink életének befolyásolásában is.

Ezer évek történelmi tapasztalata, hogy az emberek egyik vágya a másik ember fölé kerekedés. Mai felgyorsult világunkban ezt szolgálja hatékony eszközként a mammon.

Az ember, ha még létező kuckójából kidugja a fejét, hall és lát, érzékelheti, hogy a 21. század történelmét a feje fölött alakítják, a forgatókönyv megírásából kimarad. Annak idején Kolumbusz hajóival elindult a gyarmatosító hódítás, most pedig az éteren át folytatódik a nagytőke és a bankok pénzmachinációjával. Már nem kell ismeretlen kontinenseket meghódítani, most a feladat uralni a világ összességét.

Mondhatjuk, hogy ez maga a világméretű közrossz. Ha nincs ellenállás, ha a nemzet polgárai nem ébrednek, és ha cselekvésképtelenül tűrik, hogy sorskérdéseiket felhatalmazás nélkül megélhetési politikusok, bürokrataik intézzék, beköszönt a pénzbankó és bankók társadalma.

A közép-európai országok a jövő zálogaként tekintenek az Európai Unióra, de a nemzeti társadalmakat áruként adni-venni nem lehet.

A magyarországi népszavazás eredménye nyílt levél Brüsszelnek és Európa lakóinak. Az aktív civil polgárok állásfoglalása három lábon nyugszik és az Isten, a család, a haza szolgálatának fontossági sorrendjén alapul. Mi, magyarok, ragaszkodunk hitvallásunkhoz, és kitartunk mellette.

A brüsszeli és luxemburgi vagy éppen más, pártindítású kritikák a magyar népszavazás eredményét illetően gyáva emberek mondatai. Ők saját országukban az igaz demokráciát szűkítve nem merik népük véleményét népszavazással kikérni. Kritizálni a magyarokat csak akkor lehetne, ha országukban a befogadáspártiak szavazata több lenne, mint a szavazásra jogosultak 50%-a, és ezen belül az igenek aránya 98%-ra rúgna. Tudják, hogy ez lehetetlen, ezért szembemennek polgáraik többségének akaratával. Mi, magyarok, azonban azt mondjuk, hogy gyáva embereknek nincs hazájuk, és ezt vonatkoztatjuk bármely nép gyáva vezetőjére is.

A fal mellett osonó, itthoni álliberális ellenzéki pártok figyelmébe ajánljuk, hogy a 14 éve tartó dicstelen szereplésüket kezdjék el elemezni, keressék meg a felelősöket. Húzzák le a rolót és leltározzanak. A hiány sajnos előre borítékolható. A tényfelmérés után bátran szólítsák fel lemondásra vezetőiket, akik közül sokan a jövő reményét, míg mások a pénzt vitték haza. Ha találunk olyan pártvezetőt, aki legalább egy konstruktív, a közjóért tett javaslat mellé 3 millió igen szavazatot fel tudott mutatni, diadalittasan döntsének úgy, hogy maradhat pártvezér. Cselekedjenek gyorsan, mert a civil világ 2018-ban ismét meghozza ítéletét, és akkor már késő lesz.

Részükről Orbán Viktort lemondásra felszólítani nevetséges és egyenlő az őt támogató 3 milliónál is több magyar polgár lenéző semmibevételével. A civilek sokasága csak értelmes, konstruktív ellenzéki magatartást tud értékelni. Ebből most semmit sem láthatunk. A kormánygyalázás, a felelőtlen ígéretés a nép által ácsolt lelátóról a magyarok többségének értékítélete szerint kontraproduktív magatartás.

A magyar közmondás világos magyarázatot ad a népszavazástól távol maradottak gondolkodására. Ők azok, akik követik aktív polgártársaik többségi akarátát, mert: „A hallgatás beleegyezés.”

Gondolkodj, alkoss, hass!

Az európai civilek közösségi identitásának megnyirbálása a klasszikus demokrácia alapjait veszélyezteti. A brüsszeli vezető bürokraták kéretlenül úgy döntöttek, hogy Európa polgárait távol kell tartani saját sorsuk alakításától. Legyünk süketek, némák és cselekvőképtelenek! A képviseleti demokrácia útját pedig az Európai Parlament segítségével, pártpolitikai frakciók összeborulásával járhatatlanná tették.

Elérték, hogy országok polgárainak közvetlen érdekképviselése ellehetetlenült. Az Európai Parlament és a magát már föderatív kormánynak elképzelő Európai Bizottság a valóságos politikai, gazdasági, társadalmi konfliktusokat, valamint a polgárok akarátát mellőzve egyre többször hoz diktatórikusnak tekinthető döntéseket.

A Lisszaboni Szerződés tatarozásra szoruló tartalmi elemei nem követik a világban zajló felgyorsult eseményeket. Az új jelenségekre képtelenek választ adni. Ez nem zavarja az EB-t és az EP-t, mert kezébe vette a jogsza-

bályozást, és az Unió alapszabályát kikerülve helyettesítő törvényalkotásba kezdett. Lopakodó jogszabály alkotása ellentétes az Unió alapeszméjével, mert az EP és az EB intézményrendszere nem alkotmányozó testület. Úgyesen kihasználják, hogy az Európai Tanács a miniszterelnökök elfoglaltsága miatt nem tud megfelelő időt biztosítani az országokat és a bennük élő polgárokat érintő sorskérdések alapos megvitatására.

Az sem véletlen, hogy az európai civilizációt érintő bevándorlási katasztrófa ügyében az Európai Bizottság részéről a kezdetekkor nem történt értelmezhető állásfoglalás. Így lehetséges, hogy az Európai Tanácsban a miniszterelnökök még mindig a végtelennek tűnő tárgyalási viták hálójában vergődnek. A demokrácia fellegrvárának mondott Európai Unióban magas rangú tisztségviselők, látva a bizonytalanságot, durván és kategorikusan visszautasítják a migránshellyzettel kapcsolatos egyetlen, a népfelség elvét tiszteletben tartó népszavazások megrendezését.

Az európai nemzetek polgárságát kiskorúnak, még inkább balgának tekintik, olyanoknak, akiknek képessége elégtelen ahhoz, hogy sorsuk irányításába beleszólhassanak.

Az EU intézményesített rendszere lehetővé teszi, hogy politikai érdekeik mentén egyesek vagy néhány szolgálatukban álló uniós vezetők önhatalmúlag Európa polgárainak jövőjéről megkérdésezük nélkül döntsenek. A helyzet tényszerűségét aláhúzza, hogy Merkel kancellár asszony a migránsoknak szóló meghívóval már-már Európa ezeréves civilizációját rombolva, az öslakosság kipusztulását idézi elő. A megélhetési, kontraszelektált uniós vezetők a téves úton Merkelt vakon követve hálálják meg kinevezésüket. Látható módon a német kancellár asszony országa gazdasági erejét maga mögött érezve bekebelezte az Unió irányítását. Az Unió civiljeit azonban ez a tény gondolkodásra készteni. Egyelőre annak is örülhetünk, hogy a gondolkodás szabadságát a Schulz- és Juncker-féle táskahordozók még nem akadályozhatják meg.

Azonban ne legyenek kétségeink afelől, hogy erre törekszenek. Jó példa erre Soros György pénzmágnás európai bizottsági meghallgatása és beteges ötleteinek gyors átültetési kísérelte a neoliberális sajtó attakjával az uniós közvéleménybe. Az üzenet: Európa polgárai ne gondolkodjatok, mi mindent elintézzünk helyettetek. Száguldjatok a hírek szárnyán, nyomogassátok az okostelefont, és szórakozzatok az internet nyújtotta szolgáltatások igénybevételével.

A pénzhatalmasok kezében tartott hírközlési bunkó naponta lesújt, és ha nem védekezünk, magunk is az eszköz nevéhez idomulunk, bunkóvá válunk.

A polgári kezdeményezés uniós jogi szabályozása készakarva lehetetleníti el a civilek hatékony fellépését, a kontinens jövőjével kapcsolatos véleményalkotást. Ennek a jogszabálynak az elfogadása piszkos, áldemokratikus munka volt. A jövő első feladatai közé tartozik az európai polgári kezdeményezésekről szóló jogszabályozás gyökeres megváltoztatása, ezzel együtt a civil lakosság véleményét hatékonyan biztosító megoldás létrehozása.

Az európai civil társadalom megkerülhetetlen feladata a Brüsszelben kialakult áldemokrácia helyreigazítása az európai emberek hathatós közreműködésével. A közvetlen civil kontrollt határozott és alátámasztott formában kell megjelenítenünk. Kordában kell tartanunk egyes nagy egójú politikusok világuralmi törekvéseit.

A civil társadalom legnagyobb ereje az önszerveződés. A szervezeti formában működő civilek ellensúlyozhatják a hatalmaskodókat. A klasszikus demokráciára épülő nemzetállamok, kiemelve az Európai Unió tagjait, cselekedeteikkel soha nem irányulhatnak egy másik szuverén állam ellen. Ugyanakkor az egyes nemzetek történelme során kialakult lokális civilizációs értékek erőszakos megmásítására sem lehet parancsokat osztogatni. Az Unióbba lépés az egyenrangúság elismerése mellett az előre megkövetelt csatlakozási előírások teljesítésével történt. A nem szabályozott, újonnan megjelenő politikai, gazdasági és társadalmi jelenségeket az államok önállóan ítélik meg, törekedve arra, hogy ezekre lehetőleg közösen elfogadott szabályozást alkalmazzanak.

A történelem kereke forog. Az uniós jogszabályok reformálására szükség van. Csak olyan jogszabályok elfogadhatók, amelyek az Unió tagjai részéről teljes konszenzussal rendelkeznek. Az új szabályozások tartósságát jelenti, hogy azokat a tagállami parlamentek is jóváhagyják. A jogszabályok részletes, írásban foglalt értelmezése kizárja a kettős mérce alkalmazását. A jogalkotási törekvések lényege, a teljes konszenzus és a helyi parlamentek jóváhagyása azért fontos, mert a később bekövetkező országgyűlési választásokhoz kapcsolódó, periodikusan változó európai parlamenti többség sem lehet jogosult a szuverén államok döntéseit átírni, átértelmezni.

Intézkedéseket igényel az uniós és nemzeti döntési kompetencia világos szétválasztása. A népfelség elvét sem a nemzeti, sem az uniós képviseleti demokrácia nem írhatja felül!

A CÖF-CÖKA világos cselekvésre hívja Magyarország és Európa civiljeit. Alkossunk véd- és dacsövetséget kontinensünk keresztény civilizációjának védelmére. Értessük meg Brüsszellel, hogy „Semmit rólunk, nélkülünk!”. Már dolgozunk az Unió Civil Nemzeti Liga létrehozásán. „Alulról” szervezve, a nemzetek hazaszerető lányainak, fiainak akaratából. Nagycsaládként kívánunk reagálni közös sorskérdéseinkre. Határozzuk meg konstruktívitásunk feladatait és ellenállásunk alaptéziseit. Kiindulásunk alapja legyen az Isten, a család és a haza fogalmak tisztelete. Cselekvéseink célja Európa szuverenitásának, identitásának védelme, kifelé defenzív módon, befelé építő szándékkal. Támogassuk a közjót, ismerjük fel és utasítsuk el a közrossz térnyerését.

Dr. Csizmadia László a Civil Összefogás Fórum alapítója, a Civil Összefogás Közhasznú Alapítvány elnöke, a Nemzeti Együttműködési Alap Tanácsának elnöke.

Dr. Fricz Tamás

CIVILITIKA – A CIVIL TÁRSADALOM
FOGALMÁNAK KIALAKULÁSA,
CIVIL TÁRSADALOM
NYUGAT- ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN,
ILLETVE MAGYARORSZÁGON

Bevezető

A civilitika mint társadalomtudományi elemzési irány a civil társadalom elméletével és gyakorlatával foglalkozik. Témái közé tartozik a közéletben részt vevő állampolgár és annak szerveződései, a civil intézmények és mozgalmak, a civil szervezetek viszonya az állami intézményekhez, a civil etika, a civil társadalomnak a demokratikus rendszerben betöltött szerepe, a civil közpolitikai tevékenység, a határokon átívelő nemzeti és nemzetközi civil tevékenység – és még lehetne sorolni.

Fontos kiemelni, hogy a civilitika egyszerre empirikus és analitikus. Egyfelől tényekkel, adatokkal és dokumentumokkal feltárja a konkrét civil és állampolgári szerveződések világát, az egyes országok vonatkozásában és nemzetközi összehasonlításban is, bemutatja a civil társadalom működését meghatározó vagy befolyásoló jogi-alkotmányos környezetet, a politikai berendezkedés, a gazdasági-piaci szféra és a civil szervezetek egymásra gyakorolt hatását, a civil tevékenység finanszírozásának kérdéseit, az állam és a civil társadalom közötti erőviszonyok alakulását, a civil szervezetek politikabefolyásoló tevékenységét stb. Másfelől, az empirikus, szociológiai jellegű adat- és tényfeltáráson túl a civil tevékenység fogalmi és elméleti kereteit is kidolgozza, s a történeti-politikai-társadalmi változásoknak megfelelően azokat állandóan újraértelmezi és „finomhangolja”.

A fentiekből kiindulva, a következő tanulmány első felében a civil társadalom történeti kialakulásával, illetve az alapvető fogalmi-elméle-

ti keretek rövid bemutatásával foglalkozom, míg a második részben azt vizsgálom, hogy Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon milyen konkrét formában és változatban jött létre, jön létre a civil társadalom. Célom bemutatni, hogy a közép-európai régióban és hazánkban a civil társadalom fokozatos újjászületésének vagyunk a szemtanúi, ám ez a folyamat még rengeteg ellentmondással terhelt, a demokratikus civil szerveződéseket többféle – gazdasági, külpolitikai, ideológiai – kihívás éri, ezért a kedvező jelek ellenére a civil társadalom stabilizációjáról és konszolidációjáról még nem beszélhetünk.

1. A civil társadalom fogalma

A polgár szabadságát az egyéni és állampolgári jogok garantálják. A polgár – az állampolgár – azonban nem pusztán egyén, individuum, hanem egy nemzet és egy társadalom tagja is. Különbféle közösségekben vesz részt, amelyek együttesen alkotják a civil – vagy polgári – társadalmat. A polgár tehát nem magányos Robinson, aki pusztán az egyéni jogai és kötelességei alapján cselekszik, hanem egyben közösségi lény is, s utóbbi esetében a civil társadalom része.

A magunk részéről a továbbiakban a civil társadalomra fókuszáljuk a figyelmünket. Első kérdésünk a következő: mi a civil társadalom?

A civil (polgári) társadalom a modern államtól független, közélet-orientált, szabadon cselekvő polgárok – egyének és csoportok – világa. A tágabb értelemben vett társadalom két részre oszlik:

a.) Magántársadalomra, amely a privát cselekvések terepe, ideértve az egyén mindennapi életét, a családot, a kulturális és szabadidős tevékenységeket stb.

b.) Civil társadalomra, amely a polgárok közéleti tevékenységeit foglalja magába. Ideértendő a döntésbefolyásolás, az egyesületek, az alapítványok, a szakszervezetek, a mozgalmak, a sajtó, az állampolgári kezdeményezések stb. terepe. *A társadalomnak ez az a szférája, amely az állam feletti kontrollt gyakorolja.*

A civil társadalom nem önmagában létezik: léte az államhoz való viszonyban értelmezhető. Civil társadalom és állam szimbiózisban áll egymással: nincs állam – mármint demokratikus állam – független civil társadalom nélkül, s nincs független civil társadalom állam nélkül.

2. A civil társadalom történeti „kialakulása”

Amikor politikatörténetileg vizsgáljuk a civil társadalom kialakulását, megállapíthatjuk, hogy a civil társadalom és az állam fogalma egészen a 18. századig nem vált külön egymástól; a polgári filozófiában ekkortól választják külön a két fogalmat. A kapitalista korszak előtti középkorban állam és társadalom sajátos „egységben” jelentkezett; a rendi, feudális viszonyok között az állam hatalmi hierarchiái megjelentek a társadalmi viszonyokban is. A társadalom, a gazdaság, a kultúra felolvadt az államban, az állam volt a meghatározó szféra, a társadalom pedig az alárendelt.

A 18. században viszont, szoros összefüggésben a kapitalizmus és a polgárság kialakulásával, angol, skót, amerikai és francia szerzők kezdték emlegetni a civil társadalmat az államtól függetlenül. A skót szerzők, mint például Ferguson vagy Adam Smith azt követelték, hogy az államról le kell választani a civil társadalmat, és külön entitásként kell kezelni, főleg gazdasági okok miatt. Számukra a kapitalizmus, a vállalkozás függetlensége, önállósága volt a meghatározó szempont, hiszen abból indultak ki, hogy a vállalkozó csak akkor képes haszon termelésére, ha független az államtól, az állam nem szól bele a ténykedésébe, s nem vonja el tőle munkája profitját.

Az angol Locke-nál ezzel szemben a kormányzás és a civil (polgári) társadalom viszonya jelent meg, az amerikai Paine a despotizmussal, az elnyomással szemben fogalmazta meg a civil, polgári társadalom jelentőségét, míg a francia Montesquieu a hatalommegosztás fontosságáról beszélt.

A civil vagy polgári társadalom leválása az államról a kapitalizáció megjelenésével és a polgárság kialakulásával áll összefüggésben. A vállalkozó polgár (bourgeois) elsődleges érdeke volt, hogy önálló cselekvési terepe legyen, amelybe nem szólhat bele az állam. Ez a liberalizmus alapgon dolata is, s bár az önállósodás szándéka gazdasági alapú, eleinte ennek jogi-politikai vonatkozásai domináltak, döntően azért, mert a civil vagy polgári társadalom jogi függetlensége jelenthette a garanciát a polgárság, a burzsoázia gazdasági szabadságához.

A 19. századra a polgári forradalmak, az amerikai függetlenségi háború, valamint az angliai fokozatos változások következtében a civil vagy polgári társadalom létjogosultságot nyert, jogi értelemben elnyerte az államtól való függetlenségét, fokozatosan elfogadottá váltak az emberi és állampol-

gári jogok – legalábbis a nyugat-európai és az észak-amerikai régióban. Az állam és a társadalom jogi-államjogi-alkotmányos különválasztása után a civil társadalom gazdasági oldala is egyre inkább a politikai gondolkodók figyelmének fókuszába került, hiszen a jogi-alkotmányjogi autonómia után fontossá vált a piaci, vállalkozói, tulajdonosi autonómia, annak az igénye, hogy az állam immáron gazdaságilag se tudjon beavatkozni a polgárság, a burzsoázia tevékenységébe.

Ezekre a változásokra két német filozófus, Hegel és Marx is ráirányította a figyelmet. Mindketten polgári társadalomról (*bürgerliche Gesellschaft*) beszéltek, mégis eltérő módon. Marxnál a civil társadalom megegyezik a polgári (burzsoá) társadalommal, azaz nála ez a szféra túlzottan a gazdasági emberre, a vállalkozóra koncentrálódik. Nem látta meg a civil társadalom nem gazdasági, hanem politikai jelentőségét, s mivel a kapitalizmust vehemensen elutasította, ezért nem láthatta meg a civil társadalomban rejlő pozitív, demokratikus alapértékeket sem.

Hegelnél más a kiindulópont. Nála a polgári társadalom több a gazdaságnál, abba beletartoznak a társadalom legváltozatosabb köztétzményei, a kulturális szféra, a bíróság, az oktatás, a rendőrség stb. *Hegel szerint a polgári (civil) társadalom a család és az állam között helyezkedik el, s morális funkciója is van.* (Hegel, 1971)

A kérdés: honnan a morális funkció?

Hegel válasza az, hogy a polgári társadalom túlnő az egyénen, megjelenik benne a közösség mint egység, így *a polgári társadalom nem más, mint közvetítő közeg, amelyben az egyén képes felfogni, észlelni, megélni a közösséget, a társadalmat és a nemzetet, s ezáltal eljut az államig.* Ez pedig felelősséggel tölti el a közösségi, állami, nemzetállami ügyek iránt, s a közösségi, állami cselekvéssel szemben normák fogalmazódnak meg benne. A polgári társadalom tehát az egyéni önzés és az állam között képez hidat; ezt a gondolatot fejtették ki – más és más megközelítésből – olyan szerzők is, mint Saint-Simon, Tocqueville, Durkheim, Tönnies, Parsons.

Marx azt persze jogosan feltételezte, hogy a polgári társadalom eredetileg valóban a kapitalizmus kifejlődésének a terepe, ahol a szabad tulajdonmozgás megvalósulhat. (A tulajdon kiszabadul az ókori és középkori államcentrikus társadalmak kötöttségei alól.) Tény, hogy a civil társadalom lényege a polgárság megléte és működése, de nemcsak a burzsoá, tehát a gazdasági ember, a vállalkozó, hanem az állampolgár, a honpolgár

(citoyen) terepe is, akiben immáron a közösségi felelősség is megjelenik. Mindez nem véletlen, hiszen a gazdasági ember, a tulajdonos vállalkozó „biztonsága” csak az állam korlátozásán és ellenőrzésén keresztül valósulhat meg, ehhez viszont már állampolgári mentalitás szükséges, mely több mint a burzsoá önzés. Magyarul, a vállalkozás és a vállalkozó polgár szabadságának is feltétele a közösségben gondolkodó polgár megléte.

Ebből kiindulva, a polgár két vonása jelenik meg:

- a.) a burzsoá, a gazdasági polgár, a tulajdonos vállalkozó,
- b.) a citoyen, az állampolgár vagy honpolgár, a közösségi, morális lény.

Hegelen itt már túllépve, kijelenthetjük, hogy a modern értelemben használt civil társadalom a citoyenek, az állampolgárok vagy honpolgárok világa, akik közösségben gondolkodnak, erkölcsi normákat követnek, s közvetlen kapcsolatban állnak az állammal, ellenőrzik annak tevékenységét.

Természetesen a burzsoá, a vállalkozó is lehet citoyen, sőt ez a kívánatos, és fordítva, a citoyen is lehet egy személyben vállalkozó. Jelen korunkban bőven van arra példa, hogy a gazdasági emberek citizenként is működnek, vagy fordítva. Ám a modern kor, sőt jelen korunk legfőbb sajátossága mégis az, hogy a gazdasági szféra emberei különválnak a civil társadalomtól, és saját logikájuk szerint működnek. Modern szóhasználat szerint a „piac”, a „befektetők” világa mára jócskán különvált a morális, közösségi felelősséggel rendelkező citizen-, honpolgári világtól, önálló logika és döntési mechanizmus vezeti az előbbi szférát. Sőt, igazából arról beszélhetünk, hogy kialakult az állam, a civil társadalom és a piac (vagy gazdaság) hármassága, s legújabb kori jelenség, hogy a piaci szereplők (pénzügyi alapok, bankok, nemzetközi pénzüzetek, befektetők, globális pénzügyi csoportok stb.) nem hogy közösségi felelősséggel rendelkeznének, ellenkezőleg, igyekeznek megszerezni a hatalmat mind az állam, mind a civil társadalom felett.

Ez már a 21. század kihívása, s éppen a piac túlterjeszkedése és globális uralomvágya miatt óriási a jelentősége annak, hogy mennyire erős a civil társadalom és az állam, illetve, hogy milyen hatékony és jól intézményesült a két szféra közötti viszony. Nagy bizonyossággal mondhatjuk, hogy e két szféra, illetve a közöttük kialakuló kapcsolatrendszer hatékonysága a garanciája a demokrácia és a szabadság fennmaradásának, de a kettő közül is különösen meghatározó a civil társadalom szervezettsége. Az utóbbi azért állítható, mert ugyan az állam is a közösség, a nemzetközös-

ségek jólétében érdekelt és a közjó elérése a célja, mégis, az állami hatalmi monopóliumok megléte miatt még demokratikus viszonyok között is kerülhet olyan politikai kalandorok kezébe a kormányzás, akik az államot eltérítik a közösség iránti felelősségtől, és az önkény, az autokrácia irányába mozdítják el a politikai rendszer és a közélet egészét.

Ezzel szemben a civil társadalom „par excellence” önmagában vett közösségiség. Eleve nem rendelkezik olyan hatalmi jogosítványokkal, amelyek eltéríthetnék az önkény, az autokrácia irányába. *Elsődleges funkciója éppen az, hogy az állam morális kontrollját adja, az államot korlátozza hatalma kiterjesztésében, illetve együttműködjön vele a demokratikus játékszabályok betartása, a közjó megteremtése érdekében.* A civil társadalom az önmagában vett demokrácia: a demokrácia csak a jól működő civil társadalom által teremthető, illetve a demokrácia nem más, mint egy jól tagolt, erkölcsi és normatív alapokon álló civil társadalom megtestesülése az államban. Mindebből fakad a civil társadalom modern korban vett kiemelkedő jelentősége, amely egyszerre a demokrácia garanciája, a demokratikus állam védelmezője, illetve a piac globális uralmi terveinek korlátozója.

Érdemes ezek után figyelmünket a civil társadalom és az állam viszonyára koncentrálnunk. Kiindulópontként megfogalmazható, hogy a civil társadalom és az állam viszonya kölcsönös, nem lehet az egyiket a másik fölé helyezni. (Itt jegyzendő meg, hogy a szélsőséges, diktatórikus politikai irányzatok az államot emelik piedesztálra, míg az anarchisták és radikális liberálisok a civil társadalom szerepét túlozzák el.) Az állam nem mindig a megtestesült Rossz, mint ahogyan a civil társadalom sem a megtestesült Jó. Kétségtelen például, hogy a nyolcvanas évek Lengyelországában a Jaruzelski-féle rendőrállammal szemben állt a Szolidaritás által szervezett civil társadalom, s ekkor valóban a civil társadalom volt a „Jó”. De lehet ellenpéldát is találni: Indiában az állam, a politika már évtizedek óta demokratikus körülmények között működik, miközben a „civil társadalom” a mai napig olyan középkori kasztrendszerben él, amely éppen a polgári függetlenség, egyenjogúság és szabadság esélyét nem adja meg. Ebben az esetben tehát sokkal inkább az állam a „Jó”.

E példákkal arra utalok, hogy egy jó civil társadalom megléte még nem garancia arra, hogy jó állam is működjék, s fordítva, a közjó és demokrácia iránt elkötelezett állam sem mindig tudja megoldani a társadalmakban felgyülemlett, múltból fennmaradt problémákat. Stabil és tartós demok-

rácia csak ott fejlődhet ki, ahol egy jól kiépített, tagolt, intézményesedett civil társadalomra épül fel egy demokratikusan működő, erkölcsi normákat betartó állam. *Az alap tehát a civil társadalom, amely azonban nem sokra jutna egy közjó iránt elkötelezett, demokratikus jogállam nélkül.*

A civil társadalom jogi-alkotmányos függetlensége az államtól – mely nélkül nem is létezne – mára már megvalósult, a modern democráciákban evidenciának számít. Létezik azonban egy újabb kihívás is, amelyre Jürgen Habermas német filozófus hívta fel a figyelmet. Habermas szerint a modern társadalmak alrendszerekre esnek szét, amelyek között nincs kapcsolat, s e rendszerek gyarmatosítják az úgynevezett „életvilágot” (az utóbbit felfoghatjuk úgy is, mint civil társadalom), behatolnak abba, uralják azt. E folyamat eredményeképpen viszont elveszik az „uralommentes kommunikáció” terepe. Habermas itt azt feszegeti, hogy nemcsak az állami politikai diktatúra a veszélyes a civil létre nézve, hanem az állam szinte észrevétlen „társadalmasodása” is, amellyel mintegy manipulálja a civil társadalmat, állami „logikát” visz bele a civil kommunikációba. (Habermas, 1993)

Mindez arra figyelmeztet, hogy a modern democráciákban a civil társadalom általában már nem szorul ugyan jogi védelemre – bár országonként előfordulhatnak ilyen problémák is –, viszont védeni kell a tartalmi függetlenségét, hogy autonómiáját és arculatát megőrizhesse. Különösen a közép- és kelet-európai új democráciákban megfigyelhető jelenség, hogy amíg az államok, kormányok és pártok deklarálják a civil szervezeti lét függetlenségét és autonómiáját, közben a legkülönbözőbb informális úton igyekeznek a civil szervezetekben és mozgalmakban „megjelenni”, „ott lenni”, s egyben meghatározni, hogy a civilek milyen célokat tűzzenek ki, milyen eszközöket alkalmazzanak, és a nyilvánosság előtt miről folytat-
sanak diskurzusokat stb. A befolyásolás formái különbözőek a pénzügyi függőség kialakításától kezdve egészen a civilek politikába való csábításáig, ami azért veszélyes, mert könnyen válhat az adott ország civil szférája valóságosan függetlenből csak formálisan független, látszólag önálló, valójában azonban a politikai pártok és kormányok befolyása alatt álló, azok által eszközként irányított ál-civil-társadalommá. Ebben az esetben ugyanis, ha az állam informálisan megszünteti a civil szféra „uralommentes kommunikációját”, akkor a civil társadalom politizálódik, „államosodik”, megszűnik az az ellenőrző, morális és közösség-orientált funkciója, amely a demokrácia elsődleges garanciája.

Mindezek fényében kell hangsúlyozni, hogy a civil társadalom függetlenségének nemcsak jogi-alkotmányos, hanem pénzügyi és tartalmi feltételei is vannak. Fontos, hogy a civil szervezeteket segítő állami pénzelosztás – amely nélkül nehezen működik a civil szféra – mechanizmusa semleges, transzparens és átlátható legyen. Másfelől legalább olyan fontos, hogy a civil társadalom belső közéletébe a pártok és a kormányok ne hatolhassanak bele, *a civil társadalom nem válhat az állam visszhangjává, hanem a független és önálló diskurzus alakítsa a civil szféra céljait, témáit, konfliktusait és párbeszédeit az állammal.*

3. A civil társadalom Nyugaton és Közép- és Kelet-Európában

Alapvető kérdés – amire még nem tudhatjuk a választ –, hogy a közép- és kelet-európai régióban megvalósítható-e ugyanolyan civil társadalom, mint Nyugat-Európában, hiszen a történelmi fejlődés a két régióban alapjaiban eltér egymástól. Nyugat-Európában a demokratizáció bottom-up (alulról felfelé) irányuló folyamat volt, amelynek lényege, hogy először a társadalom erősödött meg, tagolódott, függetlenedett az államtól, majd már mint civil társadalom kényszerítette ki az állam demokratizálódását, a jogállam kialakulását. Ezzel szemben Közép- és főleg Kelet-Európában top-down (felülről lefelé) irányuló folyamat zajlott le: a változások kívülről és felülről érkeztek, a Szovjetunió összeomlása után az egyes országok ellenzéki elitjei demokratizálták az államot, szabad választásokat tartottak, többpártrendszert vezettek be, új alkotmányt hoztak létre stb. S csak ezek után, az állam demokratizálása után került-kerül sor a civil társadalom, az állampolgári, citoyen politikai kultúra lassú és nehéz kialakulására.

Nagyon valószínű, hogy ezek a történelmi adottságok nem változnak meg egykönnyen, nevezik bár a politikai rendszert diktatúrának avagy demokráciának. Ez különösen Kelet-Európára igaz. Közép-Európa esetében más a helyzet, itt egy „köztes” fejlődéssel van dolgunk, hiszen ebben az alrégióban a civil mozgalmaknak mindig sokkal több mozgásterük volt, mint keletebbre. A civil társadalom bizonyos kiépítettsége a második világháború előtti időkhöz megfigyelhető volt, tény azonban, hogy a negyvenes évek kommunizmus korszaka jelentős rombolást okozott ezen a területen is. Közép-Európában tehát a jelen és a jövő dönti el, hogy a társadalmak

mennyire és milyen mértékben lesznek képesek a nyugat-európai civil politikai kultúrához hasonló állapotok kialakítására.

A modern nyugati politikatudomány a nyugati tapasztalatokra alapozva a mai civil társadalom és állampolgári politikai kultúra négy fontos elemét hangsúlyozza. Ezek a következők:

- Az első az a megfontolás, hogy a civil társadalom az állammal szemben őrzi az állampolgárok függetlenségét, védi szabadságukat, vagyonukat, jogaikat. Ez tehát az elválasztás, az államtól való leválás hagyományos liberális koncepciója, amely Locke gondolataiig nyúlik vissza.

- A második elem szerint a civil szervezetek hozzájárulnak a társadalmi konfliktusok orvoslásához, elősegítik az elitek rekrutációját, és tehermentesítik az államot azzal, hogy fontos teljesítményeket vesznek le a válláról (lásd szolidaritásközösségek, szociális hálók, nyilvános szolgálatok átvállalása stb.). Ez a pluralizmuselméletre épülő gondolat a liberalizmuskoncepcióval szemben a társadalom és az állam kapcsolatát hangsúlyozza.

- A harmadik elem kiemeli, hogy a civil társadalom működő szervezetei a demokrácia iskolái. Ez a Tocqueville-től származó és mások által is átvett gondolat szerint a civil társadalom normatív, részvételi és személyes hozzájárulást ad a demokrácia megerősödéséhez, s olyan állampolgári erényeket fejleszt ki, mint a tolerancia, egymás elismerése, kompromisszum-képesség, bizalom, őszinteség és megbízhatóság (mely tulajdonságok nélkül a demokráciák aligha működőképesek). (Tocqueville, 1993)

- Végül a negyedik elem azt hangsúlyozza, hogy a civil társadalom kiszélesíti a társadalmi érdekek artikulációját és aggregációját egy úgynevezett politika előtti (vorpolitisch) térben, miáltal a nehezen megszervezhető és hátrányos helyzetű csoportok lehetőséghez jutnak önmaguk kifejezésére a nyilvánosság előtt. Ennek révén a rejtett társadalmi konfliktusok tematizálódnak (agenda-setting) és kezelhetővé válnak. Ebben a megközelítésben a demokrácia és a civil társadalom gyakorlatilag szorosan egymáshoz kapcsolódik.

Mindezekhez hozzátenném, hogy a civil társadalom és politikai kultúra megléte vagy nem megléte nem más, mint magának a demokráciának a léte vagy nemléte, hiszen itt fogalmi azonosságról van szó. A demokrácia mint népuralom hogyan képzelhető el másként, mint hogy a nép megszervezett, képviseli érdekeit és részt vesz a róla szóló döntésekben? Ha ez ugyanis nincs így, akkor pusztán politikai elituralom, avagy politikai

elitdemokrácia (formális, választási demokrácia) létezik, s az pedig egy másfajta értelmezést igényel. Linz és Stepan ezt úgy fogalmazza meg, hogy állam nélkül nem létezik állampolgárság, állampolgárság nélkül pedig nincs demokrácia. (Linz–Stepan, 1996)

Nézzük ezek után, mit tapasztalunk több mint húsz évvel a rendszer-váltások után Közép- és Kelet-Európában.

Mint említettük, a több évtizedig tartó kommunizmus gyakorlatilag megszüntette a civil társadalmakat és kultúrát, már ahol egyáltalán volt, illetve bontakozott – azaz Közép-Európában. Kelet-Európában, a Kelet-Balkánon, s főként Közép-Ázsiában pusztán rögzültek és fennmaradtak a civil társadalom és kultúra nélküli, alattvalói állapotok, s ennek következményei jól látszanak a két alrégió közötti különbségekben. Wolfgang Merkel német politológus írja le, hogy a civil társadalom létrejött a legnehezebb és a leghosszabb időt igénybe vevő feladat, s az első 20 év pontosan mutatja, hogy a térségben a hiányzó állampolgári kultúra és civil társadalmi vitalitás különlegesen erős problémát jelent. (Merkel, 2010) Ezt a tényt bizonyítja, hogy a pártok és a politikai szervezetek kevés bizalmat élveznek az emberek előtt – a Nyugattal szemben –, s általában a jogállamba vetett hit is szignifikánsabb kisebb, mint Nyugat-Európában. Ez pedig valós probléma, hiszen a jogállamba vetett bizalom nyilvánvalóan központi kérdése a demokratikus rendszer legitimitásának.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy világos különbség mutatkozik Közép-Európa, illetve a kelet-európai alrégiók között. Amíg Közép-Európában Nyugat-Euróához vagy az Egyesült Államokhoz képest némileg alulfejlett, de nem a demokráciával szemben álló civil társadalmak léteznek, addig, ahogy Kelet felé haladunk, az utóbbi területeken már arról van szó, hogy ott soha nem létezett a civil társadalom kezdeménye sem, de hiányzik a demokrácia elvi támogatása is. Kelet-Európában – s még inkább a Kaukázusban és Közép-Ázsiában – nem alulfejlettségről, hanem egyszerűen nem civil és nem polgári, tágabban nem demokratikus mentalitásról beszélhetünk. Másképpen fogalmazva ebben az alrégióban alattvalói kultúra van – avagy „köztes” kultúra, hibrid rendszer –, amelynek az autoriter rendszerek sokszor jobban megfelelnek, mint a demokráciák. Közép-Európában ezzel szemben alulfejlett, de a demokrácia felé irányuló civil társadalmak léteznek, ami a Nyugat felé mutat, a demokráciát tolerálja és elfogadja még akkor is, ha abban nem működik minden jól, sőt. Az

persze elképzelhető, hogy a közép-európai demokráciák soha nem fognak hasonlítani a civil kultúra szempontjából sem, mondjuk, Svédországra, Németországra, Angliára vagy Hollandiára, de mégis a demokratikus irányultság keretein belül értelmezhetők ezek az országok.

S mindehhez hozzátehetjük, hogy az európai uniós tagság, illetve a tagsági aspiráció a közép-európai, illetve az EU-ba igyekvő balkáni országok számára erőteljes elköteleződést jelent a demokratikus jogállamiság értékei iránt, beleértve ebbe természetesen egy hatékony és működő civil társadalom kiépítését is. Elmondható tehát, hogy egy polgári etikai kódex érvényessége legalább annyira vonatkozik a nyugat-európai, mint a közép-európai és EU-orientált országok civil társadalmaira és állampolgáira.

4. A civil társadalom Magyarországon

Magyarországon – akárcsak Lengyelországban vagy Csehországban – már a 19. századtól megkezdődött a civil társadalom kiépülése. A dualizmus időszaka e szempontból egyfajta „aranykor” volt, ezekben az évtizedekben virágozott ki a kulturális élet, gomba módra szaporodtak az egyletek és egyesületek, sportkörök, színes sajtóvilág bontakozott ki, élénk művészeti és tudományos élet zajlott, egyszóval megfigyelhető volt a civil társadalom „eredeti tökefelhalmozása”, de leginkább intézményesedése.

Mindez folytatódott a trianoni tragédia után is, 93 ezer négyzetkilométerre beszorítva, a háborús fenyegetés árnyékában, s még tartott a háború utáni első években, a kommunista hatalomátvételig.

Tény ugyanakkor, hogy az 1948-1949-től 1989-1990-ig tartó kommunista, illetve szocialista diktatúra a civil társadalmat alapjaiban megtörte, szétporlasztotta. Mindez megmutatkozott intézményi és mentális szempontból is. Intézményi oldalról azt jelentette, hogy a civil társadalom intézményeit megszüntették, felszámolták (a szerzetes- és apácarendektől kezdve a polgári egyesületeken át a politizáló mozgalmakig és tovább), de még ennél is súlyosabb volt, hogy az emberekből kiirtották az önálló, szuverén, citoyen-gondolkodás gyökereit is. Ez a modern kori diktatúra – különösen annak első szakasza, a Rákosi-rendszer – lényegében véve megszüntette az állam és a társadalom különválasztását, s az állam újra rátelepedett a civil szférára, bekebelezte azt, nem engedte, hogy saját törvényei szerint működjön.

Noha az 1956-os forradalom leverése utáni Kádár-korszak valamelyest engedett a diktatúra szorításán, ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy az emberek számára némi magánéleti szabadságot engedélyezett. Továbbra sem lehetett senki állampolgár, szabad és független civil, főleg nem honpolgár, viszont megengedték neki, hogy fogyasztópolgárként némi örömek ériék. A Kádár-korszak talán legnagyobb bűne éppen az, hogy a civil lét halvány, hamis látszatát teremtette meg, ám ez a nyúlós-nyálkás „langymeleg” tömegeket fogott meg és tartott az elégedettség állapotában. Mindez azonban azért nagy hátrány a mai demokrácia és civil társadalom építésének szempontjából, mert az emberekben nem alakult ki a diktatúrával szembeni olyan ellenérzés, sőt ha tetszik utálat, amely termékeny, cselekvő energiákba tudott volna átfordulni a rendszerváltás hajnalán, s lehetővé tette volna, hogy bottom-up, azaz alulról jövő mozgalmak induljanak el a demokrácia megteremtése érdekében, s e folyamat során megteremtődhetek volna a civil társadalom alapjai.

Sajnos nem így történt, a fogyasztópolgárrá leminősített tömegek – atomizált masszává válva – képtelenek voltak civil erőket belevinni a rendszerváltásba és demokratizációba, ami ettől az első időszakban jelentős mértékben elitdemokráciává vált – jól működő civil társadalom nélkül. (Megjegyzendő itt, hogy a legtöbb közép-európai és európai uniós demokráciában a civil társadalom kialakulatlansága szintén megfigyelhető volt, természetesen országonként különböző mértékben.)

Mindez annak ellenére történt így, hogy a Kádár-rendszer válságba fordulása idején, a nyolcvanas évek második felében gyakorlatilag ismét gombamód szaporodtak a civil, közéleti és nem csak közéleti jellegű szerveződések, új szakszervezetek Magyarországon. Ugyanakkor 1988-1989-től kezdve fordulat állt be, ekkor jelentek meg az új, ellenzéki pártok, s az e pártok által irányított ellenzéki elitcsoportok koncepciója vált meghatározóvá a magyar rendszerváltás és demokratizáció karakterét illetően. Az ellenzéki politikai elit tagjai kifejezetten és határozottan a pártokat és az államot helyezték előtérbe az átmenet során a civil mozgalmakkal szemben. Nem a civilekkel fogtak össze, hanem nagy előszeretettel ültek le a pártállami elit vezetőivel a kialakítandó jogállam kereteinek meghatározására, s annak eldöntésére, hogy abban a régi és az új elitnek milyen szerepek juthatnak.

E folyamat következtében a kezdetben civil mozgalmak vezetői pártokba léptek be, gyakran e szervezetek felszámolódtak, s így a versengő pártelitek

váltak meghatározóvá, míg a társadalmi részvétel, az állampolgárok integrálása, a civil szféra ügyei jelentős mértékben háttérbe szorultak.

Mi lehet a magyarázata a meglepően gyors „elitesedésnek”?

Kettős oka van. Az egyik, hogy – miként korábban kifejtettem – a Kádár-korszakban a társadalom atomizálódott, az emberek fogyasztópolgárokká váltak, s távol állt tőlük az állampolgári-citoyen magatartás.

Ám ez mégsem elegendő magyarázat, hiszen a rendszerváltás hajnalán mégis számos civil szervezet és mozgalom lépett a nyilvánosság elé. Éppen itt jön be a másik ok, amely az ellenzéki elit magatartásában rejlik: ez az elit dönthetett úgy is, hogy a civil szféra, az állampolgárok, ha tetszik a tömegek felé fordul, s úgy is, hogy az állam, az akkor még pártállam elitjével kezd tárgyalásokba. Nos, az ellenzéki elit a második megoldást választotta: a pártállami elit felé fordult, azt tekintette elsődleges partnerének. Világossá vált, hogy – különösen a liberális ellenzéki elit – a társadalmat, az embereket amatőrnek tartotta a „magasröptű” dolgok befogadásához, szemben a saját maga professzionalizmusával.

Mindennek következtében Magyarországon a békés, tárgyalásos, alkudozós átmenet olyan „jól” sikerült, hogy annak következtében *a demokratikus jogállam civil társadalmi alapok nélkül jött létre*. Létrejött a demokratikus állam, demokratikus állampolgárok nélkül. Paradox módon a rendszer-váltó politikai elit is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar társadalom és a polgárok megmaradjanak kádári magánpolgárnak (s már nem is fogyasztópolgárnak, mert a tartós gazdasági válság következtében elvesztették állásukat, illetve nem növekedett, inkább romlott jövedelmi viszonyuk). Civil társadalom helyett továbbra is csak magántársadalom létezett, atomizált polgárokkal, akiknek hiányoztak a mozgalmak, a szervezeteik és az intézményeik ahhoz, hogy az állammal, a politikával kapcsolatba, szimbiózisba lépjenek.

Mindez pedig azért problematikus, mert a szabadságot, a demokráciát ki lehet vinni polgárosodás, civil társadalom nélkül is, felülről (elitegyezségek, külföldi támogatások által), de konszolidálni és stabilizálni nagyon nehéz, szinte lehetetlen. Mint már említettem, a nyugati példa éppen a fordítottja a magyarnak és a többi közép- és kelet-európai országénak, hiszen ott a polgárosodás alapozta meg a civilesedést, majd az állampolgárosodást és végül az állam demokratizációját, míg Magyarországon az államból indult ki a folyamat.

Csakhogya állam önmagában nem tud mindent megoldani, nem is az a feladata: állampolgárságot, civil társadalmat hitelesen és tartósan csak alulról, polgári építkezéssel lehet megvalósítani, hosszú és nehéz folyamatban. A rendszerváltás első tizenöt éve be is bizonyította, hogy „állami” civil társadalom nem létezik – vagy legalábbis ingatag és könnyen összeomlik. Ráadásul az esetleges civil kísérleteket tovább korlátozta az új – és a tovább élő kádári – elit azon gyanakvása, amellyel a civil kezdeményezéseket szemlélték, legyen az népszavazási kísérlet, népi kezdeményezés vagy hasonló. Az elit újra és újra a professzionalizmus kritikáját, sőt plebejus, amatőr jellegű populizmust vélte felfedezni e törekvésekben és ezért azokat igyekezett csírájában elfojtani.

Vagyis összegzésképpen megállapítható, hogy a magyar – régi és új – elit egységes volt a civil kezdeményezések elfojtásában, s így meghatározó szerepe volt abban, hogy a civil társadalom nem bontakozhatott ki az első időszakban Magyarországon.

Az első fordulatot a 2002-es választási kampány, pontosabban a választás első fordulója hozta el. Az első forduló után ugyanis az ellenzékben lévő, posztkommunista Magyar Szocialista Párt tett szert jelentős előnyre, s ez valósággal sokkolta a nemzeti és konzervatív tábor, hiszen az első Orbán-kormány valóságos és adatokkal is igazolható eredményeket ért el a négy éve során, s ehhez képest érthetetlen volt a választási részeredmény. Ennek következményeképpen néhány nappal a második forduló előtt több százezres vagy milliós tömeg gyűlt össze a Kossuth téren, hogy hitet tegyen az Orbán Viktor vezette kormány mellett. A választási vereség mégis bekövetkezett, ám a két forduló közötti választópolgári aktivitásra építve hirdette meg a választások után Orbán Viktor az úgynevezett „polgári körök” mozgalmát, amelynek értelmében a nemzeti érzelmű választók kis köröket alakítottak az ország minden egyes részében. E körök a 2002 és 2006 közötti időszakban gomba módra szaporodtak, s nagy szerepük volt a civil aktivitás, az állampolgári lét alapjainak megteremtésében.

Ugyanakkor az is tény, hogy e körök felülről, a politika felől szervezett képződmények voltak, de nagyon hamar saját lábra álltak és önálló tevékenységekbe kezdtek.

Mégis, ehhez képest újabb fordulatot hozott a 2006-os év: a hírhedt „őszödi beszéd” kiszivárgása után ez év őszén spontán, alulról jövő, nem

felülről szervezett civil tüntetések kezdődtek, s hosszú hónapokon át tartottak, erkölcsi alapon tiltakozva a „hazudós” miniszterelnökkel szemben, előrehozott választásokat követelve. A magyar civil társadalom önszerveződő csírái itt jelentek meg, s nem árt megjegyezni, hogy a kezdeti időkben mi jellemezte őket: egyfelől a morális érzékenység, másfelől az erős politikai tartalom. Azért fontos ez, mert a későbbiekre nézve is meghatározó, hogy a kezdeti időkben milyen elvek, értékek és motivációk indították el a civil társadalom kibontakozását.

A civil társadalom ébredésének harmadik, immáron még markánsabb szakasza 2009-től kezdődik: ekkor lép színre a Civil Összefogás Fórum (CÖF), amely egy virágvasárnapi demonstrációra több mint kétszázezer embert vitt ki a Hősök terére, ahol előtte legutoljára 1989-ben, Nagy Imre újrateremtésén voltak ennyien. A CÖF is a még mindig hatalmát féltő baloldali-posztkommunista kormányzat ellen lépett fel, s tartott egymás után több demonstrációt is. Megőrizte tehát a 2006-os indulás politikai és erkölcsi alapjait, s ezen a „nyomvonalon” haladt tovább, ám tevékenysége itt nem állt meg.

A jobboldal 2010-es kétharmados választási győzelme után a CÖF kiszélesítette tevékenységét, átfogó közpolitikai és szakmai munkába kezdett, országos hálózat kiépítésébe fogott. Szakmai kerekasztalokat hozott létre, majd kapcsolatba lépett a kormányzat megfelelő szerveivel, s egyenrangú tárgyalópartnerként részt vett és vesz törvényjavaslatok kidolgozásában. A CÖF tevékenysége 2010 óta inspirálja a többi, ténylegesen vagy még csak gondolatban szerveződő civil kezdeményezést, sőt a politikai paletta másik oldalának értékeit valló civil szerveződések is egyre-másra előbukkannak. A CÖF munkájának kulcsponthozza, hogy az állammal egyenrangú, szimbiotikus viszonyba került, ami a közpolitika és a szakmai kérdések kölcsönös megtárgyalásán, a nézetek és a vélemények egyeztetésén alapul. Hozzá kell tenni, hogy a CÖF a közép-európai országok – főleg Lengyelország – civil szervezeteivel is kapcsolatba lépett, sőt fellépett az Európai Unió egyes intézményeiben, így az Európai Parlamentben is. Nem mellékes az sem, hogy a Civil Összefogás Fórum mellett létrejött a CET, vagyis a Civil Együttműködési Tanácskozás, amely a magyarországi és a határon túli civil szervezetek egymáshoz kapcsolódását, közös fellépéseit hivatott véghezvinni. A CÖF napjainkra már országos ernyő-szervezetté nőtte ki magát, az intenzív közéleti tevékenységen túl (lásd

többek között a Békemenetek megszervezését) immáron közpolitikai és szakmai munkákat is végez, említést érdemel ezen belül a mezőgazdasági termelőközösség megszervezése.

Elmondható tehát, hogy az elmúlt években, de különösen 2009-től kezdve megfigyelhető Magyarországon a civil társadalom nem felülről oltrozta, hanem spontán, alulról jövő reorganizációja, újjászerveződése. Ez az újjászerveződés erős erkölcsi és politikai töltettel rendelkezik, ami közvetlen következménye annak a politikai-közeleti kihívásnak, amely a kétezres évek második felében érte Magyarországot. Feltételezhető, hogy a bontakozó magyar civil társadalom a továbbiakban is markánsan politika- és erkölcs-orientált lesz, aminek a későbbiekben nyilván oldódnia kell, s a szakkérdéseknek kell fokozatosan előtérbe kerülniük, mert ellenkező esetben felmerülhet a politikába, államba való átcúszás (pártosodás) veszélye is. A civil szervezetek közül a vezető szerepet játszó CÖF részben már el is indult a közpolitikai kérdések irányába. Kérdés persze, hogy a magyar politikai küzdelmek, törésvonalak és mély megosztottságok milyen irányba viszik a civil társadalmat: a meghasadás és kettéválás, avagy a szakmai-közpolitikai alapú kiegyenlítődés irányába.

5. Néhány alaptétel a civil társadalomról

A fent kifejtettek alapján, a tanulmány befejezésekképpen néhány fogalmi és elméleti alaptételt fejtenék ki a mindenkori, demokratikus civil társadalom működésével kapcsolatban.

1. A civil társadalom a közélet-orientált, aktív állampolgárok és azok csoportjainak világa.
2. A civil társadalom nem létezik demokratikus állam nélkül; a civil társadalom és az állam viszonyát egyenrangúság és partnerség jellemzi.
3. A civil társadalom jogilag és alkotmányosan független az államtól; működését szabadon, önálló céljai és döntései szerint alakítja.
4. A civil társadalom az állammal szemben őrzi az állampolgárok függetlenségét, védi szabadságukat, vagyonukat, jogaikat.
5. A civil társadalom a demokrácia alapja; az állam hatalma a civil társadalomból ered és oda is tér vissza.
6. A civil társadalom a részvételi demokrácia iskolája és terepe.

7. A civil társadalom és az azt képező állampolgári csoportok elvégzik az állam ellenőrzését; számon kérik rajta a demokrácia jogi, politikai és normatív elvárásait.

8. A civil társadalom a társadalmi csoportok, a nemzetközösség erkölcsi követelményeit számon kérik az államon.

9. A civil társadalom – mint a hatalom forrása – a demokráciától, annak normáitól és erkölcsaitől eltávolodott, illetve a civil társadalmat megszüntetni szándékozó állammal szemben felléphet és kötelessége is fellépni.

10. A civil társadalom az a közvetítő közeg, amelyen keresztül az egyén képes azonosulni a közösséggel, a társadalommal és a nemzettel, s rajta keresztül eljut az államig. E folyamat során válik az egyén önző individuumból felelős állampolgárrá (honpolgárrá, citoyenné)

11. A civil társadalom az állammal együttműködve törekszik a közjó megvalósulására.

12. A civil társadalom nem a hatalomra tör, hanem a társadalmi és szociális konfliktusok kezelésére és feloldására, egyes, az állam számára megoldhatatlan feladatok átvállalására, valamint a közélet demokratikus normák és erkölcsök szerinti befolyásolására.

13. A civil társadalom szakmai szervezetein keresztül felszólal, véleményyt mond és egyenrangú egyeztetéseket folytat az állammal, amennyiben az állam a civil társadalom működését, tevékenységét, jogi és intézményi kereteit érintő törvénykezésbe, jogszabály-módosításba, rendeletalkotásba stb. kezd. Elvárja és kiköveteli, hogy nélküle ne döntsön az állam a civil életet illető ügyekben.

14. A civil társadalom szervezetei államhatárokon átívelő, nemzetközi civil kapcsolatokat hoznak létre, beleértve ebbe többek között az Európai Unió intézményeit és fórumait is.

15. A civil társadalom Európai Unió szinten is törekszik az „európai állam” kontrolljára, a demokratikus normák nemzetközi szintű számonkérésére.

Dr. Fricz Tamás politológus, a politikatudomány kandidátusa (PhD), a Civil Összefogás Fórum alapítója, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum tudományos főmunkatársa.

AZ ÁLLAM ÉS A CIVIL TÁRSADALOM VISZONYÁNAK JOGI ALAPJAI MAGYARORSZÁGON ÉS AZ EU-BAN

Az Európát megbénító újkori népvándorlás és az azt kísérő terrorcselekmények, ha a vezető uniós politikusok jó részét nem is, de az európai polgárok többségét érezhetően felrázták. Az európai értékválság ezen időszakában a sokszor civil bőrbe bújt politikai érdekérvényesítés cinikus fegyvertárának kellékeivel találjuk szembe magunkat, amelyek csak tovább mélyítik az öreg kontinens válságát. Jelen tanulmány – elsősorban szakmai szempontok szerint – az állam és a civil szféra viszonylatát kívánja bemutatni, annak jogi alapjaira is rávilágítva a magyar és az európai uniós szabályozás vonatkozásában. Legelőször a civil társadalom értelmezésének történeti alakulását, az államélettől és az államtól való fokozatos elkülönülésének folyamatát vizsgáljuk meg, majd az állam, az önkormányzatok, az autonómia kérdéskörén át fokozatosan eljutunk a hazai szabályozás jogi-alkotmányjogi alapjaiig. Külön fejezet foglalkozik az alkotmánybíró-sági gyakorlat rövid bemutatásával, majd az ezt követő részben szó esik a fontosabb európai uniós dokumentumokról is.

A tanulmányt a civil szervezetek oroszországi helyzetéről szóló fejezet zárja az Európai Tanács alkotmányjogászokból álló független, speciális tanácsadó testületének, a Velencei Bizottságnak 2016 nyarán közzétett szakmai véleményét alapul véve. Az elemzés szerkezetében a kronológiai és a deduktív szemlélet is egyszerre kíván érvényesülni, a tanulmány elején az időbeliségre, a későbbi szakaszokban pedig már a földrajzi tér (Magyarország, Európai Unió és annak egyes országai, végül Oroszország) bővítésére helyezve a hangsúlyt. A probléma általános tárgyalásától egy részletesebb konkrét példáig eljutva, igyekszik keretbe foglalni a témát.*

* A források felkutatásában segítségemre volt Sereg Szabolcs politikai elemző, akinek ezúton is köszönetet mondok.

1. A civil társadalom fogalmának történeti kialakulásáról

Arisztotelész korától, a Kr. e. 4. századtól mintegy kétezer évig, egészen a 17. század végéig a civil társadalom lényegében mindent magába foglalt a családi életen kívül, a politikai közelet egészét jelentette. A legelső testületek kulturális cézzattal alakultak (thiasoi), majd velük párhuzamosan megjelentek az erainak nevezett jótékony célú egyesületek. A források szerint ezek között is különleges helyet foglal el a dionüszia művészek közössége, amely a legrégebbi görög köztestületnek tekinthető, jóllehet a Szophoklész által alapított színészi egyesület is joggal pályázhat erre a címre.¹

Arisztotelész *Politika* című művében ez a fogalom koinónia politiké néven jelenik meg.² Thomas Hobbes (1588–1679) már distinkciókat tett az úgynevezett természeti állam („minden ember háborúja minden ember ellen”) és a fizikai biztonságot megjelenítő civil társadalom viszonylatában.³

Hasonló gondolatokat fogalmazott meg az angol felvilágosodás másik kiemelkedő alakja, John Locke (1632–1704) is, aki „civil government”-ről beszél.⁴ A szakértők szerint valójában a témáról sokat értekező Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) német filozófus volt az első, aki egyértelmű határvonalat húzott az állam és a társadalom közé: ezek szerint függetlenek egymástól és így alkotnak szimbiózist.⁵ A civil társadalom tehát bár a történelem folyamán nem az államhatalommal szemben fogalmazódott meg és nem is annak közvetítő közegét jelentette, hanem inkább annak részét képezte, a felvilágosodás korára új értelmet nyert. Míg korábban idetartozott minden közösségi, illetve közeleti tevékenység, az intézmények és maga az államhatalom is, a 18. század végétől már nem az állam vagy a politikai társadalom fogalmának szinonimájaként jelent meg. A civil társadalom ily módon történő felfogása a civilizáció azon fejlődési irányára utal, amelynek eredménye folytán „civilizált” társadalom, polgári társadalmi rend jön létre. Az európai országok többségében ekkor

¹ Liprius, Hermann: *Das attische Recht und Rechtsverfahren*; Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildsheim, 1966., 767–770. o.

² Arisztotelész: *Politika* VII–VIII. könyv. Budapest, Gondolat Kiadó, 1994.

³ Hobbes, Thomas: *Leviatán (Leviathan)*, 1650. Ford. Vámosi Pál. Budapest, Kossuth Kiadó, 1999.

⁴ Locke, John: *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis, Kolozsvár, 1999.

⁵ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *A jogfilozófia alapvonalai*, 1820. Ford. Szemere Samu. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

már kezdetét vette a polgári társadalom és az államhatalom kettéválása. A civil társadalom tehát egy hosszú és bonyolult történelmi átalakulás következménye, és az államtól való elkülönülése ma sem teljesen éles, hanem időnként változik – néha elmosódik.

Jürgen Habermas (1929) német filozófus a civil szférát az „uralommentes kommunikáció terének” látja, amely az államként felfogott „rendszerrel” áll szemben, s ahol az állam arra törekszik, hogy bekebelezze az „életvilágokat”, behatoljon azok struktúráiba, míg a civil társadalom az állami, hatalmi kommunikációs rendszerrel szembeni ellenállást jelképezi.⁶

A civil társadalom – bár távolságot tart tőlük – kontrollálni hivatott a gazdasági és a politikai területet, egyúttal intermediál az egyén (a család) és az állam szférái között. A civil társadalom egy helyileg jól elkülöníthető, szuverén jogi személyek által konstituált politikai közösséget takar, amely az önálló és önszerveződő lokális közösségek akaratnyilvánítása nyomán jön létre. Alvin Gouldner⁷ nyomán Krishan Kumar (1942) indiai szociológus megállapítja, hogy a civil társadalom védelmet és támaszt nyújt az egyének számára, az atomizálódás ellen hat, és egy olyan közvetítő eszköz, amelynek révén az egyének mindennapi életükben elérhetik kitűzött céljait, és elkerülhetik az államtól való függést. Mások pedig azt állítják, hogy a civil társadalom csoportok és társulások hálózata, amelyekben a családok, a kis csoportok és az egyértelműen állami szervezetek is részt vesznek, és közvetítenek az állam, a magán- és a közösségi szféra között.

A civil társadalom viszonylagos függetlenséget élvez az állammal szemben, annak ellenpontját jelenti. Saját értékeket jelenít meg és saját érdekeket igyekszik érvényre juttatni, és védelmezi az egyént az államhatalommal szemben.⁸

A nem kormányzati szervezeteket (angol rövidítéssel NGO – *non-government organisation*)⁹ az a felismerés hívta életre, hogy a politikát valójában nem kizárólag a kormányzat alakítja: annak formálásában ugyanis a lakosság, a civil társadalom is tevékenyen közreműködik.

⁶ Habermas, Jürgen: *A kommunikatív cselekvés elmélete III.* Kézirat. ELTE, Budapest, é. n.

⁷ Gouldner, Alvin: *The Two Marxisms.* Macmillan, London, 1980.

⁸ http://www.eng.unideb.hu/userdir/dmk/docs/20091/09_1_12.pdf

⁹ A fogalmat az ENSZ Charta vezette be (71.cikk): <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html>

Az NGO az amerikai használat által terjedt el, és ez lett a leggyakrabban használt megjelölése a nonprofit módon és a kormányzattól függetlenül, önkéntes alapon a közjó javára tevékenykedő, önszabályozó, intézményszerű szervezeteknek.¹⁰ A következőképpen is definiálhatjuk ezt a területet: „A civil társadalom azoknak a nem kormányzati intézményeknek az összessége, amelyek elég erősek ahhoz, hogy ellensúlyozzák az államhatalmat, nem gátolják meg abban, hogy védelmezze a békét vagy közvetítsen a nagy érdekcsoportok között, mindazonáltal megakadályozzák, hogy a társadalom atomizálja vagy uralma alá próbálja hajtani.”^{11, 12}

Amint arra Györfy Gábor felhívja a figyelmet, a civil társadalom nem azonos a nonprofit szektorral, mint ahogy a civil társadalom részét képező civil (nem kormányzati) szervezet fogalma sem feltétlenül megfeleltethető a nonprofit szervezetével – mivelhogy vannak kormányzati alapítású és/vagy kormányzati ellenőrzés alatt működő nonprofit szervezetek is.¹³

A tudomány mai helyzete alapján megállapítható, hogy az úgynevezett civil társadalom nemcsak elkülönül az államtól, hanem szembe is helyezkedik azzal. A civil társadalmat az állammal szemben kell megerősíteni, míg magának a civil társadalomnak mint különálló szférának ugyanakkor állandó állami felügyeletre is szüksége van.

A civil társadalom elbillenti a hatalom egyensúlyát állam és társadalom között, az utóbbi helyzetét megerősítve. Az államnak és a civil társadalomnak szükségük van egymásra, kiegészítik egymást annak érdekében, hogy együtt juthasson érvényre az individualitás és a társadalmiság, a magán- és a közérdek.

¹⁰ Hazánkban a civil szervezetnek hívott önszerveződéseket nemzetközi megközelítésben nem kormányzati szervezeteknek, önkéntes szervezeteknek vagy nonprofit szervezeteknek is nevezzük. Német megfelelőik az NRO-k (Nichtregierungsorganisation = nem kormányzati szervezet).

¹¹ Uo.

¹² Lásd: Gellner, Ernest: *A szabadság feltételei*. Typotex Kiadó, Budapest, 2004, 8.o.

¹³ http://www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/gyorffy_gabor:_a_nonprofit_szervezetek_ismervei_es_tevékenysuguk.pdf

2. Állam, önkormányzat, autonómia

Az önkormányzat legitimitásának forrása a törvényben szabályozott állami elismerés, a belső ügyek körének meghatározása. Ezen belül a helyi önkormányzat mint a nemzeti struktúra szerves része az állampolgárokhoz legközelebb lévő kormányzati szint. A helyi szint az, ahol a leginkább megvannak a feltételek egy jól működő közösség kialakításához, amelyhez tartozónak érezhetik magukat a polgárok, illetve amelyért felelősséget vállalhatnak, továbbá a helyi önkormányzás erősítése a közügyek hatékonyabb és demokratikusabb intézésének biztosításával az egész nemzetet erősíti. Az államok mint politikai közösségek szerveződésének, belső tagozódásának szempontjából különös jelentősége van az önkormányzatiságnak és az autonómiának.

Az állami szint alatt, illetve az államon belül ugyanis a demokratikus társadalmak elismerik bizonyos közösségek valamilyen mértékű függetlenségét, önrendelkezését, saját ügyeikben gyakorolt önálló döntési jogát.¹⁴ Az autonómia az államon belül egy közösség (a civil társadalom) bizonyos fokú önállóságát, önrendelkezését, függetlenségét, másoktól való elkülönülésének lehetőségét és jogát jelenti, aminek értelmében ezek a közösségek meghatározott kérdésekben (jellemzően a saját ügyeikben) saját intézményeik útján önállóan szabályoznak és döntenek. Petrétei József meghatározása¹⁵ szerint az önkormányzás a következő megnyilvánulásokat foglalja magában:

- önszerveződés (saját szervezet kialakítása);
- saját jogon való döntés (saját ügyek önálló eldöntése);
- önszabályozás (önálló normaalkotás saját szervezetére és működésére vonatkozóan);
- öngazgatás (döntések önálló végrehajtása és ezek ellenőrzése az ún. önkontroll);
- önfejlesztés, önkorrekción.

¹⁴ Schanda Balázs – Trócsányi László (szerk.): *Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-Orac, 2015.

¹⁵ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2009, 281. o.

Önkormányzat, autonómia egy államon belül a főhatalom elismerésétől függ, az önállóság kereteit az alkotmányi, illetve a törvényi szabályozás teremti meg. Ez a szabályozás garantálja:

- a különböző civil szerveződési formák számára az önkormányzathoz való jogot, ebben a vonatkozásban az állam tehát egyfajta önkorlátozást hajt végre;
- a jogi szabályozással az állam jogosult az önkormányzás terjedelmének meghatározására azáltal, hogy megjelöli az önkormányzatok jogait, feladatait, a legáltalánosabb szervezeti követelményeket, továbbá az állami ellenőrzés vagy felügyelet szabályait.

Történetileg az önkormányzatoknak nagyszámú változata alakult ki, tipizálásuknál figyelembe kell venni létrejöttük módját, felépítésük és működésük sajátosságait, és nem utolsósorban azt, hogy rendelkeznek-e valamilyen mértékben közhatalommal:¹⁶

1.) *Az egyesülési szabadság alapján létrejövő önkormányzatok.* Ezek az önkormányzatok a civil társadalom autonóm szerveződéseit képviselik. Megalakulásuk és a bennük való részvétel saját akaratelhatározáson alapul. Nem rendelkeznek közhatalommal. Ebbe az önkormányzati típusba sorolhatók a tág értelemben vett „társadalmi szervezetek” (az egyesületek, a politikai pártok, a szakszervezetek és egyéb érdekképviselőek, a szövetségek, az egyházak stb.).

2.) *A köztisztviselők.* Ezek az önkormányzatok olyan tevékenységet végeznek, amelyet a jogi szabályozás közérdekűnek minősített. Az előző típussal szemben a köztisztviselők létrehozását törvény rendeli el. Ez a törvény határozhatja meg az általuk ellátandó közfeladatokat és az ehhez szükséges jogosítványokat. Ebbe az önkormányzati típusba sorolhatók a kamarák, az egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia vagy a Magyar Művészeti Akadémia is.

3.) *A területi alapú közjogi önkormányzatok.* Ezek az önkormányzatok az adott területi egységben (települési vagy területi szinten) választójoggal rendelkező polgárok közösségét megillető önkormányzathoz való jogon nyugszanak. Mint szervezési elv, a decentralizáció egyik megnyilvánulását jelentik a demokratikusan szerveződő államokban.

4.) *A nemzetiségi önkormányzatok.* Ezek az önkormányzatok az adott területen kisebbségben élő állampolgárok igényeit, kisebbségi jogaik érvényesítését szolgálják.

¹⁶ Petrétei József: i. m. 283–289. o.

3. A civil társadalom szabályozása

A civil társadalom hazai szabályozásával kapcsolatos fontosabb hazai jogszabályok a következők:

- Magyarország Alaptörvénye;
- a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.);
- az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban: Civil tv.).

2010-től a magyar állam új alapra kívánta helyezni a civil szféra szabályozását. Az Országgyűlés ezen jogalkotói törekvés jegyében elfogadta a 2011. évi CLXXV. törvényt az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról (Civil tv.), majd pedig a 2011. évi CLXXXI. törvényt a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról (Cet.). Emellett született egy kiemelkedő kormányrendelet és két KIM (a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által elfogadott) rendelet is, amelyek eredményeként 2011-2012-ben jelentősen átalakult a civil szféra jogi környezete.

Az új civil törvény egyik legjelentősebb változtatása az, hogy újradefiniálja a közhasznúságot, és ehhez kötődően a közhasznú jogállás megszerzésének feltételrendszerét is. A közhasznú jogállású szervezetek tekintetében 2014. május 31-éig e tárgykörben teljesítendő új kötelezettségeket szabott meg, hogy státusukat megtarthassák. Emellett a civil törvény módosított az 1%-os felajánlások szabályain is. A közérdekű önkéntes tevékenységről szóló törvény egy ponton változott az Civil tv. hatására: 2012. január 1-jétől ugyanis nemcsak a közhasznú, hanem minden civil szervezet foglalkoztathat önkéntest a Köt. szabályai szerint. Az újraszabályozási folyamatot lezáró új Ptk. 2013-ban próbálta összhangba hozni a civil törvény szabályozási irányait.

Három szervezeti kört sorolhatunk a civil szervezetekhez:

1.) *Civil társaság*: természetes személyek hozhatják létre, nem gazdasági érdekű közös céljaik elérése és közösségi célú tevékenységük összehangolására. E társaság szerződéssel hozható létre (társasági szerződéssel, amelyre a Ptk. szabályai irányadók). Jogi személyiséggel nem rendelkezik, azaz nem jogképes (ami azt jelenti, hogy pl. nincs vagyona, azaz károkozás esetén

a kárt a civil társaság természetes személy tagjainak kell megtéríteniük; korlátozott jogai vannak, korlátozott mértékben vállalhat kötelezettséget), gazdasági, vállalkozási tevékenységet nem végezhet.

2.) *Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület* – a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével. Az egyesület jogi személy, tehát az egyesület rendelkezhet saját vagyonnal, főszabály szerint minden olyan joggal rendelkezhet, illetve kötelezettséget vállalhat, amit magán-személy is, perelhet és perelhető.

3.) *Alapítvány*¹⁷ – de nem tartozik ide a közalapítvány és a pártalapítvány.

Az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog, amelynek alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy másokkal szervezeteket, illetve közösségeket hozzon létre vagy azokhoz csatlakozzon. A civil szervezethez való csatlakozás feltételeit és szabályait az adott civil szervezet létesítő okirata (szerződés, alapító okirat, alapszabályzat) határozza meg.

Külön törvény által meghatározott, hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság vesz nyilvántartásba minden civil szervezetet, és a szervezetek bejegyzett adatai (a törölt adatokkal együtt) nyilvánosak és bárki által megtekinthetők, azokról bárki feljegyzést készíthet. Nem nyilvános ugyanakkor az egyesület alakuló ülésének jelenléti íve, valamint az egyesület tagnyilvántartása.

Magyarországon a civil szervezet az alapcél szerinti (közhasznú) tevékenységet folytathatja – amelyet a szervezet a létesítő okiratában határoz meg – vagy e cél megvalósítása érdekében gazdasági-vállalkozási tevékenységet is végezhet. E körben fontos hangsúlyozni, hogy a civil szervezetek elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenység folytatására nem alapíthatók, vagyis alapvetően nem profitorientált szerveződések. Amennyiben mégis megállapítható egy adott évre vonatkozóan, hogy a civil szervezet elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenységű szervezetnek minősült, a nemzeti adóhatóság az érintett civil szervezettel szemben törvényességi ellenőrzési eljárást kezdeményez, és ennek keretében szankciókkal is élhet.

Magyarországon a civil szervezetek bevételei a következő tételek lehetnek:

a.) egyesület esetében tagdíj, alapítvány esetében az alapítótól kapott befizetés, valamint az alapító által az alapítvány rendelkezésére bocsátott vagyon;

¹⁷ Alapítvány (jogi személy): az alapító általa megjelölt törvényes célra vagyoni értéket ajánl fel.

- b.) gazdasági-vállalkozási tevékenységből származó bevétel;
- c.) költségvetési támogatások, amelyek formája eltérő lehet (pl. pályázat útján kapott költségvetési támogatás, az Európai Unió strukturális alapjaiból származó támogatás, stb.);
- d.) közszolgáltatási szerződés ellenértékeként szerzett bevétel (e szerződés keretében a civil szervezet valamilyen közfeladatot lát el ellenérték fejében);
- e.) más szervezettől, illetve magánszemélytől kapott adomány;
- f.) befektetési tevékenységből származó bevétel;
- g.) az a.)–f.) pontok alá nem tartozó egyéb bevétel.

Egyesületek és alapítványok esetében lehetőség van az úgynevezett közhasznú jogállás megszerzésére, amelyet kérelmeznie kell az adott szervezetnek, és a közhasznúságot a jogállásának nyilvántartására illetékes bíróság állapítja meg és jegyzi be a nyilvántartásba. Közhasznú tevékenységnek minősül minden olyan tevékenység, amely a létesítő okiratban megjelölt közfeladat teljesítését közvetlenül vagy közvetve szolgálja, ezáltal hozzájárulva a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez.

Egyes szervezetek esetében törvény állapítja meg a közhasznú jogállást. Egyéb esetekben a közhasznú jogállás megszerzéséhez a jogszabályban meghatározott feltételeknek kell megfelelni. A törvény akként rendelkezik, hogy közhasznú szervezetté minősíthető a Magyarországon nyilvántartásba vett közhasznú tevékenységet végző szervezet, amely a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez megfelelő erőforrásokkal rendelkezik, továbbá amelynek megfelelő társadalmi támogatottsága kimutatható. E fogalommeghatározás egyes elemeit (közhasznú tevékenység végzése, erőforrások, társadalmi támogatottság) a törvény pontosan meghatározza, többnyire nem hagy értelmezési lehetőséget. A hatályos szabályozás értelmében egy civil szervezet csak két év eltelte után tud élni a közhasznú jogállásból fakadó előnyökkel és lehetőségekkel. A közhasznú civil szervezetek működésének szabályozása eltérő, és bár a jogállás megszerzése számos előnnyel jár, számos olyan szigorú jogszabály is vonatkozik rájuk, amelyek nem közhasznú civil szervezetre nem vonatkoznak: így például egy közhasznú civil szervezetre jóval nagyobb adminisztratív teher hárul, és a pénzügyi-gazdasági átláthatóság érdekében is szigorúbb szabályokat kell betartania.

4. Az Alkotmánybíróság vonatkozó gyakorlata

Az egyesülési jogot az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény szabályozza, amely szerint az egyesülési jog mindenkit megillető szabadságjog. Ez alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy másokkal szervezeteket, illetve közösségeket hozzon létre vagy azokhoz csatlakozzon.

Jelenleg is állít fel bizonyos korlátokat, amely a létrehozást akadályozza, hasonlóan a korábbi szabályozáshoz. Így nem sértheti az Alaptörvény azon rendelkezését, amely szerint senkinek a tevékenysége nem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetve kizárólagos birtoklására, továbbra sem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, valamint nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével, és fegyveres szervezet sem hozható létre.

Az egyesület létrehozásával kapcsolatos szabályokat a Ptk. tartalmazza az egyesülési jogot szabályozó 2011. évi CLXXV. törvény 2012. január 1-jei hatálybalépést követően. Mind az 1959. évi IV. törvény, mind pedig a 2013. évi V. törvény meghatározza az egyesület alapításához szükséges feltételeket, rendelkezik az egyesülési jog gyakorlásának módjáról, az alapszabály kötelező tartalmi elemeiről, az egyesületi tagsági jogviszonyról, a megszűnéséről.

A 27/1993 alkotmánybírósági határozat¹⁸ több okból is alkotmányellenesnek találta a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982 (XII.29) MT rendeletet.

Az Alkotmánybíróság véleménye szerint a rendelet sérti a nyilvántartásba vételre vonatkozó szabályokat, az alapszabály tartalmi elemeire vonatkozó szabályokat, a társadalmi szervezet felügyeleti eljárására vonatkozó szabályokat, valamint azt a szabályt, amely szerint a társadalmi szervezet tartozásaiért saját vagyonával felel. Nem utolsósorban meg kell jegyezni, hogy miniszteri rendeletben van szabályozva, holott az Alkotmány szerint kizárólag törvényi szabályozás szintjén lehetne.

¹⁸ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/57FFBD592514E4A4C1257ADA0052B270?OpenDocument>

Több alkotmánybíróági határozat született a kamarákkal összefüggésben. Az indítványozók többségében a kamarai tagsághoz kötöttséget vitatták, mondván, hogy sérti az Alkotmányban biztosított egyesülési szabadságot.

A 22/1997 alkotmánybíróági határozat,¹⁹ amely az ügyvédi kamarai tagságot vitatta, a 38/1997 számú alkotmánybíróági határozatban²⁰ az indítványozók a gazdasági kamarákról szóló 1994. évi XVI. tv. alkotmányellenességét kérték megvizsgálni. Ebbe a körbe tartozott még a 39/1997 számú alkotmánybíróági határozat,²¹ amelyben az indítványozók a Magyar Orvosi Kamaráról szóló 1994. évi XXVIII. törvény több pontját vélték alkotmányellenesnek.

Az Alkotmánybíróóság szerint a kényszertagság kimondása a Magyar Orvosi Kamara sajátos feladatai és hatáskörei alapján nem sérti az egyesülési jogot. A határozat indoklása szerint a kötelező tagság nem érinti az orvos jogát arra, hogy akár szakmai, akár világnézeti vagy bármely más alapon társadalmi szervezetet, illetve szakszervezetet hozzon létre vagy azokban tag legyen. Valamennyi ügyben ugyanabból indultak ki az alkotmánybírák, miszerint az Alkotmány és az egyesületi törvény alapján magánszemélyek meghatározott célra személyegyesüléseket hozhatnak létre. Ez mindenkit megillető szabadságjog, amely elsősorban a cél megválasztásának a szabadságát jelenti, valamint a célra rendelt szervezet alapításának szabadságát, az ehhez való csatlakozás önkéntességét és az önkéntes kilépés lehetőségét.

A kamara azonban nem társadalmi szervezet. Miután jogszabály alapján létrejött köztestületről van szó, így a feladatait, működési rendjét is törvény szabályozza. A kettő nem ugyanaz, ezért a köztestülethez előírt kötelező csatlakozás nem sérti az egyesülési jogból fakadó szabad csatlakozás lehetőségét. Ezt támasztotta alá az Európai Emberi Jogi Bíróság is. Eszerint az Emberi Jogok Európai Egyezménye 11. cikkében biztosított egyesülési szabadságnak a megsértése nem állapítható meg akkor, ha szakmai kamarai kötelező tagságot írnak elő.²²

¹⁹ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/C22A4ED39D5FA029C1257ADA0052A846?OpenDocument>

²⁰ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/CA9020B323ECCCD0C1257ADA0052A04F?OpenDocument>

²¹ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/B2743198F3D7F5E5C1257ADA005285A6?OpenDocument>

²² Az orvosi kamara közjogi intézmény, amelyet a törvényhozó létesített és az államszervezetbe kapcsolt be; az orvosi hivatásgyakorlás tekintetében a kamara a közellenőrzést gyakorolja, és

A kényszertagsággal kapcsolatban az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy a köztestület alkotmányos rendnek megfelelő létrehozása nem eredményezi automatikusan a kényszertagság alkotmányosságát. Az a körülmény ugyanis, hogy a köztestület megalapítása kötelező, nem feltétlenül jár együtt azzal, hogy a távolmaradás a köztestülettől nem lehetséges. Ezt alátámasztotta a Ptk. szabálya is, miszerint a köztestületi kötelező tagság törvény által elrendelhető lehetőség. Ugyanis a kényszertagság mindenképpen korlátoz valamilyen alkotmányos alapjogot, akár az egyesülési szabadságról, akár az általános cselekvési szabadságról, akár foglalkozás szabad megválasztásáról legyen szó.

A kötelező tagság megvizsgálásánál tehát azt kell eldönteni, hogy az adott tevékenységhez köztestület létrehozása valóban szükséges-e, valamint az ezzel járó terhek arányosak-e. Az Alkotmánybíróság szerint a köztestületek működhetnek kényszertagság alapján, illetve anélkül is, mint ahogyan az egyesületekben is előfordulhat kényszertagság.²³

A 27/1990 AB határozat²⁴ a sportolók igazolásáról és átigazolásáról szóló 4/1988. (V. 1.) ÁISH rendelkezés 8. § (5) bekezdésének e.) pontja, és 17. §-át tette vizsgálat tárgyává, mert az indítványozók álláspontja szerint korlátozzák a sportolók alapvető személyes szabadságjogait, azáltal, hogy a sportolók másik sportegyesülethez való igazolását az átadó sportegyesület jóváhagyásához kötik, vagy egy év várakozási időt állapítanak meg. Ezt az egyesületi alapszabályokkal is ellentétesnek tartják, amelyek szerint az egyesületekből való kilépés önkéntes. Az Alkotmánybíróság szerint az egyesülési jog alapján mindenkinek joga van a törvény által nem tiltott célra létrehozott szervezetekhez csatlakozni, így az általa választott sportegyesületbe belépni vagy onnan kilépni, átigazolni. Ezáltal az új egyesületben kifejezhető tevékenységek korlátozását jelenti, hogy egy évet kell várnia a sportolónak

jelentős jogosítványai vannak. Ezekre tekintettel a kamarát nem lehet egyesületnek tekinteni. A kamara és ennek szükségszerű velejárója – a kamarai tagság –, valamint a kamara szerveinek való alárendelés sem tárgyukban, sem következményeikben nem érintik az egyesülési szabadságot. – Van Leuven és de Meiere ügyében 1981. június 23-án hozott határozat.

²³ Gyakori volt a halászatról és a horgászatról szóló 1997. évi XLI. törvény azon szakaszának bírálata, amely szerint egyesülési jog alapján létrejött szervezetben kényszertagságot ír elő az alapján, hogy állami horgászjegyet csak olyan személy kaphat – és így horgászashoz való jogosultságot is –, aki a horgászszervezet tagja.

²⁴ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/421CF188EB11D04BC1257ADA005270BA?OpenDocument>

átigazolási hozzájárulás hiányában arra, hogy új sportegyesületbe belépjen. Ennek a szabálynak az a célja, hogy az egyik sportegyesület által kinevelt sportoló ne kerülhessen át rögtön egy másik sportegyesülethez, ahol megszerzett tudását érvényesíteni tudja, de ez az eredmény a sportolóval kötött egyedi polgári jogi szerződéssel is elérhető lenne.

A társadalmi szervezetek feletti ellenőrzési felügyeleti joggal összefüggésben az Alkotmánybíróság a munkaügyi ellenőrzésről szóló 124/1990. (XII. 30.) Korm. rend. 3. § (2) bekezdését vizsgálta a 30/1991. számú AB határozatban,²⁵ amely a felügyelőnek biztosít ellenőrzési jogosultságot a szakszervezetet szervezők és szakszervezeti tisztségviselők védelmére és a szakszervezet által kifogásolt intézkedés végrehajtására vonatkozó szabályok megtartása érdekében. Elvi élel megállapította, hogy a társadalmi szervezetek felett ellenőrzési felügyeleti jogot csak az ügyészség gyakorolhatja, más még akkor sem teheti ezt meg, ha látszólag ez az érintett szervezetet védi. Az Alkotmánybíróság az érintett rendelkezés alkotmányellenességét abban látta, hogy az érintett Korm. rendelet ellentétes egy magasabb szintű jogszabállyal, nevezetesen az egyesületi törvénnyel.

A 1395/E/1996 alkotmánybírósági határozat²⁶ tárgya az indítványozó alkotmányossági kifogása volt amiatt, hogy az Országgyűlés nem alkotott törvényt a civil szervezetek kárpótlásáról, holott az egyházak számára lehetővé tette az állam által jogosulatlanul elvett vagyontárgyak visszajuttatását. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az ebben a törvényben kedvezményezett egyházak nem vethetők össze egyéb civil szervezetekkel, hanem csakis összehasonlítható funkciójú szerepű, nagyságrendű és autonómiájú jogi személyekkel, amelyek tulajdonjoga szintén szorosan, sőt kikényszeríthetően kötődik valamely alapvető alkotmányos jog biztosításához.

Az érintett egyesületek meghatározott érdekek szerint szerveződnek, míg az egyházak alapvető célja a vallás gyakorlása, közfeladatot látnak el. Ez utóbbi alkotmányos alapjog megvalósításához nélkülözhetetlen eszköz az egyház tulajdona, azaz hogy az alapjog érvényesítéséhez szükséges vagyonhoz jussanak.

²⁵ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/17320804B3B38DC8C1257ADA00527ED5?OpenDocument>

²⁶ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/97211E1E93B8AAA9C1257ADA0052AFEB?OpenDocument>

Összegezve rögzíthető, hogy az Alkotmánybíróság többnyire az általa megfogalmazott egyesülési szabadságból indult ki, miszerint az egyesülési jog mint szabadságjog nemcsak a szabad szervezetalapítást, hanem az egyesület céljának szabad megválasztását, az egyesülethez való szabad csatlakozás lehetőségét, az önkéntes kilépés jogát jelenti. Azonban kevés olyan alkotmánybírószági határozat van, ahol nem hivatkozott volna az egyesületi törvényre vagy egyéb más jogszabályra, tehát kizárólag az alkotmányból vezette volna le az alkotmánybírószági határozatot. Szinte minden esetben a speciális jogszabályi rendelkezéseket hívta segítségül.

5. Civil szervezetek az Európai Unióban

Az Európai Unió fejlődése során folyamatosan alakult az EU és a civil szervezetek kapcsolata. Ennek oka az volt, hogy az EU a szakpolitikák alakításába egyre jobban és jobban bevonja a civil társadalmat. Ezért a folyamat során az EU részéről többször próbálták definiálni a civil szervezetek fogalmát, illetve, hogy mely szervezetek tekinthetők civil szervezeteknek.²⁷

Az Európai Unió működésének alapja a demokráciából fakadó értékek érvényesítése, azonban az intézményrendszeréből fakadó hiányosságok miatt nem képes minden ember érdekeinek képviseletére. A döntéshozatal folyamán a választói akarat csak közvetetten érvényesül, illetve az állampolgárok kevéssé látnak rá a folyamatokra. Probléma továbbá, hogy a döntések EU-s szinten születnek, azonban a végrehajtás tagállami szinten történik.²⁸

Az Európai Bizottság közleménye az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének növeléséről Európában című dokumentum²⁹ az önkéntes szervezeteket úgy határozza meg, mint olyan szervezeteket, amelyek valamely célból közösen együtt tevékenykedő emberek csoportját alkotják.

²⁷ Kákai László: *A civil társadalom és civil szervezetek társadalomtudományi, politológiai megközelítése*. Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2013.

²⁸ Reisinger Adrienn: *Társadalmi részvétel helyi, területi és európai uniós szinten*. Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, 2011.

²⁹ Communication from the Commission on Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe. COM (97), 241 final. Európai Bizottság, Brüsszel, 1997.

Jellemzőik:

- formális vagy intézményi működés jellemző rájuk;
- a működésükből származó profitot nem osztanak;
- függetlenek, maguk határozzák meg a működési és szervezeti szabályait;
- sem a szervezet, sem a vezetői nem haszonszerzés céljából végzik tevékenységüket;
- céljuk a közjó szolgálata.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) 1999-ben kiadott véleménye (CES 851/99D/GW)³⁰ megadja a civil szervezeteknek minősíthető szervezettípusok listáját. Ennek alapján civil szervezetnek számítanak a következők: a munkaerő-piaci szereplők, azaz szociális partnerek (szakszervezetek és munkaadói szervezetek), a szociális partnernek nem minősülő társadalmi és gazdasági szereplők, az NGO-k (amelyek egy közös ügy érdekében fogják össze az embereket), a közösségi szervezetek, a tagsági célokkal és tevékenységekkel bíró közösségi szervezetek (például az ifjúsági szervezetek) és a vallási közösségek.

Az Európai Bizottság 2000-ben kiadta a COM(2000)11. számú, az Európai Bizottság és a nem kormányzati szervezetek szorosabb partneri kapcsolatáról szóló dokumentumot.³¹ Ez a vitaanyag már kifejezetten csak az NGO-kra koncentrál, olyan szervezetekként definiálva azokat, amelyek nem haszonszerzés céljából, hanem önkéntes alapon jönnek létre és önkéntesek dolgoznak bennük. Formális és intézményes működés jellemzi őket, amelyeknek a dokumentum szerint el kell tudniuk számolni a támogatók és a tagok felé, van alapító dokumentumuk, függetlenek, valamint értékrendszerükben és törekvéseikben nem öncélúak. Az NGO-k sokfélék lehetnek működési és tevékenységi körük szerint. Az anyagban a Bizottság az NGO megjelölést használta, és a későbbi dokumentumokban is átvették ezt a kifejezést.

A civil szervezetek és az állampolgárok érdekérvényesítése, döntésbefolyásoló szerepe tekintetében is fontos szabályozásnak számít a nemzetközi Civil Szervezetek Konferenciájának 2009 októberében elfogadott Kódexe

³⁰ http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/ces851-1999_ac_en.pdf

³¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52000DC0011>

(CONF/PLE (2009) Code 1).³² A dokumentum szerint a szervezett civil társadalom, a civil szervezetek alapvetően járulnak hozzá a demokrácia és az emberi jogok fejlődéséhez és megvalósulásához. A Kódex azt is rögzíti: az Európa Tanács 2007. évi 14-es ajánlásában³³ az ilyen szervezeteket úgy határozza meg, hogy „*a civil szervezetek olyan, önkéntességen alapuló önkormányzó testületek vagy szervezetek, amelyeket alapítóiuk vagy tagjaik nonprofit célkitűzéseik elérésére hoztak létre*”. A civil részvétel gyakorlati szakpolitikáit illetően a kifejezés a szervezett civil társadalomra utal, beleértve az önkéntes, valamint nonprofit szervezeteket, egyesületeket, alapítványokat, karitatív szervezeteket, valamint földrajzi vagy érdekalapú közösségi és lobbiszervezeteket. A dokumentum szerint a civil szervezetek központi tevékenységei a társadalmi igazságosság, az emberi jogok, a demokrácia és a jogállam értékeire összpontosítanak törekvéseikben. A legkülönbözőbb társadalmi ügyeket felkarolva, alapvetően az emberek életminőségének javítását célozzák. A civil szervezetek részvétele a politikai döntéshozatali folyamat különböző fázisaiban az intenzitás függvényében változik. A Kódex ennek megfelelően a részvétel négy fokozatát különbözteti meg: tájékoztatás, konzultáció, párbeszéd és partnerség.

Az európai civil társadalmak egyik sajátos eszköze a polgári kezdeményezés, amelyet az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete³⁴ szabályozza. A jogszabály abból indul ki, hogy az Európai Unióról szóló szerződés értelmében minden uniós polgárnak joga van ahhoz, hogy a polgári kezdeményezés útján részt vegyen az Európai Unió közéletében, és hogy maga alakítsa azt. A rendelet szerint a polgári kezdeményezés szabályainak egyszerűnek kell lenniük, hogy valóban bátorítani tudják a polgárok részvételét ezekben a folyamatokban. A civil szervezetek nemzetenként eltérő módon beágyazottak a társadalmi és gazdasági struktúrákba, ezáltal az állam és a civil szektor kapcsolatának számos típusa és formája alakult ki. Az alábbiakban kitérünk néhány ország példájára.³⁵

³² <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/code-of-good-practice-for-civil-participation-in-the-decision-making-process-en.pdf>

³³ [https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec\(2007\)14E_Legal%20status%20of%20NGOs.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec(2007)14E_Legal%20status%20of%20NGOs.pdf)

³⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:hu:PDF>

³⁵ Kákai László: *A civil társadalom és civil szervezetek társadalomtudományi, politológiai megközelítése*. Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2013.

Franciaországban a civil szerveződések súlya az utóbbi húsz évben növekedett meg. Az ilyen szervezetek száma a huszadik század folyamán 40 ezerről 730 ezerre nőtt, és mint utaltunk rá, a számbeli gyarapodás, a civil szféra térnyerése egyáltalán nem volt egyenletes: 1995 és 1997 között például évente átlagosan mintegy háromszor annyi ilyen szervezet alakult, mint 1975 és 1977 között. A kétezres évek elején a gazdasági tevékenységet folytató egyesületek körülbelül egymillió főt, vagyis a francia munkavállalók 5 százalékát foglalkoztatták. Franciaországban egyébként kiemelt szerep jut a nonprofit szervezeteknek a bentlakásos szociális támogatás, illetve a közoktatás területén. (2011 végén mintegy 2700 alapítvány működött Franciaországban.)

Az alapítványok száma 60 százalékos növekedést jelentett a 2001 és 2010 közötti időszakban, az eszközök értéke tekintetében pedig 72 százalékos emelkedést.)³⁶

Németországban a szektor működési költségei a GDP mintegy 4 százalékát teszik ki (Franciaországban csak 3 százalékát). A '90-es évek elején 10 ezer alapítványt, 2001-ben 544 701 működő egyesületet tartottak nyilván, ami azt jelenti, hogy átlagosan 6,6 működő szervezet jut ezer lakosra. A legtöbb szervezet – a francia példához hasonlóan – a sporthoz, a kultúrához, a szabadidős tevékenységekhez, valamint a szociális szolgáltatásokhoz kötődik.

Kissé meglepő talán, de Németországban az oktatáshoz és a tudományos kutatáshoz arányaiban kevesebb kapcsolódik, mint Franciaországban. (2015-ben már több mint 21 ezer alapítvány működött Németországban, és több mint 70 százalékuk a német újraegyesítés után született.)³⁷

Az ezredfordulón Hollandiában mintegy 80 ezer alapítvány és 85 ezer egyesület működött. Európában a nonprofit szektorban alkalmazottak arányát tekintve Hollandiában dolgozik a legtöbb (12,5 %) foglalkoztatott. (A hollandiai alapítványok száma 2013-ra már meghaladta a 220 ezret.)³⁸

Angliában a kilencvenes évek elején 175 ezer jótékonyági szervezetet tartottak nyilván, számuk pedig az önkéntes és a közösségi szervezetekkel

³⁶ <http://philanthropy-impact.org/article/ten-things-you-probably-didn%E2%80%99t-know-about-philanthropy-france>

³⁷ <https://www.stiftungen.org/en/knowledge/german-foundation-statistics.html>

³⁸ Cagney, Penelope – Ross, Bernard: *Global Fundraising: How the World is Changing the Rules of Philanthropy*. AFP/Wiley, 2013.

együtt már megközelítette a félmilliót. A szektorban a kétezres évek elején több mint félmillióan dolgoztak, vagyis az angol munkaerő 2,2 százaléka (ez jelentősen elmarad a francia adatoktól), 2012-re azonban már közel 800 ezer embert foglalkoztatott a szektor. A jótékonyági szervezetek száma csökkent ugyan, bár számuk még 2010-ben is meghaladta a 160 ezret (vagyis 2,6 ilyen szervezet jutott ezer lakosra).

Finnországban a civil szervezetek száma 1997-ben meghaladta a százezret. Érdekesség és egyben a nonprofit szektor szervezettségét is jól mutatja, hogy föderációs szinten működnek a feladatorientált, ágazati specializációt mutató civil nemzeti ernyőszervezetek, amelyek száma meghaladja a kétezret. (Napjainkban a finn népesség mintegy 75-80 százaléka tagja önkéntes szervezeteknek.)³⁹

Svédországban a több mint 32 millió tagot számláló 160 ezer civil szervezet kialakulása a munkásmozgalomra vezethető vissza, egy olyan típusú demokratikus szervezeti kultúrában, amely a nagy taglétszámú szervezeteket favorizálja. Minden egyes felnőtt svéd állampolgár átlag négy szervezet munkájában vesz részt. Nemcsak az alapítványok, hanem az egyesületek jogi bejegyzése is kötelező, ez utóbbiak munkáját nagyon komolyan veszik.

Spanyolországban 2010-ben 200 ezer szervezet működött, mintegy 15 százalékuk a szociális gazdaságban tevékenykedett: a 29 ezer ilyen nonprofit szervezet közel 400 ezer főt foglalkoztatott. A civil szektor az aktív lakosság 3,6 százalékát foglalkoztatta 2010-ben. Ezenkívül jelentős az önkéntesek száma is. Míg 2008-ban 873 ezer önkéntes tevékenykedett a nonprofit szektorban, addig 2010-re számuk meghaladta az egymillió főt, azaz az aktív lakosság közel 5 százaléka vesz részt az önkéntes szervezetek tevékenységében.

Olaszországban a gyengébb szekularizáció okán ellentmondásosnak mondható a szektor helyzete. Az egyháznak az állammal szemben megmaradt, továbbra is erős helyzete és szerepe a gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy bár az egyházi intézményeket állami intézményekké nyilvánították, azok egyházi irányításúak maradtak. A kisméretű nonprofit szféra legfontosabb ágazatai a szociális ellátás, a hagyományos egyházi befolyás alatt álló alap-és középfokú oktatás, valamint a szakmai érdekképviselet.

³⁹ http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_fi_en.pdf

(A kilencvenes évek végén hármezer, 2005 végén mintegy 4700 alapítvány működött az országban.⁴⁰ 2011-ben már 6200.)⁴¹

Szlovákiában (illetve 1992-ig Csehszlovákiában) csak a kommunista diktatúra összeomlásával tudott gyökeret verni a civil szféra, az első ilyen szervezetek túlnyomó többsége már a rendszerváltozás után született. 1994-ben még csak néhány száz ilyen szervezetet tartottak nyilván Szlovákiában, 2006-ban már több mint 26 ezret, 2010-re pedig számuk meghaladta a 40 ezret.

Lengyelországban az 1970-es évek végén nagy lendülettel nyertek teret a civil törekvések, segítve a Szolidaritás létrejöttét. 2012-ben a szervezetek száma – hivatalos lengyel adatok szerint – 100 ezer körül mozgott, és háromnegyedüket tekintik aktívnek. Ebből 11 ezer az alapítvány és 89 ezer az egyesület. A szervezetek számához viszonyítva a szektorban foglalkoztatottak aránya meglehetősen alacsony (a teljes foglalkoztatottak csupán 1 %-a). Ennek oka a szektor szervezeteinek viszonylagos tökeszegénysége, amit az is jól mutat, hogy a szervezetek bevételeik döntő hányadát (65 %-át) a lakossági és vállalati támogatások teszik ki. Közhasznú jogállással a vonatkozó lengyel törvény alapján mintegy 8700 alapítvány rendelkezett 2015 júniusában.⁴²

A kilencvenes évek végén a nonprofit szektor bevételeinek kétharmada állami támogatásból származott Németországban, míg Angliában csak 40, Olaszországban pedig 43 százaléka.⁴³

Egy kutatás szerint, ha az aktív és inaktív közhasznú alapítványokat is számba vesszük, 2015-ben hét európai országban volt 10 ezernél is több ilyen regisztrált szervezet: Németországban, Lengyelországban, Magyarországon, Spanyolországban, Svédországban, Svájcban és az Egyesült Királyságban. A német adat közel 20 ezer, Lengyelországé 18 ezer, Magyarországé pedig körülbelül 16 ezer.⁴⁴

⁴⁰ <http://euforistudy.eu/wp-content/uploads/2015/07/Italy.pdf>

⁴¹ http://www.efc.be/country_profile/italy/

⁴² <http://www.cof.org/content/poland#Summary>

⁴³ <http://www.nosza.hu/kutat/REVkutatasa/1gazdasag/>

⁴⁴ <http://dafne-online.eu/wp-content/uploads/2015/10/European-Foundation-Sector-report2015.pdf>

6. Az orosz példa⁴⁵

A Velencei Bizottság 2016 júniusában elfogadott véleményében⁴⁶ az egyesülési, gyülekezési és a szólásszabadsággal ellentétesnek találta a „nemkívánatos tevékenységet folytató” nemzetközi nem kormányzati civil szervezetek működését szabályozó orosz törvényeket, ezért szakmai értékelésében azok módosítását tartotta kívánatosnak.

Az Európa Tanács független alkotmányjogászokból álló tanácsadó szervének véleménye szerint az orosz törvények a külföldi központú, vagy külföldi finanszírozású civil szervezeteknek nem biztosítanak megfelelő jogot még a hatékony jogorvoslathoz sem. A testület értékelésében leszögezte: miközben teljes mértékben elismeri egy állam ahhoz való jogát, hogy ellenőrzés alá vesse a saját területén működő civil szervezetek munkáját, mégis bármely – az ilyen szervezeteket érintő – korlátozás és szankció meghatározáskor szem előtt kell tartania a jogalkotónak a nemzetközi emberi jogi előírásokat, és a szabályozásnak meg kell felelnie a jogszerűség, a törvényesség és a szükségesség feltételeinek.

A bizottság bírálatot fogalmazott meg azért is, mert egyes kulcsfontosságú fogalmak meghatározását homályosnak találta – mint ahogy azon okokat sem látta kellően világosnak, amelyek alapján a vonatkozó orosz törvény a külföldi vagy nemzetközi szervezeteket és tevékenységüket nemkívánatosnak minősíti. A Velencei Bizottság nem találta megfelelőnek a szabályozásnak azt a részét sem, amely túlzottan széles mérlegelési jogkört biztosít az államügyésznek a szervezetek besorolása tekintetében. Továbbá a testület aggodalmának adott hangot a hiányzó igazságszolgáltatási garanciák – valamint az arányosság elvének ellentmondó, az események szervezésére és információk terjesztésére vonatkozó tilalmak – miatt is. A bizottság szakértői szerint a törvényben pontosan meg kellene határozni a civil szervezetek fogalmát, és javaslatuk módosítaná a „nem kormányzati” megjelölést a „nem kereskedelmi” kifejezésre. Úgy látják, hogy konkrét feltételrendszer bevezetése szükséges a nemkívánatosnak mondott civil szervezet meghatározására, valamint szabadon hozzáférhető listát kell készíteni és értesíteni az érintett civil szervezeteket a döntés részletes indokáról,

⁴⁵ <http://www.jogiforum.hu/hirek/36056>

⁴⁶ [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)020-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)020-e)

biztosítva számukra a jogorvoslat lehetőségét is. Indoklásában a Velencei Bizottság azt is írta: a civil szervezetekre vonatkozó orosz törvény és az általa nemkívánatosnak nevezett megjelölés csak akkor fogadható el, ha a bizottság által javasolt változások megtörténtek és a listán szereplő civil szervezetek az új törvényi szabályozás értelmében is fenyegetést jelentenek.

Oroszországban ugyanis egy törvény értelmében 2012 óta „külföldi ügynökként” jegyzik be azokat a civil szervezeteket, amelyek külföldről jutnak anyagi támogatáshoz.⁴⁷ Az Európa Tanács emberi jogi biztosa, Nils Muižnieks 2015 júliusában jelezte, hogy a civil szervezeteket szabályozó orosz törvények – mivel nem felelnek meg az európai jogi normák szellemének – felülvizsgálatra szorulnak.⁴⁸ Az orosz igazságügyi minisztérium 2015 végén mintegy 100 ilyen szervezetet nevezett meg, amelyek a szabályozás hatálya alá estek, s egyúttal új szigorító jogszabályt szorgalmazott.⁴⁹ A szabályozás bevezetése miatt számos civil szervezet hagyott fel tevékenységével részben vagy teljesen Oroszországban.

Összegzésül kijelenthetjük, hogy a civil szervezetek végső soron a polgári magatartást és érdekérvényesítést hivatottak ösztönözni, az egyén és a lokális közösségek fontos eszközeit jelentik az állam által képviselt szférával szemben. A civil társadalom, a civil szerveződések működésének megvan a pontos szabályai, lehetőséget biztosító keretei Magyarországon, létüket és mozgásterüket törvények, jogszabályok garantálják, valamint az erre vonatkozó alkotmánybíróági gyakorlat. Helyzetük az európai országokban változatos képet mutat, noha a legtöbb esetben számos közös vonás, hasonlatosság figyelhető meg (például Kelet-Közép-Európában történeti helyzetüket jelentősen befolyásolta a diktatúra, és csak a kilencvenes évektől – de például Lengyelországban már viszonylag korán⁵⁰ – verhetett gyökeret az államtól magát elkülönítő, egyre autonómabb jegyeket mutató társadalmi szféra). Amint arra Aleksander Smolar egy tanulmányában

⁴⁷ A törvény eredeti (orosz nyelvű) szövege: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201207230003>

⁴⁸ <http://www.coe.int/sq/web/commissioner/-/council-of-europe-commissioner-for-human-rights-reiterates-his-call-to-bring-russian-ngo-legislation-in-line-with-european-standards>

⁴⁹ <http://bellona.org/news/russian-human-rights-issues/russian-ngo-law/2015-11-russia-names-100th-foreign-agent-in-baffling-new-crackdown-on-ngos-and-foreigners>

⁵⁰ <http://csf.ceetrust.org/paper/17/>

rámutat, a civil társadalom helyreállítása történt meg Kelet-Európában.⁵¹ Az oroszországi példa pedig világosan mutatja, hogy ennek a területnek a biztonsága és működésének megfelelő biztosítása – a civil szférának a társadalomban őt megillető szerepéért folytatott küzdelem – mindmáig égető és a világ egyes részein messze nem evidens kérdés, ehhez pedig elengedhetetlen a vonatkozó jogi-alkotmányjogi alapok megteremtése.

Václav Havel (1936–2011) néhai cseh államfő, a hetvenes években önszerveződő csehszlovák szellemi ellenzék meghatározó alakja mondta: „Nem kell ahhoz közgazdásznak lenni, hogy belássuk: a civil társadalom pénzügyileg is önfenntartó.”⁵² A demokratikus jogállam ugyanakkor szabályozza a civil társadalom kereteit, hogy a megfelelően kontrollálhassa az előbbi működését, és védelmet biztosítson annak esetleges túlhatalmával szemben.

Dr. ifj. Lomnici Zoltán PhD alkotmányjogász és ügyvéd, a Civil Összefogás Fórum szóvivője, a Jogi és Gazdasági Kabinet vezetője.

⁵¹ http://www.rev.hu/rev/images/content/magyar_fuzetek/szazadveg/szazadveg_smolar.pdf

⁵² http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/d5825ed9a8ffdb4cc1256ec50028c61b?OpenDocument

CIVIL TÁRSADALOM,
CIVIL ÉRDEK-KÉPVISELETI RENDSZER,
ÁLLAMPOLGÁRI MOZGALMAK
ÉS AKTIVITÁSOK NÉMETORSZÁGBAN
ÉS NYUGAT-EURÓPÁBAN

Bevezető

Civil társadalom (Zivilgesellschaft) és polgári társadalom (Bürgergesellschaft) – dolgozatunk tárgyát illetően a német nyelvben rögtön két fogalommal is találkozunk, amelyek jól mutatják a civil szféra és a polgárság közötti szoros összefüggést.

A következőkben a civil társadalom fogalmát használjuk, amely meghatározásunkban a demokratikus berendezkedésű társadalmakra jellemző és a polgárok egyenkénti, valamint közösségi aktív részvételét jelenti a közélet és a társadalom alakításában és fejlesztésében.

A fentiek alapján ahol széles és erős a középosztály, számos kis- és közepes vállalkozás (kkv) van családi, közösségi és nemzeti tulajdonban, a gazdasági társadalom erős érdekérvényesítési képességgel rendelkezik, ismerik és ápolják a hagyományokat, ott gyakrabban találkozunk jól szervezett civil társadalommal.

Német nyelvterületen és német nyelvű közösségekben ezek a feltételek adóttak, így nem csoda, ha a legkiterjedtebb és legszervezettebb civil társadalommal itt találkozunk. Ennek egyik okát sokan a német emberekre jellemző tulajdonságokban látják, mint például a szervezőképesség, a rendszeret, az állhatatosságot és a hierarchiákba szerveződés.

Mint látni fogjuk, ehhez a szükséges, de nem elégséges feltételhez társulnia kell egy olyan állami szabályozásnak, amely kormányzati ciklus-

kon átívelően biztosít ösztönzőket, kedvezményeket és kedvező törvényi keretfeltételeket a civil társadalom kibontakozásához.

Az államnak partnerként kell a civilekre tekintenie, akik a maguk részéről felszabadítják a társadalomban szunnyadó alkotó erőt, „belakják” országukat és így erősítik nemzetüket. Ez a szemlélet a Globalizáció 2.0 és a 4. ipari forradalom által fémjelzett, felgyorsult idő közepette is érvényes, hiszen birodalmak, vállalatóriások és integrációk jöttek és mentek, ám egyedül a nemzet tudott tartósan fennmaradni.

Az újkori népvándorlás ezt a nemzetállami modellt állítja Németországban és Európában is emberöltő óta nem látott próba elé. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a civileknek ennek megoldásánál óriási szerepe van és lesz a következő időkben.

Nyugat-Európa és Észak-Amerika országaiban is kijegecesedett civil világgal találkozunk, ahol a kertvárosok szomszédságaiban, az iskolák, az egyetemek, valamint a templomok körül pezsgő társadalmi élet zajlik.

Célunk nem a „bezzeg Nyugat” dicsőítése, hanem annak tárgyilagos leírása, hogy a Lajtától nyugatra hogyan működik napjainkban a civil társadalom. 1945 után Magyarországot a szovjet megszállás és a kommunista diktatúra éveiben a vasfüggöny elvágt a földrészünk eme szerencsésebb részétől, amelyhez évszázadokon keresztül ezer szállal kötődött. A rendszerváltozás óta vigyázó szemünket ismét Párizsra és Nyugatra vetjük, élesítjük antennáinkat az onnan érkező impulzusok vételére.

A következőkben a tágabb értelemben vett német és nyugat-európai civil társadalom kialakulását, felépítését és szerveződését járjuk körül, külön figyelmet fordítva azokra a mintaértékű elemekre, amelyekből véleményünk szerint Magyarországon és a Kárpát-medencében is tanulni lehet.

A „civil” fogalmának átértékelődése

A „civil” fogalom nagyapáink korában még nem a pártpolitikának és az államnak, hanem sokkal inkább a katonaságnak volt az ellentétpárja. Civil pálya, civil egzisztencia, civil élet – ezek mind a hadseregnek voltak az alternatívái. Különösen igaz volt ez a porosz katonáállam mintájára kialakult II. és III. Német Birodalomra (1871-1918 és 1933-1945), amelyeknek a legnagyobb területű állama éppen Poroszország volt. Az a Poroszország,

amelyről azt mondták, hogy ott nem az államnak van hadserege, hanem a hadseregnek van egy állama.

Napjainkra a civilség fogalma több értelmezést kapott, amelyek közös halmazaként megállapíthatjuk, hogy a civil szféra valahol a család (privát szféra) és az állam, illetve a gazdaság között helyezkedik el.

Mielőtt részletesebben foglalkoznánk a német és a nyugat-európai civil társadalommal, járjuk körül azt a keretrendszert, amely meghatározza a civil szféra mozgásterét. 1945 után az USA európai gazdasági és politikai térnyerésének következtében a demokrácia amerikai modellje vált mintaértékűvé.

Azóta is ehhez mérik (idestova több mint 100 index és éves rangsor segítségével) a különböző országok politikai és társadalmi valóságát például a legkülönbözőbb alapítványok, intézetek és nemzetközi nem kormányzati szervezetek (NGO-k), amelyek munkáját gyakran pont az amerikai kormányzati szervek, mult cégek, bankok vagy éppen olyan spekulánsok támogatnak, mint Soros György.

Napjainkban az állam jellemzően demokratikus berendezkedésű, az emberi és állampolgári jogok garantálása mellett biztosított a politikai pártok szabad versengése, a kormányváltás lehetősége adott. A gazdasági folyamatokat a kereslet és a kínálat egyensúlya határozza meg, amit a „piacnak” (vagy Adam Smith fogalmával a „láthatatlan kéznek”) kell biztosítania.

Ez az ideáltípusos állapot a NATO és az Európai Unió által integrált nyugati világra, illetve az ezen a körön földrajzilag kívül eső angolszász országokra (Ausztrália és Új-Zéland), továbbá Japánra és Izraelre vonatkozik leginkább, míg Földünk többi régiójára csak fenntartásokkal.

A demokrácia a civil élet kiteljesedésének legfontosabb előfeltétele. Winston Churchill szavaival bizonyára nem a demokrácia a legjobb társadalmi együttélési forma, ám eddig még nem találtak fel ennél jobbat. Más megfogalmazásban a legrosszabb demokrácia is jobb, mint a legjobb diktatúra. A következőkben a demokratikus berendezkedés térnyerését vizsgáljuk, amely a civil társadalom fejlődésének legfontosabb táptalaja.

Francis Fukuyama (2014) sokat idézett írásában a „történelem végéről” beszélt, azaz szerinte az 1945 utáni hidegháborús szembenállást, a két nagy társadalmi rendszer párharcát, a nyugati modell nyerte meg. Ez 1989-ben, Fukuyama dolgozata írásakor még valóban így tűnhetett, ám egy másik

haszonlóan ismert szerző, Samuel P. Huntington joggal mutatott rá már korán arra, hogy „reménykedni a történelem végében – emberi dolog”.

Huntington egyik sikerkönyve ugyanis pont a demokratizálódás hullámainról szól, amelyek közül az első az I. világháborút követően indult el. A korábbi birodalmak helyén demokratikus államok jöttek létre, például az általunk vizsgált Németországban és Ausztriában. Máshol a különböző censzusok eltörlésével vagy a nők szavazati jogának megadásával szélesítették a szavazópolgárok körét.

Egy második nagy demokratizálódási hullámot láthattunk a II. világháború után, amikor a korábbi tengelyhatalmak országai is demokratikussá váltak, valamint elindult a gyarmati rendszer felbomlása. Új, immáron demokratikus igényű államok sora jött létre.

Erről részletesen is olvashatunk Fukuyama egy másik, magyarul szintén elérhető könyvében (2005), amelyben az USA azon törekvéseit mutatja be, hogyan adott demokratikus struktúrákat a legyőzött államoknak. Leegyszerűsítve, „a japánoknál meghagyták a császárt, az olaszoknál a káoszt, a németeknek pedig új szabályokat adtak”. Más országokban ugyanez már nem működött, így például Haitin vagy Panamában. Ez a történelmi tapasztalat is azt erősíti, hogy a demokratikus államrend ott tud igazán megszilárdulni, ahol erős középosztály és civil társadalom is van.

A harmadik, utolsó nagy demokratizálódási hullám 1974-ben kezdődött Portugáliában, Spanyolországban és Görögországban, majd erre csatlakozott rá 1989/1990-ben Közép-Európa.

Huntington Fukuyama irányába megfogalmazott figyelmeztetése azon alapul, hogy az előbbi szerint a demokratizálódási hullámokat ellenhullámok követik, amikor a nem demokratikus, azaz diktatórikus rendszerek válnak példaértékűvé. Az I. világháború után Mussolini fasiszta rendszere talált követőkre, míg az 1945 utáni demokratizálódásnak a gyarmati sorból felszabadult országokban a katonai diktatúrák vetettek véget.

A mai napig vitatott, hogy az 1974-ben elindult harmadik demokratizálódási hullám is kivált-e idővel ellenhullámot? Erről a szakirodalomban jelenleg is komoly vita zajlik. Vannak, akik a néppártok tagszámának gyors csökkenésében (mint például Ann-Kristin Kölln, 2014), mások a választások jelentőségének és szerepének kiüresedésében, a „poszt-demokrácia” jelenség felerősödésében (például Crouch 2015) látnak válságjeleket. Megint mások a protesztpártok felemelkedését tartják intő jelnek.

Más szerzők (például Quaranta 2015) a nyugat-európai társadalmi és gazdasági környezet strukturális változásaiból (így pl. a jóléti állam fokozatos lebontásából) indulnak ki, amikor a társadalmi elégedetlenség és a tiltakozó mozgalmak megerősödését vizsgálják.

Napjaink nyugat-európai civil társadalma igényt tart arra, hogy két választás között is alakíthassa a közéletet. Már nemcsak helyi szinten, a civil mozgalmak „hagyományos” terepén, Bibó István szavaival a „szabadság kis köreiben”, hanem országos vagy akár európai és globális szinten is.

Magyar nyelven Szabó Máté foglalkozott a legtöbbet a civil társadalommal és mozgalmakkal. Egyik első ilyen témájú tanulmánykötete (2004) a globalizációkritikus mozgalmak kialakulásáról szól, de ebben már vizsgálja az Orbán Viktor által 2002 májusában életre hívott polgári körök mozgalmát is.

A 2007/2008 óta az USA-ban kibontakozó pénzügyi válság, illetve a Globalizáció 2.0 jelenség számos új, alulról építkező civil (tiltakozási) mozgalmat indított el. A kiváltó okokról Quaranta fent idézett könyve is jó áttekintést ad, amelyek közel azonos hatást váltottak ki az USA-ban (a 2009-ben alakult Occupy Wall Street! We are 99%! – Foglald el a Wall Street-et! Mi vagyunk a 99%! mozgalmak), Spanyolországban (a 2011-ben alakult Los Indignados – Felháborodottak, amelynek részei később a Podemos párthoz csatlakoztak) vagy éppen Görögországban (a 2015-ben kormányra került Syriza mozgalom, majd párt). Boda Zsolt (2013) könyve magyar nyelven ad jó áttekintést ezekről az alulról érkező részvételi igényekről és mozgalmi politizálási formákról.

Mint láttuk, a civil fogalma száz év alatt a „nem katona” kiinduló ponttól mára a közéletet és szűkebb-tágabb környezetét befolyásolni akaró és tudó polgárig és ezek szerveződéseikhez jutott el. A demokrácia és a piacgazdaság tágítja a civil önszerveződés lehetőségeit, ám nem beszélhetünk egyetlen mintaértékű demokratikus modellről, így nem jelenthetjük ki azt sem, hogy csak az amerikai vagy éppenséggel a francia politikai intézményrendszer az üdvöztető. A demokrácia szerencsés esetben sokszínű, figyelembe veszi a nemzeti sajátosságokat, a szabadságszerető nemzetek eltérő történelmét és fejlettségi fokát.

A civil társadalom kialakulásának kezdetei Németországban

„A városi levegő szabaddá tesz!” – a középkorban ez a mondat vonzotta a jobbágyokat a városokba, ahol a városlakók bizonyos idő eltelte és megadott jövedelem elérése után már szabad polgárokká válhattak.

A legkiemelkedőbb példák a városok és a polgárság fejlődésére az augsburgi Jakob Fugger, aki egy pásztor fiából lett az akkori világ leggazdagabb embere, avagy a firenzei Medici-család, amely textiltereskedőkből emelkedett idővel főnemesi rangra.

Persze ehhez az is kellett, hogy a német-római császárok és a kisebb-nagyobb földesurak idővel rájöjjenek arra, hogy a költséges és bizonytalan kimenetelű háborúskodás helyett célszerűbb, ha egyes városoknak kiváltásokat adnak, és cserében rendszeres adójövedelmet kapnak.

A Német-római, majd idővel a Habsburg Birodalomban is virágzásnak indultak a szabad birodalmi városok, amelyeket a polgárság saját önkormányzatai irányítottak. A történelmi Magyarországon a szabad királyi városok, valamint a szepességi és dél-erdélyi szász városok kaptak ilyen privilégiumokat.

Európa nyugati része a reformáció idején (1517-től) indult gyors fejlődésnek. Ehhez az is kellett, hogy az Oszmán Birodalom terjeszkedésével megszakadtak a hagyományos szárazföldi kereskedelmi útvonalak, így új tengeri utat kellett keresni Ázsia felé. Luther Márton és Kálvin János tanai gyorsan terjedtek a feltörekvő polgárság körében, ami nem is csoda, hiszen az addigi korlátok eltörlésével egy teljesen új gazdasági rendszer kialakulásához vezettek. Max Webertől (1995) tudjuk, hogy a protestáns etika különösen kedvez a kapitalizmus kialakulásának és megerősödésének.

Luther eredetileg a búcsúcédulák ellen indult hadba, amelyek révén az arany Európa nyugati és középső részéből a katolikus egyházhoz és annak központjához, Rómába vándorolt. A pápák többek között ebből finanszírozták impozáns építkezéseiket, életvitelüket és zsoldosaikat. A reformáció útjára lépő országokból az arany már nem folyt ki, ráadásul az evilági hívságoktól való puritán tartózkodás miatt a (luxus)fogyasztás helyett immáron a takarékoság vált fő erénnyé. Németországban még ma is 10 % körül van a megtakarítási ráta, azaz a fizetésekből minden tizedik euró a bankoknál köt ki.

Ezek után nem csoda, hogy az így képződött megtakarításokból Németalföldön és Angliában alakultak ki az első komoly tőzsdék, amelyek a földrajzi felfedezések kapcsán kialakuló első nagy multinacionális cégek kapitalizációját szolgálták. A holland és brit Kelet-Indiai Társaságok hajói fellendítették a kereskedelmet, a felfedezőket telepesek és gyarmatosítók követték.

Ezek a feltörekvő hatalmak idővel kiszorították az addigi tengeri nagyhatalmokat, leginkább Spanyolországot és Portugáliát a világtengerekről, majd sikerrel korlátozták Franciaország világhatalmi ambícióit.

Ebben az időben már Anglia adta Európa avantgárdját. Isaac Newton új lendületet adott a fizikai felfedezéseknek. Legkésőbb Shakespeare drámái után az elbeszélések és színdarabok pozitív főhősei már egyre kevésbé a nemesek és sokkal inkább a polgárok voltak. Mindez Franciaországban Voltaire, a német nyelvterületen pedig csak Goethe és Schiller műveivel terjedt el.

Jürgen Habermas (1999) munkája is ezt a változást konstatálja: Ameddig a polgárok korábban az udvari kultúrát (leginkább XIV. Lajost) másolták, addig a felvilágosodás kora a polgári kultúra emancipációját hozta el. A nagyvárosi kávéházakban alakultak meg az első újságszerkesztőségek és pénzügyi közvetítő cégek, mint pl. a Lloyd's Biztosító. A szalonokban nemesek és polgárok egyenrangúak voltak, szabadon beszélgethettek és gondolkodhattak.

A 16. és 17. században Európa északi és nyugati periferiáján a protestáns országok megerősödtek: Anglia, Németalföld, Svédország, Dánia, valamint a Hanza városai és kikötői a tengeri kereskedelem által egyre gazdagabbak lettek.

Ebben az időben dúltak Európa-szerte a vallásháborúk, amelyek közül a 30 éves háborút (1618–1648) a 0. világháborúnak is szokás nevezni. A „vén kontinens” közepét javarészt elpusztító öldöklés után ismét a periféria tudott gyorsabban talpra állni. A katolikus ellenreformáció által elüldözött protestánsokat Poroszország befogadta, a békeévekben keletkező lakosságfelesleget vagy csak a jobb életre vágyó tömegeket a brit gyarmatok szívták fel.

A török háborúk után a Habsburg Birodalom és Oroszország is tízezrével csábította kedvezményekkel és kiváltságokkal a nyugat-európai telepeseket, ám ezek a központosított és bürokratikus birodalmak nem tudtak a gazdasági fejlődés nyugat-európai útjára lépni.

A különböző társadalmi berendezkedések egyik első összehasonlítását Montesquieu 1748-ban írt, *A törvények szelleméről* című híres művében találjuk, amely megalapozta a hatalmi ágak elválasztását. A mű kevéssé ismert 3. részében azonban érdekes fejtegetéseket találunk az egyes országok fejlettségéről, amelyek között földrajzi, klimatikus szempontok mellett társadalmi és gazdasági tényezők is szerepet kaptak.

Talán azért is figyeltek olyan sokan a felvilágosodás idején Franciaországra, mert ott egy központosított államot, egy abszolutista monarchiát akartak a feltörekvő polgárság törekvései előtt megnyitni. A felvilágosodás valójában egy átfogó reformtörekvés volt, amely azonban az uralkodó elit részéről nem talált kedvező fogadtatásra. A lassú és ellenőrzött változás helyett 1789-ben kitört a forradalom, amely elementáris erővel söpörte el a régi rendet, „felfalta saját radikális gyermekeit”, majd több szakaszban teret adott a polgárság jogi és gazdasági emancipációjának.

Németország ebből a fejlődésből sokáig kimaradt, mivel nem volt egységes nemzetállam. A francia forradalom után Napóleon seregei szállták meg a számtalan királyságot, hercegséget, grófságot és egyházi államocskát. A kisállamokat Napóleon közel harminc hercegségbe és királyságba integrálta, ami immáron nagyobb egységes gazdasági térségeket eredményezett. Német földön is bevezették a polgári törvénykönyvet, amely a válás intézménye mellett leginkább a szerződéses biztonság garantálásával változtatott legjobban a hétköznapokon. A megkötött szerződések betartása és a bíróságok általi kikényszeríthetősége ajtót nyitott a kapitalizmus előtt. Kezdetben sokan szimpatizáltak Napóleon törekvéseivel, ám a baljós jelek egyre csak sokasodtak: Franciaország annektálta a Rajna bal partját, és az Oroszországba induló félmillió Grande Armée katonáinak (majd hallottainak) zöme is német volt.

A németek hozzáállását talán Beethoven munkássága mutatja a legjobban. Kortársai többségével egyetemben a német zeneszerző kezdetben támogatta a franciák által bevezetett reformokat. III. (*Eroica*) szimfóniáját még Napóleonnak akarta ajánlani, ám amint kiderült, hogy Napóleon is csak egy birodalmat akar létrehozni, a zeneszerző kiábrándult a francia császárból, amit V. szimfóniájában az *Egmont-nyitány* máig hűen tükröz.

A reformáció mellett a Napóleon elleni harc számít máig a német polgárosodás második fő mérföldkövének. A porosz uralkodó a sziléziai Boroszlóban (ma Wrocław, Lengyelország) nehéz helyzetben volt, amit

mi sem mutat jobban, hogy 1813-ban jobb anyag híján vasból tudtak csak katonai kitüntetését készíteni. Ekkor született meg a híres vaskereszt, amely (különböző fokozatokban) a háború idején adható legmagasabb német kitüntetés.

Szorongatott helyzetében a porosz király szabad kezét adott tanácsadóinak, akik között számos polgári származású is volt. Egy kivételes tehetségű korosztály kapott ekkor lehetőséget, a társadalom számos területén születtek reformok. Mások mellett Gerhard von Scharnhorst és Carl von Clausewitz modernizálták a porosz hadsereget, saját példájuk alapján kinyitva a hadsereget a polgári származásúak előtt. A Humboldt testvérek az oktatást modernizálták, Karl August von Hardenberg és Freiherr von Stein a porosz közigazgatást igazították a megváltozott követelményekhez.

Ezek az átalakítások példaként hatottak más európai országokra, köztük a reformkori Magyarországra. A metternichi Szent Szövetség idején azonban alábbhagyott a reform iránti elkötelezettség, hogy felszín alatti izzó parázsként 1848-ban újra fellángoljon. A polgárság addig is a Biedermeier jegyében előbb a saját négy fala között, majd egyre inkább közösségi terekben (kávéházak, színházak, szalonok) és újságokban keresett és talált olyan lehetőségeket, amelyekben kiteljesedhetett. Már nem az udvari kultúrát másolta, hanem saját polgári értékeit követte.

A közel húsz német hercegség és királyság elindult ugyan a kapitalizmus útján, ám még nem dőlt el, hogy a feltörekvő iparmágnások és polgárok vagy a porosz junckerek irányítják-e majd a közügyeket. A céhek és vámhatárok által korlátozott piac még gátat szabott a gazdasági növekedésnek.

1848 után a német politikának több alapvető kérdésre kellett választ találnia. A legfontosabb a nemzeti kérdés volt, amely az úgynevezett kismémet (a soknemzetiségű Habsburg Birodalom nélküli) vagy nagynémet egység hívei közötti vitát jelentette. Az utóbbi magába foglalta volna a német nyelvterület legnagyobb részét, kihagyva a Habsburg uralom alatt álló, Lajtán inneni területeket.

Egy másik fontos kérdés a politikai intézményrendszert érintette. A feltörekvő polgárság és a Ruhr-vidéki nagyvállalatok liberális vezetői a brit példát követték volna, ahol a census alapú választás a hagyományos uralkodó osztály rovására biztosította volna politikai befolyásukat. Velük szemben állt Otto von Bismarck, aki a junckerek és a korona érdekeit tartotta szem előtt.

Bismarck számtalan ellenállással szemben előbb a Habsburgokat szorította ki a Német Szövetségből (akkoriban Poroszországnak 16 millió lakosa volt, szemben a Habsburg Birodalom 30 millió lakosával), majd a szavazójog kiterjesztésével sikerült a liberális politikusok befolyását is visszaszorítani.

Bismarck vezetésével Poroszország az északi német államokkal létrehozta a Német Vámuniót, amely egységes és kellően nagy piacot jelentett ahhoz, hogy a német ipar is fel tudja venni a versenyt nagy európai versenytársaival.

Poroszországban a fentről indított reformok végül a monarchia, a hadsereg és a junckerekre építő közigazgatás érdekeit erősítették meg. A polgárság és a király (1871-től császár) egyaránt tartottak a leggyorsabban növekvő társadalmi csoport, a munkásság politikai befolyásának erősödésétől.

Amennyire nagy érdemnek tartották kortársai Bismarck szerepét a német egység megteremtésében, annyira ellenezték hivatali idejének legvégén hozott egyes döntéseit. A „vaskancellár” a kultúrharc során az egyházak (főként a katolikus egyház) befolyását korlátozta. A szocialista-ellenes törvényekkel a szakszervezetek és a szociáldemokrácia térnyerését akarta lassítani. Bár céljait látszólag elérte, az anyakönyvezés és az oktatás az állam fennhatósága alá került, és a jóléti intézkedések (például a rokkantsági nyugdíj) kedvező fogadtatásra találtak, végül egyik szándékát sem koronázta siker: Az egyházak befolyása töretlen maradt, és 1912-ben már a szociáldemokraták adták a legnagyobb frakciót a Reichstagban (110 képviselőt a 397-ből).

Bismarckhoz hasonlóan a német kancellárok gyakran mentek szembe a német társadalom többségi akaratával. 1945 után Konrad Adenauer így vitte keresztül az újrafelfegyverzést, Willy Brandt a jaltai és potsdami határokat elismerő keleti nyitást, Helmut Schmidt a kis- és közepes hatótávolságú atomrakéták telepítését, Helmut Kohl a stabil német márkát felváltó eurót, Gerhard Schröder a jóléti ellátásokat megkurtító „Agenda 2010” reformot, vagy Angela Merkel a „görögök megmentését” és aktuálisan a migránsok beengedését. A Merkel előtti kancellárokat az idő „igazolta”, ám az akkor népszerűtlennek számító döntéseik hatása utóbb komoly változásokat indítottak el a német társadalomban, amelyek közül a zöld párt megerősödéséről külön is értekezünk még.

Németország „egységes”, modern államként csak az 1871-es évtől létezik, azonban a különböző germán, majd német törzsek szorosabb-lazább közössége már évszázadok óta működött.

Dolgozatunkban gyűjtőfogalomként fogjuk használni a német szót, beleértve a mai öt német nyelvű országot (Németország, Svájc, Ausztria, Luxemburg, Liechtenstein), illetve a történelem során huzamosabb ideig németek által (is) lakott területeket, amelyek közül a szovjet befolyási övezetbe kerülő országokból a II. világháborút lezáró békekötés után 12 millió németet üldöztek el.

A német civil társadalom bemutatásánál elkerülhetetlenül szót kell ejtenünk a történelemről is, hiszen Németország, mint ahogyan Nyugat-Európa többi országa is, az évszázadok során többször küszködött lakosságfelesleggel, ami több kivándorlási hullámhoz vezetett. Európai uralkodók sora csábította országába különböző kedvezményekkel a jól képzett és szorgalmas telepeseket, akiknek gyakran még önrendelkezési jogot is adtak.

Ez a vándorlás keleten egészen a Volgaig vezetett, míg fő nyugati célpontja a 19. században az USA volt.

A történelmi Magyarországra is több hullámban érkeztek németek, így a 13. századtól a Szepességbe és Dél-Erdélybe, majd a török háborúk után, a 17. század végétől az ország középső részébe is. A telepesek magukkal hozták szokásaikat, amelyek közé az erős közösségi szerveződés is tartozott.

A következőkben a német civil társadalomról szeretnénk átfogó képet festeni, külön kitérve a civilség fogalmának kialakulására, a civil társadalom kialakulására, a civil társadalom gazdasági alapjaira és érdek-képviselési rendszerére, míg az újabb folyamatok között az állampolgári mozgalmakkal és aktivitásokkal foglalkozunk. Ahol kapcsolódási pontot, éles ellentétet vagy éppen példaértékű gyakorlatot látunk, ott nyugat-európai példákat is felhozunk.

Fő témánk a civil társadalom, de itt kell említenünk az ezzel szervesen összefüggő további intézményeket, amelyek kiegészítik és erősítik annak létrejöttét, működését és hatékonyságát.

Ezen intézmények közé soroljuk az érdekképviselőket (szakszervezetek és munkaadói szövetségek), amelyek német nyelvterületen jellemzően a saját tagságuk érdekét képviselik első sorban. A háromoldalú (tripartit) társadalmi egyeztetéseknél a munkaadói és munkavállalói szervezetek és az állam képviselői tárgyalnak a munka világát érintő alapvető kérdésekről (mint például a minimálbér, a nyugdíjkorhatár, az éves szabadsnapok száma stb.). Az itt született megállapodásokat az állam törvénybe foglalja, végrehajtja és államhatalmi eszközeivel ellenőrzi azok betartását.

A német rendszer sajátossága, hogy kompromisszumorientált, azaz a vitákat egyeztető mechanizmusok segítségével próbálják rendezni. További sajátosság a szociális piacgazdaság iránti elkötelezettség, olyan társadalmi struktúrákban gondolkodva, amelyek biztosítják a társadalmi különbségek csökkentését, és ezáltal a civil társadalom egyik előfeltételének számító középosztályosodást, valamint a társadalmi mobilitást.

Ilyen további szereplőnek számítanak a különböző kamarák, amelyek az adott ágazat legmagasabb szintű öngazgatási szerveinek számítanak. A céhek kései utódaiként ők szabályozzák a képzési és vizsgakövetelményeket. Etikai eljárásokat folytatnak a szabályszegőkkel szemben, és képviselik ágazatukat a többi társadalmi szereplő, leginkább az állam felé. A legismertebb közülük a német kereskedelmi- és iparkamara, amelynek szinte minden országban van képviselője.

Miután áttekintettük a civil társadalom kereteinek történelmi kialakulását és azonosítottuk a fő szereplőket, figyelmünket most a civil társadalom gazdasági alapjai felé fordítjuk.

A civil társadalom gazdasági alapjai

Az alulról építkező (bottom-up) rendszereknek Németországban is nagy hagyománya van. Már a 19. században kialakultak azok a lokális mechanizmusok (például termelői szövetkezetek), amelyek részint máig hatékonyan működnek.

Ezek a mechanizmusok a helyi és regionális közösségek együttműködésére, kölcsönös előnyökre, világos és átlátható szabályokra és ezek önkéntes betartására (néhány esetben törvény általi garanciákra) épülnek.

Az egyik legrégebbi példát a beszerzési, értékesítési és fogyasztási szövetkezetek adják. A német nyelvterület kis- és közepes gazdái jellemzően a helyi Raiffeisen bankoknál vezetik számlájukat, amelyektől kedvező kamatra kapnak hitelt. A gazdák különböző szövetségei és szövetkezetei a korábbi céhek mintájára szabályozzák a helyi (agrár)piacot, így gondoskodva kiszámítható gazdasági környezetről és a megtérülést biztosító árszintről. Ezekre már lehet közép- és hosszú távú üzleti tervet készíteni, amihez a rendszerbe integrált pénzügyi intézetek alacsony kamatra adnak hitelt. E társadalmakban az állam is részt vesz a támogató környezet alakításában és

fenntartásában. Az üzleti életben meghatározó a bizalom, a megtérülést is közép- vagy hosszú távon várják, alacsony haszonkulcsokkal dolgoznak.

Azt már mondani sem kell, hogy a régióban megtermelt javakat és szolgáltatásokat részesítik előnyben, így biztosítva, hogy a helyben megtermelt jövedelem java a helyi gazdasági körforgásban maradjon. A mai napig működő legjobb példa erre a piacvezető svájci Migros csoport, amely saját üzleteiben árúsítja a svájci gazdák és szövetkezetek termékeit. Hasonlóan működik Ausztria és Észak-Olaszország élelmiszer-kereskedelme is, ahol szintén a helyi termelőket részesítik előnyben.

Ugyanez érvényes a lakásépítő szövetkezetekre is. A megtakarítások jellemzően a helyi banknál vagy takarékszövetkezetnél jelennek meg, amely kedvező kamatra ad építési hitelt. Kivitelezőnek is jellemzően helyi vállalkozókat választanak, így a pénz nagy része itt sem kerül ki a helyi körforgásból. Az önkormányzat építési telekkel vagy más kedvezménnyel támogatja a szociális (bér)lakásépítést. Szigorúan ügyelnek arra, hogy lehetőleg az adott településen belül építkezzenek, így védve a termőföldbázist és a településen belüli telkek értékét, amelyek a külterületek tömeges beépítése esetén veszítenének értékükből és gettósodnának, párhuzamos társadalmak alakulnának ki.

Német nyelvterületen a privatizációig hasonló elven működtek a tartományi bankok is. A helyi takarékpénztárak és az agrárbankok felett álló pénzügyintézet vezette az önkormányzatok és a közösségi tulajdonban lévő vállalatok (például közműcégek) számláit. Ezzel adott volt egy stabil alapforgalom.

Mivel a tartományi bankok mögött végső soron az állam és annak garanciája állt, ezért kedvező kamatú forráshoz tudtak jutni, amelyet szintén kedvező kondíciókkal adtak tovább. Itt is figyeltek a pénz rendszeren belül tartására. Ahol lehetett, helyi cégeket bíztak meg, hogy legyen forgalmuk, és bért tudjanak fizetni munkásaiknak, akik a maguk részéről ezt a pénzt a helyi cégeknél költötték el.

Ez a rendszer helyi szinten a nyertes-nyertes játszma szabályai szerint zajlik, amelyet kiegészít az országon belüli tehermegosztás (Länderfinanzausgleich). A lényege, hogy a jobban prosperáló tartományok meghatározott kulcs szerint erőforrást adnak át a gyengébben teljesítő tartományoknak, hogy azok is elláthassák alapvető funkcióikat. Ha éles szakadék alakulna ki az ország egyes részei között, felerősödne a bel-

ső migráció. A forrásátengedés következtében az életkörülmények közel azonosak maradnak, és a támogatott tartományok egyben fogyasztóként is megmaradnak. A támogatás egy része tehát megrendelés és fogyasztás formájában visszakerül a támogatást nyújtó tartományok cégeihez.

Ezt az elvet követné az Európai Unió is, ám a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság következtében a centrumból a periféria felé irányuló támogatás zöme (például magas állampapírkamatok és országhozzá tartozó mutatók, azaz CDS-felárak formájában) a nettó befizető országok pénzügyi közvetítő rendszerénél köt ki, így a közösség és a háztartások fogyasztása már nem tud a válság előtti szintre visszatérni. Egy 2016-os kimutatás szerint például a Görögországnak nyújtott közel 380 milliárd euró csupán 5 százaléka maradt helyben, a többi visszaáramlott a hitelezőkhöz. Lengyel elemzők szerint a nekik jutó uniós támogatás legalább 60 százaléka folyik vissza nyugatra.

A fent vázolt, Nyugat-Európára és az USA-ra jellemző modell a hidegháború vége óta változóban van. A Nemzetközi Valutaalap (IMF) 1989-es washingtoni konszenzusát követve egyre inkább a neoliberális gazdaságpolitika vált meghatározóvá. A globalizáció 2. szakaszába lépett, amelyben a multinacionális vállalatok elszakadnak anyaországaiktól, és transznacionálissá válnak.

Ezek a multicégek rendre felmondták a korábbi konszenzusokat, és a profit maximalizálása érdekében kihelyezték a munkaintenzív termelést olcsóbb telephelyi költségű országokba. A helyi beszállítókat arra kényszerítik, hogy „költözzenek velük” távoli országokba, már amennyiben meg szeretnék őrizni szerződésüket. A centrumországokban a munkásokat olyan választás elé állítják, hogy vagy lemondanak a fizetésemelésről és pótlékaikról (például a 13. és 14. havi fizetésről, azaz a nyaralási és karácsonyi pótlékukról), vagy áttelepítik a gyárat olyan országba, ahol olcsóbb a munkaerő, és nem jelentkezik ilyen extra kifizetések.

A multicégek ráadásul kihasználják a törvényi kiskapukat, és nyereségük zömét „adóoptimalizáció” formájában adóparadicsomokba menekítik. Az így kieső adó mértékét az EU-n belül 2015-ben 50-70 milliárd euróra becsülik. Ez az összeg hiányzik a tagországok költségvetéséből, amelyet más forrásból, például áfaemelésből, a kkv-szektor vagy a középosztály jövedelmét sújtó adókból kell előteremteni. Ezzel sorvad a civil társadalom gerincét adó réteg gazdasági biztonsága is, miközben a lobbierdekek

előtt meghajló állam és a multinacionális vállalatok lehetőségei – pont az adóoptimalizáció miatt – változatlanok vagy relatíve jobbak.

Ma még nem látható, hogy a jelen fejezet elején vázolt folyamatok hol érnek véget. A közelmúlt választási eredményei azt mutatják, hogy Nyugat-Európában és az USA-ban is meg kell újítani a II. világháború utáni társadalmi kompromisszumot, mert az elérte teljesítőképessége határát. Ebben a vitában és egy új, fenntartható társadalmi-gazdasági kompromisszum létrehozásánál meghatározó szerep jut az európai civileknek, azok szervezeteinek és önszerveződésüknek.

A következőkben a német civil érdek-képviselési rendszerrel foglalkozunk.

Civil érdek-képviselési rendszer Németországban

Németországban az élet szinte minden területén találunk civil szervezeteket, amelyek az adott terület egészét igyekeznek lefedni. Felépítésük jellemzően regionális, azaz a helyi szervezetek régióként és tartományként szerveződnek. A 16 szövetségi tartomány szervezeteinek képviselői alkotják az országos (szövetségi) vezetőséget, amelyet általában Bundesverbandnak, azaz országos szövetségnek neveznek.

A politika, a gazdaság és a társadalom is a Bundesverbandokat tekinti az adott terület legitim és reprezentatív képviselőjének, amelynek a véleményére odafigyelnek. Német sajátosság, hogy szinte mindenre találunk valamilyen szövetségi, tartományi vagy önkormányzati szabályozást, ajánlást vagy útmutatást.

A civil szervezetek is ebben a túlszabályozott jogi keretben működnek, ám a „fentről” érkező előírásokat „alulról” is kiegészítik. A legkisebb háztartásnak is komoly alapszabálya, szervezeti és működési szabályzata, valamint több tagból álló elnöksége és felügyelő bizottsága van.

Helyi szinten jellemzően társadalmi munkában végzik ezeket a feladatokat, ám a megállapított tagdíjat szigorúan beszedik. A tagdíjból fedezik a működési költségeket, amelyekbe a tartományi és országos szövetségi tagdíj, az adott terület civil szervezetének és érdekképviselőjének folyóirat (média-) előfizetési költsége is beletartozik.

A tagdíjak legnagyobb részét jellemzően a közösségre költik, ami az évenkénti kerti ünnepség, szakmai tanulmányút vagy évfáras rendezvény

alapköltségeit fedezi. Az ilyen rendezvényekre is jellemző, hogy szigorúan szabályozott és ellenőrzött keretek között zajlanak. A civil szervezet állja általában a terembérlet és a műszaki infrastruktúra (hangosítás, mobilvédelem stb.) költségeit, míg a civilek (lehetőségük és tehetségük szerint) önrész keretében fizetik az utazás, a szállás, az italfogyasztás költségeit.

Egyes költségeknél lehetőség van különböző adókedvezmények igénybevételeire. A német nyelvterületen és Nyugat-Európában népszerű (akkreditált) tanulmányutak költségének egy részét le lehet írni az adóból. Civil szervezetek, önkormányzatok, egyházak, alapítványok és cégek is működtetnek olyan képzési központokat és intézményeket, amelyek egy dedikált téma köré szerveződnek.

A nagyobb civil szervezetek is létrehozhatnak ilyen központokat, amelyekben a saját rendezvények mellett akár külsős képzések és tanfolyamok is helyet kapnak.

A német állam és a szövetségi tartományok (ezek intézményei) is indítanak képzési programokat, amelyek keretében a kormányhivatalnokokat, a tanárokat, a katonatiszteket és a köztisztviselőket is továbbképzik. Az ilyen képzések gyakran pont civil szervezetekkel közösen történnek, a civil tudás átadását biztosítva a közigazgatás számára.

A legtöbb ilyen képzés nyitott az érdeklődő közönség számára is, gyakran hívnak külföldi előadókat és résztvevőket, hogy a német gyakorlatot összevegyék a nemzetközi tapasztalatokkal.

A német (és a jellemző nyugat-európai) gyakorlat alapján különös figyelmet fordítanak a rotációs elv betartására. Ennek megvalósítására az országos civil érdekképviselő elnöki tisztségét is rotációs alapon töltik be, figyelve a kisebb és nagyobb tartományok közötti arányosságra.

A rotáció érvényes a különböző tartományi és országos rendezvényekre is, amelyeket tömegközlekedéssel és autópályán jól megközelíthető városokban tartják, figyelve arra, hogy az adott tartományon és Németországon belül is mindig más-más várost válasszanak. Így több város válik a konferenciaturizmus célállomásává, azaz több város jut bevételhez az országos szintű rendezvényből.

A helyszínválasztással a szervezők ráirányíthatják a figyelmet egy-egy releváns problémára vagy eredményre, amelyet a résztvevők in situ ismerhetnek meg. A helyszín és vonzáskörzete, annak érintett civil társadalma ugyanakkor részese lehet a rendezvénynek, az érdeklődő civilek részt vehetnek a nyil-

vános programokon, beszélgethetnek a résztvevőkkel, vagy tanulmányúton, nyílt napon mutathatják be nekik saját eredményeiket, problémáikat.

Hasonló rotációs elvet látunk az Európai Unióban is, ahol például az Európai Tanács soros elnöki feladatait is így töltik be, félévente váltják egymást kisebb-nagyobb, régi és új tagországok. Ahogy Németországban, úgy az EU-ban is törekednek arra, hogy a különböző állami és országos intézményeket is decentralizált módon, az ország és az EU minden részébe telepítsék. Ezeknek ugyanis helyi közösség-szervező erejük van, ami kedvez a szellemi pezsgésnek, az értelmiségi és középosztálybeli életmód kialakulásának, valamint a minőségi munkahelyteremtésnek is.

A civil szervezetek életére és rendezvényeire is jellemző a német precizitás. Akár már évekre előre tervekkel és elosztási kulcsokkal rendelkeznek. Ez növeli a tervezés biztonságát, ám csökkenti a spontaneitás lehetőségét.

A német nyelvterület civil szervezeteinek áttekintése után kicsit tágabbra nyitjuk vizsgálódásunk spektrumát, és az állampolgári aktivitás különböző formáit vesszük sorra. Külön figyelmet fordítunk a nemzetközi szakirodalomban jelenleg legtöbbet tárgyalt formára, a részvételi demokrácia különböző megjelenési formáira.

Állampolgári aktivitás

Németországban és Nyugat-Európában az 1968-as diákmozgalmak idejére teszik az állampolgári aktivitás új korszakának kezdetét. Az 1945 után született nemzedék ugyanis ekkor szembesült fiatal felnőttként a szüleik és nagyszüleik által a háború során elkövetett bűnökkel (Amerikában a faji megkülönböztetés tarthatatlanságával). Mint sokszor, úgy a diákmozgalmaknak is volt egy generációs jellege, a gyermekek saját szüleik ellen lázadtak fel.

Az 1980-as évek közepére sokan úgy tekintenek, mint a nyugat-európai és a német civil mozgalmak megerősödésének második nagy mérföldkövére, amikor a NATO kettős határozata és az egyre jobban láthatóvá váló környezetszennyezés miatt egymásra talált a béke- és a környezetvédő mozgalom. A NATO kis- és közepes hatótávolságú atomrakétákat telepített a két katonai tömb ütközőzónájába, így ezek a rakéták akár 5 perc alatt is célba értek volna, esélyt sem hagyva az emberek túlélésére. A nukleáris infernó kézzel fogható valósággá vált.

Másfelől a korlátozatlan károsanyag-kibocsátás által okozott szennyezés is átlépett egy határt, ami a savas eső által elpusztított erdők és a globális felmelegedés képein keresztül vált tagadhatatlanná.

A békemozgalom és a környezetvédők mellett számos civil csoport és mozgalom is átpolitizálódott, és jellemzően a zöldekhez és a magukat alternatívnak nevező pártokhoz csapódott. Közülük a nőmozgalom, a bevándorlók állampolgársági jogait követelők, a kisebbségi jogvédők érdemelnek külön említést. Ezek az alulról építkező civil szervezetek az akkori akut veszélyek árnyékában több ezer, a híres püNKöSDi béketüntetésekén akár több tízezer embert is utcára tudtak vinni.

A nyugat-európai zöld pártok közül a német és a francia tudta ezeket a különböző mozgalmakat integrálni, támogatásukat megszerezni és megtartani. Az 1980 körül alakuló európai zöld pártok néhány év után már parlamenti tényezővé váltak. Máig emlékezetes, ahogyan 1985-ben Joschka Fischer Hessen tartomány parlamentjében tornacipőben és farmernadrágban tette le miniszteri esküjét. A formabontó megjelenés program is volt egyben, nagy változásokra készültek.

Az akkori nagy ívű tervekből többet is sikerült megvalósítani, viszont volt, amiben változtatni kellett. A zöld pártok kezdetben például ragaszkodtak a rotációs elvhez. Ahogyan azt az előző fejezetben már vázoltuk, a rotációs elv bevett gyakorlatnak számít Nyugat-Európában. A zöldek ezt az elvet alkalmazták a párton belüli tisztségekre és az általuk elnyert mandátumokra is. Ekkor tört ki a párton belüli harc a „fundamentalisták” és a „realisták” (reálok) között. Az előbbieket ragaszkodtak a bázisdemokráciához és a rotációs elvhez. Az utóbbiak gyakorlatiasan közelítettek a politikához, ezért korlátozták volna a bázisdemokráciát. A küzdelem a realisták győelmével végződött, így idővel a zöld politikusok is hivatásos politikussá váltak. A zöld és alternatív mozgalmak, majd pártok térnyerése szélesre nyitotta az ajtót a civil mozgalmak előtt is, bővítve a társadalmi egyeztetések, a szakmai és társadalmi kerekasztalok, a hatástanulmányokban együttműködő szakmai és civil szervezetek számát és mozgáskörét.

A zöld pártok tartós parlamenti tényezővé válásával kialakult, majd megerősödött a civil társadalmat támogató állami, tartományi, regionális és helyi pénzügyi alapok szerepe is, amelyek jellemzően pályázati úton adnak támogatást arra érdemes kezdeményezéseknek.

Civil mozgalmak napjainkban általában helyben alakulnak egy iskola/kórház védelmében, elkerülő út vagy zajvédő fal megépítését sürgetve vagy a helyi/regionális önkormányzat egy-egy vitatott döntése elleni tiltakozásból. Az ilyen spontán civil mozgalmak a kitűzött cél elérése vagy a mozgalom vezetőinek kilépése után rendszerint kifulladásra, és új cél vagy karizmatikus vezető híján elsikkadnak.

Találkozunk országos civil mozgalmakkal is, amelyek jellemzően a non-profit szektorban vagy a releváns társadalmi alrendszerek egyik-másik területén tevékenykednek. Közös jellemzőjük, hogy olyan feladatokat látnak el, amelyeket más hagyományos szervezett közösségek (mint például a család, az egyház, az önkormányzat vagy az állam) vagy mechanizmusok (mint például a piacgazdaság) nem látnak el (elég hatékonyan).

A politikatudományon belül a politikai kultúra írja le az egyes társadalmakon belüli tudás és cselekvés közötti fontosabb összefüggéseket. Napjainkban az úgynevezett részvételi modellt tartják mintaértékűnek, amelyben az állampolgárok ismerik az őket körülvevő társadalom lényegi összefüggéseit és folyamatait, azokat cselekvően alakítják a hétköznapiakban, valamint két választás között is aktívak politikailag.

Ez az aktivitás nem feltétlenül a politikai pártok szintjén jelentkezik, és számtalan formája lehet. A leghétköznapiabb a támogató vásárlás (például a hazai termékek vagy a fogyatékkal élők által készített holmik, fair trade termékek iránti igény növelése) vagy a bojkott (például gyermekmunkával, GMO felhasználásával készített termékek kerülése).

Ilyen civil tevékenység lehet továbbá az aláírásgyűjtés (modernebb formában közösségi oldalak csoportjaihoz) való csatlakozás, ami a személyes kiállítás egy formája. Mások politikusokat és újságírókat keresnek meg ügyeikkel, amit a mediatisztált politika korában egyre gyakrabban tesznek jól koreografáltan, képekben elbeszélve.

Az internet és a közösségi média korában találkozunk számos új, civil megjelenési formával. Vannak bloggerek, akik egy adott terület szakértőjeként vagy laikusként fejtik ki véleményüket. Mások kihasználják a digitális média lehetőségeit, és közösségi videómegosztó oldalakon indítanak csatornát vagy internetes rádiót. Ezek indítási költsége a tudományos és technikai fejlődés eredményeként egyre kisebb, míg egyre nagyobb közönséget tudnak elérni.

Összegzés

Közép-Európa csak a hidegháború vége és a rendszerváltozás óta tud csatlakozni a nyugat-európai folyamatokhoz. Az 1945-öt követő szovjetizáció térségünkben megfosztotta a középosztályt és a gazdasági társadalmat, a rájuk épülő polgári és civil világot vagyonától és társadalmi befolyásától. Számptalan civil egyesület és egyeslet veszítette el épületét, megtakarítását és helyi közösségsszervező szerepét. Nem volt lehetőség tőkefelhalmozásra és a tudás átadására sem. Ezért vált és válik fontossá ismernünk a Lajtán túli civil világ szervezőit, struktúráit és folyamatait.

Ezt a tájékozódást szolgálandó, jelen írásunkban felvázoltuk a német nyelvterület, ezen belül a mai Németország civil társadalmának történelmi előzményeit, kialakulását, valamint a működésük előfeltételeit biztosító civil gazdasági háttérát.

Az erőforrások mellett külön szó esett a civil szervezetek országos szövetségeiről, a Bundesverbandokról és azokról a szervező elvekről, amelyek mentén a civil világ működik. E folyamatokra a játékelméletből ismert nyertes-nyertes játszma a jellemző, azaz minden érintett nyer valamit, vagy legalább nem veszít. Ez adja ennek a modellnek az egyik belső erejét és külső vonzerejét.

Egy további fejezetben vázoltuk a modern kori állampolgári aktivitás kialakulását, első lépéseit és megerősödését. Itt főként a baloldali és zöld mozgalmakra figyeltünk, hiszen Németországban és Nyugat-Európában sokáig ezek voltak meghatározók.

Számunkra, magyar civileknek számára nagyon tanulságos, hogy Németországban és Nyugat-Európában a baloldali és zöld politikai pártok térnyerése ellen leginkább politikai pártok formálódnak, miközben Magyarországon és Közép-Európában a balliberális kormányok és azok társadalom-, valamint gazdasági politikája ellen széles társadalmi mozgalmak is fellépnek. Itt is a lengyel Szolidaritásra, vagy a magyar Civil Összefogás Fórumra kell első sorban gondolnunk.

1990, de különösen 2010 óta Magyarország megfigyelhető, hogy a kormánnyal, annak egy-egy vitatott döntésével szembeni politikai kritikát is „civil” köntösbe csomagolják, így próbálva a népszerűtlen balliberális ellenzéki pártok szavazóbázisához képest több polgárt megszólítani. Az ilyen „civil” mozgalmak, mint a Milla, a Hallgatói Hálózat, a bohócfor-

radalom, a kockás ingesek és mások idővel szintén kifulladás, és csupán néhány vezetőjük építgeti saját politikai karrierjét.

Ennek fő okát a magunk részéről abban látjuk, hogy az eredeti szakpolitikai kritika idővel átlép a konfliktusos pártpolitikai mezőbe, ami miatt az egyébként részint jogos szakpolitikai kritika is a kormány/ellenzék ellentétpár részévé válik.

Nyugat-Európa civil társadalma ezzel szemben jellemzően távol tartja magát a pártpolitikától, és legfeljebb egyes lényegi kérdésekben foglalnak állást. Az USA-ban bevett gyakorlat, hogy egyes szervezetek választások idején kiállnak egy-egy jelölt mellett. Ezt a jelölt programjában tett ígérek miatt teszik, amelyek megvalósulását nyilvános kiállásukkal támogatják. A választási ígérek teljesítését ellenőrzik, és a következő választáson más témák mentén akár más jelöltet támogatnak.

Mint láttuk, a legerősebb civil társadalomnak is szüksége van az állam segítségére és támogatására, olyan törvényes és intézményi keretek biztosítása révén, amelyek kedveznek az alulról építkező civil társadalom kibontakozásának.

A magyar rendszerváltozás utáni zűrés átmenet éveiben ez nem mindig volt biztosítva, sokszor a nihil és a nemtörődomség jellemezte a politikát. A civil társadalom támogatása egyfajta kötelező feladat volt, amit rutinszerűen ki kellett pipálni.

2010 után ebben is változás következett be Magyarországon. Széchenyi István óta tudjuk, hogy erős középosztály, hazai vállalkozói szféra, tulajdonos gazdaság és öntudatos polgárság nélkül nem lesz polgári Magyarország.

Mi, most élő magyarok is megtapasztalhattuk már a polgári körök és a civil összefogás mozgalommal 2002, illetve 2010 óta, hogy egy alulról építkező, sokszínű és lelkes civil szféra idővel képes változtatni a közállapotokon. A német és nyugat-európai tapasztalatok ismerete ebben a munkában ad tájékoztató pontot, követendő vagy újabban sajnos néhol elrettentő példát.

Kiszelly Zoltán politológus, a Kodolányi János Főiskola és a Századvég Politikai Iskola tanára.

A CIVIL TÁRSADALOM KIHÍVÁSAI – FÓKUSZBAN A TTIP

1. A transzatlanti szabadkereskedelmi megállapodásról általánosságban

Sigmar Gabriel, német gazdasági miniszter 2016 augusztusában azt nyilatkozta a sajtónak, hogy kudarcba fulladtak a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP) tárgyalásai.⁵³ Hogy ez valóban így van-e, korai lenne kijelenteni. A szabadkereskedelem és a mögötte meghúzódó gazdasági érdekek jelentősége a jövőben felülírhatja a politikus kijelentéseit. Emellett könnyen lehet, hogy a döntő kérdést nem is a megállapodás ténye, hanem annak egyes részletei jelentik majd a jövőben.

Egy dolog azonban vitathatatlan: a szabadkereskedelem szerepe világszerte növekszik. 2015-ben majdnem 16 billió amerikai dollár értékben exportáltak, és hozzávetőleg ugyanekkora értékben importáltak különféle termékeket a világon.⁵⁴ Viszonyításképpen, a magyar államháztartás ugyanebben az évben közel 17 000 milliárd forintban, átszámítva közel 60 milliárd dollárban állapította meg a bevételét.⁵⁵ Elmondható tehát, hogy a világkereskedelem mérlege 2015-ben majd 266-szorosan haladta meg Magyarország tárgyévi költségvetésének bevételi oldalát.

A fenti nagyságrendek önmagukban is alátámasztják a kereskedelem globális jelentőségét. Ehhez mérten nő tehát a kereskedelem lebonyolításával, szervezésével és szabályozásával összefüggő kérdések súlya. A ke-

⁵³ Lásd a szerző e témakörben megjelent korábbi cikkeit: Kecskés András: *Egy nagyon veszélyes tervzet*, Magyar Idők 2016. június 21., II. évfolyam, 144. szám, 10. o. Lásd még Kecskés András: *Baljós Ármayak a bankszektorban*, Magyar Idők, 2016. augusztus 30., II. évfolyam. 203. szám, 11. o.

⁵⁴ <http://data.worldbank.org/topic/trade?end=2015&start=1960>

⁵⁵ 2014. évi C. törvény 1.§ a) pont.

reskedelem zökkenőmentes lebonyolítását különböző nemzetközi szervezetek igyekeznek elősegíteni ajánlásaikkal, közvetítő tevékenységükkel. Egyik legjelentősebb közülük a World Trade Organization – WTO, amely számos alkalommal segített vitás ügyek rendezésében. Emellett ajánlásával is segíti a nemzetközi kereskedelmet.

Ezzel együtt is döntő szerepe van az államok között megkötött két- vagy többoldalú – más néven bi- vagy multilaterális – kereskedelmi egyezményeknek, amelyek elhárítják a jogi és adminisztratív akadályokat, lehetővé téve, hogy az áruk és szolgáltatások szabadabban áramolhassanak a nagy gazdasági régiók között. Létrejötté esetén ilyen kereskedelmi megállapodás lenne a TTIP is, de esetében nem két állam szerződne, hanem az Európai Unió és az Egyesült Államok. A két meghatározó gazdasági szuperrégió megnyitná egymás előtt a piacait és eltörölné a szóban forgó akadályokat. A megállapodás lehetőségének súlyát és fontosságát jól illusztrálja, hogy az Eurostat⁵⁶ számításai szerint együttesen a világkereskedelem egyharmadát teszik ki a két földrész gazdasági kapcsolatai.⁵⁷

A gyakorlatban a megállapodás azzal járna, hogy ha az áru vagy szolgáltatás a TTIP hatálya alatt bejut Európába, onnantól ugyanazokkal a feltételekkel jut be a magyar piacra, mint például egy Németországban előállított árucikk.

Ennek érdekében alapvetően a vámok és a nem vámjellegű akadályok eltörlésére van szükség. A vámkorlátozások lebontása által ugyanis szabadabban és olcsóbban áramolhatnának a termékek Európa és az Egyesült Államok piaci között. Érdemes megjegyezni, hogy az EU magasabb vámokat vet ki az amerikai termékekre, mint fordítva, így a TTIP nagyobb részben az amerikai termékek piaci pozícióit erősítené Európában, és csak kisebb részben az európai termékekét a tengeren túl. Emellett azt is érdemes megjegyezni, hogy az európai termékeknek és szolgáltatásoknak csak kisebb része alkalmas arra, hogy a gyakorlatban éljen az egységes piac nyújtotta lehetőségekkel. A nem vámjellegű akadályok közé tartoznak az előállítási és értékesítési szabványok és a fogyasztóvédelmi szttenderdek. Az amerikai és az európai tárgyalófél eltérő megközelítést alkalmaz ezen

⁵⁶ Az Eurostat az Európai Bizottság statisztikai főigazgatósága.

⁵⁷ <http://uk.reuters.com/article/us-eu-usa-trade-idUKKBN0OW0UW20150616> (2016. augusztus 04.)

a területen: az Egyesült Államokban a termékek piacon tarthatók, míg be nem bizonyosodik, hogy károsak a fogyasztóra, míg Európa fordított megközelítést alkalmaz: a piacra bocsátáshoz bizonyítani kell, hogy a termék nem káros.

Bármilyen nagy is a társulási tervezet jelentősége, a közvélemény sokáig csak nagyon keveset tudhatott meg az azt megalapozó tárgyalások állásáról. Nagyban megnehezítette a tisztánlátást, hogy e tárgyalások zárt ajtók mögött zajlottak, és a tervezet szövege sokáig egyáltalán nem volt megismerhető. Az egyhetes tárgyalási csúcsok után kibocsátott jelentések szövegéből lehetett következtetni a folyamatokra, de az átfogó képfalkotás ily módon lehetetlennek tűnt.

Ezt a helyzetet érdemben a tervezet szövegének kiszivárogtatása változtatta meg. A Greenpeace Hollandia ugyanis hozzáfért a TTIP tervezetének körülbelül hetvenöt százalékához, amelyet 2016 márciusában nyilvánosságra is hozott. A tervezet szövegében egyszerre voltak fellelhetők az USA és az EU álláspontjára vonatkozó részek.⁵⁸ Ezekből kiderült, hogy a sajtó miért is írt 2015-ben a TTIP tárgyalásainak jelentős mértékű lassulásáról. Ekkor ugyanis az amerikai tárgyalófél már csak 2019-2020-ra látta lehetségesnek a tárgyalások sikeres lezárását. Ezt a nézőpontot erősítette, hogy az amerikai fél igen rugalmatlannak tűnt, bizonyos kérdésekben egyenesen hajlíthatatlannak.⁵⁹ Ugyanakkor az európai tárgyalófél olyannyira megosztott volt egyes kérdésekben, hogy az Európai Parlamentben azokat még vitára sem lett volna érdemes bocsátani.⁶⁰ Egyedül az Európai Bizottság tűnt rendkívül elhivatottnak az ügyben. 2016. április 27-i közleményében ugyanis arról számolt be, hogy 2016 végére várja a tárgyalások befejezését.

Vajon mi indokolja, hogy még a TTIP köztes szövegtervezetét is ennyire hosszasan kellett tárgyalni? A szabadkereskedelmi megállapodás nemcsak a gazdasággal, hanem a jogalkotással és a jogalkalmazással is szorosan összefüggő kérdésekkel foglalkozik. A szabadkereskedelem ugyanis jogalkotási

⁵⁸ <https://www.ttip-leaks.org/> (2016. augusztus 04.)

⁵⁹ Például az eredetmegjelölésre vonatkozó európai szabályokban az amerikaiak európai protekcionizmust láttak. Számukra teljesen elfogadhatatlan, hogy fétának csak a Görögországban előállított sajtot lehet hívni. <http://uk.reuters.com/article/us-eu-usa-trade-idUKKBN0OW0UW20150616> (2016. augusztus 04.)

⁶⁰ Gambini, Gilberto – Istakov, Radoslav – Kerner, Riina: *Statistics in focus* 2/2015. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/USA-EU_-_international_trade_and_investment_statistics

és jogalkalmazási kérdésekben is együttműködést igényel, hogy az áruk és a szolgáltatások gátját képező akadályok ezen a területen is megszűnjenek.

Ez a kiterjedtebb értelmezés indokolja, hogy a TTIP ügyét ne csak a szabadkereskedelem, de a gazdasági rendszer és a civil társadalom szempontjából is vizsgáljuk. A megállapodás esetleges megkötése ugyanis komoly gazdasági és társadalmi hatásokat fejthet ki a migráció, a Brexit és a gazdasági problémák által egyébként is nehéz napokat élő Európában.

Fajsúlyos kérdésekről van szó, mint a környezetvédelem, az emberi egészség védelme vagy az állami szuverenitás elve. Mindezek tekintetében ugyanis a TTIP olyan engedményeket tehet a nagyvállalatok számára, amelyek hosszú távon igen sok problémát vetnek fel az óceán mindkét partján. Európában aggódva szemlélik, hogy a szabad kereskedelem égisze alatt sor kerülhet a fogyasztó- és környezetvédelmi sztxenderdek megváltoztatására, garanciális szabályok kiiktatására. Amerikában pedig hasonló félelem tapasztalható a pénzügyi szolgáltatások területén, mert ebben a tekintetben az Egyesült Államok szabályozása szigorúbb, mint az európai szabályok. Ugyanakkor a TTIP aláírása a nagy vállalatoknak kedvezne, és hátrányosan érintené az Egyesült Államok kis-és középvállalkozói szektorát, ami miatt tovább gyengülhet az amerikai középosztály. Emiatt Európa és az Egyesült Államok polgárai közül egyre többen szemlélik gyanakvással a tervezetet.

2. A TTIP tárgyalási folyamata

A TTIP története visszavezethető egészen a 2011-ben rendezett EU–USA csúcstalálkozóig, amikor a tárgyalófelek megállapodtak arról, hogy a kereskedelmi kapcsolatok további erősítésére lenne szükség. A megállapodás értelmében került sor egy munkabizottság felállítására, amely a kitűzött cél elérésének lehetőségeit tárta fel. A munkabizottság útmutatásai alapján 2013-ban kezdődtek meg a TTIP-ről szóló tárgyalások, amelynek első fordulóját Washington DC-ben rendezték meg. Azóta sor került már a tizennegyedik fordulóra is, a helyszín pedig folyamatosan váltakozott az Egyesült Államok és Brüsszel között.⁶¹

⁶¹ http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/documents-and-events/index_en.htm#negotiation-rounds

A felek a tárgyalások során jelentős erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy azok titokban menjenek végbe. A kiszivárogtatásoktól való félelem következtében a megállapodás szövegének tervezetét sem elektronikus úton, sem papíralapon nem küldték el soha az érintetteknek; azokat csakis szigorúan őrzött szobákban, helyben tekinthették meg az illetékesek, akik csak feljegyzéseket írhattak róluk. Sőt, az Egyesült Államokban a megtekintésre jogosultaknak még a feljegyzések elkészítését is megtiltották.⁶²

A szerződés megkötése mégis szélesebb társadalmi konszenzust igényelne, mert a Bizottság önmagában nem viheti sikerre a folyamatot. Ehhez szüksége van az EU szerveinek és tagállamainak támogatására is. Szükséges egyrészt az Európai Tanács meghatalmazása a szerződés megkötéséhez, sőt a tárgyalások folytatásához is. A Bizottság ezek közül még csak az utóbbit kapta meg, és annak alapján folytatja az egyeztetéseket ezen a területen. Azonban ha a Tanács adna is engedélyt a szerződés megkötésére, az Európai Parlament elutasítása még mindig újtát állhatná a folyamatnak. Emellett az is egyértelműnek látszik az európai jog tükrében, hogy mivel az egyezmény kizárólagos tagállami hatáskörök tucatjait érinti, a tagállamoknak önállóan és egyenként is ratifikálniuk kellene azt. Kemény politikai játszmák és alkuk árán lehetne csak elérni, hogy erre végül az összes tagállam részéről sor kerüljön. Erre utal többek között az is, hogy Franciaország 2016 augusztusában egyenesen felszólította az Európai Bizottságot, hogy fejezze be a tárgyalásokat a TTIP ügyében.

Látható tehát, hogy a Bizottság eredeti elképzeléseivel ellentétben a TTIP a szükséges társadalmi egyeztetések nélkül és a társadalmi és gazdasági szervezetek mellőzésével nem viheti sikerre a társulás ügyét. Amennyiben viszont így van, akkor elkerülhetetlen, hogy az érintettek az eddigieknél jóval többet tudhassanak meg a tárgyalási folyamatokról és a tervezet szövegéről. Így tudnak csak felkészülni ugyanis annak várható gazdasági és társadalmi hatásaira.

⁶² <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/ttip-controversy-secret-trade-deal-can-only-be-read-secure-in-reading-room-in-brussels-10456206.html>

3. A TTIP tárgyalások nemzetközi gazdasági környezete

A TTIP-tárgyalások előmenetele szempontjából korántsem elhanyagolható a nemzetközi gazdasági környezet. Ennek vizsgálatát több szempont is indokolja. Egyrészt, a világkereskedelem alakulására jelentősen kihat az egyes régiók gazdasági teljesítménye. Másrészt, a gazdasági környezet változása a társadalomban is leképződik.

A június végi Brexit-szavazás új helyzetet teremtett a tárgyalóasztal mindkét oldalán. A Brexit okozta bizonytalanságot az Európai Unió intézményei a jogi kérdések tisztázásával igyekeztek csökkenteni a gazdasági szereplők számára. Az Egyesült Államok számára pedig a kiválás egy új, önálló kereskedelmi partner megjelenését eredményezte.

A továbbiakban először a Brexit hatásait vizsgáljuk a TTIP szempontjából, majd az EU és Kína pénzügyi rendszerének jelenlegi állapotát és annak a TTIP-tárgyalásokra vonatkozó hatásait tekintjük át. Az EU pénzügyi rendszere ugyanis komoly kihívásokkal küzd a PIIGS-országok⁶³ bankrendszere tekintetében, amit az egyre inkább összefonódó világkereskedelmi rendszerben a kínai gazdaság növekvő problémái sem könnyítenek meg. Végso soron mindezek egyaránt kihatnak az Unió tárgyalási és gazdasági helyzetére.

a.) Az európai gazdasági környezet a Brexit után

Bár számos figyelmeztető jel mutatott a Brexit irányába, a piacokat mégis meglepte a britek döntése. A kezdeti pánikból a tőzsdék szépen visszatartanak, de még további meglepetések és kedvezőtlen hatások várhatók. Érdekes külön is kiemelni a FTSE 100 és a FTSE 250 indexek alapján

⁶³ A PIIGS országok elnevezés Portugália, Olaszország, Írország, Görögország és Spanyolország közös elnevezése. A fogalom 1979-ben került a köztudatba, de negatív konnotációja miatt nincs jegyzett szerzője. Akkoriban még csak PIGS országcsoporthoz tartoztak a dél-európai országokat illetően, amelyek jelentős, jellemzően 100 %-ot meghaladó GDP arányos eladósodottsággal és a 2007–2009-es pénzügyi válság eredményeképpen magas, rossz hitelállományú bankrendszerrel rendelkeznek. Írország a 2008-as gazdasági recesszió után került a csoport tagjai közé. Azóta az ír gazdaság talpra állt. Görögország közel kétszáz százalékos eladósodottságával kiemelkedik a csoportból. Hasonlóan Olaszország és Portugália az elsősorban hitelezésre koncentrált bankrendszerével küzd jelentős pénzügyi problémákkal.

a legnagyobb és a közepes kapitalizációjú⁶⁴ tőzsdei vállalatok eltérő viselkedését a Brexit utáni időszakban. Az előbbi – az FTSE 100 tőzsdeindex – mindössze 3 %-ot esett a meglepő fejlemények hatására, és azóta már 10 %-ot emelkedett a Brexit előtti sinthez képest. A közép vállalatokat tömörítő FTSE 250 tőzsdeindex 15 %-ot esett az igenek győzelme után, és azt követően is csupán 3 %-kal tudta meghaladni a június 23-i értékét. Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy míg a multinacionális brit vállalatokat a nemzetközi üzleti kapcsolatrendszerük miatt nem vagy csak kevésbé érinti a kiválás, addig a közép vállalatok erőteljes brit gazdasági beágyazottsága már sokkal bizonytalanabb piacot vetít előre. A bizonytalanság így közép- és hosszú távon instabilitást eredményez, amelyet erősíthet a további kedvezőtlen fejleményektől való félelem. Ilyen probléma európai szinten az olasz bankokkal kapcsolatos találgatás a rossz hitelállományuk miatt, illetve nemzetközi szinten Kína, ha a gazdasági növekedés egyre csökkenő ütemére utaló adatok tesz közzé. A TTIP megkötése szempontjából e körülmények alaposan átrendezik az asztalt az Atlanti-óceán keleti partjain.

A fejlődő piacokra szintén rossz hatást gyakorol a Brexit, kiváltképpen azokra, amelyek az angol gazdasággal szoros kapcsolatban állnak, mint India és Ciprus. Sőt, az angol bankrendszer ázsiai, de amerikai és európai ügyfeleket is veszíthet, ha a bizonytalanság elhúzódik. Erre a lehetőségre több ország pénzügyi ágazata felfigyelt, így Skócia is, amely kis földrajzi távolságból kínál alternatívát az Angliából távozó tőke számára. Amennyiben London vezető szerepe a pénzügyek területén veszít jelentőségéből a Brexit miatt, úgy a TTIP megkötésére bizonytalanabb finanszírozási környezetben kerülne sor Európában.

Ehhez járulhat, hogy a Brexit az Unió iránti általános bizalom további csökkentését eredményezheti, ha a körvonalazódó olasz bankválságra nem születik EU-konform megoldás. Ilyen piaci környezetben ugyanis a befektetők kerülnek a kockázatot, bizalmukat csak a jegybanki beavatkozások – további kamatcsökkentés, kötvénnyvásárlás – iránti várakozás tartja fenn. Ebben az esetben egy gyorsan reagáló, egységes gazdasági és politikai

⁶⁴ A kapitalizáció egy részvénytársaság esetén a részvények száma szorozva a részvények árfolyam-értékével. A tőzsde kapitalizációja az egyes bevezetett részvénytársaságokban szereplő részvények száma szorozva az adott részvénytársaság árfolyamértékével és ezen szorzatok összességével.

vezetés tudna csak gyorsan és hatékonyan fellépni, ami az Európai Unió jelenlegi állapotáról a legkevésbé sem mondható el.

A TTIP tárgyalási folyamatában elfoglalt pozíciók szempontjából esszenciális jelentősége van annak, hogy az Európai Unió legjelentősebb fizetőeszközei (euró, angol font) és az amerikai dollár egymáshoz viszonyított pozíciója miként változik a jövőben. Európai oldalról a kedvezőtlen hatásokat tovább erősítheti, hogy a Brexit gyengíti a font árfolyamát, ami rossz hatással van az euróra, miközben a dollár paritásig erősödhet az euróval szemben. A brit jegybank a gazdasági recesszió elkerülése érdekében ugyanis többletforrásokat irányít a gazdaságba, ami a nemzeti valuta gyengülését eredményezi. Ezzel versengve kell az Európai Központi Banknak további lazításokat kell eszközölnie, ami pedig az euró gyengülését és a dollár erősödését eredményezi önmagában is. Az Egyesült Államok gazdaságának további növekedése, az alacsony munkanélküliség és a lakáspiac erőteljes növekedése pedig az USA jegybankját, a Federal Reserve-öt (FED) kényszerítheti kamatemelésre, ami ismét csak a dollár további erősödésével jár együtt az euró rovására. Ezzel a két egymást erősítő folyamattal az egyenlő árfolyam a két valuta között valóban reális célárfolyammá válhat középtávon. Amennyiben így történik, az több szempontból is jelentősen erősítheti az Egyesült Államok pozícióit a két gazdasági szuperrégió közötti szabadkereskedelemben.

A befektetések területén is éreztetheti még a hatását a Brexit. A fenti makrogazdasági folyamat általánosságban a részvényárak csökkenésével járhat együtt. Ilyenkor megszokott, hogy az arany és az ezüst – mint menekülőeszközök – árfolyama emelkedik, hiszen az értékpiaci befektetések alternatívái. Különösen kitettek a Brexit irányába az autóipar részvényei, hiszen az Egyesült Királyság az EU második legnagyobb autóipari felvevője. A pénzügyi ágazatban is növekedtek a kockázatok. Ezt érzékelve Soros György is jelentős pozíciókat nyitott a Deutsche Bank részvényeinek árfolyama ellen. A Deutsche Bank ugyanis nemcsak szimbóluma a német gazdaságnak, de több szempontból le is képezi azt, ami tágabb analógiával élve az egész európai gazdaságra is igaz, annak minden gyengeségével és kockázatával.

Az ingatlanpiac szempontjából a Brexit az Egyesült Királyságban igazi földcsuszamlásnak számít, több ingatlanfejlesztő cég jelentős profitszök-

kenés lehetőségét jelezte előre (profit warning formájában),⁶⁵ és több ingatlanalap is felfüggesztette az alap befektetési jegyeinek forgalmazását.⁶⁶ Az ingatlanpiac természetéből és szegmentált jellegéből adódóan ezek a hatások egyelőre nem gyűrűztek át a többi európai piacra. Sőt, mivel az is elképzelhető, hogy a pénzügyi szektor egyes szereplői London helyett Amszterdamot vagy Frankfurtot választják új központjuknak, lehetséges, hogy e két piacon az irodai és lakóingatlanok bérleti díjainak további növekedése várható.

Mivel azonban a feljövő piacokra a Brexit kedvezőtlen hatást gyakorolt, a részvényárak Magyarországon is csökkentek. E visszaesés azonban nem volt számottevő, mert a magyar kitettség alacsony a brit gazdaság irányába. A Mol kivételt jelent, hiszen 2013-ban vásárolt északi-tengeri olajmezői az Egyesült Királyság területén találhatók. A forintra mint feljövő piaci devizára hosszabb távon is kedvezőtlen hatással lehet a Brexit, az euró árfolyamának csökkenése pedig az európai exportra termelő magyar vállalkozások profitját kurtíthatja meg. Az egyesült államokbeli exportőr cégek számára viszont komoly profitnövekedést hozhat a dollár további erősödése. A TTIP szempontjából ez azt jelenti, hogy a megállapodás létrejötté esetén az amerikai vállalkozások előnyösebb gazdasági pozíciókból kezdenék a versenyt.

Nehéz viszont pontosan megmondani, hogy a Brexit hosszú távon milyen folyamatokat indít el a piacokon. A Bloomberg információi alapján Soros György már egy új gazdasági válságot körvonalazott. Egy dolog azonban vitathatatlan: minél tovább tart a bizonytalanság, a hatások annál erősebben jelentkeznek.

A TTIP sorsa már a BREXIT előtt is meglehetősen bizonytalannak tűnt. Barack Obama elnök kormánya a BREXIT kapcsán már kifejezésre juttatta, hogy Nagy-Britannia kilépése a TTIP szempontjából olyan horderejű esemény, amely szükségessé teszi az egész folyamat újbóli értékelését. Viszont figyelembe véve a tárgyalások ütemét, az ehhez szükséges idő már nyilvánvalóan nem áll rendelkezésre ebben a kormányzati ciklusban.

⁶⁵ <https://www.theguardian.com/business/2016/jul/22/property-market-hit-by-brexiteal-estate-company-warns> (2016. augusztus.24.)

⁶⁶ <http://www.cnbc.com/2016/07/05/more-pain-to-come-for-uk-property-funds.html> (2016. augusztus 24.)

b.) Az EU pénzügyi rendszerének gyengeségei és annak várható hatásai
a szabadkereskedelmi megállapodásra

Egy átfogó és nagy volumenű szabadkereskedelmi megállapodás megkötésének alapvető feltétele a pénzügyi rendszer stabilitása mindkét szerződő félnél. A kereskedelemben ugyanis a finanszírozás meghatározó jelentőségű, és a likviditási problémák vállalatok sorát dönthetik be vagy sodorhatják csőd közeli helyzetbe. Európa-szerte egyre nagyobb az aggodalom az olasz bankok rossz hitelállománya miatt.⁶⁷ Az utóbbi néhány évben rendre a befektetési banki tranzakciókat okolták a pénzrendszerben felmerülő problémákért, ám az olasz bankok példája igazolja, hogy egy hagyományos, kereskedelmi banki tevékenységen alapuló rendszer is jelentős kockázatokat hordozhat. Ebben az esetben nem került sor nagy hozammal kecsegtető, de hatalmas kockázatokat hordozó befektetési termékek felhalmozására. Ugyanakkor a gazdaság számára az olasz pénzügyi intézetek által kibocsátott hitelkonstrukciók nem jövedelmeznek, és potenciálisan komoly veszteségeket okozhatnak a jövőben.

De hogyan mérhető fel, hogy a bankrendszerben mekkora kockázatok összpontosulnak? Közismert, hogy az ilyen kockázatok felmérése a *banki stresszteszt*ek útján megy végbe. Ilyen tesztekre került sor július végén Európában és Kínában is. A stressztesztetek extrém helyzetek feltételezésén alapulnak. Pontosabban fogalmazva, olyan forgatókönyvek szerint értékelik a pénzügyi intézetek helyzetét, amelyek az aktuális időszak viszonylatában szélsőségesen rossz lehetőségeket modelleznek.

A stressztesztetek története 1996-ban kezdődött, amikor a jelentős nemzetközi pénzügyi intézetek egységes elvek – az úgynevezett bázeli megállapodások (Bázel I.) – alapján kezdték tanulmányozni az egyes bankok tőkeszükségletét, különböző vészhelyzeteket feltételezve. A legnagyobb nemzetközi bankok először saját magukra vonatkoztatva végezték el a stresszteszteteket. Az első bázeli megállapodást egy második is követte (Bázel II.), amelynek bevezetésére 2008-ban, éppen a 2007-2009-es pénzügyi válság időszakában került sor. A válság eseményei és a megállapodás által életbe léptetett szigorúbb szabályok növelték az igényt a jegybankok aktívabb szerepvállalására. Sőt, az

⁶⁷ Az EU pénzügyi rendszerének gyengeségei szempontjából lásd: Kecskés András: *Baljós Ármayk a bankszektorban*, Magyar Idők, 2016. augusztus 30.(II. évfolyam 203. szám) 11. o.

új stressztesztetek már nemcsak elméleti lehetőségeket, de a múltbeli események ismételt bekövetkeztének következményeit is megvizsgálták, például az 1998-as orosz tőzsdeválság hatásait is modellezték. Később sor került a feltételezett válságtünetek egyidejű vizsgálatára is, így a piacok életszerűbb képet kaphattak a pénzintézetek valós helyzetéről. Átütő erejű változást végül az jelentett, amikor a stresszteszteteket már a nemzeti felügyeleti szervek bonyolították le, és a felvázolt forgatókönyvek eredményei központi értékelés tárgyát képezték. Az Egyesült Államokban például 2012-től évente két stresszteszten vesznek részt a meghatározó bankok, amelyek közül egyet saját maguk, egyet a hatóságok végeznek el. 2014-től ezt a rendszert már a közepes méretű pénzintézetekre is kiterjesztették, hogy a piaci szereplők szélesebb körben tájékozódhassanak a pénzrendszerrel érintő kockázatokról.

A fentiek szerint ilyen stresszfaktor lehet az infláció drámai emelkedése, a szélsőséges GDP-csökkenés, illetve a devizaárfolyamok kedvezőtlen elmozdulása. Napjaink Európájában különösen aktuális stresszfaktor lehet a negatív kamatszint tartós fennmaradása, vagy a Brexit következményeinek elhúzódása.

A stressztesztetek eredménye azt mutatja meg, hogy a feltételezett események bekövetkezésekor a pénzintézeteknek mekkora tőkebevonásra lenne szükségük a veszteségek pótlása érdekében. Minél nagyobb ez az összeg, helyzetük annál rosszabb, és megmentésük annál nagyobb terheket ró a költségvetésre. Végeredményben tehát az adófizetők állhatják a számlát, mégpedig annál nagyobbban, minél rosszabb a bankok helyzete.

Érdekes kérdés persze, hogy Európában a kormányoknak van-e egyáltalán lehetőségük beavatkozni egy bankválság kialakulása esetén? Az Európai Unió ugyanis megtiltotta a tagállamoknak, hogy közvetlenül rendezzék a bajba jutott bankok helyzetét, például tőkeemelést sem hajthatnak végre költségvetési forrásból. Télen a magyar kormány számára is komoly kihívást jelentett, hogy az MKB rossz hiteleinek szanálásához EU-konform megoldást találjon. Ez a művelet végül sikerrel járt, amit a J. P. Morgan jelentése is visszaigazolt. Az olasz bankok esetében azonban a forrásigény sokszorosa az MKB esetén felmerült összegnek. Emiatt az is elképzelhető, hogy az olasz kormány lábhoz tett fegyverrel lesz majd kénytelen végignézni a körvonalazódó válságot.

Másrészről a jegybankok – legalábbis rövid távon – komolyan megsejthetik a bankszférát, ha újabb forrásokat tudnak a pénzügyi rendszerbe

pumpálni, akár a kötvényvásárlási programok felgyorsításával, akár testreszabott kölcsönök folyósításával. Márpedig e művelet igen költséges: derülátóbb becslések szerint húsz, míg a kevésbé bizakodó álláspontok szerint negyven milliárd eurót kellene juttatni az olasz bankrendszernek a további problémák megelőzése érdekében.

Rossz irányba mutat, hogy a júliusban nyilvánosságra hozott európai stresszteszt eredményei nem tartalmazták a görög és a portugál bankok kockázatait. Nem véletlenül történhetett így: ezek a pénzügyi intézetek még az olasz bankoknál is rosszabb helyzetben lehetnek, ami erősen ronthatta volna az európai bankokról kialakult összképet.

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy a bankrendszer és a tőkepiacok szabályozása az Európai Unióban általánosabban enyhébbnek mondható, mint az Egyesült Államokban. Ez azért alakult így, mert a nagy amerikai tőkepiaci botrányok, mint a 2002-es dotcom válság, illetve a 2007–2009-es subprime és pénzügyi válság az amerikai jogalkotót és a hatóságokat egyaránt szigorúbb szemléletre ösztönözték. Ugyanakkor a TTIP hatálya alatt – hivatkozva a hátrányos megkülönböztetés tilalmára a szabad versenyben – az amerikai pénzügyi intézmények kísérletet tehetnek, hogy a liberális szabályozási szellemet visszacsempésszék az amerikai piacokra is. Ennek következményei a 2007–2009-es jelzálogpiaci válságig tartó több évtizedes pénz- és tőkepiaci dereguláció kártékony hatásait idézhetnék elő újra az Egyesült Államokban. Ez egy újabb, az USA-ból kiinduló világgazdasági méretű pénzügyi válság kialakulását eredményezheti hosszú távon, ha újra megteremtik a nagy volumenű, de felelőtlen befektetési banki műveletek lehetőségét.

c.) Kína az árnyékbankrendszer szorításában?

Európa azonban nincs egyedül a pénzügyi rendszert érintő problémáival. Kínában nagy volumenű és nehezen átlátható árnyékbankrendszer alakult ki, amely egyre erőteljesebben veszélyezteti a kontinensnyi ország pénzügyi rendszerét.⁶⁸ Arról van ugyanis szó, hogy a lakosság és a gazdaság

⁶⁸ A kínai bankrendszer problémáival kapcsolatban lásd: Bujtár Zsolt – Kecskés András: „Sárkányok tánca” – a hagyományos és az árnyékbankrendszer küzdelme a pénzügyi dominanciáért Kínában, JURA, 22. évfolyam. 2016. évi 1. szám. 229–238. old. Lásd még: Kecskés András: *Baljós Árnyak a bankszektorban*, Magyar Idők, 2016. augusztus 30. (II. évfolyam 203. szám) 11. o.

tőkeigényét a Kínában működő pénzintézetek jelentős része alternatív hitellezési eszközökkel tudja csak kielégíteni. Mivel azonban ezek a források nem hagyományos kereskedelmi banki forrásgyűjtés, hanem nagy kockázatú befektetési banki allokáció útján jönnek létre, jogi szabályozásuk sem kellőképp szigorú. Az árnyékbankrendszer hasonló vonásokat mutat a hazai brókerbotrányokkal, például a Quaestor-üggyel. Mindkét esetben arról van szó, hogy kockázatosan, jellemzően értékpapír-kibocsátás útján megy végbe az ügyfelek pénzének összegyűjtése. Kihelyezése és befektetése ugyanilyen kockázatos és közel átláthatatlan. A Quaestorhoz hasonlóan a kínai pénzügyi intézmények ügyfelei sincsenek teljesen tisztában azzal, hogy nem betétesek, így nem is vonatkoznak rájuk a betéti biztosítási rendszer feltételei.

Problémát okozhat az árnyékbankrendszer pénzügyi termékeinek futamideje is, hiszen az ügyfelek abban a téves hiszemben fektetnek be, hogy pénzükhöz ugyanúgy bármikor hozzájuthatnak, mint egy bankbetét feltörése esetén. Mivel azonban az árnyékbankok a forrásokat hosszú lejáratra helyezik el, részvény, kötvény vagy más formában, erre egy bankpánik kirobbanása esetén nem sok esély van.

A jéghegy csúcsa 2012-ben fel-felbukkant Kínában, ekkor azonban a jegybank megmentette az érintett pénzügyi intézményt, a Huaxia Bankot. Rendszerszintű összeomlást azonban nem lehetne így kezelni, mert még a hatalmas kínai jegybank sem rendelkezik ekkora fedezettel.

Márpedig könnyen lehet, hogy a kockázatok Kínában is kiterjedtebbek. Erre utal, hogy a kínai jegybank nem tette közzé a stresszteszttek eredményeit és a nagy kockázatú pénzügyi termékek (úgynevezett wealth management products, vagyis vagyonkezelési termékek) vonatkozásában el sem végezte ezeket a felméréseket. A problémákat azonban nem lehet örökre a szőnyeg alá söpörni.

És itt jutunk el napjaink legnagyobb félelmeinek egyikéhez: mi történik a világ pénzügyi rendszerével, ha Kínában probléma lesz? Megismétlődhet egy – a 2007–2009-es válsághoz hasonló – összeomlás? Tudja-e kezelni az amerikai és az európai bankrendszer egy Kínából továbbgyűrűző válság tüneteit, egy olyan globális játéktérben, ahol a gazdasági szereplők szoros összeköttetésben állnak? Elgondolkodtató, hogy az ezer sebből vérző Európa milyen válaszokat tud adni ezekre a kérdésekre. A britek távozása az Unióból, a migránshelyzet drámai következményei, a többsebességes

Európa fenyegető körvonalai még egy kedvező pénzügyi környezetben is rendkívül baljós képet festenének a jövőről. Fontos lenne tehát még idejében megtalálni a módját egy újabb pénzügyi válság megelőzésének és egy hosszú távon fenntartható pénzügyi rendszer kialakításának.

A probléma, mint cseppben a tenger, tetten érhető a Deutsche Bank jelenlegi helyzetének tanulmányozása során. Meglepte a befektetőket, hogy a magyar származású milliárdos, Soros György, e pénzintézet részvényei ellen nyitott spekulatív pozíciókat. Európa legnagyobb bankjáról és a német gazdaság motorjáról van szó. Soros viszont többször bebizonyította már, hogy jó érzékkel találja meg a gyenge láncszemeket a piacon. Elképzelhető hogy ismét igaza lesz? Könnyen lehet, hiszen a negatív kamatok mellett a Deutsche Bank hatalmas kitettséggel rendelkezik nemzetközi befektetéseinek köszönhetően, amelyek tőkeáttétel folytán sokszoros kockázatot hordoznak.

A fentiek alapján bátran állíthatjuk, hogy az Európai Unió gazdasága jelentős kihívásokkal küzd, így viszont delegátusai sem képesek kellőképpen erős tárgyalófél pozíciójában ülni a tárgyalóasztalhoz. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy ezek a problémák rövid és középtávon nagy valószínűséggel nem lesznek megoldhatók, így újabb erőforrásokat vonnak el az EU apparátusaitól, és közvetve a kedvező kereskedelmi megállapodás esélyeit is nagyban ronthatják.

4. Befektetők és államok közötti vitarendezés – az ISDS veszélyei és hatásai

Az államok és a befektetők közötti jogviták rendezésének a szabad kereskedelmi megállapodás tervezetében kikötött módja veszélyezteti az európai államok érdekeit.⁶⁹ Ez a vitarendezési mód az úgynevezett ISDS (Investor-state dispute settlement) eljárás, vagyis az államok és a befektetők jogvitáinak választottbírószági rendezése. A jogviták rendezésének megfelelő eszköze nélkül a TTIP kapcsán felmerülő többi aggály vonatkozásában sem kaphatunk megnyugtató válaszokat.

⁶⁹ Az ISDS eljárással kapcsolatban lásd Kecskés András: *Egy nagyon veszélyes tervezet*, Magyar Idők, 2016. június 21., II. évfolyam 144. szám, 10. o.

Ahhoz azonban, hogy jobban érthetővé váljon az ISDS rendelkezések jelentősége, meg kell válaszolni a hozzá kapcsolódó fontosabb kérdéseket. A legfontosabb megmagyarázni az ISDS eljárás lényegét. A szerző álláspontja szerint ehhez elengedhetetlen megismerni az ISDS eljárások történetét, valamint jelenlegi globális helyzetét. Csakis az előbbieket fényben lehet megérteni a TTIP ISDS rendelkezéseiben rejlő potenciális veszélyeket. Ennek érdekében a kiszivárogtatott szövegtervezetet értékeljük, a demokrácia és a jogállamiság szempontjából fontos kritériumok alapján, amilyenek *az átláthatóság, a kiszámíthatóság és a hatékonyság* követelményei. Ennek során nem szabad megfeledkezni arról, hogy az Európai Bizottság javasolt alternatívát, mégpedig a Befektetési Bíróságról (Investment Court System – ICS) formájában. Végezetül fontos kitekinteni mindazon politikai megfontolásokra, amelyek miatt az amerikai fél a hagyományos ISDS eljárást erőlteti.

a.) Az ISDS fogalma, története és jogi háttere

Az ISDS esetében olyan vitarendezési eljárásról van szó, amely az államok és a befektetők között felmerült vitás kérdéseket kívánja rendezni úgy, hogy – állandó vagy eseti jelleggel működő – választottbíróság dönt az adott jogvitában. Az ISDS rendszerben e fórum a joghatóságát a vitával érintett országok között megkötött kereskedelmi megállapodásra alapozza.

Az ISDS viszonylag új jogintézmény a nemzetközi jogban. Elterjedése a II. világháború után aktivizálódott nemzetközi befektetésekhez köthető. Eredeti célja az volt, hogy a befektetők és az államok közötti jogviták eldöntése független és szakmailag megbízható bírói fórum előtt történhessen. Nem volt ugyanis ritka ebben az időszakban, hogy a vállalkozások által újonnan kifizetett befektetési célszörzrőgokban nehézkiesen működtek a jogállam intézményei és a rendes bírósági út a politikai befolyás és a korrupció miatt nem kecsegtetett vonzó végkifejlettel az állam ellen indított perekben. Az ISDS-t elsőként 1959-ben Németország és Pakisztán alkalmazta kétoldalú megállapodásában, de csak alternatív jelleggel. 1968-ban azonban Hollandia és Indonézia megállapodása már főszabályként kö-

tötte ki mint a jogérvényesítés eszközt.⁷⁰ Az ISDS kikötések az 1990-es évektől kezdve váltak tömegessé a kereskedelmi megállapodásokban.⁷¹

A fentiek alapján látható, hogy az ISDS eljárások jogalapját részben az egyes két- vagy többoldalú (más szóval: bilaterális és multilaterális) kereskedelmi megállapodások szolgáltatják. Alkalmazásának példái az olyan nagyléptékű nemzetközi kereskedelmi megállapodások, mint az Észak-amerikai Kereskedelmi Társulás (NAFTA). Azonban a megállapodások nem terjednek ki a vitarendezés minden kérdésére, mert bár az államok mint szerződő felek ezekben a megállapodásokban határozzák meg ALKALMAZOTT választottbíróági eljárásuk szabályait, gyakran utalnak vissza már létező egyezmények szövegére. Az ISDS tehát alkalmazza a választottbíráskodás jogforrásait, de az ISDS nem maga a választottbíráskodás, csupán annak egy speciális válfaja. Fontos ezt kiemelni, mert a laikus érdeklődők gyakran összemoszák a TTIP kapcsán a két fogalmat és igazságtalanul rossz megítélésben részesítik a választottbíráskodást mint máskülönböző hatékony vitarendezési módszert.

Magának a választottbíráskodásnak a fejlődéstörténetében az egyik legfontosabb dokumentum az 1958. évi new yorki egyezmény volt, a választottbíróági ítéletek kölcsönös elismeréséről. E szerződés megteremtette annak lehetőségét, hogy a szerződést ratifikáló államokban meghozott választottbíróági ítéletek végrehajthatóvá váltak, ami nagyban elősegítette, hogy a beruházási vitákból ne váljon szükségszerűen diplomáciai vita.

Második lépcsőfoknak számított a nemzetközi beruházási viták rendezésével összefüggő joganyag fejlődésében az 1965. évi washingtoni egyezmény a befektetők és az államok közötti viták rendezéséről. E szerződés többek között létrehozta a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központját (International Centre for Settlement of Investment Disputes, röviden ICSID). Az ICSID-ről elmondható, hogy nemcsak választottbíróági eljárási szabályokat dolgoz ki, hanem közvetít a vitában álló felek között. Ez azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy az egyes ügyekben döntene, mivel az ICSID nem bíróság. Az ISDS, mint az

⁷⁰ Newcombe, Andrew – Pardell Lluís: *Law and Practice of Investment Treaties*. Kluwer Law International, 2009. 44. old. <http://ssrn.com/abstract=1375600>

⁷¹ UNCTAD: *World Investment Report 2015*. http://unctad14.org/Documents/wir2015ch4_en.pdf (2016. augusztus 4.)

államok és a befektetők közötti vitarendezési eljárás erre az alapra épül, ugyanúgy, mint mellette számos más választottbíróági eljárás is.

Emellett fontos az ENSZ szerepe a nemzetközi befektetési viták rendezése során. Az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságának (United Nations Commission on International Trade Law, röviden: UNCITRAL) ugyanis fő célkitűzése a nemzetközi kereskedelem jogának harmonizációja és modernizációja. E tevékenység egyik legfontosabb eszköze a szabályozási minták megalkotása. Ezek a modellszabályok eltérő jogi kultúrák, különböző jogi hagyományokkal rendelkező államok között igyekeznek hidat képezni, elősegítve a viták rendezését. Számos választottbíróági eljárás során kerültek az UNCITRAL modellszabályai alkalmazásra.

Fontos tehát, hogy a TTIP által alkalmazni kívánt ISDS eljárást elkülönítsük tehát más választottbíróági eljárásoktól, amelyek nem hordozzák annak sajátosságait. Számos vitarendezési eljárás zajlik választottbíróági úton magas színvonalon (például nemzetközi, tőkepiaci, sportjogi választottbíróági jogviták), amelyekre az ISDS rossz fényt vethet, ha a laikus érdeklődő összemosza őket. Az ISDS alkalmazása ugyanis kizárólag vállalatok és államok jogvitáinak eldöntésére szolgál, és alkalmazásának konkrét lehetősége és szabályai attól az adott szabadkereskedelmi megállapodástól függenek, amely implementálja azt.

b.) Az ISDS aktuális kihívásai

A fentiek ismertetében felmerülhet a kérdés, hogy 2016-ban mennyiben lehet előremutató, ha a világ két legfejlettebb gazdasági szuperrégiója egy esetlegesen létrejövő szabadkereskedelmi társulás kapcsán felmerülő jogviták feloldására egy olyan választottbíróági módszert alkalmazna, amely eredetileg ingatag jogállami keretek között működő, gazdaságilag fejletlen – jellemzően harmadik világbeli – államokkal kötött megállapodások jogvitáinak rendezésére jött létre.

Fontosabb szempont az előbbinél, hogy a kereskedelmi megállapodásokat államok kötik és nem vállalkozások, ezáltal az államok az ISDS hatálya alatt nem indíthatnak keresetet a vállalkozások ellen. Nem tehetik, hiszen a vállalkozások nem minősülnek szerződő félnek a megállapodásokban, így nem is tudnak megszegni olyan kötelezettségeket, amelyeket a keres-

kedelmi megállapodások keletkeztetnek. Ebben a tekintetben a közérdek teljes mértékben alárendelődik a vállalkozások érdekeinek.

Emellett a választottbíróági eljárások esetén általánosságban érvényesül az eljárás titkosságának alapelve. A titkosság az ISDS eljárásokon kívüli más választottbíróági eljárások során fontos és garanciális alapelv lehet, hiszen vállalatok egymás közötti jogvitáit döntenek el, ahol az üzleti titkok védelme minden más szempontot megelőzhet. Kivételes azonban az ISDS eljárás státusza, mert esetében a két szempont ütközik: az üzleti titkok védelme és a transzparencia igénye az államot érintő eljárás okán. Végző soron az eljárás az államok kártérítési felelősségének megállapítását célozza, ami össztársadalmi és nemzetgazdasági léptékben is jelentős lehet. Így az ISDS-t kikötő szerződési klauzulák teljes titkosságot nem biztosítanak, de többnyire teljes transzparenciát sem a közvélemény számára.

Megalapozott és következetes bírói gyakorlat kialakítására vajmi kevés esélyt kínál az ISDS. A vállalkozások ugyanis az elmúlt öt évtizedben igen jól megtanulták, hogy az ISDS eljárásokat próbajelleggel is érdemes megindítani, hiszen megalapozott jogi érvek nélkül is nagy kárigényt érvényesíthetnek szerencsés esetben. Mivel az eljárás költséges, alkalmazása a multinacionális vállalatokat hozza előnyösebb helyzetbe, és nem kedvez a kkv szektornak. Emellett nagyon hasonló jogviták során az ISDS eljárások egészen különböző eredménnyel érhetnek véget. Ez hosszabb távon a jogbiztonság ellen hat. A jogbizonytalanság pedig nagymértékben csökkentheti a befektetési és beruházási hajlandóságot, ami éppen ellentétes a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség, vagyis a TTIP legfőbb céljaival.

Az ISDS eljárás etikai és összeférhetetlenségi aggályokat is felvet. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy rendkívül szűk az a választottbírói kör,⁷² amely világszerte részt vesz e jogviták eldöntésében.⁷³ Ezek a bírák pedig jellemzően olyan ügyvédek, akik más esetekben ugyanazokat a vállalatokat képviselhetik megbízás alapján, amelyeknek ISDS jogvitáiban választottbíróként is eljárnak. Költőinek hathat a kérdés ezek után: mennyiben várható elfogulatlan hozzáállás az ilyen bíraktól?

⁷² Javarást olyan ügyvédi irodák vesznek részt az eljárásokban, mint a White & Case, a King & Spalding és a Freshfields.

⁷³ Eberhardt, Pia – Olivet, Cecilia: *Profiting From Injustice*. Corporate Europe Observatory and the Transnational Institute Brüsszel/Amszterdam, 2012, 7-8. o. <http://corporateeurope.org/sites/default/files/publications/profitting-from-injustice.pdf> (2016. augusztus 04.)

c.) A TTIP befektetők és államok közötti viták feloldására
vonatkozó rendelkezései

A kiszivárgott tervezet már tartalmazza a vitarendezésre vonatkozó szabályokat. Ennek alapján megállapítható, hogy az ISDS hagyományaihoz hasonlóan, itt is a választottbíróági megoldást részesítik előnyben.

A társadalmi szervezetek szempontjából fontos kiemelni az *amicus curiae* jellegű szabályokat. A kifejezés szó szerint azt jelenti, hogy a bíróság barátai. Maga a jogintézmény római jogi gyökerű, de egyaránt meghonosodott mind az angolszász, mind a kontinentális jogrendszerekben.⁷⁴ A magyar perjogban *amicus curiae* szabályoknak tekinthető például a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi. III. törvény 54-56. §-i, amely a perbeli beavatkozás feltételeit szabja meg. Érdekességgépp megjegyzendő, hogy a hazai bíróságok gyakorlatában is kimunkálásra került az feltételrendszer, amely alapján a társadalmi szervezetek beavatkozhatnak a perekbe.

Azonban mit takarhat a beavatkozás egyes eljárásokba a nemzetközi jogban? Alapvetően a nemzetközi jog alanyai az államok, az egyes szerződések egymás között kötik meg. Bizonyos kérdések azonban nemcsak az államot érintik, hanem egyes magánszemélyeket, társadalmi szervezeteket is. Az *amicus curiae* szabályok annak a lehetőségét vetik fel, hogy egyes társadalmi szervezetek – vagy akár magánszemélyek is – részt vegyenek az eljárásban. Ha például két állam nemzetközi szerződésben megállapodik arról, hogy gátat építenek egy közös folyón, de abból később jogvita támad, akkor az egyes víz- és természetvédelemmel foglalkozó társadalmi szervezetek is közbeavatkozhatnak a vita eldöntése érdekében. A beavatkozás azonban korlátozott. Ugyanis csak arra terjed ki, hogy írásban ismertessék álláspontjukat a jogvitával összefüggésben, amely vélemény alapján később a bírói fórum mérlegel. Tény, hogy az ismertető olyan ténymegállapításokat tartalmazhat, amelyek érdemben befolyásolhatják a jogvita eldöntését, mérlegelni és dönteni azonban a bíróság fog.⁷⁵

⁷⁴ Hollis, Duncan B.: *Private Actors in Public International Law: Amicus Curiae and the Case for the Retention of State Sovereignty*. Boston College International and Comparative Law Review 25 (spring): 235–255. o.

⁷⁵ Hollis, Duncan B.: *Private Actors in Public International Law: Amicus Curiae and the Case for the Retention of State Sovereignty*. Boston College International and Comparative Law Review 25 (spring): 238. o.

Az ISDS eljárások esetében a legfontosabb eltérés, hogy az egyik fél szükségszerűen vagy befektető vagy vállalkozó, amelynek székhelye valamelyik szerződő államban található. Ez nem változtat azon, hogy helye lehet társadalmi szervezetek beavatkozásának. Például közegészségügyi intézkedés miatt induló jogvita esetén – az állam megtiltja az egyedi cigarettacsomagolásokat⁷⁶ – az eljárásba be tudnak kapcsolódni mindazon társadalmi szervezetek is, amelyek például a dohányzás visszaszorítását szeretnék elérni.

A szerződés kiszivárgott szövegéből kiolvasható a konszenzus az *amicus curiae* jellegű rendelkezésekkel összefüggésben, mivel mindkét fél egyetért abban, hogy szükséges rögzíteni a társadalmi szervezetek beavatkozási jogát. Azonban a két fél által felvázolt szövegtervezetben már eltérés tapasztalható. Az Európai Bizottság által preferált megfogalmazás szerint ugyanis az eljáró választottbíróság számára bármely, a szerződő felek területén székhellyel vagy lakóhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy elküldheti álláspontját a Szerződésben meghatározott eljárási szabályoknak megfelelően. Ezzel szemben az amerikaiak által indítványozott megfogalmazás szerint a választottbíróság mérlegelheti, hogy helyt ad-e civil szférából érkező megkeresések számára, hogy írásban kifejtessék véleményüket, amellyel segíthetik a fórum munkáját a felek előterjesztésének és érveinek mérlegelésében. A legfontosabb különbség a két megfogalmazás között, hogy az európai változat nagyobb teret engedne az ilyen beadványok benyújtásának, és a lehetőséget nem bízna a választottbíróság belátására. Ez a változat azért volna előnyösebb, mert a civil szféra számára tágabb teret kínál a beavatkozásra.

Az Európai Bizottság felismerve, hogy a szabadkereskedelmi egyezmény megkötésének közvetlen akadálya lehet, ha kitart az ISDS mellett, kidol-

⁷⁶ Erre hozható példaként a Philip Morris Asia Ltd. kontra Ausztrália ügy. Az ausztrál kormányzat a dohányzás visszaszorítása érdekében előírta az egységes jellegű csomagolást a dohánytermékek számára, amelyen az egységesített figyelmeztetéseket is fel kell tüntetni. A Philip Morris Asia átszervezések során közvetett tulajdont szerzett az ausztrál leányvállalatában, majd rajta keresztül pert indított Ausztrália ellen. Álláspontjuk szerint a jelöletlen csomagolás sértette a védjegyhez való jogot, ami az álláspontjuk szerint egyfajta kisajátításnak minősül az Ausztrália és Hong Kong között megkötött szerződés szerint. A választottbíróság azonban Ausztráliának adott igazat, mivel álláspontjuk szerint a vállalatcsoport átszervezése során már tudtak az új törvényről. Ebből kifolyólag joggal való visszaélésként értékelte a keresetet és elutasította. Az ügyből világosan látszik, hogy a „forum shopping” jelenség milyen veszélyeket tartogathat magában.

gozott egy alternatívát, amelyet ICS-nek, vagyis befektetővédelmi bíróságnak nevez. Az új javaslat igyekszik elvenni az élet azoknak az aggályoknak, amelyek az ISDS eljárás alkalmazását kísérik. Kinevezett (tehát nem választott) bírák hoznának ítéletet, további engedményeket téve a közérdeknek és a társadalmi elvárásoknak, mint a nyilvánosság. Az amerikai tárgyalófél ugyanakkor nem mutatkozik nyitottnak erre a megoldásra.

Az ISDS eljárás számos olyan aggályt vet fel tehát, amelyek önmagukban is a TTIP ellen szólnak. Hogyan lehetne ugyanis előnyöket remélni a társulási megállapodástól, ha éppen annak legsarkalatosabb pontja, az államok és a vállalkozások eltérő álláspontjainak rendezése nem állna megfelelő alapokon? Márpedig úgy fest, hogy az ISDS keretei nem felelnek meg Európának – még a Bizottság álláspontja szerint sem, amely pedig nem vadolható azzal, hogy akadályokat gördít a TTIP megkötésének útjába.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy az Egyesült Államok miért is erőlteti az ISDS alkalmazását a TTIP keretei között? Hiszen a jogállamiság intézményei az Európai Unió államaiban kellőképp szilárd talajon állnak ahhoz, hogy ilyen szempontból se sorolhassuk őket egy kategóriába a fejlődő világ országaival. Ugyanakkor az Economist hasábjain 2014. október 11-én *The arbitration game* (Választottbíráskodási játszma) címmel jelent meg egy cikk, amely rámutat, hogy az Egyesült Államok és Kína között egy – a későbbiekben megkötendő – kereskedelmi szerződésben a TTIP rendelkezései szolgálhatnak majd mintaként.⁷⁷ Más álláspontok szerint az amerikai multinacionális vállalatok érdekeinek érvényesítése teszi szükségessé az ISDS rendelkezések megtartását.

5. A TTIP lehetséges hatásai

a.) Gazdasági hatások

A TTIP tárgyalássorozata során számos elemzés és tanulmány készült a TTIP várható hatásairól a két érintett régió, az Európai Unió és az Egyesült Államok gazdaságának tekintetében. Elemzésünkben két ellentétes egymásnak ellentmondó tanulmányt emelünk ki.

⁷⁷ <http://www.economist.com/node/21623756/print> (2016. augusztus 04.)

Az első tanulmányt az Európai Bizottság megbízásából készítette a londoni székhelyű Centre for Economic Policy Research.⁷⁸ A kifejezetten optimista hangvételű elemzés arra a következtetésre jutott, hogy a TTIP hatására egy 4 fős család 545 euró szabadon felhasználható többletjövedelemhez jut az Unióban,⁷⁹ míg az Egyesült Államokban átlagosan ez az érték 655 eurót tenne ki egy hasonló családra vonatkoztatva. Éves szinten tehát 119 milliárd euró többletbevételt jelent az EU és évi 95 milliárd euró többletet az Egyesült Államok számára. Kritikai éllel azonban meg kell jegyezni, hogy a tanulmány kevésbé veszi figyelembe az EU jelenlegi makrogazdasági környezetét. Módszertanának legfőbb gyengesége, hogy kizárólag az adó és nem adó jellegű akadályok lebontására alapozva határozza meg a kétoldalú kereskedelem növekedéséből eredő pozitív hatásokat.

A Massachusetts állambeli Tufts University Global Development and Environment Institute nevű intézete gondozásában – az ENSZ módszertana alapján – lefuttatott szimulációjának eredményeiből 2014 októberében készült tanulmány, amelyből kiderül, hogy a nettó export, a GDP és a munkajövedelmek viszonylatában a TTIP megkötésének időpontjához viszonyított tízéves időszakra vetítve csökkenés prognosztizálható.⁸⁰ E tanulmány ugyanis figyelembe vette a jelenlegi fiskális megszorítást, az alacsony növekedést, a visszafogott versenyképességet, miáltal inkább a várható kedvezőtlen hatásokra hívja fel a figyelmet.

A fenti két álláspont megütöztetése jól mutatja, hogy minél szűkebben – csak kereskedelmi megállapodásként – értelmezzük a TTIP-et, annál kedvezőbb színben tüntethető fel annak hatása. Ha azonban kiterjedtebb aspektusokat is figyelembe veszünk, a következtetések is jóval árnyaltabbá válhatnak. A civil társadalmat érintő kérdések közül pedig számos olyan akad, amelyek nem közvetlenül a kereskedelem oldaláról idéznek

⁷⁸ François, Joseph: *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment An Economic Assessment Final Project Report*. March 2013. Prepared under implementing Framework Contract TRADE10/A2/A16

⁷⁹ François, Joseph: *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment An Economic Assessment Final Project Report*. March 2013. Prepared under implementing Framework Contract TRADE10/A2/A16 vii. o.

⁸⁰ Capaldo, Jeronim: *The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability*. Global Development and Environment Institute, GDAE Working Paper No. 14-03: 2014. 16–17. o.

elő drámai szemléletváltást, mégis döntő hatással lehetnek az európai polgárok jövőjére.

A TTIP Magyarországra gyakorolt hatásai szempontjából meghatározó, hogy valaki exportőr vagy importőr oldalról szemléli a fejleményeket, illetve hogy hová exportál vagy honnan importál? Az olívaolajat például az unióban közel harminc százalékos vámtarifa védi, ennek hiányában az európai termelő akár ki is szorulhat tradicionális európai piacairól. A magyar gazdák szempontjából lényegesebb napraforgó- és kukoricaolajat mindössze 6,4 százalékos vámtarifa védi, így ebben az esetben a TTIP csak lényeges, de nem megsemmisítő csapást mérne az árháborúban. A német export autóipari szegmensének előnyös lehet a TTIP és ez a magyar beszállítói kört is kedvezően érintheti. Ugyanakkor, ha az egyezmény hatására az amerikai termékek a magyar termékekkel szemben nyernek piacot Németországban, az a magyar gazdaságra nézve katasztrofális következményekkel járhat.

A teljes képet pedig a jelenlegi európai és amerikai gazdasági és politikai tényezők figyelembevételével lehet reálisan meghatározni. Az Egyesült Államokban az elnökválasztás eredményének függvényében egyre inkább fontos figyelembe venni a politikai környezetet, míg az Európai Unió esetében egy a recesszió szélén egyensúlyozó, a monetáris eszközrendszer nagy részét kimerítő, a fiskális megoldásokat kevésbé felvállaló gazdasági közösség nem tudja teljeskörűen még egy maximális előnyöket nyújtó megállapodás előnyeit sem kihasználni. Azonban a TTIP több, mint egy szabadkereskedelmi megállapodás, hiszen a szabályozási rendszerek átvétele új jogi koncepciók és megoldások átfogó recepcióját is jelenti a szerződéskötéssel egyidejűleg.

b.) Munkahelyek

A TTIP támogatói szerint a megállapodás munkahelyeket teremt, azonban a vélemények megoszlanak e lehetőség tekintetében. Párhuzamos összehasonlítási alapot jelent a NAFTA, amelyet az észak-amerikai államok kötöttek a szabadkereskedelem ügyének előmozdítása érdekében. Az egyezmény fő ígérete a munkahelyek számának bővülése volt a kereskedelmi kapcsolatok felpozícióba hozása által. Erőteljesen megoszlanak azonban a vélemények ennek sikerével kapcsolatban. Paul Krugman, Nobel-díjas

közgazdász már az egyezmény aláírása előtt is hangsúlyozta, hogy a megállapodás hatása a munkahelyek megteremtése vonatkozásában elhanyagolható.⁸¹ Sőt, néhány vonatkozó hatástanulmány szerint az egyezmény nemhogy munkahelyeket teremtett volna, hanem számottevően – ágazatonként eltérő arányban – csökkentette a számukat, valamint erősítette a munkahelyek kiszervezését a Távol-Keletre.⁸²

Azért célszerű kiindulni egy már működő megállapodás – a NAF-TA – hatásaiból, mert a TTIP esetleges aláírása is hasonló következményekkel járhat. A fentiekben már hivatkozott Global Development and Environment Institute nevű intézete által lefuttatott szimuláció döbbenetes eredményt mutatott ki. Számításai szerint közel 900 000 munkahely tűnhet el a TTIP hatására Európában, ami meghaladja a 2007–2009-es pénzügyi válság során elveszett munkahelyek számát a kontinensen. Ennek oka abban keresendő, hogy ha az európai gazdaság az export volumenének drasztikus emelkedése miatt átáll a nagy hozzáadott értékű, de kis munkaerő-intenzitású tevékenységekre,⁸³ akkor javarészt az alsó középosztály megélhetését jelentő munkahelyek tűnhetnek el. A munkanélküliségi ráta amiatt gyakorol kedvezőtlen hatást a civil társadalomra, mert a munkahelyek megszűnése közrehat a középosztály elszegényedésében. Ezzel együtt gyengülnek meg a társadalmi és kulturális értékek ama szegmensei, amelyeket a legszélesebb körben a középosztály ápol és finanszíroz is keresetéből. Ezzel párhuzamosan a civil szféra jelentősen veszít erejéből és szerveződési képességéből. A középosztály eltűnése olyan polarizált társadalom létrejöttét eredményezi, amelyet a tehetősök kisebb csoportja és tömeges elszegényedés jellemez.

⁸¹ Krugman az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményt sokkal inkább egy barátságos gesztusnak gondolta az új mexikói kormány felé, amely végre felhagyott az USA-ellenes szólamokkal. Vagyis Krugman szerint a NAFTA inkább külpolitikai manőver volt, mintsem gazdasági megállapodás. Lásd: Krugman, Paul: *The Uncomfortable Truth about NAFTA – It's Foreign Policy, Stupid*. Foreign Affairs, Vol. 72. No. 5. 14–16. o.

⁸² <http://www.investopedia.com/articles/economics/08/north-american-free-trade-agreement.asp>

⁸³ Capaldo, Jeronim: *The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability*. Global Development and Environment Institute, GDAE Working Paper No. 14-03: 2014, 16–17. o.

c.) Civil társadalom

A TTIP jelenséghelyével kapcsolatban elmondható, hogy azon kevés témák egyike, amely közös platformra hozta a civil szervezeteket az Európai Unióban. Erre utal az is, hogy a szövegtervezet kiszivároztatása is a civil szféra elhivatottságának eredménye. A polgári szerveződés nézőpontjából példaértékűnek tekinthető, ahogy számos társadalmi szervezet és független véleményformáló igyekezett felhívni a figyelmet a TTIP veszélyeire.

Ugyanakkor vannak olyan kérdések, amelyekben maga a megállapodás folyomódik a civil szféra segítségéhez. A TTIP szövegtervezete például kiemelt szerepet szán a civil szervezeteknek a korrupció elleni harcban. Ennek apropója, hogy a szerződés kölcsönösen megnyitná egymás előtt a két gazdasági régió közbeszerzési piacát. A kiszivárgott dokumentumok között szerepel az a – még nem véglegesített – fejezet is, amelyben az amerikai fél sorolja fel a lehetséges korrupcióellenes fejezet tartalmi elemeit. Ebben megfogalmazták, hogy a korrupcióval szembeni fellépésben egyaránt fontos szerepet játszik az üzleti szféra és a civil társadalom. Szükségesnek tartja, hogy a felek segítsék elő a civil és az üzleti szervezetek harcát a korrupcióval szemben a nemzetközi kereskedelemben és a befektetési ügyekben egyaránt. Ennek egyik záloga a társadalmi tudatosság növelése, a korrupció okainak, súlyának és veszélyeinek feltárása. Az említett bekezdés több eszközt nevesít a korrupció elleni harc érdekében. Ilyen eszközök a közérdekű adatigénylések, a korrupció visszaszorítására irányuló képzések, a szakmai szervezetek (például kamarák) és civil szervezetek felkérése az etikai szabályok megalkotására és érvényesítésére. A szerződő feleknek azt is vállalniuk kellene, hogy a versenyszféra szereplőit rábírják a különféle ellenőrző szervek létrehozására, hogy megelőzzék és azonosítsák a korrupciós gyakorlatot, a gazdasági élet tisztaságának megőrzése érdekében.⁸⁴

Az Európai Bizottság nyilatkozataiban többször is kihangsúlyozta a társadalmi szervezetekkel való egyeztetés jelentőségét. A Corporate Europe Observatory⁸⁵ azonban 2013-ban feltárta, hogy a Bizottság bár 135 alka-

⁸⁴ Transatlantic Trade and Investment Partnership Consolidated Text Government Procurement Chapter Additional Information About US-proposed Chapter on Anti-Corruption. Elérhető: <https://www.ttip-leaks.org/nestor/doc6.pdf> (2016. augusztus 24.)

⁸⁵ A Corporate Europe Observatory célja, hogy ellenőrzött mederben tartsa az egyes Európai Uniók szerveknél történő ipari lobbitevékenységet.

lommal tartott megbeszéléseket a megállapodás érintettjeivel, ebből azonban 119 alkalommal az iparági lobbistákkal tanácskoztak, 8 alkalommal a Bizottság képviselői tartottak beszédeket rendezvényen, és végül csak 8 alkalommal került sor civil szervezetekkel valamint szakszervezetekkel történő egyeztetésre.⁸⁶

6. Konklúzió

Úgy tűnik, hogy a TTIP időlegesen lekerült a napirendről. Ez azonban nem jelenti azt, hogy később – esetleg új elnevezéssel – nem kerülhet elő és nem jelenthet újabb kihívásokat a gazdaság és a civil társadalom számára. Ahogy kiderült, az európai társadalmak gondjait önmagában nem fogja megoldani a szabadkereskedelem. Ahhoz, hogy Európa elkerülje a nagyobb gazdasági recessziót és az ehhez kapcsolódó egyéb válságjelenségeket, nem elég gazdasági mutatószámokban gondolkodni, kiváltképp, ha azok széles körben képezik kontradikció tárgyát. Mert bár a TTIP rövid távon javíthat egyes gazdasági mutatókon, stratégiai távlatban sok problémát vet fel, amelyek utólag nehezen orvosolhatók. Vitathatatlan tehát, hogy a megfelelő szabadkereskedelmi társulási keretek kialakításához szükség van a civil szervezetekre, amelyek sokat tehetnek azért, hogy az értékek minél szélesebb spektruma érvényesüljön a gazdasági folyamatok során.

Dr. Kecskés András PhD, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszékének tanszékvezetője.

⁸⁶ <http://corporateeurope.org/trade/2013/09/european-commission-preparing-eu-us-trade-talks-119-meetings-industry-lobbyists>

A CIVIL TÁRSADALOM SZERKEZETE ÉS FINANSZÍROZÁSA KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

Bevezető

A közép- és kelet-európai civil társadalmak politikai kultúrájáról, szerkezetéről és finanszírozási lehetőségeiről az elmúlt évben Fricz Tamással közösen írtunk egy tanulmányt, amely jelen írásunk alapján képezi. A politikai kultúrával és magával a civil társadalommal foglalkozó elméleti és történeti áttekintéstől terjedelmi korlátok miatt ez esetben azonban el kell tekintetünk, és igyekszünk inkább az egyes országok példáit részletesen bemutatni, bár ezt is rövidített formában kell tennünk. Természetesen amennyire ez lehetséges, ugyanis munkánk során azt tapasztaltuk, hogy ez a téma alig kutatott terület. Sajnálattal tapasztaltuk, hogy még az eltelt két-három évben megjelent elemzések is akár öt-tíz évvel ezelőtt végzett statisztikai adatokra hivatkoznak, mert egyszerűen hiányoznak a témában releváns alapkutatások. Mivel ez a terület elsősorban szociológiai eszközökkel, például a közvélemény-kutatás különböző eszközeivel vizsgálható és többéves feladat, jelen tanulmány keretein belül nincs lehetőségünk ezt a komoly hiányosságot pótolni. Nézetünk szerint két-három évenként, de legalábbis parlamenti ciklusonként el kellene végezni bizonyos statisztikai vizsgálatokat és szociológiai kutatásokat, hogy az egyes tendenciák és trendek megfigyelhetők, kutathatók és elemezhetők legyenek.

Tekintsük most át, milyen elemzéseket találtunk a térség országairól!

a.) Szlovákia – a civil szervezetek politikai környezete, száma,
finanszírozása és szerkezete

Mint minden posztkommunista országban, az 1990-es fordulat idején Szlovákiában is reneszánszukat élték a különböző nem kormányzati szervezetek, egyesületek és szövetségek. A kilencvenes évek második felében azonban ez a folyamat akadályokba ütközött a kormányra lépett, félig-meddig tekintélyelvű politikai erők működése nyomán,⁸⁷ amelyek korlátozni igyekeztek a szektor önállóságát. Komoly fordulópontot az 1998-as választás jelentett, amelyet követően a kormányzat egyértelműen a nem kormányzati szervek oldalára állt, és széleskörű együttműködés kezdődött a két fél között. Az egyre növekvő központi támogatások lehetővé tették, hogy a civil szervezetek regionális szinten is szerveződni kezdjenek és mind tevékenységi körük sokszínűségét, mind pedig a polgárok együttműködési hajlandóságát tekintve ütemes fejlődés induljon el a civil szférában. A kormányzat nyitottnak mutatkozott a törvényi szabályozás módosítására és az értelmetlenül felhúzott bürokratikus korlátok megszüntetésére, illetve megszületett a kétszázalékos adófelajánlás rendszere. Pénzügyi alapokat is létrehoztak, amelyek enyhíteni igyekeztek a civil szervezetek anyagi gondjait. A pályázati kritériumok lényegesen teljesíthetőbbé, a pénzekhez való hozzáférés pedig átláthatóbbá vált, ami elősegítette új szervezetek alakulását, illetve a már meglévő intézmények megerősödését. A 2002. évi választásokat követően a korábbi tendencia folytatódhatott, illetve az adózási törvények megváltoztatásával a támogatások köre tovább bővült. Az európai strukturális alapok ebben az időszakban új pályázati lehetőségeket biztosítottak a harmadik szektor számára. Az uniós csatlakozásnak azonban voltak hátulütői is, hiszen az adminisztrációs és egyéb bürokratikus terhek az uniós források esetén ismét megnövekedtek, így számos kisebb szervezet számára elérhetetlenné váltak. Ennek következtében elsősorban a nagyobb, fejlettebb infrastruktúrával és adminisztratív kapacitással rendelkező szervezetek férhettek hozzá.

Az eltelt húsz évben több ízben szükség volt arra, hogy a civilek megküzdjenek az államhatalommal és a politikai elittel, hogy megvédjék az

⁸⁷ Bútora, Martin – Bútorová, Zora – Strečanský, Boris: *Active citizenship and the non-governmental sector in Slovakia*. Včeli Dom, Bratislava, 2012.

államtól a független polgári szerveződések függetlenségét és önálló működését. Egyre több fórum jött létre, amelyeknek az volt céljuk, hogy azoknak a hangját is meghallják, akik korábban némaságra ítéltettek („*forums for previously unheard voices*”),⁸⁸ és hatékony támogatást igyekeztek nyújtani a szociális ügyektől kezdve a környezetvédelmen keresztül az egészségügyig minden elképzelhető területen.

A 2006. évi választásokat követően ismét nehezebb időszak köszöntött a szlovák civil szférára a Fico-kormány megalakulásával. Ekkorra azonban már meglehetősen széles palettájú, hasznos társadalmi tevékenységet folytató szervezetrendszer működött az országban, amelyet az új kabinet törvényi eszközökkel igyekezett visszaszorítani. A civil társadalmon belül azonban korábban példátlan összefogás igyekezett megtörni a kormányzati restriktciókat, és sosem látott társadalmi vita bontakozott ki Szlovákiában. A politikai harc vége az lett, hogy az Európai Unió kénytelen volt beavatkozni az ügybe, és a támogatási pénzek megvonásával fenyegette meg a Fico-kormányt, amennyiben nem enyhíti a civil szférára nehezedő nyomást. Csak a sokmillió euró elvesztésének veszélye bírta rá 2008-ban a szlovák kormányt, hogy a törvényi korlátozásokat megszüntesse.

1. ábra – A szlovák harmadik szektor összetétele⁸⁹

Jogi státusz	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Civil szervezetek	20 803	20 575	23 789	23 622	27 906	27 416	29 096	29 772	31 523
Vállalkozói egyesületek						154	156	158	159
Szakszervezetek és alkalmazotti szövetségek						995	1368	1932	2012
Szervezetek igazolt tevékenységi körrel						226	224	222	220
Civil szervezetek összesen						28 791	30 706	32 084	33 914
Befektetési tevékenységet nem folytató alapítvány	345	440	513	493	555	552	533	546	557

⁸⁸ Bútora, Martin – Bútorová, Zora – Strečanský, Boris: *Active citizenship and the non-governmental sector in Slovakia*. Včeli Dom, Bratislava 2012., 7. o.

⁸⁹ Bútora, Martin – Bútorová, Zora – Strečanský, Boris: *Active citizenship and the non-governmental sector in Slovakia*. Včeli Dom, Bratislava, 2012., 50. o.

Közhasznú szolgáltatásokat nyújtó nonprofit szervezetek	215	397	831	845	1365	1514	1378	1347	1408
Alapítványok	553	249	305	276	475	362	386	397	404
Nemzetközi NGO-képviseletek Szlovákiában			122	115	152	150	158	155	151
Jogi személyek szervezetei					952	232	903	929	975
Összesen	21 916	21 661	25 560	25 351	31 405	31 601	34 064	35 458	37 409

Forrás: A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának nyilvántartása <http://www.ives.sk/registre/start.do>

A fenti táblázat adatai a tanulmány szerzője szerint a szlovák belügyminisztérium által közzétett adatokat tartalmazza. Egy másik tanulmányban azonban megtaláltuk a Szlovák Statisztikai Hivatal által készített felmérés eredményeit is. Figyelemre méltó, hogy a két táblázat adatai nem egyeznek, sőt igen jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Ez sajnálatos módon megkérdőjelezi az ilyen jellegű statisztikai eredmények megbízhatóságát és hitelességét. Lássuk a másik táblázatot!

2. ábra – A nonprofit szervezetek száma Szlovákiában 1999 és 2010 között (SZSH)⁹⁰

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Egyesületek	9942	11 685	12 903	14 654	14 588	16 346	18 420	20 375	22 113	23 651	25 460	26 991
Egyházi szervezetek	2986	3270	3356	3128	3122	3120	3170	3208	3241	3283	3333	3354
Lakástulajdonosok egyesületei	3335	4614	5426	6304	6334	7013	7674	8339	8794	9082	9421	9642
Közhasznú szolgáltatásokat nyújtó nonprofit szervezetek							1030	1439	1610	1628	1869	2101
Alapítványok	456	491	518	530	402	429	458	483	493	382	412	426
Jogi személyiségek egyesülései	392	504	575	614	611	751	848	928	972	1020	1070	810

⁹⁰ Strečanský, Boris: A szlovákiai harmadik szektor helyzete, a válság hatásai, tendenciák, irányvonalak és kihívások, in: *Civil Szemle*, 2013/3, 97. o.

Nem befektetési alapok	230	279	297	341	370	426	457	481	483	454	470	484
Szakmai szervezetek	205	218	225	141	116	106	102	101	93	88	94	93
Egészségügyi szolgáltató szervezetek					53	288	95	41	41	41	41	34
Egyéb	268	221	266	498	510	781	260	248	241	245	225	241
Összesen	17 814	21 282	23 566	26 210	26 106	29 260	32 514	35 643	38 081	39 874	42 395	44 176

Forrás: SZSH 2011/2.

Ha megfigyeljük például az alapítványok számát jelző adatokat, egészen durva eltéréseket találunk a két táblázat értékei között. Ugyanez vonatkozik a nem befektetési célú alapokra is.

A civil társadalom problémái 2010 után jelentősen enyhültek, a törvényi korlátozások lényegében megszűntek vagy legalábbis jelentős mértékben visszaszorultak, de 2011-ben ismét az a vád érte a szlovák központi hatalmat, hogy nem biztosít kellő szabadságot a polgári részvételnek és a civil szervezetek működésének. A harmadik szféra finanszírozása továbbra is súlyos hiányosságokkal küzd, a pályázati rendszer pedig a nagyobb és amúgy is erősebb szervezeteket preferálja a pénzek odaítélésére során.

A szlovák harmadik szektor finanszírozásánál meg kell említenünk az üzleti szféra szerepét. Közreműködése elsősorban az 1998. évi gazdasági reformokat és a 2004. évi uniós csatlakozást követően vált lehetővé. A vállalatok korábban is áldoztak nagyobb összegeket jótékonyági akciókban vagy szponzorként, de a vállalati alapítványok létrehozásával ez a tevékenységi kör jelentősen bővült.

A vállalati alapítványt egy cég hozza létre, hogy kézben tartsa és irányítsa a szervezet filantropikus célkitűzéseit. Ezek az alapítványok mint nonprofit szervezetek meghatározott irányelvek mentén behatárolják a támogatni kívánt szervezetek körét. 2010-ben összesen 12 millió eurót adtak ki a kiválasztott célokra, ami eléri az államtól kapott támogatások 85 %-át.⁹¹

⁹¹ Bútora, Martin – Bútorová, Zora – Strečanský, Boris: *Active citizenship and the non-governmental sector in Slovakia*. Včeli Dom, Bratislava 2012., 45. o.

3. ábra – A kétszázalékos adófelajánlások mértéke Szlovákiában 2002 és 2010 között (euróban) – természetes személyek és jogi személyek felajánlásai, a két érték összesítése és az éves arányok változásai⁹²

Év	Természetes személyek felajánlásai	Jogi személyiségek felajánlásai	Felajánlások összesen	A változás aránya évről évre
2002			3 381 863	
2003			3 221 992	-4,73%
2004	9 159 000	18 896 000	28 054 604	770,72%
2005	10 371 000	20 525 000	30 896 237	10,13%
2006	11 713 000	25 629 000	37 342 140	20,86%
2007	12 819 000	29 306 000	42 125 093	12,81%
2008	15 036 000	34 144 000	49 180 451	16,75%
2009	17 684 000	37 496 000	55 180 237	12,20%
2010	15 553 000	28 592 000	44 146 478	-20,00%
2011	16 503 000	25 092 000	41 595 000	-5,77%

Megjegyzés: 2002-ben és 2003-ban csak természetes személyeknek volt egyszázalékos adófelajánlásuk.

Forrás: A Szlovák Köztársaság Pénzügyminisztériuma, 2011

Ehhez jönnek még az uniós támogatások, amelyek felhasználása Szlovákiában sok problémába ütközött. A kedvezményezettek igen szűk köre mellett a tanulmány megemlíti a jelentős mértékű korrupciót is, amely miatt 2010-ben 10 millió euró visszafizetésére kötelezte Szlovákiát az Európai Bizottság egy korrupciós botrányt követően.

2010-ben a tanulmányban közölt adatok szerint 404 alapítvány összesen 32,8 millió eurót adott ki jótékony célú tevékenységre, ami 2,2 millió euróval meghaladja az előző évi értéket. A 47 legnagyobb alapítvány biztosította ennek az összegnek a 91%-át. A legnagyobb és legismertebb közülük a Habitat for Humanity International Foundation, a Pázmány Péter Alapítvány és az SPP (Slovak Gas Industry) Alapítvány.

Az alapítványok elsősorban a természetes és jogi személyek kétszázalékos adófelajánlásából (14,1 millió euró évente), magáncégek pénzügyi alapjaiból, egyéni és külföldi adományozók és más alapítványok pénzügyi forrásaiból jutnak pénzhez.

⁹² Bútora, Martin – Bútorová, Zora – Strečanský, Boris: *Active citizenship and the non-governmental sector in Slovakia*. Včeli Dom, Bratislava 2012., 53. o.

Amint a fenti táblázatból látható, a természetes személyek kétszázalékos adófelajánlásainak aránya az évek során folyamatosan emelkedett, de jogi személyek esetén a gazdasági válsággal egybeeső időszakban a felajánlások mértéke jelentős mértékben csökkent. A táblázat utolsó oszlopa az évenkénti arányok változását mutatja, ami ugyancsak jelentős, 20%-os visszaesést mutat. Sajnálatos, hogy 2011 után nincsen friss adatunk. Feltételezhető, hogy a válság lecsengésével ezek az értékek is emelkedő irányt mutatnak.

4. ábra – A kétszázalékos adófelajánlást fogadó szervezetek Szlovákiában⁹³

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Egyesületek	3314	2825	3250	4983					8429	
Nem befektetési célú alapok	164	137	165	219					242	
Közhasznú szolgáltatásokat nyújtó nonprofit szervezetek	103	94	139	230					527	
Alapítványok	321	187	168	197					234	
Nemzetközi tematikájú szervezetek	3	4	3	8					7	
Egyházi háttérű szervezetek	86	88	78	103					112	
A Szlovák Vöröskereszt és tagszervezetei	44	34	29	30					24	
Kutatásfejlesztési tevékenységet végző szervezetek									10	
Összesen	4035	3369	3829	5746	7100	7662	7720	8993	9585	10962

Amint látható, a kétszázalékos adófelajánlást fogadni jogosult szervezetekkel kapcsolatos statisztikai adatok meglehetősen foghíjasak, a legfrissebb adat 2010-ből származik. A növekedési tendencia azonban ilyen kevés adat alapján is megállapítható, bár pont a gazdasági válságra eső időszak adatai hiányoznak, így nem tudjuk, hogy a krízis ebből a szempontból mennyiben érinthette a civil szférát. Nem látható sajnos az sem, hogy az euró 2009-ben történt bevezetése milyen hatást gyakorolhatott ezekre a számadatokra.

⁹³ Strečanský, Boris: *A szlovákiai harmadik szektor helyzete, a válság hatásai, tendenciák, irányvonalak és kihívások*, in: *Civil Szemle*, 2013/3, 99. o.

Szót kell még ejtenünk a szlovák harmadik szektor finanszírozási kérdéseiről is.

5. ábra – A szlovák harmadik szektor pénzügyi keretei⁹⁴

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Alapítványok	32 089 814	22 043 053	25 534 190	27 772 057	23 277 274	19 816 508
Nem befektetési célú alapok	187 651	4 417 366	3 283 580	2 885 295	2 841 913	2 031 041
Közhasznú szolgáltatásokat nyújtó nonprofit szervezetek	5 678 300	10 577 298	21 409 862	21 532 331	14 871 694	16 125 857
Föld- és háztulajdonosok egyesületei	1 974 021	4 271 930	941 393	1 080 873	0	219 247
Egyesületek	41 896 706	58 530 545	75 969 722	55 807 020	72 992 934	71 896 203
Egyházi háttérű intézmények	15 061 480	13 297 187	19 716 245	18 152 841	14 462 377	23 302 255
Szakmai kamarák	53 309	48 164	19 518	48 695	25 366	11 300
Egyéb kamarák	0	31 152	36 381	53 143	2000	14 580
Jogi személyiségek egyesülései	2 063 228	3 424 632	2 468 134	4 488 407	2 438 221	4 542 860
Nemzetközi szervezetek	2 072 473	2 538 465	1 814 944	383 489	1 768 690	1 770 090
Összesen	101 076 982	119 179 792	151 193 969	132 204 151	132 680 469	139 729 941

6. ábra – A szlovák harmadik szektor jövedelemstruktúrája⁹⁵

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kormányzati támogatások	43 227 809	29 029 984	37 246 101	75 761 060	67 140 000	64 060 000	51 595 000
Adó 2 százalék	30 896 237	37 142 140	42 125 093	49 180 451	55 180 237	44 146 478	41 595 000
Magántámogatások és adományok	101 076 982	119 179 792	151 193 969	132 204 151	112 084 523	116 964 983	

⁹⁴ Strečanský, Boris: A szlovákiai harmadik szektor helyzete, a válság hatásai, tendenciák, irányvonalak és kihívások, in: *Civil Szemle*, 2013/3, 101. o.

⁹⁵ Strečanský, Boris: A szlovákiai harmadik szektor helyzete, a válság hatásai, tendenciák, irányvonalak és kihívások, in: *Civil Szemle*, 2013/3, 103. o.

Külföldi támogatások és adományok	36 763 245	28 307 721	25 105 581	34 927 225	20 595 946	22 764 958	
Vállalkozási bevételek							
Az EU Strukturális Alapjai							

A táblázat adatai szerint 2006-ban drasztikusan csökkent a kormányzati támogatás mértéke, 2007 után viszont nagyon hirtelen megnövekedett. A 2008-ban kirobbant gazdasági válság és minden valószínűség szerint az euró 2009-ben történt bevezetése nyomán ismét visszaesés tapasztalható, de mivel 2011-nél nincsen frissebb adatunk, nem tudható, hogy a csökkenő tendencia tovább folytatódott vagy esetleg újból emelkedésnek indult.

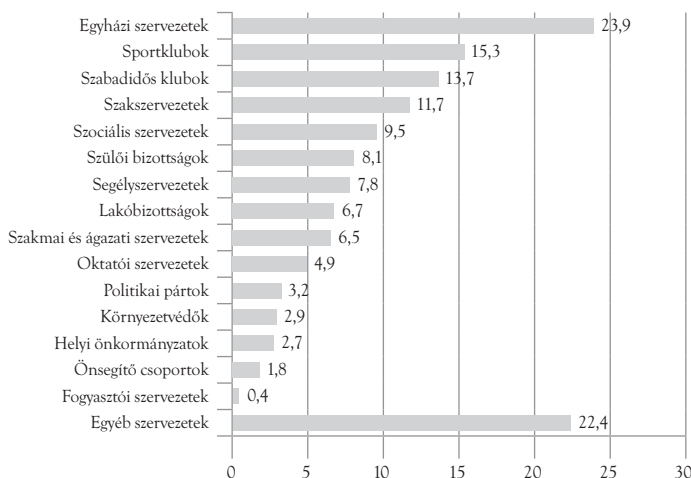
b.) Lengyelország – a civil szervezetek politikai szerkezete, száma és finanszírozása

Lengyelország civil társadalmával kapcsolatos elemzést is találtunk tanulmányunk írása során, de más szempontokat világít meg, mint a szlovák anyag, tehát effektív komparatív elemzésre sajnálatos módon nincsen lehetőségünk. Ráadásul a lengyel tanulmány jobbára nem országos adatokat közöl, hanem egy poznani esettanulmány során készült statisztikát használ fel az elemzésre, tehát nemzetközi összehasonlításra legfeljebb hasonló jellegű városok összehasonlítása esetén lenne felhasználható.

Az általunk olvasott tanulmány⁹⁶ elsődleges tényként említi, hogy a lengyel társadalom a '80-as években tanúsított úttörő szerepéhez képest rendkívül passzív a civil mozgalmak tekintetében. A lengyeleket és a Szolidaritás mozgalmat a rendszerváltás idején a kötelező ideológia és az autokratikus államhatalom legjelentősebb ellenlábasaként tartotta számon Európa, mára azonban a visegrádi országok között a civil aktivitás tekintetében éppen ők mutatják a legrosszabb számadatokat.

⁹⁶ Leadership and regional and urban development: the case of the city Poznan, In: Local Participation in Visegrad Countries – *How Are Politicians Rooted in the Civil Society?* Visegrad Found, 2014.

7. ábra – A különböző civil szervezetek aktív tagjai Lengyelországban 2013-ban⁹⁷

Forrás: Czapiriski és Panek 2013, 289. o.

Amint a fenti ábra is mutatja, a 2013-as adatok híven bizonyítják azt a közismert állítást, amely szerint a lengyelek erősen katolikus nemzet, és az egyház, illetve a vallás a kommunista rendszer idején is fontos szervező erő volt az országban. A lengyel polgárok 23,9%-a volt tagja két évvel ezelőtt valamilyen vallási szerveződésnek. Második helyen az egyéb szervezetek állnak, amelyekhez a polgárok 22,4%-a csatlakozott, de azok mibenlétét a tanulmány nem részletezi. Azonban megállapítja, hogy a megkérdezettek 13,7%-a tagja valamilyen szervezetnek, szövetségnek, pártnak, bizottságnak, tanácsnak, vallási mozgalomnak, szakszervezetnek vagy körnek.

A lengyel civil szektor számával és finanszírozásával kapcsolatosan ugyancsak találtunk adatokat a *Civil Szemle* 2012/3. számában, de nem rendezték táblázatba az információkat. Az elemzés szerint a nem kormányzati szervezetek száma Lengyelországban százezer körül mozog,

⁹⁷ Leadership and regional and urban development: the case of the city Poznan, In: Local Participation in Visegrad Countries – *How Are Politicians Rooted in the Civil Society?* Visegrad Found, 2014, 15. o.

ebből körülbelül 75 %-uk tekinthető aktívnak. 11 ezer alapítványt és 89 ezer egyesületet tartanak nyilván. Ez utóbbiak közül 26 ezer sportklub és -egyesület, 16 ezer önkéntes tűzoltó egyesület és 47 ezer egyéb szervezetről tudnak.

A lengyel nem kormányzati szektor jó egyharmadát olyan szervezetek teszik ki, amelyek sporttal, turizmussal, rekreációval vagy különböző hobbitevékenységekkel foglalkoznak. Nagy létszámban működnek oktatási (15 %, és ez a szám folyamatosan emelkedik), kulturális és művészeti (14 %), szociális és jóléti ellátással foglalkozó (7 %), egészségügyi területen működő (ugyancsak 7 %), valamint helyi fejlesztésekért dolgozó szervezetek. A szervezetek 65 %-a teljesen nonprofit alapon működik, nincsenek fizetett alkalmazottaik, még polgári törvénykönyv hatálya alá tartozó szerződéseik sem.

A szektor pénzügyi lehetőségei az eltelt években, különösen az uniós csatlakozás óta jelentősen megnöttek. A lengyel statisztikai hivatal adataira hivatkozva a büdzsé 2005 és 2010 között a kétszeresére emelkedett, és 2010-ben már 4 milliárd euró állt a különböző szervezetek és egyesületek rendelkezésére. Ez persze elsősorban a legnagyobb nem kormányzati szervezetek által felhasznált támogatások és adományok jelentős növekedésével függ össze, de a kisebb intézmények helyzete is lényegesen javult. A legkisebb szervezetek 11 %-ának költségvetése nem haladja meg a 25 eurót, a leggazdagabb 5 % éves bevétele azonban meghaladhatja a 250 ezer eurót is, ami a teljes szektor bevételeinek 75 %-a.

Az Európai Uniótól származó forrásokhoz a civil szektor igen szűk szegmense fér hozzá. A szlovák példához hasonlóan ezek csak azon intézmények számára elérhetők, amelyek fel tudják vállalni az uniós pályázatokkal járó adminisztratív terheket és előfinanszírozási kényszert. 2009-ben a lengyel civil szektor mindössze 22 %-a indult belföldi pályázatokon és 12 %-a folyamodott külföldi forrásokért. A legszélesebb körben hozzáférhető közforrás a helyi önkormányzatok által biztosított támogatások, amelyekből abban az évben az intézmények csaknem fele részesülhetett. Itt megint meg kell jegyeznünk, hogy a 2009-es adat meglehetősen régi, és nem áll rendelkezésre aktuálisabb információ.

Ezenkívül a szervezetek 61 %-ában a tagok tagdíjat fizetnek, illetve költségvetésüket még egyéni vagy intézményi adományok is gazdagíthatják, de az utóbbiak általában nem jelentős tételek.

Lengyelországban 2003-ban fogadta el a parlament a Közhasznúsági és önkéntes törvény, amely szabályozza a közhasznúság fogalmát és rendelkezik az egyszázalékos adófelajánlás intézményéről. Ezen felül szabályozza a szervezetek és az állami adminisztráció közötti együttműködést, különösen a regionális önkormányzatok tekintetében. A törvényt 2010-ben olyan módon módosították, hogy erősebb jogosultságokkal ruházta fel a civil szervezeteket annak érdekében, hogy megerősítsék a helyi önkormányzatokkal való együttműködésüket, és kiszélesítette az együttműködési területek körét is. Fontos, hogy az új törvény leegyszerűsítette a pályázati rendszert és új támogatási formákat is bevezetett. Ilyen például az önkormányzatok részéről a hitel és garancia nyújtásának lehetősége.

Amint a fenti adatok is mutatják, a lengyel harmadik szektor potenciálja folyamatosan növekszik. Emelkedik a civil szervezetek száma és a működésükre biztosított költségvetés is. Ennek ellenére az elemzés azt mutatja, hogy az anyagi források különösen a kisebb szervezetek és egyesületek esetén igencsak szűkösek, és nem tekinthető kielégítőnek a lengyel polgárok együttműködési hajlandósága sem.

c.) Csehország – a civil szervezetek politikai szerkezete, száma és finanszírozása

A Csehország esetét feldolgozó 2012-es tanulmány⁹⁸ megállapítja, hogy Nyugat-Európához képest a közép és kelet-európai országok civil társadalma meglehetősen gyenge lábakon áll. Az ország civil társadalma lényegesen jobban teljesít, mint a lengyel, mi több, a régió legjobb számértékeit produkálja, bár a 2008-ban kirobbant gazdasági válság itt is éreztette hatását.

A civil szervezeteket illetően Csehország esetében is meglehetősen hiányosak a kvantitatív adatok. A Civil Szemlében megjelent 2012-es tanulmány⁹⁹ egy 2004-ben a Cseh Statisztikai Hivatal által megkezdett vizsgálatra hivatkozik, amelyben a legfrissebb adatok is csak 2009-ből származnak. Tanulmányunk írása során ebben az esetben sem jutottunk hozzá frissebb statisztikai adatokhoz.

⁹⁸ Navrátil, Jiří – Pospišil, Miroslav: *Dreams of Civil Society Twenty Years After: The Case of the Czech Republic*. Masaryk University, Brno, 2012.

⁹⁹ Pospišil–Prouzová–Škarabelová–Tůmová: *A cseh nonprofit szektor húsz év után: aktuális fejlemények és kihívások*, in: *Civil Szemle* 2013/3, 23–41. o.

Csehországban 13 jogi forma létezik a nonprofit szervezetek körében. Amint az alábbi táblázat is mutatja, a civil szervezetek száma az évek során folyamatosan emelkedett, de a kétezres évekre a kilencvenes évek elején megkezdődött robbanásszerű fejlődés már lelassult.

8. ábra – A nonprofit szervezetek száma a Cseh Köztársaságban¹⁰⁰

	2005	2006	2007	2008	2009
Összesen	70 337	70 427	75 103	84 034	103 868
Alapítvány	293	302	302	379	413
Alap	725	649	697	966	1061
Közhasznú társaság	550	679	940	1110	1612
Közfinanszírozású egyetem	25	26	26	26	26
Iskolai együttműködés		56	121	130	140
Civil egyesület (egyesülés, klub, mozgalom, társaság, szakszervezet stb.)	37 794	39 825	43 940	45 927	62 187
Politikai párt, politikai mozgalom	46	59	65	78	137
Egyházi szervezet	3428	3214	3323	4015	4216
Tagegyesület	24 114	22 104	21 916	26 601	29 152
Szakmai szervezet/kamara	17	17	17	17	17
Egyéb kamara (kivéve a szakmaiakat)	109	104	109	118	168
Jogi személyek szövetsége	520	493	514	715	725
Vadásztársaság	2716	2899	3133	3952	4014

Forrás: A cseh nonprofit intézmények szatellit számlája 2005–2009

9. ábra – A cseh nonprofit szektor gazdálkodási adatai¹⁰¹

	2005	2006	2007	2008	2009
Eredmény (millió EUR)	3100	3335	3766	3545	3594
Részesedés a GDP-ben (önkéntes munka nélkül)	1,39	1,38	1,43	1,42	1,50
Részesedés a GDP-ben (önkéntes munkával)	1,64	1,57	1,75	1,60	1,69
Alkalmazottak létszáma	85 856	95 486	101 960	103 772	96 229

¹⁰⁰ Pospíšil–Prouzová–Škarabelová–Tůmová: A cseh nonprofit szektor húsz év után: aktuális fejlemények és kihívások, in: *Civil Szemle* 2013/3, 26. o.

¹⁰¹ Pospíšil–Prouzová–Škarabelová–Tůmová: A cseh nonprofit szektor húsz év után: aktuális fejlemények és kihívások, in: *Civil Szemle* 2013/3, 27. o.

Alkalmazottak létszáma (teljes munkaidős ekvivalens)	74 871	80 068	86 402	88 248	95 186
Részesedés a teljes foglalkoztatásban (önkéntes munka nélkül)	1,52	1,62	1,71	1,71	1,89
Önkéntesek száma (teljes munkaidős ekvivalens)	36 139	28 045	47 777	27 257	27 155
Részesedés a teljes foglalkoztatásban (önkéntes munkával)	2,24	2,18	2,64	2,23	2,42
Bevételek (köztulajdonból származó jövedelem + egyéb folyamatban lévő transzfer + piaci eredmény + egyéb nem piaci eredményből származó bevétel)	3326	3705	4177	3918	3986
Kiadások – Teljes működési költség	2919	3178	3599	3385	3440

Forrás: A cseh NISZSZ 2005–9.

Amint a gazdálkodási adatok is mutatják, a szektor bővülése nem járt együtt a szektorban felhasznált pénzüsszegek egyenes arányú növekedésével. Különösen a gazdasági válság kirobbanását követően kezdett stagnálni a szektor költségvetése. Ráadásul a 2007-es adatokba bele kell számolnunk azt a krízishelyzetet és az ennek következtében megugró adományozást és önkéntes munkát, amelyet az akkori árvizek és drámai áradások okoztak. Ennek ellenére is azt kell megállapítanunk, hogy a cseh nonprofit szektor finanszírozása elsősorban a kormányzattól és a magánháztartásokból származik.

10. ábra – A cseh nonprofit szektor bevételi forrásai¹⁰²

	2005		2006		2007		2008		2009		2005–2009
	millió EUR	%	millió EUR	%	millió EUR	%	millió EUR	%	millió EUR	%	%
For-profit szervezet (nem pénzügyi és pénzügyi társaságok)	91	8	102	9	153	11	133	11	116	10	9,74
Kormányzat	414	39	539	46	566	40	571	48	621	51	44,77
Háztartások (önkéntes munkával)	541	51	494	42	677	48	467	39	466	38	43,68
Külföld támogatók	20	2	32	3	16	1	29	2	10	1	1,80
Összes egyéb bevétel	1066	100	1167	100	1412	100	1200	100	1213	100	100

Forrás: A cseh NISZSZ 2005–9.

¹⁰² Pospišil–Prouzová–Škarabelová–Tůmová: A cseh nonprofit szektor húsz év után: aktuális fejlemények és kihívások, in: *Civil Szemle* 2013/3, 28. o.

Pospišil–Prouzová–Škarabelová–Tůmová szerint a táblázatokban mutatott években a nemzetközi finanszírozás lényegében elhanyagolható, mert nemzetközi támogatások alig működtek az ország területén. Az uniós forrásokat sem számolhatjuk ide, mert azokat a mindenkor regnáló kormány osztja szét, így a külföldi források oszlopaiban nem jelenhetnek meg.

Az uniós csatlakozás hatásairól Csehországban ugyancsak nagyon kevés kutatás volt, nincsenek kvantitatív táblázatok egyetlen tanulmányban sem. Annyi tudható a *Civil Szemlében* megjelent tanulmányból, hogy „2009. november 11-ig a nonprofit szervezetek 1605 pályázatot adtak be (ez kb. az összes beadott pályázat 4 százaléka), összesen 669 millió euró értékben (a teljes érték kb. 3 százaléka). 247 pályázat kapott támogatást, összesen 85 millió euró értékben, ami az összes elfogadott pályázatnak csak kb. 2 százaléka.”¹⁰³

A 2008-ban kirobbant gazdasági válság hatásai komoly nehézségeket támasztottak a civil szervezetek működésében. Habár a cseh bankszektor az 1990-es években történt reform nyomán egészségesen működött, és a csehek nem vettek részt az USA-ban és a nyugat-európai országokban jellemző felelőtlen hitelnyújtásokban, a gazdasági aktivitás némi késedellel 2009 után Csehországban is jelentkezett. A gazdaság folyamatos lassulása nyomán a kormányzat takarékosági intézkedésekre kényszerült, és ennek nyomán radikálisan megnyirbálták a közprogramok kiadásait is.

11. ábra – A cseh nonprofit szervezetek közfinanszírozása 2005–2010

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Állami költségvetés	3509	5569	6600	6311	5701	5767
Regionális költségvetések	1413	1931	1094	1483	1578	1419
Települési költségvetések			3165	3731	2672	2579
Állami alapok			300	179	225	574
Összesen			11 159	11 704	70 176	10 339

Forrás: Cseh kormány, 2010.

¹⁰³ Pospišil–Prouzová–Škarabelová–Tůmová: A cseh nonprofit szektor húsz év után: aktuális fejlemények és kihívások, in: *Civil Szemle* 2013/3, 31. o.

*d.) Magyarország – a civil szervezetek politikai szerkezte,
száma és finanszírozása*

1989 után a civil szervezetek számának robbanásszerű emelkedése Magyarországon 1997-ig tartott. 1998 és 2000 között ez a fellendülés megállt, és a nem kormányzati szervezetek száma lényegében alig változott. Az évtized végére telítődni látszott a civil szektor, amely az ország lélekszámának megfelelő arányban mutatkozott. A szervezeti kör azonban ez idő tájt is változott az alapítások és megszűnések következtében.¹⁰⁴ Az ezredforduló után, az évtized második felében jelentkező válság hatása a civil szektorban csak késleltetve jelentkezett. A szervezetek számának drasztikus csökkenése azonban nemcsak a gazdasági recesszió nyomán történt Kákai és Sebestény szerint, hanem a jogi környezet átalakítása okozott ilyen visszaesést. Itt azonban nem a civil szervezetek anyagi vagy bürokratikus ellehetetlenítéséről van szó, hanem arról, hogy jogszabályok segítségével megszüntették a nem működő vagy fantomszervezeteket. Ezek kiszűrése volt a törvényalkotó célja. 2009/2010 után, tehát amikor a világgazdasági válság vége datálható, nem állt vissza a szervezetek számának emelkedése, sőt. Amint a KSH honlapjáról letöltött statisztikai táblázat is mutatja, az alapítványok és a társas nonprofit szervezetek száma Magyarországon még 2013-ban is csökkent. Ezt követően nem készült statisztikai felmérés, sehol nem találtunk ennél frissebb adatokat.

¹⁰⁴ Kákai László – Sebestény István: A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon, in: *Civil Szemle*, 2012/3, 137–159. o.

12. ábra – A nonprofit szervezetek száma településtípus szerint
2005–2013¹⁰⁵

Településtípus	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen		Összes bevétel, millió Ft	Megoszlás, %	Egy szervezetre jutó bevétel, ezer Ft
	száma	megoszlás, %	száma	megoszlás, %	száma	megoszlás, %			
2005									
Főváros	6596	29,6	7682	22,3	14 278	25,2	528 718,1	61,8	37 030
Megyeszékhely	5053	22,7	7483	21,7	12 536	22,1	131 594,5	15,4	10 498
Többi város	6363	28,6	9685	28,2	16 048	28,3	134 993,9	15,8	8411
Község	4243	19,1	9589	27,8	13 832	24,4	59 448,6	7,0	4297
Összesen	22 255	100,0	34 439	100,0	56 694	100,0	854 755,1	100,0	15 076
2006									
Főváros	6360	28,3	7524	21,0	13 884,0	23,8	535 716,4	59,8	38 585
Megyeszékhely	5132	22,8	7723	21,6	12 855,0	22,1	144 854,4	16,2	11 268
Többi város	6568	29,3	10 242	28,6	16 810,0	28,9	154 363,0	17,2	9183
Község	4404	19,6	10 289	28,8	14 693,0	25,2	61 310,3	6,8	4173
Összesen	22 464	100,0	35 778	100,0	58 242,0	100,0	896 244,1	100,0	15 388
2007									
Főváros	6788	28,6	8199	21,2	14 987	24,0	583 443,8	60,6	38 930
Megyeszékhely	5456	23,0	8318	21,5	13 774	22,1	163 091,3	16,9	11 840
Többi város	6942	29,2	11 312	29,3	18 254	29,2	154 654,8	16,0	8472
Község	4546	19,2	10 846	28,0	15 392	24,7	63 119,1	6,5	4100
Összesen	23 732	100,0	38 675	100,0	62 407	100,0	964 309,0	100,0	15 451
2008									
Főváros	6974	28,9	8919	21,8	15 893	24,5	644 842,7	58,9	40 574
Megyeszékhely	5475	22,7	8646	21,2	14 121	21,7	173 416,1	15,9	12 280
Többi város	7054	29,3	11 918	29,2	18 972	29,3	207 780,5	19,0	10 951
Község	4593	19,1	11 346	27,8	15 939	24,5	67 654,9	6,2	4244
Összesen	24 096	100,0	40 829	100,0	64 925	100,0	1 093 694,2	100,0	16 845

¹⁰⁵ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg003.html

2009

Főváros	6742	28,5	9412	22,2	16 154	24,4	623 277,9	55,9	38 583
Megyeszékhely	5330	22,5	8861	20,9	14 191	21,5	206 793,7	18,6	14 572
Többi város	7126	30,1	12 709	29,8	19 835	30,0	217 775,4	19,5	10 979
Község	4469	18,9	11 496	27,1	15 965	24,1	66 557,2	6,0	4168
Összesen	23 667	100,0	42 478	100,0	66 145	100,0	1 114 404,2	100,0	16 847

2010

Főváros	6688	28,5	9077	21,9	15 765	24,3	653 074,4	54,4	41 425
Megyeszékhely	5236	22,3	8549	20,6	13 785	21,2	250 421,7	20,8	18 166
Többi város	7034	30,0	12 574	30,2	19 608	30,1	231 370,4	19,2	11 799
Község	4498	19,2	11 331	27,3	15 829	24,4	67 388,5	5,6	4257
Összesen	23 456	100,0	41 531	100,0	64 987	100,0	1 202 255,0	100,0	18 499

2011

Főváros	6540	28,1	9269	21,9	15 809	24,1	664 292,1	53,6	42 019
Megyeszékhely	5166	22,2	8639	20,4	13 805	21,1	254 619,4	20,6	18 443
Többi város	7010	30,2	12 776	30,2	19 786	30,1	247 674,5	20,0	12 517
Község	4520	19,5	11 641	27,5	16 161	24,7	71 604,1	5,8	4430
Összesen	23 236	100,0	42 325	100,0	65 561	100,0	1 238 190,1	100,0	18 886

2012

Főváros	6432	28,0	9260	21,9	15 692	24,0	672 081,7	53,4	42 829
Megyeszékhely	5102	22,2	8591	20,3	13 693	21,0	268 519,4	21,4	19 609
Többi város	6919	30,2	12 705	30,1	19 624	30,1	239 366,6	19,1	12 197
Község	4512	19,6	11 734	27,7	16 246	24,9	76 477,4	6,1	4707
Összesen	22 965	100,0	42 290	100,0	65 255	100,0	1 256 445,1	100,0	19 254

2013

Főváros	6388	28,4	9282	22,1	15 670	24,3	697 173,6	56,2	44 490
Megyeszékhely	4991	22,2	8577	20,4	13 568	21,0	227 698,6	18,3	16 782
Többi város	6685	29,7	12 534	29,8	19 219	29,8	228 600,1	18,4	11 894
Község	4436	19,7	11 649	27,7	16 085	24,9	88 122,7	7,1	5478
Összesen	22 500	100,0	42 042	100,0	64 542	100,0	1 241 595,0	100,0	19 237

Forrás: KSH.

A tevékenység szerkezete a kilencvenes évek fellendülését követően jelentősen változott Magyarországon. Kezdetekben a hagyományos szabadidős és érdekérvényesítő funkció volt a legfontosabb az alakuló civil szervezetek körében. Arányuk a '90-es évek első felében még meghaladta az 50%-ot.¹⁰⁶ Az évtized második felében azonban e szervezetek száma csökkenő tendenciát mutatott, és egyre jelentősebb számú fejlesztési és közművelődési intézmény alakult hazánkban. Az ezredfordulót követően pedig az egészségügyi és szociális terület bővült jelentős mértékben. 2010 után, egészen napjainkig Kákai és Sebestyén szerint különböző jóléti szolgáltatások térnyerése figyelhető meg, tehát a kultúra, az oktatás, az egészségügy, a különböző szociális ellátások, valamint a lakó-, munkahelyi és természeti környezet védelmét és fejlesztését célzó funkciók erősödtek a szektoron belül.

Fontos megjegyeznünk, hogy a szektor összetételének változása összefügg a szocializmusban érvényes „gondoskodó állam” eszményképének megszűnésével. Számos, korábban állami feladatkörhöz tartozó tevékenység került át a civil szektorba, különösen a szociális szolgáltatások tekintetében.

13. ábra – A nonprofit szervezetek tevékenységének csoportok szerinti bontása, 2011¹⁰⁷

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen		Összes bevétel, millió Ft	Megoszlás, %	Egy szervezetre jutó bevétel, ezer Ft
	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %			
2011									
Kultúra	3297	14,2	5094	12,0	8391	12,8	172 788,9	14,0	20 592
Vallás	1248	5,4	204	0,5	1452	2,2	6170,1	0,5	4249
Sport	977	4,2	6586	15,6	7563	11,5	51 795,4	4,2	6848
Szabadidő, hobbi	548	2,4	10 674	25,2	11 222	17,0	58 151,1	4,7	5181

¹⁰⁶ Kákai László – Sebestyén István: A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon, in: *Civil Szemle*, 2012/3, 139. o.

¹⁰⁷ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg004.html

Oktatás	7420	31,7	1365	3,2	8785	13,4	135 990,4	11,0	15 479
Kutatás	619	2,7	721	1,7	1340	2,0	32 102,9	2,6	23 957
Egészségügy	2229	9,6	873	2,1	3102	4,7	182 020,8	14,6	58 678
Szociális ellátás	3693	15,9	2132	5,0	5825	8,9	104 739,9	8,5	17 981
Polgárvédelem, tűzoltás	110	0,5	784	1,9	894	1,4	4411,3	0,4	4934
Környezetvédelem	627	2,7	1203	2,8	1 830	2,8	56 808,0	4,6	31 042
Településfejlesztés	1355	5,8	2693	6,4	4048	6,2	108 908,9	8,8	26 904
Gazdaságfejlesztés	301	1,3	1582	3,7	1883	2,9	164 712,0	13,3	87 473
Jogvédelem	136	0,6	731	1,7	867	1,3	7416,9	0,6	8554
Közbiztonság védelme	224	1,0	2120	5,0	2344	3,6	5379,6	0,4	2295
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	39	0,2	721	1,7	760	1,2	38 362,7	3,1	50 477
Nemzetközi kapcsolatok	315	1,4	506	1,2	821	1,3	6579,3	0,5	8013
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	34	0,1	3884	9,2	3918	6,0	99 107,6	8,0	25 295
Politika	64	0,3	452	1,1	516	0,8	2744,3	0,2	5318
Összesen	23 236	100,0	42 325	100,0	65 561	100,0	1 238 190,1	100,0	18 886

Forrás: KSH.

14. ábra – A nonprofit szervezetek tevékenységének csoportok szerinti bontása, 2012¹⁰⁸

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen		Összes bevétel, millió Ft	Megoszlás, %	Egy szervezetre jutó bevétel, ezer Ft
	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %			
2012									
Kultúra	3268	14,2	5239	12,4	8507	13,0	128 398,2	10,2	15 093
Vallás	1219	5,3	204	0,5	1423	2,2	7192,0	0,6	5054
Sport	961	4,2	6688	15,8	7649	11,7	67 610,1	5,4	8839
Szabadidő, hobbi	552	2,4	10 585	25,0	11 137	17,2	63 389,9	5,0	5691
Oktatás	7360	32,0	1381	3,3	8741	13,4	124 227,3	9,9	14 212
Kutatás	621	2,7	736	1,7	1357	2,1	29 367,9	2,3	21 641

¹⁰⁸ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg004.html

Egészségügy	2191	9,5	879	2,1	3070	4,7	179 745,2	14,3	58 548
Szociális ellátás	3665	16,0	2167	5,1	5832	8,9	105 588,9	8,4	18 105
Polgárvédelem, tűzoltás	109	0,5	766	1,8	875	1,3	3891,1	0,3	4447
Környezetvédelem	616	2,7	1214	2,9	1830	2,8	53 630,2	4,3	29 306
Településfejlesztés	1322	5,8	2675	6,3	3997	6,1	136 708,7	10,9	34 202
Gazdaságfejlesztés	287	1,2	1595	3,8	1882	2,9	170 968,8	13,6	90 844
Jogvédelem	139	0,6	712	1,7	851	1,3	14 911,2	1,2	17 521
Közbiztonság védelme	212	0,9	2091	4,9	2303	3,5	5510,3	0,4	2392
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	39	0,2	700	1,7	739	1,1	46 012,5	3,7	62 263
Nemzetközi kapcsolatok	305	1,3	493	1,2	798	1,2	8003,8	0,6	10 029
Szakmai, gazdasági érdekképviselés	37	0,2	3730	8,8	3767	5,8	107 865,9	8,6	28 634
Politika	62	0,3	435	1,0	497	0,8	3423,1	0,3	6887
Összesen	22 965	100,0	42 290	100,0	65 255	100,0	1 256 445,1	100,0	19 254

Forrás: KSH.

15. ábra – A nonprofit szervezetek tevékenységének csoportok szerinti bontása, 2013¹⁰⁹

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen		Összes bevétel, millió Ft	Megosztás, %	Egy szervezetre jutó bevétel, ezer Ft
	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %	száma	megoszlása, %			
2013									
Kultúra	3237	14,4	5462	13,0	8699	13,5	167 902,2	13,5	19 301
Vallás	1208	5,4	215	0,5	1423	2,2	6234,2	0,5	4381
Sport	927	4,1	6795	16,2	7722	12,0	76 607,3	6,2	9920
Szabadidő, hobbi	549	2,4	10 294	24,6	10 843	16,7	58 115,8	4,7	5359
Oktatás	7277	32,4	1405	3,3	8682	13,5	130 287,6	10,5	15 006
Kutatás	608	2,7	761	1,8	1369	2,1	37 925,6	3,1	27 703
Egészségügy	2155	9,6	837	2,0	2992	4,6	69 608,4	5,6	23 264
Szociális ellátás	3554	15,8	2183	5,2	5737	8,9	116 377,7	9,4	20 285

¹⁰⁹ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg004.html

Polgárvédelem, tűzoltás	104	0,5	755	1,8	859	1,3	4934,7	0,4	5744
Környezetvédelem	604	2,7	1221	2,9	1825	2,8	59 723,9	4,8	32 725
Településfejlesztés	1248	5,5	2599	6,2	3847	6,0	142 264,5	11,5	36 980
Gazdaságfejlesztés	267	1,2	1523	3,6	1790	2,8	155 351,0	12,5	86 788
Jogvédelem	135	0,6	683	1,6	818	1,3	15 435,7	1,2	18 870
Közbiztonság védelme	189	0,8	2078	4,9	2267	3,5	6499,4	0,5	2866
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	47	0,2	727	1,7	774	1,2	64 920,3	5,2	83 876
Nemzetközi kapcsolatok	301	1,3	503	1,2	804	1,2	7482,2	0,6	9306
Szakmai, gazdasági érdekképviselés	40	0,2	3622	8,6	3662	5,7	118 932,3	9,6	32 477
Politika	50	0,2	379	0,9	429	0,7	2992,2	0,2	6974
Összesen	22 500	100,0	42 042	100,0	64 542	100,0	1 241 595,0	100,0	19 237

Forrás: KSH.

16. ábra – A nonprofit szervezetek bevételei Magyarországon (2010–2013)¹¹⁰

Bevételeknagyság, ezer Ft	A szervezetek		A bevételek	
	száma	megoszlása, %	összege, millió Ft	megoszlása, %
2010				
– 50	9749	15,0	107,7	0,0
51 – 500	18 483	28,4	4441,0	0,4
501 – 5000	24 313	37,4	42 082,0	3,5
5001 – 50 000	9670	14,9	152 850,8	12,7
50 001 –	2772	4,3	1 002 773,5	83,4
Összesen	64 987	100,0	1 202 255,0	100,0
2011				
– 50	10 657	16,3	123,4	0,0
51 – 500	19 301	29,4	4543,0	0,4
501 – 5000	23 058	35,2	39 813,8	3,2
5001 – 50 000	9729	14,8	156 059,9	12,6
50 001 –	2816	4,3	1 037 650,0	83,8
Összesen	65 561	100,0	1 238 190,1	100,0

¹¹⁰ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg006.html

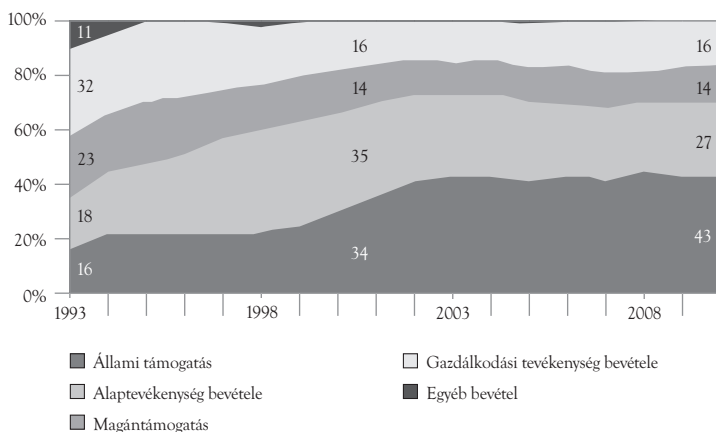
2012				
– 50	10 666	16,3	133,7	0,0
51 – 500	18 893	29,0	4339,5	0,3
501 – 5000	22 841	35,0	40 041,5	3,2
5 001 – 50 000	10 022	15,4	162 482,9	12,9
50 001 –	2833	4,3	1 049 447,5	83,6
Összesen	65 255	100,0	1 256 445,1	100,0
2013				
– 50	10 096	15,6	120,7	0,0
51 – 500	17 075	26,5	4006,3	0,3
501 – 5000	23 493	36,4	41 957,6	3,4
5001 – 50 000	10 855	16,8	175 883,8	14,2
50 001 –	3023	4,7	1 019 626,6	82,1
Összesen	64 542	100,0	1 241 595,0	100,0

Fontos említést tennünk még a hazai civil szektor bevételi szerkezetéről. A rendszerváltás utáni években elsősorban különböző gazdálkodási tevékenységekből és magántámogatásokból állt a bevétel zöme. Az évtized végére azonban a források legnagyobb hányadát már az alaptevékenységek bevételei és állami támogatások adták.¹¹¹ Az ezredfordulót követően az állami támogatások aránya pedig már meghaladta a 40 százalékot, ami 2010-ben 514 milliárd forintot jelentett.

Kákai és Sebestény szerint a világgazdasági válság civil szektorra gyakorolt hatása Magyarországon nem kutatott terület, így részletes elemzés nem készíthető róla. A *Civil Szemléből* idézett cikk kijelenti, hogy a szociológiában már régóta ismert tény, hogy a válságok a civil aktivitásra fordítottan arányosan hatnak. Nagyobb válságok idején a civil aktivitás mindig felerősödik, megerősödik a társadalmon belüli összetartás. Ennek köszönhető Kákai és Sebestény szerint, hogy 2006 és 2008 között a gazdaságilag elmaradottabb térségekben erősödött a civil aktivitás, miközben a gazdasági helyzet ezeken a területeken nem is változott meg jelentősen.

¹¹¹ Kákai László – Sebestény István: A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon, in: *Civil Szemle*, 2012/3, 141. o.

17. ábra – A magyar nonprofit szektor bevételi forrásai Magyarországon, 1993–2010¹¹²

Forrás: KSH adatgyűjtések.

A fejlettebb nyugati részekben, ahol viszont egyértelműen romlottak a gazdasági körülmények, szintén felvirágozott a korábban elhalóban lévő civil tevékenység. A válság következményeként tehát 2008-ig növekedés jellemezte a civil szektort hazánkban, 2008-tól kezdődően azonban ez az emelkedés már mérséklődött.

Kisebbségi magyar civil társadalom a politikai határainkon túl

Tanulmányunk írása folyamán arra a felismerésre jutottunk, hogy a határon túli magyar civil társadalom kérdése is szinte egyáltalán nem kutatott terület. A 2010 után megjelent igen kevés elemzés jelentős része 5–10 éves statisztikai adatokra hivatkozik. Léteznek különböző internetes oldalak, amelyek felsorolják az egyes szomszédos országokban fellelhető szervezetek nevét, tevékenységét és elérhetőségeiket, de ezek csupán

¹¹² Kákai László – Sebestény István: A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon, in: *Civil Szemle*, 2012/3, 142. o.

listák, amelyek a szervezetekről semmit nem árulnak el, még azt sem, hogy jelenleg működnek-e még egyáltalán. Meg kell említenünk azt is, hogy e szervezetek működése a legtöbb országban jogilag engedélyezett, azonban a jogi kereteken kívül vajmi kevés pénzügyi vagy egyéb jelleghű támogatást kapnak, így leginkább a tagok lelkesedése és a magyarság iránt érzett szeretetük tartja fenn őket. Ennek következtében a határon túli, elsősorban a kultúra területén működő szervezetek hatásköre igen kicsi, sokszor a helyi településre szorítkozik és a nagy nyilvánosság előtt teljesen ismeretlenek. Nem szabad azonban ezen intézmények jelentőségét alábecsülni, hiszen ők tartják életben a magyar nyelvet és a magyar hagyományokat a jelenlegi politikai határainkon túl.

Nézzük át, milyen lehetőségeket biztosítanak az egyes országok a nemzeti kisebbség civil szervezeteinek, illetve milyen alapvető sajátosságokkal bír a határon túli civil társadalom!

Románia

A témában megjelent publikációkban különböző becslült értékekről olvashatunk, amelyek ezer és kétezer közöttire teszik a romániai magyarság által működtetett civil szervezetek létszámát, ami meglehetősen széles intervallum. Nagyszámú szervezetről beszélünk tehát, de a látszat csal, mert korántsem arról van szó, hogy az erdélyi magyarok rendkívül aktív civil tevékenységet folytatnának. Óriási a fluktuáció, sok szervezet szűnik meg és születnek helyettük újak, vannak jogilag regisztráltak, de nem működő intézmények, és vannak olyan kis helyi kezdeményezések, amelyeket soha senki be nem jelentett, kis létszámú taggal ugyan, de mégis működnek.

Az ezredforduló után 2003-ban készült az első komolyabb statisztikai vizsgálat,¹¹³ amely nagyban hozzájárult az erdélyi magyar kulturális intézményrendszer megismeréséhez, és amely során a kutatóknak sikerült feltárniuk a kulturális intézményrendszer méretét és szerkezetét, valamint a szervezetek gazdálkodását, forrásbevonási gyakorlatát.

¹¹³ Dániel Botond – Kiss Dénes: *A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata*, in: *Civil Szemle*, 2014/4, 71–106. o. http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2014_4_web.pdf

Az utolsó ilyen mélységű statisztikai vizsgálatot 2009-ben végezték Kolozsvárott.¹¹⁴ A kutatók 1139 szervezettel vették fel a kapcsolatot, közülük 907 szervezetnél sikeres volt a telefonos lekérdezés. Többségük alapítványi (34 %), egyesületi (67 %) és szövetségi (10 %) formában működik. Az arányok azzal magyarázhatók, hogy az alapítványi bejegyzéshez 2002 óta nagyon magas indulótőke szükséges (körülbelül 1,3 millió forint), ennek következtében az alapítványi bejegyzések száma drasztikusan csökkent, és inkább az egyesületi forma terjedt el. A civil szervezetek megyék szerinti megoszlását tekintve Hargita megyében számlálták a legtöbb magyar civil szervezetet (229, amely szám az összes megkeresett magyar civil szervezet 24 százalékát jelenti). Ennek oka, hogy Hargita megyében él a legtöbb magyar. Második helyen Kolozs megye áll, ahol 168 civil szervezettel sikerült felvenni a kapcsolatot. Ez a megkérdezett civil szervezetek 17,6 százalékát jelenti. Maros megyében 99, Kovászna megyében 94, Bihar megyében 88 civil szervezetet számláltak a kutatás során. Az első az elért civil szervezetek 10,4 százalékát, a második 9,9 százalékát, utóbbi 9,2 százalékát jelenti. Magyar civil szervezetek működnek még Szatmár, Temes, Szilágy, Arad, Hunyad, Beszterce-Naszód, Brassó, Máramaros, Fehér és Szeben megyében, vagyis lényegében az összes erdélyi megyében.

A civil szervezetek tevékenységi területét illetően megállapítható, hogy több mint 50 százalékuk a kultúra területén működik, hiszen kisebbségként a kultúra művelése rendkívül jelentős a nemzeti öntudat megőrzése szempontjából. Oktatással, kutatással foglalkozik a szervezetek 11 százaléka. Kisebbségi helyzetben az anyanyelvi iskolai oktatás nem garantált, így ezt próbálják pótolni ezeken a szervezeteken keresztül. Sporttal és szabadidős tevékenységekkel a civil szervezetek 8 százaléka, gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel 7,5 százaléka, szociális segítségnyújtással 7,4 százaléka, jog- és érdekvédelemmel 3,5 százaléka foglalkozik. A szervezetek 3 százaléka vallási jellegű, környezetvédelmi irányultságú 1,7 százalékuk, egészségüggyel 1,1 százalékuk foglalkozik.

A civil szervezetek bevételi forrásait elsősorban pályázati forrásokból szerzik. Román forrás képezi a pályázati támogatások 31,4 százalékát, ami meglepően magas. Külföldi forrásokból költségvetésük 13,4 százalékát

¹¹⁴ Székely Tünde: *Kisebbségi magyar civil társadalom Romániában és Szlovákiában*, in: *Civil Szemle*, 2012/3, 185–197. o., http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2012_3_web.pdf

fedezik, az EU-s támogatások pedig a bevétel 4,7 százalékát teszik ki. A pályázati források a bevételek összesen körülbelül 60 százalékát jelentik.

A különböző gazdasági szereplőktől szponzori támogatásokhoz juthatnak, amely a bevételeik nagyjából 11,5 százalékát jelenti. Fontosak a romániai és külföldi magánszemélyek adományai is, amelyek a bevételek 9,5 százalékát jelentik. Szponzori támogatásból és adományokból összesen bevételeik 21 százalékát szerzik.

Meg kell említenünk, hogy Romániában is van lehetőség arra, hogy az adózók személyi jövedelemadójuk 2 százalékát felajánlják valamely civil szervezetnek. Ez a szervezetek bevételeinek 1,7 százalékát teszi ki.

A 2009-es kutatás fő következtetése az volt, hogy a magyar nonprofit szektor Romániában méretét tekintve lényegesen kisebb, mint azt a romániai magyar népesség mérete indokolná. Azt is megállapították, hogy a szektorban működő szervezetek elsősorban kulturális-közművelődési jellegű feladatokat látnak el, és működésükben elsősorban romániai és magyar költségvetési forrásokra, valamint külföldi adományokra támaszkodnak.

Ezt követően 2014-ben ugyanaz a kutatócsoport egy újabb vizsgálatot folytatott, de nem ismételték meg az adatgyűjtést, hanem a 2009-ben végzett statisztikai vizsgálat adatainak felhasználásával elemző munkát végeztek. Természetesen szem előtt tartották, hogy a két kutatás között eltelt öt év, és nem voltak egészen friss adataik. A munkába mégis belefogtak, mert úgy vélték, hogy a 2009-es adatok még tartogatnak különböző elemzési lehetőségeket, például lehetőséget kínálnak a különböző tevékenységű területek összehasonlítására. A vizsgálatba a legnépesebb öt úgynevezett alszférát, a kulturális, az oktatási-kutatási, a szociális, a sport és szabadidős, valamint a gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó alszférák sajátosságait vetették össze. A 2009-es kutatás adatbázisában szereplő 1140 esetből 767 szervezet tulajdonságait kutatták és vetették össze, eredményeiket pedig az alábbi táblázatban összesítették:

18. ábra – A kisebbségi magyar civil szervezetek tevékenységi körei Romániában¹¹⁵

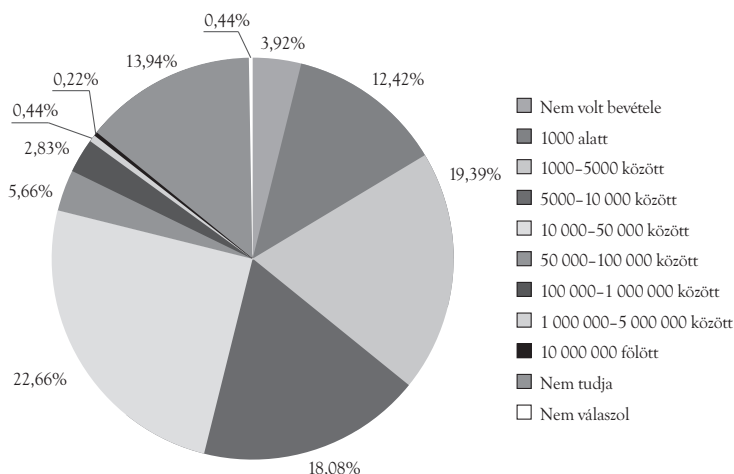
	Szervezet típusa	Esetszám	Arány
1	Kulturális	468	61,0%
2	Sport és szabadidős	74	9,7%
3	Oktatás, kutatás	96	12,5%
4	Szociális segítségnyújtás	65	8,5%
5	Gazdaság-, település- és közösségfejlesztés	64	8,3%
	Összesen	767	130,0%

„Míg a 2003-as kutatás a teljes erdélyi magyar kulturális intézményrendszer leírására vállalkozott, addig a 2009-es csupán a bejegyzett nonprofit szervezetek vizsgálatára. Így, amikor ezen adatokat felhasználva, a különböző tevékenységű szervezetek csoportjait hasonlítjuk össze és ezáltal próbálunk a kulturális szervezetekről következtetéseket levonni, csupán a kulturális intézményrendszer egy sajátos szegmensét vizsgáljuk: azokat a jogi bejegyzéssel rendelkező nonprofit szervezeteket, amelyek elsődlegesen kulturális tevékenységet folytatnak” – jelentette ki a romániai civil szervezetekről folytatott kutatásokkal kapcsolatosan Dániel Botond és Kiss Dénes, az általunk idézett cikk szerzői.

A romániai magyar szervezetek pénzügyi erőforrásaival kapcsolatosan is csak Kiss Dénesék cikkéből tudunk idézni és érdemi információkat nyerni. A 2009-es adatgyűjtés során a szervezetek pénzbevételének nagyságát, valamint a pénzforrások származása szerinti szerkezetét vizsgálták. A kulturális szervezetek költségvetési adatai alapján megállapították, hogy alig van olyan szervezet, amely semmilyen pénzügyi forráshoz nem jut. A szervezetek döntő többsége évi 10 000–50 000 lejjel (körülbelül 666 000–3 333 000 forint) gazdálkodik. Őket követik szinte azonos arányban az 1000–5000 lej (66 000–333 000 forint) és az 5000–10 000 lej (333 000–666 000 forint) költségvetésű intézmények.

¹¹⁵ Dániel Botond–Kiss Dénes: *A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata*, in: *Civil Szemle*, 2014/4. 80. o., http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2014_4_web.pdf

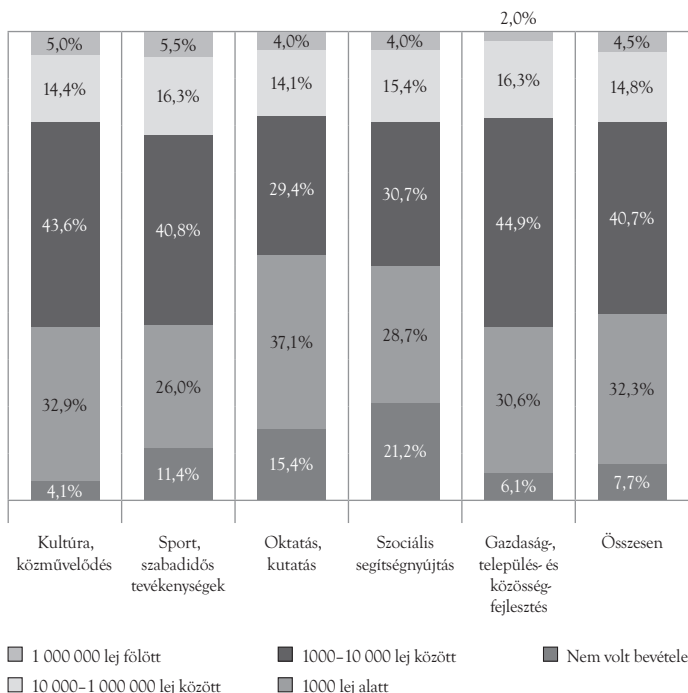
19. ábra – A kulturális szervezetek eloszlása az éves költségvetés mérete szerint (lej, %) ¹¹⁶

Megállapították, hogy a pénzügyi erőforrások mértéke esetében is az oktatás-kutatást és a szociális tevékenységet folytató szervezetek rendelkeznek több erőforrással, és a leggyakoribb bevételi forrásuk a hazai forrásból származó, pályázati úton elnyert támogatások. A szervezetek csaknem háromnegyede nyert már valamilyen támogatást romániai pályázati forrásból. A rangsorban ezután a szponzori támogatások, a hazai magánszemélyek adományai és a kétszázalékos adófelajánlások következnek. A lista végén állnak az egyházi támogatások, amelyek a szervezetek 0,9 százalékának jelentik a legfontosabb bevételi forrást.

¹¹⁶ Dániel Botond-Kiss Dénes: A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata, in: *Civil Szemle*, 2014/4. 90. o., http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2014_4_web.pdf

20. ábra – A nonprofit szervezetek éves költségvetésének összehasonlító vizsgálata tevékenységi terület szerint (lej, %) ¹¹⁷

Szerbia

Déli szomszédaink esetén valamivel jobb a helyzet az adatok frissességét illetően. A vajdasági civil társadalom felmérésével kapcsolatosan két releváns felmérés nyomát is találtuk 2008-ból¹¹⁸ és 2011-ből.¹¹⁹ Ez utóbbi

¹¹⁷ Dániel Botond-Kiss Dénes: *A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata*, in: *Civil Szemle*, 2014/4. 91. o., http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2014_4_web.pdf

¹¹⁸ Zsoldos Brigitta – Sóti Melinda – Badis Róbert: *A vajdasági magyar civil szervezetek helyzetének felmérése* (tanulmány). Identitás Kisebbségkutató Műhely, Zenta, 2008. http://www.idkm.org/tanulmányok/TANULMANY_FV_02_NY.pdf

¹¹⁹ *Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018*. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor

egy stratégiai terv részét képezi, amely 2012–2018 időszakra vonatkozóan fogalmaz meg a célkitűzéseket. Maga az írás is 2012-ben készült, tehát távolról sem friss, de a többi ország statisztikáihoz képest mégis tartalmaz lényegesen frissebb adatokat. Sajnálatos módon azonban nem tudjuk, hogy az eltelt négy évben a kitűzött célokat milyen mértékben sikerült megvalósítaniuk a vajdasági magyaroknak, erre vonatkozóan ugyanis értékelő elemzéseket nem találtunk. Minden valószínűség szerint 2018 után várhatók majd az értékelések.

Mivel a 2012. évi anyag lényegesen aktuálisabb képet mutat a vajdasági civil szervezetek állapotára vonatkozóan, tanulmányunk csak ennek az anyagnak a rövid bemutatására szorítkozik a többi ország bemutatásához igazodó tematika szerint.

1990-ben a visegrádi országokhoz hasonlóan Jugoszláviában is létrejött a politikai pluralizmus, és megalakulhatott többek között a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK), amely azóta is a vajdasági magyarok önálló politikai szervezete. A párt formájában működő szervezet ösztönzésére és a balkáni polgárháború után fellángolt nacionalista indulatok nyomán sorra jöttek létre a legkülönbözőbb területeken mozgó magyar egyesületek is. Az Illyés Közalapítványon keresztül érkezett a régióba közvetlen magyarországi támogatás is. 1992-ben újjáalakult a közművelődési egyesületeket tömörítő Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség is.

A Milošević-diktatúra bukása után új lendületet kaptak a civil társadalmi szerveződések, és az ezredforduló után rengeteg új szervezet alakult. Korábban elsősorban kulturális és oktatási szervezetek alakultak, 2000 után azonban megerősödtek például a különböző gazdaszervezetek, a nagycsaládos egyesületek, a sérült gyermekekkel foglalkozó intézmények is.

2007-ben létrejött a Vajdasági Magyar Civil Szövetség és sorra alakultak az egyes régiókra összpontosító szövetségek is. A kétezres évek végére az 500–600 körülire emelkedett a civil szervezetek száma, és egy részük már EU-s pályázatokon is komoly sikereket ért el.

2010-ben a legerősebb vajdasági magyar párt, a Vajdasági Magyar Szövetség már a civilekkel összefogva közös listával indult. A választásokon elért sikernek köszönhetően felállították a Magyar Nemzeti Tanácsot, amelyen

Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

belül külön állandó bizottságként jött létre a Civil Konzultatív Testület. Ezt követően számos, a civileket erősítő fejlesztés is megvalósult, és a támogatási rendszer megnyílhatott az összes magyar civil szervezet irányába.

2011-ben a vizsgálat során a vajdasági magyar civil szféra felmérését több módszer igénybevételével végezték. Volt egy kérdőíves felmérés, amely egy több mint 600 civil szervezet adataiból álló lista alapján történt. A 600 civil szervezetből körülbelül 400-zal sikerült felvenni a kapcsolatot, és végül 384 adatait dolgozták fel, mivel az adatszolgáltatás önkéntes és arra senkit kényszeríteni nem lehetett, illetve 200 civil szervezet vagy nem volt elérhető, vagy megszűnt.

A másik módszer különböző civil fórumok megszervezése volt, amelyen 242 civil szervezet vett részt, és lehetősége volt bemutatni szervezete céljait, motivációit, munkáját, illetve sok szó esett a jövőbeni tervekről és az aktuális nehézségekről is.

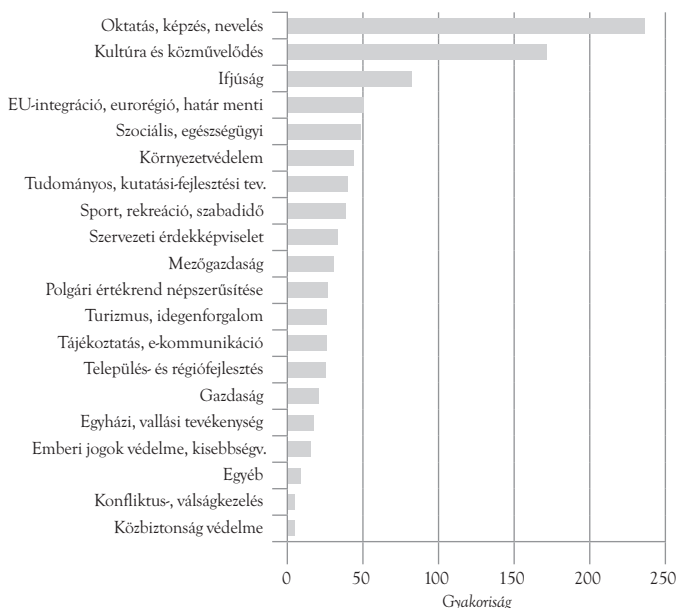
A harmadik forrás a mélyinterjú volt, amelyet a civil szféra kiemelkedő személyiségeivel készítettek. A személyes beszélgetések segítettek még jobban megismerni a magyar civil szféra aktuális helyzetét a Vajdaságban.

A vizsgálat során a Vajdaságot tíz régióra osztották. E régiók jól jelzik a vajdasági magyarság földrajzi és demográfiai helyzetét. Az egyes régiók sajátosságainak figyelembevétele tisztább képet adott a civil szféra regionális állapotáról. Mindezek alapján a kutatók az alábbi eredményekre jutottak:

A vajdasági magyar civil szervezetek száma 2011-ben meghaladta az öt-százat. Ez egy becsült érték, mivel nem mindenki sikerült az adatfelvétel. 404 szervezet adatait sikerült begyűjteni, de száz körül volt azoknak a szervezeteknek a száma, amelyektől valamilyen oknál fogva – nem tudtak vagy akartak válaszolni a kérdezőbiztosoknak – nem sikerült adatot gyűjteni. A Gazdasági Nyilvántartási Ügynökség hivatalos adatai szerint Szerbiában 2012 márciusában 16 867 bejegyzett egyesület működött, azaz a magyar egyesületek közel 3 %-át teszi ki ennek a számnak. A kutatók a bejárások során azt is megállapították, hogy „a kisebbségi lét miatt a magyarság életében hangsúlyosabb a civil szféra jelenléte a többségi nemzethez képest”.¹²⁰

¹²⁰ *Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018.* Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, 20. o., http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

21. ábra – A vajdasági civil szervezetek tevékenységi területe¹²¹

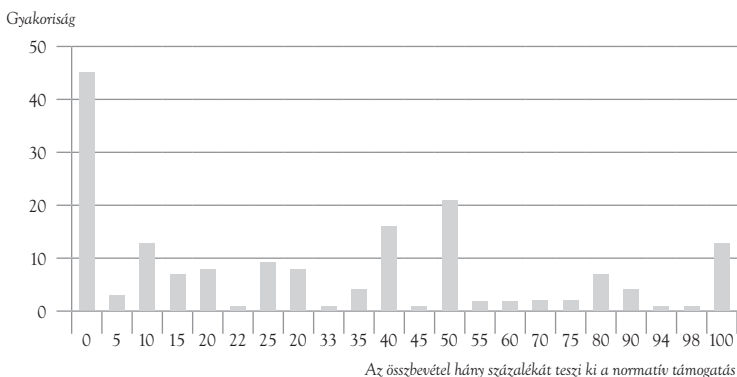
A civil szervezetek tevékenységét tekintve a kutatók megállapították, hogy a magyar intézmények elsősorban oktatással, neveléssel, képzéssel, ismeretterjesztéssel foglalkoznak. Fontos szerepet játszanak még a kulturális és közművelődési feladatok és az ifjúsággal kapcsolatos különböző tevékenységek is. Meglehetősen magas azon egyesületek száma, amelyek „*az Európai Unió integrációt, a határmenti együttműködést tűzik ki célul, illetve környezetvédelem, szociális témák és a tudományos kutatói feladatok is jelentősen prezentáltak, ami a magyarság fennmaradási szándékait erősíti a Vajdaságban.*”¹²²

¹²¹ Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, 29. o., http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

¹²² Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, 29. o., http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

Fontos szempont a civil szervezetek bevételeinek és kiadásainak vizsgálata is. Ezek az adatok segítenek felmérni az egyes intézmények pénzügyi kondícióit. Az alapkérdés az volt, hogy van-e egyáltalán a civil szervezeteknek tervezett éves költségvetésük. Érdekes megállapítás, hogy ezen a ponton a kérdőíves felmérés és a fórumok egymásnak ellentmondó eredményeket hoztak. A feldolgozott kérdőívek alapján a civil szervezetek 72,4%-ának van éves tervezett költségvetése, míg a fórumokon a szervezetek tagjai többnyire azt állították, hogy nagyon nehéz anyagi körülmények között, egyik napról a másikra élnék, és tervezésre semmilyen lehetőségük sincsen.

22. ábra – Normatív támogatások aránya¹²³

„Ha a bevételek mértékét vizsgáljuk, akkor kijelenthetjük, hogy ez a választó adó szervezetek 29,4 %-ánál 100 000 dinárig terjed, az éves bevétel 24,5 %-ánál 100 000 és 500 000 dinár között van, 8,3 %-ának 500 000 és 1 000 000 dinár közötti és 7,6 %-ának 1 000 000 dinár fölötti. Ez az arány is megmutatja, hogy a civil szervezeteink túlnyomó többségének az éves költségvetése nem haladja meg a félmillió dinárt, ami jól jellemzi az egész szféra pénzügyi kondícióit és lehetőségeit a céljaik elérésében.”¹²⁴

¹²³ Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, 29. o., http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

¹²⁴ Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor

A civil szervezetek 11,7%-a nem jut semmilyen normatív támogatáshoz, bizonyos civil szervezetnek viszont lételeme ez a forrás. A helyi pályázatokon nyert támogatások a szervezetek 89,3%-nál jelentkeznak, azaz jelentős bevételi forrást jelentenek a vajdasági magyar civil szervezetek számára. „Sok esetben adott civil szervezetek csak a helyi önkormányzat pályázataira vannak utalva, évi 1-2 pályázaton nyert összegből tartják fenn a szervezetet, illetve önkéntes munkával végzik az egész éves tevékenységüket.”¹²⁵

Szlovákia

Szlovákiával kapcsolatosan még a fenti két országnál is kevesebb anyag áll az érdeklődők rendelkezésére. Alig-alig tudunk valamit a felvidéki magyarok civil tevékenységéről. Több ízben megjelent 2002 óta a szlovákiai magyar szervezetek adattára, amely a civil szervezetek adatain kívül számos pályázatíráshoz, projektmegvalósításhoz, illetve elszámoláshoz szükséges információt tartalmaz, tehát nagyon hasznos kézikönyv, de statisztikai adatok nincsenek benne, és így tudományos kutatáshoz nem használható fel.

A szlovákiai magyar civil társadalommal kapcsolatosan 2003-ban végeztek utoljára statisztikai vizsgálatokat,¹²⁶ és minden, a témában születő írás ezekre az adatokra épül, holott ezek jóval az ország uniós csatlakozása, illetve az eurózónához való csatlakozás előtt születtek, tehát minden bizonnyal mára teljesen más a kép. Mivel azonban ennél frissebb adataink nincsenek, e kutatásnak az eredményeit foglaljuk össze mi is. Ennek értelmében a szlovákiai magyar civil szervezetek 68,5 százaléka elsődlegesen kulturális jellegű tevékenységeket folytat, 6,8 százaléuk elsődlegesen oktatással, 6,5 százaléuk médiával kapcsolatos, 4,3 százaléuk ifjúsági jellegű, 2,4 százaléuk tudományos jellegű, 2,2 százaléuk érdekképviseleti tevékenységeket folytat. Székely Tünde szerint az előző kutatáshoz képest, amelyet 1999-től kezdődően végeztek, a kulturális, a közművelő-

Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, 37. o., http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

¹²⁵ *Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018*. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában, 40. o., http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

¹²⁶ Székely Tünde: *Kisebbségi magyar civil társadalom Romániában és Szlovákiában*, in: *Civil Szemle*, 2012/3, 185–197. o., http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2012_3_web.pdf

dési tevékenységeket folytató, illetve az oktatással foglalkozó szervezetek száma jelentősen csökkent, új elemként megjelentek azonban a média-, az ifjúsági, a sport-, illetve a szociális tevékenységet folytató civil szervezetek.

És persze 2003 óta eltelt 13 év, ami nyilvánvalóan tovább árnyalta a szlovákiai magyar civil társadalom képét, de ennek bemutatására alap kutatások és statisztikai adatok hiányában sajnálatos módon nincs lehetőségünk.

Ukrajna

Berényi András¹²⁷ egy kötetben azt írja, hogy a társadalmi szervezetek célja a határainkon túl a nemzeti kisebbségek érdekeinek védelme és bizonyos igényeinek kielégítése. Ezen képződmények elválaszthatatlan részét képezik a szomszédos országok polgári társadalmának. Az ukrainai nemzeti kisebbségekről szóló ukrán törvény 15. cikkelye pedig kimondja, hogy az állami szerveknek kötelességük segíteni a nemzeti civil szervezeteket, amelyek működése a törvények adta keretek között lehetséges.

Ukrajnában a nemzeti-kulturális szervezeteknek joguk van saját jelöltet állítani az államhatalmi szervekbe való választásokon. Erre mind az ország Alkotmánya, mind annak választási törvénye lehetőséget biztosít. A nemzeti-kulturális egyesüléseknek lehetőségük és joguk van kapcsolatokat ápolni az Ukrajna határain túl működő hasonló szervezetekkel és az anyaország állami szerveivel.

Berényi 2011-ben született írása felsorolja a három legbefolyásosabb ukrainai magyar szervezetet: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma. Ez utóbbi két szervezet rendkívüli befolyását Berényi azok magas strukturáltsági szintjével, a politikai életben való aktív részvételével (parlamentari és helyhatósági szinten is) és a különböző magyarországi alapítványoktól érkező jelentős pénzügyi támogatásokkal magyarázza.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 2011-es adatok szerint 22 ezer taggal rendelkezik, amelyek több mint 100 tagszervezetben segítik a Szövetség munkáját. A szervezet célja a kárpátaljai magyarság egyéni és kollektív jogai megvalósulásának erősítése, javaslatokat tesz a magyar

¹²⁷ A magyar nemzeti kulturális szövetségek tevékenysége, in: Dr. Berényi András: *Kárpátalja Magyar-sága: társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)*. Café Juris Könyvek, 2011, 125–140. o.

kisebbséget is érintő törvénytervezetekhez, illetve aktívan közreműködik a nemzeti ünnepek szervezésében.

A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége lényegesen kisebb szervezet, mindössze 1500 nyilvántartott tagot számlál. Elsősorban kulturális rendezvények szervezésével foglalkozik, de figyelmet szentel a magyar kisebbséget érintő szociális és gazdasági kérdéseknek is. Elsődleges feladata azonban az, hogy megfelelő körülményeket teremtsen a magas szinten kvalifikált szakemberek munkájához, szakmai előmeneteléhez, a fiatalokat továbbképzési lehetőségekhez juttassa, illetve a lakosság számára általában véve is különböző általános műveltségi, gazdasági és kulturális nevelésben is szerepet kíván játszani.

A Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fórumának alapítói többnyire azok a járási és városi szervezetek, amelyek 1994-1995-ben kiszakadtak a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségből. A regionális szervezet programjában az alapító szervezetek területén élő magyarok politikai, kulturális és szociális érdekeinek képviselését vállalja fel. A legfőbb politikai célkitűzésük a magyar autonóm körzet létrehozása.

Kárpátalja Ukrajna részeként a Szovjetunió szétesése, illetve a rendszerváltás óta civil szervezetein keresztül küzd nemcsak a magyar, hanem minden nemzeti kisebbség kulturális és területi autonómiájáért. Ebben eleinte az államhatalom sem akadályozta a kisebbségeket, mi több, Berényi szerint számos olyan dokumentumot is elfogadtak, amelyek jogilag garantálták a nemzeti kisebbségeknek az autonóm területi egységek létrehozását.

A kárpátaljai magyar civil szervezetekről semmilyen statisztikai felmérésre nem bukkantunk, sem az interneten, sem pedig egyéb hivatalos vagy irodalmi forrásokban. Így a többi országhoz hasonló kvantitatív elemzésre nincsen lehetőségünk.

Záró gondolatok

Navrátil és Pospíšil Csehországról szóló, korábban már tárgyalt tanulmánya vitatja azt a nézetet, hogy Közép- és Kelet-Európában a civil szervezetek gyengesége abból fakad, hogy nincs elegendő kapcsolat a szervezetek és a civil társadalom között. Sokkal inkább arra hivatkoznak, hogy ebben a térségben nincsenek megfelelő civil szervezetek, és hiányzik hozzá

a megfelelően motivált, együttműködésre hajlandó polgári erő, amely a nyugatihoz hasonló fejlettségű civil társadalom működését tenné lehetővé. Hiányzik tehát a civil szervezetek alulról felfelé történő (bottom-up) szervezése a szerveződésre való készség hiányában. Ez köszönhető részben a kommunista éra alatt jellemző depolitizálásnak, illetve a polgárok bizalmatlanságának, amelyet részben a rendszerváltás előtt eltelt 45 év táplál mindenfajta szervezettel, szervezett (politikai) tevékenységgel szemben. És pontosan ez az, amit a legnehezebb leküzdeni, hogy a kommunista rendszerben is élő generációk számára a különböző érdekvédelmi szervezetek mindig valamiféle korrupcióval és a kliensi kapcsolatok kihasználására utal, és nem valamiféle valós érdekképviselőre vagy értékes célkitűzésre.

A csehek esetén a tanulmány szerint az egyházzal kapcsolatban is így van. Míg Lengyelországban az erősen katolikus lengyelek számára az egyház még a rendszer idején is nagyon komoly társadalomszervező erő volt, addig a csehek szocializmusa a magyarhoz hasonlóan materialista világrendre épült, és az egyház társadalmi integrációja a cseheknel komoly nehézségekbe ütközött.

Navrátil és Pospíšil szerint 1989 után a volt szocialista országok társadalma nagyon nehezen fogadta el azt is, hogy a közszolgáltatások terén a közszféra elveszítette a monopóliumát, és egy az államtól független, nonprofit szektor kezdett kialakulni. Valóban igaz, hogy a régióban a gondoskodó állam annak finanszírozhatatlansága miatt szüntette meg, ami számos társadalmi feszültséget, elégedetlenséget és bizalmatlanságot szült az új intézményrendszerrel szemben.

Hozzáteszik azt is, hogy a történelem során létrejött totalitárius diktatúrák (mint a kommunizmus vagy a fasiszmus) mindig csak egy eleve fejletlen civil társadalmi struktúrára telepedhet rá. Ezek az egypártrendszerek mindig valamiféle történelmi krízishelyzetben születtek, amikor hirtelen nagy tömegek törnek be a politika színterébe, és demokratikusnak álcázott szlogenek mentén milliókat sikerül megteveszteni azok politikai tapasztalatlansága és teljes szervezetlensége folytán. Ezek a diktatúrák az egyes nemzetek forradalmi válságidőszakában születtek. Hiányoztak azok a szervezett civil mozgalmak és együttműködések, amelyek megóvhatták volna a társadalmat a politikai demagógiára épülő diktatúrák kialakulásától.

A mai társadalom feladata az, hogy megszülessenek és megerősödjenek ezek a mozgalmak és összefogások, hogy ne ismételhessen meg magát

többé a 20. századi történelem. Habár be kell látnunk azt is, hogy az európai kultúrát jelenleg fenyegető erők más irányból támadnak, mégis rajtunk múlik, hogy hagyjuk-e kiszolgáltatni magunkat egy „idegen kultúra inváziójának”, és persze a nagypolitika által hozott hibás döntések következményeinek. Ezen a téren is sok a tennivaló, amiben a bottom-up szerveződések jelentős eredményeket érhetnek el.

Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy a politizáló, közéletet folytató civil szervezetek jelentősége az eltelt években jelentősen megnövekedett, mert bár mennyiségileg és arányaiban nem sok ilyen van az összcivil szervezetekhez képest, a média és a közvélemény figyelme rájuk irányul, és súlyuk, illetve véleményformáló erejük bizony nem kicsi. Ez Magyarországon a mai napig tartó igen erős politikai megosztottság és szélsőségesen politizálódott közéletünk miatt van így. A határon túl a magyarság sajátosan nehéz helyzete inspirálja a politizáló civil szervezetek aktivitását (ilyen például a Székely Nemzeti Tanács menetelése minden márciusban stb.). És ezen a ponton persze említsük meg a magyar közélet egyik első nagy közéleti-politikai civil szerveződését, a Civil Összefogás Fórumot, azaz a CÖF-öt, amely politikai állásfoglalásaival és a már több alkalommal megszervezett Békemenettel megnyitotta a széles publicitással rendelkező, magyarországi politizáló civil szervezetek sorát.

Orosz Tímea nyelvész és politológus, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum tudományos segédmunkatársa.

CIVIL SZEREPEK ÉS A KISEBBSÉGI LÉT

A civil szerveződések sokan egyfajta csodaszernek tekintik, ezt a civil szerep- és szemléletértelmezésre utalva teszik. A civil felelősségvállalás élharcosai szerint sok, túl sok területen azért nem működnek a dolgok, mert az emberek, a vezetők, valakik ott fent vagy lennebb értetlenek. Nem értik meg, nem fogják fel a jobbító civil elképzelések lényegét. A neheztelő hang erejét a civil mivolt jellege adja: hogy a jobbító szándék személyes előnyöktől mentes, nem kényszerből vagy törvényi kötelezettségből fakad, egyedül csak a közösségi elkötelezettség irányítja. Ugyanakkor tagadhatatlanul van ebben a megnyilatkozásban civil elfogultság.

Demokrácia és civil felelősségvállalás

A civil alakítani kívánja a világot, pontosabban közvetlen környezetét, szerepvállalásának alapja az elkötelezettség, a személyes példaadás, a közösség szolgálata. Azért érdemel figyelmet – és olykor elismerést –, mert közvetlen érdeke nem fűződik a vállalt cél/feladat teljesítéséhez, attól nem gazdagszik meg, legfőntebb érzelmileg lesz gazdagabb.

Michael Walzer klasszikusnak számító civil szféra értelmezése szerint¹²⁸ a fogalom körébe tartoznak mindazon polgári kezdeményezések, amelyekben a polgárok önkéntesen vesznek részt érdekeik és értékeik megjelenítése, védelme érdekében, és amely kezdeményezések az államtól függetlenül, autonóm módon működnek. A civil szervezetben a kollektív döntéshozatal során az emberek készségeiket gyakorolják, amelyek ahhoz szükségesek, hogy létrehozzák az elvárásaikat híven kifejező civil politikai akaratot.

¹²⁸ Lásd: Walzer, M.: *A civil szféra, és társadalomban betöltött szerepe*. www.policy.hu/flora/miacivilszfera.htm (2016.08.20.)

A civil szférát különböző publikációkban nevezik harmadik szektornak, nonprofit szervezeteknek, civil szektornak, NGO-knak. Az NGO (non-governmental organization) megjelölés a legszélesebb értelmű, mert minden nem állami szervezet beleértendő, az érdekvédelmi képviseltek is (azaz szakszervezetek, munkaadói képviseltek, szakmai kamarák). A harmadik szektor kifejezés használata az amerikai szakirodalomra jellemző, így különböztetik meg a gazdaság másik két szférájától, az állami/kormányzatitól és az üzletitől. A nonprofit megjelölés a civil szerveződéseknek egyetlen, fontos jellemzőjét ragadja ki, nevezetesen a profit szétosztásának tilalmát. Az Európai Bizottság a civil szerveződések „voluntary organizations and associations” néven említi 1997-es vitaanyagában, azaz önkéntes szervezeteket és egyesületeket ért alatta. (Geszt, 2003) Ez a zűrzavar némi szabadságot is jelent a használni kívánt elnevezés vonatkozásában: névválasztásunkkal a hangsúlyozni kívánt jellemzőre összpontosítunk. Ha a civil kezdeményezések léte és mibenléte a fontos, akkor a civil társadalom fogalmat fogjuk használni. A civil (nonprofit, magyar elnevezéssel közcélú) szektor politikai szempontból az állam és a polgári/civil társadalom összefüggésében helyezhető el, gazdasági szempontból pedig a felosztás haszonérdekelt/nem haszonérdekelt szektorokat jelöl meg. Így alakul ki a nonprofit, illetve a nem kormányzati megjelölés.

A 20. század a civil társadalom vonatkozásában is újat hozott: civil az állam és a piac között elhelyezkedő intézmények és társas érintkezések világa. Zbigniew Pelczyński oxfordi lengyel politológus értelmezésében a civil szféra egyfajta társadalmi aréna, amelyben az egyéni érdekek, a csoportos cselekvések, a társadalmi szolidaritás és a jóléti függőség terei átszövik egymást. (Pelczyński, 1984) John Keane kölcsönösséget tételez: a civil társadalom és az állam viszonya kölcsönös, a kettő egymás demokratizációjának feltétele. (Keane, 2002)

A civil társadalom fogalma ellentmondásos, aminek oka a reflexivitás, a heterogenitás és a résztvevők egyenlősége. A civil társadalom szerveződési formái, a hálózatok, akárcsak a sokféle formát öltő önkéntes társulások a nyilvánosság arénájában fejtik ki tevékenységüket, küzdenek, vitatkoznak, kampányolnak. A civil társadalom szereplőinek meg kell küzdeniük a demokratikus részvétel és a gyors döntéshozatal közötti állandó ellentmondással is. Folyamatos veszélyként áll előttük a bürokratizálódás-kooptálás vagy a felszámolódás-felbomlás alternatívája. A törekény jelleg,

átmenetiség és egzisztenciális fenyegetettség tehát állandó attribútumai annak a társadalmi jelenségnek, amit civil társadalomnak nevezünk.

A civil társadalom léte feltételezi a felelős individuumok társulási szabadságát és képességét, a spontán, alulról induló, nem kormányzati kezdeményezéseket, ugyanakkor a személyiséghez, a kommunikációhoz való jogokat. A megvalósuláshoz szükséges az emberek közötti, valamint az intézményekbe vetett bizalom. (Papp, 2000) Giddens szerint a bizalom áthidalja a tér-idő komplexumot, miáltal megszünteti azt az egzisztenciális szorongást, amely a társadalmi interakciók egyre absztraktabbá válása által gyötrelmeket és viselkedészavarokat okozhat. (Giddens, 1990)

Az állam leválasztásával a civilizáció, az állampolgárság és a politikai nyilvánosság (Habermas, 1993) váltak a civil társadalom tartalmi elemeivé. A civil társadalomnak a nyugati világ fejlődésében betöltött szerepe folyamatosan változik, erre utalva Gordon White angol politológus négy pontban foglalta össze a civil társadalomnak a demokratizálás folyamatában betöltött szerepét. (White, 1994)

1.) A civil társadalom megváltoztatja a hatalom egyensúlyát az állam és a társadalom között, az utóbbi javára. A civil társadalom e funkciójára számos példát találhatunk, amikor a polgárok szervezetei, illetve mozgalmi gyakran a szó szoros értelmében szabadították fel a társadalmi élet egyes területeit az állami ellenőrzés alól, vagy a polgári mozgalmak maguk teremtették meg a központi ellenőrzéstől mentes társadalmi teret.

2.) A civil társadalom ellenőrzi és felügyeli az államot a közélet erkölcsének, a politikai döntések indokoltságának nyilvános megítélése révén. A civil társadalom egyik fontos célja a politikusok és köztisztviselők elszámoltathatósága.

3.) A civil társadalom közvetítő szerepet játszhat az állam és a társadalom között. E közvetítő szerep azokban a folyamatokban jön létre, amelyek révén a kormányzati intézmények egyezkedhetnek a társadalom egyes csoportjaival. Az egyeztetés fontos folyamat, ugyanis mindkét fél megtanulhatja, hogyan képes a másik számára meggyőzően megjeleníteni megfontolásait.

4.) A civil társadalom önmagában is gyarapíthatja azon folyamatok illetve intézmények számát, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a demokratikus intézmények és folyamatok legitim módon és kiszámíthatóan válaszoljanak az új kihívásokra.

„A civil eszmény jegyében – állítja Seligman *A civil társadalom eszméje* című művében – [...] az emberek beláthatóvá kívánják tenni a közéletet, különböző szerveződések kialakításával azt az igényüket jelzik, hogy a döntések helyileg és nem valamilyen ködbe vesző távoli állami gépezet révén szülessenek meg. A civil eszmény feltételezi a hatalmi pólustól független kollektív létét, és itt a hangsúly a közösségi mivolta helyezendő. Az államtól független felelős közösségi megnyilatkozás a pluralizmus egyik eleme, s ilyenként nem csupán politikai, de etikai szempontból is lényeges. Ebben a helyzetben másodlagos, ki és miért indítja a kezdeményezését, lényeges viszont, hogy a közösségi kontroll éppen a civil szféra keretfeltételeit illetően kialakuljon és hasson.” (Seligman, 1997)

A civil társadalom eszméje napjaink globális és lokális politikájának egyaránt kulcs-fontosságú eleme. Egyes értelmezői számára a nyugati társadalmi rend természetes formája, amelynek felsőbbrendűsége miatt el kell terjednie az egész világon. Alain Touraine szerint, aki az elsők között ismerte fel az új világhelyzet és a civil szféra kapcsolatát, a posztindusztriális társadalomban új társadalmi paradigma alakul ki, amelyben a társadalmi élet köztes szereplői válnak alkotó tényezővé. (Touraine, 1969) A civil társadalom ilyen felfogása ideológiai alapot nyújt a legfejlettebb országok irányította világrend fenntartásához. (Gellner, 2004) Ezzel elentétben kell értelmezni az alulról szerveződő civil mozgalmat, amelynek legfőbb célja az önvédelem, az emberi élet alapvető feltételeinek (élelem, biztonság, élhető környezet, kultúra) biztosítása. A társadalom tagjainak önkéntes mozgalma ezzel a mindenkorai államhatalom kötelességét látja el, amennyiben a külpolitikai vagy gazdasági érdekekkel összefonódott állam ezt nem teljesíti.

Civil szerep, civil funkció

A civil társadalom nincs önmagában, nem önálló entitás. Az állam korlátokat állít fel, kijelöli a civil szerveződések alapításának, működésének kereteit, meg kell felelni a mindenkorai, érvényes jogszabályoknak, eleget kell tenni az állammal szembeni kötelezettségeknek. És ez nem mond ellent annak, hogy a civil szervezetek működésének alapvető ismérvei az *autonóm cselekvés, az önkéntesség és a szolidaritás*.

A civil társadalom egyik megközelítési módja a társadalmi berendezkedés és közösségi akcióterv közötti kapcsolat értelmezése. A. de Tocqueville hármass felosztásában az állam, a politikai társadalom és a civil társadalom rendszerét alkalmazza. (Tocqueville, 1993, első megjelenés 1843) Az állam a képviselő, a reprezentáció, a bürokrácia, a politikai intézmények stb. világa, míg a civil társadalom a privát cselekvések tere. Végül pedig a politikai társadalom az egyesületek, a közélet, a sajtó, a nyilvánosság tere, amely valamilyen kontrollfunkciót gyakorol az állam felett. Ebben az értelmezésben a civil társadalom a demokrácia iskolája: az önszerveződés kérdése és képessége, illetve érdekek és értékek védelme.

Bibó István szabadságértelmezése során jut el a „szabadság kis köreiből” gondolatáig, amit a civil társadalommal kapcsolatos irodalomban is gyakran idéznek. Bibó szerint a modern szabadság az önkormányzatiság korábbi változataiból, a kiváltságokból, a szabadságok kis köreiből formálódott ki, és mindenekelőtt azt jelenti, hogy a politikai hatalom immár nem független a polgártól, feltétele a polgári beleegyezés. A hatalom nem személyes uralom, hanem személytelen szolgáltatás, és nem monopolizálható senki és semmi által. (Bibó, 1947)

Jeffrey Alexander szerint a civil társadalom felfogható szolidaritássféraként, ebben fokozatosan kialakul egy általános elveket elfogadó közösség. Minél inkább létezik a szolidaritásközösség, annál inkább megmutatkozik (a közvéleményben), létrejönnek saját kulturális kódjai és narratívái, kialakulnak – jogi és mediatis – intézményi formái. Maga a szolidaritásközösség egymást kölcsönösen tételező jellemzőkben és gyakorlatokban mutatkozik meg, ilyenek a civilség,¹²⁹ az egyenlőség, a kritika és a respektus. „Ez a fajta civil közösség, mint olyan soha nem létezhet, azaz csak bizonyos mértékben valósulhat meg [...], a civil társadalom kulcsszereplője a jogokkal és kötelességekkel rendelkező szuverén individuum, aki a közjó és saját maga érdekében kész alávetni magát az együttműködés és szolidaritás játékszabályainak, azaz szuverenitásának egy részéről kész önként lemondani.” (Alexander, 1998: 7)

¹²⁹ A civilség kerete és jellemzői: részvételi demokrácia, függetlenség, értékrendszere állandó és homogén, érték-orientáltság, rugalmasság, informális jelleg, kontextuális döntések, bizonytalanság, gyors reagálás, célkövetés, elkötelezettség. (Sebestyén, 2005)

Külön kell szólni a civil társadalomnak a kelet-közép-európai államokban betöltött, illetve elvárt szerepéről. A civil társadalom a kommunista országokban a '80-as években a diktatórikus állammal való szembenézés, önszerveződés közege: „antipolitika” (Konrád György), „párhuzamos polisz” (Václav Havel), a „hatalomnélküliek hatalmának” (Adam Michnik) szinonimája. A kelet-közép-európai szocialista országokban a civil társadalom fogalma a fennálló, diktatórikus uralomra reflektált, a vele való szembeszegülésnek lett a politikai stratégiája. A stratégiát a Szolidaritás mozgalom keretében dolgozták ki, ezzel kapcsolatosan J. Kuron és A. Michnik szerepét szokták kiemelni. Ők abból indultak ki, hogy a kelet-közép-európai térségben hagyományos forradalmakra nincs esély a Szovjetunió elnyomó rendszere és katonai túlhatalma miatt. A rendszert belülről kell megbontani, stratégiájuk szerint a pártállam leplezésére és a mindennapi életből való fokozatos kiszorítására van szükség. Nem a hatalom felváltása, hanem a visszaszorítása volt a cél, s ezt a stratégiát nevezte Michnik új evolucionalizmusnak.

A civil társadalom Kelet-Európában az emberi jogokhoz kapcsolódó politikai stratégiaként, az elnyomó állammal szembeni tiltakozás terepeként fogalmazza meg önmagát. (Konrád 1986) A civil társadalom és az állam szembenállásában a civil társadalom a társadalmi önvédelem eszköze. A tartalékokat felélt társadalmakban, válságos helyzetben vette át az ellenzéki értelmiség a civil társadalom eszméjét lengyel kollégáiktól. A lengyel Szolidaritás mozgalom számára alapvető fontosságú volt az önkorlátozás, a pártállammal való konfliktus kerülése, az erőszakmentesség, a széleskörű társadalmi részvétel és a demagógia mellőzése. A civil társadalom szerteágazó jelentésű fogalma, amely a szabadpiaci gazdaságtól a kisközösségek szociális önszerveződéséig számos törekvést magába tud foglalni, alkalmas jelszónak bizonyult a legkülönbözőbb ellenzéki csoportosulások összefogására. (Honneth, 1993)

Az 1980-as évek civil mozgalmának végcélja, az erőszakmentesség elérése, a fennálló rendszer megdöntése, az állami funkciók átvétele volt. A civil társadalom ilyen felfogása erkölcsi és politikai utópia, inkább ideál és követelés, mint valóság, lényegi eleme a hatalom elutasítása és a szellem hatalmának tudata. (Bodó, 2000) A 1980-as évek második felére, a változás jeleire mintegy válaszul túlhangsúlyozódott a közvetlen részvétel igénye a demokrácia pártpluralizmuson alapuló felfogásához képest.

A demokratikus átmenet paradoxonja, hogy sikere esetén a társadalom megszabadul ugyan a régi rendszertől, de az átalakulás folyamata inkább csak kivételképpen teszi lehetővé a társadalom széles rétegei számára a valódi történelmi cselekvést. Az átmenet akkor sikeres, ha a társadalom megmutatja erejét, de valójában nem él vele. A társadalom szerepe a demokratikus átmenetben rendkívül fontos, mégis szimbolikus. Jellemző, hogy ez a szerep több szinten túldimenzionált. D. Lőrincz József megjegyzi, a civil társadalom a szabadság, a demokrácia letéteményeseként jelenik meg, illetve a modern kor problémáira javasolt általános megoldásként. A civil társadalommal kapcsolatos írások a rendszerváltás előtt, és utána is néhány évig azt sugallták, hogy a fogalom egy világosan artikulálható, pragmatikus társadalomképet is jelöl, még ha burkoltan is. (Lőrincz, 2004: 43) Ez nem volt igaz. A rendszerváltás után a civil társadalom nem tüntette el a már meglévő problémákat, sőt újak is jelentkeztek. A térségben az 1990-es években a civil társadalom fogalma veszít mobilizáló jellegéből, és átadja a helyét az NGO-knak, a nem kormányzati szervezeteknek. Ezzel párhuzamosan pedig egyre gyakrabban csak civil szféráról, civil szervezetekről, nonprofit szektorról kezdenek beszélni. (Papp Z., 2000)

1989 előtt a Balkánon nem létezett, nem alakulhatott ki demokratikus politikai kultúra. Itt a diktatúrával való szembenállás kérdése semmilyen nyilvánosságot nem kapott, a folyamatok sokkal nehezebben indultak el. A civil társadalom iránt ezekben az országokban inkább bizalmatlanság, kételkedés nyilvánult meg. Nem alakultak (még) ki a váltás mentalitásbeli előfeltételei. A helyzet jó ideje változóban, 1990 után a térségben a civil mivolta a politikai, jogi, gazdasági, a mindenre kiterjedő mentalitásváltás igényét jelenti, olykor a civil és a politikai határok kölcsönös, mindkét irányból történő átlépésével.¹³⁰ Ma már lehetséges a Balkánon is (országokként különböző) civil társadalomról beszélni, annak ellenére, hogy a polgári társadalom e régióban mindmáig fejletlen, ritkás szövetű.

A civil társadalom jellemzői alapján meghatározható főbb szerepek a következők: a közsféra és a magánsféra közötti közvetítés, a társadalmi kontroll biztosítása, társadalmi-szakmai csoportok érdekeinek képviselése,

¹³⁰ Ettől függetlenül a '90-es években a bizalmatlanság még erősödik a civil szervezetek iránt, Romániában ezt egy szerencsétlen törvény is fokozta (a civilek adómentesen hozhattak be az országba, írhattak be a forgalomba ajándék kocsikat, s ezzel sokan visszaéltek).

a társadalom önszerveződési igényeinek megfelelően a közjó szolgálata. Van, aki külön jelöli meg a civil társadalomnak a demokratizálásban betöltött szerepét.

A civil társadalmi struktúrák (az önkéntes társulások, a hálózatok és a társadalmi mozgalmak) számára három fő szereplehetőség jelöli ki a jövő útvonalaait: a protestálási potenciál, a kritikai diskurzus kezdeményezése és a hatalmi működés társadalmi kontrollja. A társadalmi demokratizálódás ugyanis folyamat, soha nem állítható, hogy a végére értünk. A civil társadalom fogalma tehát inkább a szerveződési formák sokféleségének interakcióiban, mintsem egyetlen speciális szervezeti formában ragadható meg. (Alexander 1998) Végso soron tehát a civil szervezetek polgári magatartásra ösztönöznek, (ki)nevelik a polgárságot és ezáltal magát az új civil társadalmat.

A civil társadalom legfontosabb funkciói D. Siegel és J. Yancey összefoglalása szerint a következők: (Siegel – Yancey, 1993)

- módot nyújt a társadalom különféle, komplex szükségleteinek kifejezésére és aktív megközelítésére;
- az egyéneket polgárként való cselekvésre ösztönzi a társadalmi lét minden aspektusában, ahelyett, hogy meghajolnának az államhatalom és a gondoskodás előtt és függésbe kerülnének tőle;
- elősegíti a társadalom pluralitását és sokszínűségét, például a kulturális, etnikai, vallási, nyelvi és más identitások védelme és erősítése révén;
- megalkotja azokat a mechanizmusokat, amelyek révén lehetővé válik a kormány és a piaci szféra elszámoltatása/felelősségre vonása a nyilvánosság által.

Ez a rövid elemzés nem teszi lehetővé a civil társadalom egységes fogalommeghatározását, ezért a továbbiakban Arató András értelmezését veszem alapul: a modern civil társadalmat a civil kezdeményezések és önszerveződések változatos formái alkotják, ezeket az elemi emberi jogok érvényesülését garantáló jogrendszer intézményesíti, miközben tiszteltben tartja a társadalom sokszínűségét. A civil szervezetek közvetítenek az állam és polgárai, valamint a gazdasági hatalom és az állampolgárok között. A civil társadalom meghatározó mozzanata, „lényege” a nyilvánosság, a nyilvános kritikai diskurzus. (Arató, 1999)

Kisebbségi társadalom, kisebbségi civil szféra

A civil társadalomról kialakuló kép tovább bonyolódik, ha a nemzeti kisebbségek civil szféráját kívánjuk elemezni. Az idézett funkciók közül van olyan – a Siegel-Yencey-féle felsorolásban az utolsó –, amely kisebbségi léthelyzetben irreálisnak tűnik: a kisebbség képtelen a többségi nyilvánosság olyan jellegű és intenzitású tematizálására, hogy a kormány, illetve bármilyen közszereplő ezt közösségi felelősségre vonásként értelmezhesse. Ha a kisebbségi civil szervezet tevékenységi területe nem specifikusan kisebbségi, nem kötődik a kulturális, etnikai, vallási, nyelvi és más identitások védelméhez, akkor valóban elképzelhető, hogy – például egy környezetvédelmi kérdésben – olyan reakciókra kerüljön sor a nyilvánosság szférájában, amelyek igazi felelősségre vonásként értelmezhetők. De ez esetben a civil szervezet elsődlegesen környezetvédelmi, és másodlagossá válik az a sajátossága, hogy alapítói/tagjai egy nemzeti kisebbséghez tartoznak.

Alapvető kérdés: miként határozható meg a kisebbségi társadalom fogalma. A kisebbségben élő etnikai közösségekről igen gyakran társadalom értelemben szoktak szólni-vitatkozni, miközben a kisebbségi társadalom fogalomként sem tisztázott eléggé. Giddens klasszikus értelmezése szerint a társadalom a politikai uralom egy adott rendszerének alávetett, különálló területen élő és a körülöttük lévő csoportoktól eltérő identitással rendelkező emberek csoportja. (Giddens, 1995) Elvontabban a társadalom személyek közötti kapcsolatok hálózata, kölcsönösségi viszonyrendszeren alapuló közösség. E közösség tagjai megosztanak egymással valamilyen kölcsönös érdeket vagy hasznot. Így jutunk el a kifejezés állampolgári közösséggé történő értelmezéséig. Mi több, ha a polgári jólétet biztosító nemzeti intézmények vonatkozásában használják, a társadalom kifejezés az országnak lesz a szinonimája.

Mivel a nemzeti kisebbség egy nemzetiesítő államban¹³¹ elkülönülő, külön etnikai azonosságtudattal rendelkező csoport/közösség, kikerülhetetlen a többség-kisebbség dichotómia, a kisebbség csakis a többséghez való kapcsolatában értelmezhető, a két csoport egymás reciprokjaként nyer értelmet. A kisebbség elsődlegesen a nemzetállam strukturális, illetve politikai homogenizáló hatásaival szemben tételezi önmagát, közösséggé

¹³¹ Brubaker kifejezése: az államok nemzetiesítő nacionalizmusára utal. (Brubaker, 2006)

ezzel a fő szemponttal kapcsolatosan szerveződik. A belül lévő kívülállás bizonyos rendet hoz létre, alapja az ellenkezés, mivel a modern állam az élet minden területére behatol, a modern társadalom egyetemes értékrendje erőszakosan megváltoztatja a hagyományos (kisebbségi) identitást. Ezzel szemben jön létre a kisebbségek közösségvágya, a hagyományos nemzeti értékek iránti elköteleződése. Végel László kifejezésével a kisebbség szalmaszálba kapaszkodik – amivel vitatkozhatunk,¹³² de a szókép kifejező ereje vitathatatlan. (Végel, 1993) A kisebbség olyan mértékben vesz részt az állam (nemzetiesítő állam) életében, amennyiben ez okvetlen szükséges, különben saját külön világát kívánja élni és építeni.

Brubaker szerint a nemzeti kisebbségeket, a nemzetiesítő államokat és az anyaországokat kölcsönös függések rendszere köti egybe. (Brubaker, 2006) A nemzetiesítő államban az uralkodó alapállást képviselők az államot egy „megvalósulatlan” nemzetállamnak látják, ezért céljuk és feladatuk a „tökéletes” nemzetállam kialakítása. Ennek jegyében az államalkotó nemzet nyelvi, kulturális, demográfiai, gazdasági és politikai egyeduralmát kívánják minél inkább érvényesíteni. Az új nemzetállamok nemzetiesítő vagy nemzeti integrációs törekvései egy relacionális mezőben fejtik ki hatásukat, ez magába foglalja a nemzeti kisebbséget és annak anyaországát is. A kisebbségek és az anyaország elitjei folyamatosan figyelemmel kísérik, hogy mit tesz az új nemzetállam, különös tekintettel a „nemzetiesítő” vagy „nemzeti integrációs” törekvésekre. Ha ilyesmit észlelnek, az illető államot elnyomó vagy igazságtalanul nemzetiesítő államnak tüntetik fel. Cselekvési lehetőségként a kisebbség mozgósítható a nemzetiesítés észlelt megnyilvánulásaival szemben. Az anyaország joga, hogy figyelemmel kísérje és védje a külföldön élő, etnikai értelemben azonos nemzetiségűek érdekeit, tehát anyagi vagy erkölcsi támogatást nyújthat e kezdeményezésekhez, és tiltakozhat a nemzetiesítő államnál vagy nemzetközi szervezeteknél az észlelt nemzetiesítő törekvések ellen. A tiltakozás visszahat a nemzetiesítő államra – igaz, nem szükségképpen tántorítja el a nemzetiesítés politikájától, sőt akár annak felerősödéséhez is vezethet. A kisebbség hűtlenséggel vádolható meg, az anyaországgént fellépő állam pedig a nemzetállam belügyeibe történő beavatkozással. Ez a kapcsolati rendszer küzdőtérként értelmezhető.

¹³² Gondoljunk a kisebbségi autonómiák létező formáira.

A nemzeti kisebbségek a brubakeri modell értelmében egy hármas viszonyrendszer egyik pólusát képezik, a modell elfogadása azt jelenti, hogy a kisebbségi civil társadalmat nem lehet a civil társadalomhoz hasonló módon definiálni. Vegyünk számba néhány dilemmát.

Beszélhetünk-e társadalomról abban az esetben, amikor a „társadalom” meghatározó intézményei bár a közösséget szolgálják, bizonyos értelemben „kapuintézmények”, illetve reprezentálnak. A kapu jelleg azt jelenti, hogy bár kisebbségi az iskola vagy a színház, de a többségi társadalom intézményi rendszerének is részét képezik, egyszerre kettős elvárásnak tesznek eleget. A reprezentálás pedig arra vonatkozik, hogy a kisebbségi értékek fel- és bemutatását szolgálják különböző – többségi – kontextusokban. Kisebbségi léthelyzetben sérül a különböző (politikai, gazdasági, civil) szférák elkülönülésének elve. Ennek vannak a kisebbségi léthelyzetet tökéletesen illusztráló példái.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) a Romániában élő magyarság politikai képviselete, amely a román politikai rendszerben pártként nyilvánul meg. A törvényhozásban képviseli a kisebbségi magyar érdekeket, gyakran kormánykoalíció részese. Nemzetközi szinten is pártként mutatkozik meg, amennyiben képviselőit bejuttatja az Európai Parlamentbe, illetve nemzetközi pártszövetség tagja. Ugyanakkor jogi bejegyzése, vagyis a román törvények szerint civil egyesület: az egyesületi törvény alapján jegyezték be, aminek értelmében a civil szférához kellene tartoznia. Ezt az „identitást” bizonyos helyzetekben hivatkozási alapként használja: például amikor a román költségvetésből a kisebbségi nemzeti közösségek számára megítélt pénzügyi eszközöket megkapja, illetve ezeket az alapokat kezeli. De a képlet még ennél is bonyolultabb, ugyanis az RMDSZ 1993-as belső strukturális reformja a szövetséget a romániai magyar közösség önkormányzataként tétélezte, és hosszú éveken át a szervezeti struktúra is az önkormányzati modell alapján épült fel. Bár ezen a téren történtek változások, maga az idea, a közösségi önkormányzat önminősítés a szervezet dokumentumaiban olykor ma is visszaköszön. Ebben a helyzetben pedig sérül a civil szervezetekkel szembeni alapvető elvárás, hogy nem törekszenek a politikai elit helyébe lépni, nem kívánnak szerepet vállalni az államirányítás feladatában – hiszen az RMDSZ közel két évtizeden át kormányzati tényező volt Romániában.

Kisebbségi alapdilemma: ki a civil és kivel szemben kell a közösségi (civil) érdekeket képviselni? Az állami és kormányzati szervekkel szemben vagy pedig a kisebbségi közösség politikai intézményeivel szemben? És függetlenségről is csak korlátozott mértékben beszélhetünk, hiszen a civil szférának jutó/járó támogatások egyik igen fontos kezelője éppen a politológiai értelemben tisztázatlan státusú RMDSZ. Vannak szerzők, akik a kisebbségi civil szervezetek hármasságáról beszélnek:¹³³ a támogatások vonatkozásában függ a magyar közösség politikai képviseletétől, függőségben van a román kormányzati szervekkel szemben, illetve a harmadik függőség (egyben lehetőség is) az anyaország kormányzati szerveivel szemben alakul ki.

Kisebbségi civil szféra létezik, de kialakulásának folyamata eltér a civil társadalom megjelenésének folyamatától. Két lényegi különbség: megjelenése sok esetben hiányzó közösségi funkciókra adott válasz, illetve kisebbségi kontextusban nem valósul meg a köz- és a magánszféra dichotóm szétválasztása. Ezért érthetünk egyet Fábián Ernővel, aki szerint a kisebbség civil szféra „kényszerűségből alakul és elkerülhetetlenül beszűkített, éppúgy nem lehet teljes értékű, mint a kisebbségi lét.” (Fábián, 1993: 5) A gondolatot Papp Z. Attila viszi tovább, állítása nehezen vitatható: „a kisebbségi civil társadalom szükséges rossz: szükséges, mert a kisebbség tagjai itt szabadnak érezhetik magukat, ellenben rossz, mert beszűkítő jellegű. A civil társadalom eszméje itt a kisebbségi közösséget jelenti.” (Papp Z., 2000)

Következésképpen számomra elsősorban a diskurzus fontos, amely sokkal inkább a romániai magyar egyesületi szféra helyzetéről szól, mint a fogalmi keretéről. A kisebbségi közösség civil szerveződései elsődlegesen nem az állami intézmények köré alakuló szervezetek és hálózatok, ugyanis ez esetben a politikai-civil viszony (legalább) kettős tagoltságú. Az állami intézményi szint mellett, de még inkább azt megelőzően, létezik a kisebbségi politikai struktúra, amely intézményileg is, funkcióját illetően is karakteresen más, mint az állami szféra. Ezen másság okán tűnt ideig-óráig úgy, hogy a romániai magyar civil társadalomnak a kisebbségi politikai képviselettel, ennek teljesítményével kapcsolatosan nem kell – nyilvánosan megjelenített – viszonyulást kialakítania. Ma világos a civil

¹³³ Lásd a *Magyar Kisebbség* folyóirat 2002/3. számában lezajlott vitát.

szereplők számára, hogy szerepük és felelősségük kiterjed a társadalmi stratégiák megjelenítésére is. Ez a szerepfelfogás kikerülhetetlenül vezet el az RMDSZ-szel, mint a kisebbségi magyarság politizáló/hatalmi struktúrájával szembeni önmeghatározáshoz annak ellenére, hogy létezik egy olykor vitatott értelmezés, miszerint romániai magyar vonatkozásban a civil társadalom az egész kisebbségi közösséget jelenti.¹³⁴

A civil szerveződések alakulási folyamata egy általános felelősségelvonás strukturális tárgyasulása és mozgalommá állandósulása. A folyamatnak megvannak a hely- és időfüggő sajátosságai, s ebben meghatározó, hogy az elitek milyen hagyományértelmezéseket jelenítenek meg, illetve miként viszonyulnak a társadalomfejlődés alapvető kérdéseire. Ugyanakkor maga a folyamat nem választható el a civil társadalomról és a civil szféra helyzetéről szóló, időben a jelzett tényezők függvényében hangsúlyeltolódásokat mutató diskurzustól.

A kisebbségi civil szféra, amennyiben a már jelzett opció mentén befelé, közössége felé fordul, lemond arról, hogy a kormány és általában a központi politika felé fontos üzeneteket fogalmazzon meg, akkor – bár ezt nem kommunikálja – szerintünk éppen az ellenőrző funkció hiányát, csökevényes voltát fogadja el, lévén a civil társadalom által képviselt morális tartalom kulturálisan kondicionált.

Amennyiben egyetértünk azzal, hogy a civil társadalom a demokrácia iskolája (az önszerveződések kérdése és képessége, továbbá érdekek és értékek védelme), akkor kisebbségi civil szervezetnek az tekintendő, amelynek célja a kisebbségi közösség szolgálata. Bár ez a kérdés is további dilemmák forrása lehet, mivel a kisebbségi közösség szolgálata nem csupán a közösségen belül képzelhető el, hanem a többség-kisebbség közötti párbeszéd ösztönzésével és alakításával is. Ezért elemzésünkben azokat a szervezeteket tekintjük kisebbségi (például romániai magyar, német, szerb stb.) szervezeteknek, amelyek a vonatkozó közösséget szolgálják programjaikkal és az illető közösség érdekében lépnek fel. Ez a fellépés pedig az illető közösség meghatározó identitáselemeit kívánja védeni és erősíteni.

¹³⁴ Az RMDSZ mellett politikai képviselteként létezik még a Magyar Polgári Párt és az Erdélyi Magyar Néppárt. Ezekre azért nem történik utalás, mert nem törekedtek az általános, a kisebbségi lét teljességét átfogó szerepre és képviselőre, illetve nincs forráselosztó, az államtól átvett funkciójuk.

És marad a kérdés: miként értelmezzük a kisebbségi civil szférát? Az elméleti rigorozitás igényét tükröző, pontos fogalomhasználat helyett a válasz általánosító: a romániai magyar civil társadalom egyszerűen és egyszerűsítően jelenti a létező intézményhálózatot, magát a mozgalmat és az építkező folyamatot. Vagyis olyan szervezetek, amelyeket kisebbségek hoznak létre, továbbá olyanok, amelyek szerepmeghatározásuk során a kisebbségi léttel kapcsolatos helyzeteket/dilemmákat/célokat tekintik elsődlegesnek.

Civil szféra a sajtóban és mint kutatási téma

Civil szféra a sajtóban

A civil társadalom kérdése korán, már 1990-ben megjelenik a romániai magyar nyilvánosságban. Papp Z. Attila fentebb idézett, a *REGIO* folyóiratban megjelent tanulmánya alapján fogalom össze a civil társadalommal kapcsolatos sajtó első évtizedét. (Papp Z., 2000) Tőle származik két általános megjegyzés: 1.) a civil társadalom eszméjének nyilvánosságban való megjelenése megelőzi a civil szféra kialakulását, 2.) a magyar nyelvű sajtóban a civil társadalom gyakran a kisebbségi közösség szinonimájaként van jelen.

A magyar nyelvű nyilvánosságban, a vizsgált időszakban három szakaszt azonosított Papp Z. Attila: a civil társadalom kételyekkel teli felfedezése:

1.) a kilencvenes évek legelején a felmerülő főbb kérdések: a diktatúra évtizedeiben fennmaradtak-e civil társadalomszerű képződmények, illetve hogyan lehetne ilyeneket animálni az 1989-es fordulat után; ennek az időszaknak visszatérő megállapítása, hogy csak egy „civil társadalmi fordulat” járulhat hozzá a pluralista berendezkedés kialakításához, de Romániában ez illúzió, utópia;

2.) a civil társadalom fogalmának tisztázási szándéka: 1991–1995 között több tanulmány a fogalom tényleges definíciójával foglalkozik, ezekben az írásokban már vannak hivatkozások közép-európai teoretikusokra vagy a fogalom értelmezésében alapvetőnek számító könyvekre; e definíciós szándékkal egyetemben gyakran felmerülő kérdés, hogy az akkori időszakban volt-e vagy nem civil társadalom: ha igen, akkor, hol találhatjuk meg, ha nem, akkor melyek azok a tényezők, amelyek meggátolják (újra)kiépítését;

3.) a civil társadalom operacionalizálása és résztémává zsugorodása: 1995 végétől a fogalom többnyire már csak alkalmazva jelenik meg, konkrét megnyilvánulási formái szociológiai elemzések tárgyává váltak; ezzel párhuzamosan a civil társadalom „egzisztenciális” kérdése (azaz: létezik vagy sem?) háttérbe szorul. A fogalom a demokratikus berendezkedés kialakulásának feltételeként jelenik meg, és használata gyakran csak ön-szerveződő helyi társadalmat jelöl.

Papp Z. tanulmányában megemlíti néhány szerzőt (Biró A. Zoltán: Intézmény – képviselet – civil társadalom, *Átmenetek* 1990/1.; Magyari Nándor László: Civil társadalom: utópia vagy realitás? *A Hét* 1990/26.; a Magyar-cikkre válaszoló Veress Károlyt), utal az első műhelybeszélgetésre (Csík-szereda, 1990. szept. 29.) amelyről Veress Károly számol be az *Európai Idő* 1990/38. számában. A kifejtett vélemények visszatérő, fontos eleme a civil társadalom gondolatosságának összekapcsolása „kisebbségi létünk” problémájával; illetve az európai felzárkózás egyetlen biztosítéka a „társadalom animálása”, amely nem más, mint „a társadalom természetes vitalitásának, öntermelő mechanizmusai kibontakozásának elősegítése”.

A *Korunk* 1992/9. száma a romániai civil társadalom kérdését járja körül. Ennek vannak nemzetközileg elismert szerzői (Arató András, Adam Seligman), közölnek román (L. Matei) és erdélyi magyar (Bakk Miklós) szerzőket, utóbbinak egyik szóképét – a civil társadalom „tündöklése és bukása” – többen átvesszik, visszacseng sok szövegben. Bakk a „bukás” okai között említi a poszttotalitárius időszak elitképződésének lassúságát, a politikai közömbösség elterjedését. Fábián Ernő választ keres arra a kérdésre, hogy létezhet-e kisebbségi civil társadalom – véleményét fentebb idéztem. Vita tárgyát képezte, hogy hol, milyen társadalmi szférában jöhet létre a kisebbségi civil társadalom, egyesek a falu-város, mások az intézményi-nem intézményi szféra ellentéte mentén keresték válaszaikat. (Nagy Olga, Rostás Zoltán, Horváth István – Deák Sala Zsolt) Papp Z. elemzéséből még egy jellemző részt idézek, éspedig utalását Kötő József 1999-es tanulmányára, aki megállapítja: „értelmiségi elitünk megteremtette a civil társadalom csírait, de a politikai élet ellentmondásossága, az alapvető társadalmi reform késlekedése miatt egy komplex civil társadalom kiépítéséről, amely képes a hatalom döntéseit a közhasznúság szellemében befolyásolni, még nem szólhatunk, ez további küzdelmek tétje.” Papp Z. az idézetben rejlő pesszimista álláspontra hívja fel a figyel-

met, jóval nagyobb távlatból viszont arra figyelmezek, hogy amennyiben Kötő álláspontját nem tekintjük egyedinek, akkor 2000-ben az erdélyi magyar elit jelentős része úgy képzelte: a civil társadalmat úgy lehet/kell felépíteni, mint valamilyen közösségi intézményt. (Kötő, 1999)

A civil szféra kérdéséről a legátfogóbb összeállítás a *Magyar Kisebbség* 2002/3. lapszámában jelent meg. Történt ez azt követően, hogy 2002-es kolozsvári, IV. Civil Fórum zárónapján megfogalmazódott az a gondolat, hogy civil szövetséget kellene alakítani (parlamentet, de nevezhető másként is), amely a jövőben integrálná az akkor körülbelül 1500 romániai magyar civil szervezetet, ellátná érdekvédelmüket, érdekérvényesítésüket, tevékenységük koordinációját. Erre a kezdeményezésre újságcikkek reagáltak, vita is kialakult.¹³⁵ Kijelenthető, hogy ez a folyamat a *Magyar Kisebbség* hasábjain biztosított vitafórum keretében csúcsosodik ki. Éppen ezért tartom fontosnak azt, hogy bővebben idézzem.

A vitaindítót Somai József írta (Rendszert teremteni a civil szférában), kiindulási alapja, hogy az erdélyi magyar civil szféra szakaszhatárhoz érkezett. Az új helyzetben meghatározó a támogatások kérdése, de ennél fontosabb a civil jövőkép, a szféra fejlődése. Szükségesnek tekinti a civil integrációt, függetlenül ennek formájától (lehet civil szövetség, parlament, föderáció, kamara stb.), aminek létrehozása mellett szóló érvek: a román civil szférában is beindult egy fokozott országos szintű szerveződési-integrációs folyamat, ugyanakkor nem került sorra a civil társadalomról szóló vita, amelyet az integráció elősegítene. A vitaindítóhoz kilencen szóltak hozzá. Bereczki Kinga az ernyőszervezetek létét és mibenlétét taglalta. Bodó Barna elméleti bevezető után Temes megye tízéves civil folyamatait mutatta be. Farkas Éva gyakorló civilként az ernyőszervezetek létjogosult-

¹³⁵ A civil önépítkezésről kisebb vita bontakozott ki a kolozsvári *Krónika* című lapban. A vita előzménye: a 2002-es Civil Fórumon egy fiatal lelkész javasolta, alakuljon öttagú kezdeményező bizottság azzal a megbízatással, hogy a Civil Fórumon részt vett és általában a civil integráció iránt érdeklődő szervezetek bevonásával javaslatot készítsen egy átfogóbb, magasabb szervezeti fokú struktúra kialakítását illetően, legyen ez egyfajta parlament, kamara vagy konferencia. Ez már a helyszínen vitát váltott ki, majd a sajtóban folytatódott. Előbb Somai József ismertette egy cikkben az elképzelést. Ezt követően Kötő József nyilvánosan felröptette Somai Józsefnek, hogy délibábot kerget és vezérkedési szándék hatja át, majd azt állította, hogy a civil parlament a civil társadalom lényegétől idegen. Kötő véleménye azért érdekes, mert a 2001-es Civil Fórum munkálatain személyesen terjesztett egy konzultatív civil testület létrehozásáról szóló javaslatot – amelynek kezdeményezője az RMDSZ volt. A vitában a harmadik megszólaló Bodó Barna volt. (Somai, 2002; Kötő, 2002; Bodó, 2002)

ságáról írt és a civil kamarát párhuzamba állította az RMDSZ-el. Farkas Miklós segesvári, kollégiumot működtető alapítvány vezetőjeként az érdekegyeztetés, az érdekérvényesítési szolidaritás és a partnerségi kapcsolatok kialakításának jelentőségét hangsúlyozta. Fleisz János beszámolt arról, hogy Nagyváradon 1999-ben létrejött a Bihar Megyei és Nagyvárad Civil Szervezetek Szövetsége (BINCISZ), és szükségét látja a területi információs központok létrehozásának. Kósa András László szerint a folyamatot kell látni, azt, hogy a romániai magyar kisebbség a civil társadalom építésében előnyre tett szert a román többséggel szemben, és a román államnak igenis feladata a magyar civil szféra támogatása. Lőrincz Zsuzsanna hozzájárulásában udvarhelyi helyzetkép kapcsán felveti a civil házak gondolatát.

Kiemelek az összeállításból két szöveget, mivel ezek egymásnak ellentmondanak. Kötő József a belső önkormányzásra képes intézményrendszer létrehozásának szükségességét hangsúlyozta, ez a civil társadalmi erők felszabadításának egy lehetséges útja. Újra kell gondolni a társadalomépítés, ezen belül az érdekvédelmi szervezet struktúráit. Végül egy állásfoglalás-tervezetet közölt, amely az RMDSZ és a magyar civil szervezetek közötti együttműködés keretére tett javaslat volt. Javasolta a Civil Társadalom Konzultatív Tanácsa létrehozatalát, amelynek tagjai az RMDSZ felső vezetői és civil szervezetek képviselői lennének.¹³⁶ Akkor Kötő József az EMKE elnöke volt, korábban az RMDSZ alelnöke, RMDSZ-es államtitkár, később RMDSZ-es parlamenti képviselő. Biztosra vehető, hogy a Konzultatív Tanácsra vonatkozó javaslatát egyeztetette az RMDSZ-szel.

Szenkovics Dezső elméleti alapozású dolgozatában előbb a magyarországi ezredfordulós civil integrációs elképzeléseket elemezte, majd rátért a romániai, végül a romániai magyar civil szervezetek helyzetére. Szerinte „a romániai magyar civil társadalom esetében szomorúan kell tapasztal-

¹³⁶ Az RMDSZ 1992-es Kongresszusán megszavazott Statútum a Szövetség önkormányzati modell szerinti felépítését fogadta el. Eszerint a három hatalmi ág megosztása jegyében létezett Szövetségi Képviselők Tanácsa, SZKT (döntéshozó testület, a „parlament alsóháza”), Szövetségi Egyeztető Tanács, SZET („parlament felsőház”), ügyvezető elnökség („kormány”), jogszolgáltatás („bíróház”), szabályzatellenőrző bizottság). A SZET a magyar közösség jeles személyiségeiből és fontos civil szervezetek képviselőiből állt – ezt tekintették a struktúra működtetői a széles reprezentativitás és civil konzultáció intézményének. A SZET soha nem működött civil testületként, a civileknek itt alig volt meghatározó szerepük, 1999-ben az elnöke politikus, Kelemen Hunor, akkor az RMDSZ színeiben a művelődési tárca államtitkára. Az RMDSZ a civil integrációs törekvéseket saját intézményi struktúrája elleni támadásként értelmezte, s ezért meg kívánta hiúsítani.

nunk, hogy az utóbbi időben csak számszerű növekedés figyelhető meg, de ez nem jelenti azt, hogy civil társadalmunk megerősödött. És nem feltétlenül jelenti azt, hogy civil társadalmunk betölti társadalmi szerepét”. Visszautalt a IV. Civil Fórum résztvevőire, ahol egyesek javasolták, jöjjön létre egy civileket integráló szervezet. E javaslatához kötődik vélekedése: hogy ott megszólaltak, „nem valaki vagy valami ellen szóltak, cselekedtek. Mikor ez a gondolat felvetődött, akkor mindannyian az erdélyi magyar civil társadalom jövője mellett, és ezáltal megfoggyatkozott magyarságunk mellett emeltek szót. Mert az erdélyi magyar civil társadalomnak csak akkor van jövője, ha képes egységesen fellépni, ha képes ellátni feladatát, ha képes kontrollt gyakorolni, ha képes a mindenkori magyar kormánnyal, a mindenkori román kormánnyal és az RMDSZ-szel partneri viszonyt kiépíteni, érdekképviselést és érdekvédelmet gyakorolni.”

A lapszám és 2002 korszakhatár a romániai magyar civil szférában. 2002 után a civil szférával kapcsolatos sajtóvitára már nem került sor.

Kutatások

Kiss Dénes írja egyik civil kutatásának bevezetőjében, hogy 2-3 évenként készül valamilyen szintű felmérés Erdélyben a civil szféráról. (Kiss, 2006) Az alábbiakban csak a fontosabbakra térek ki.

A civil szférára vonatkozó első átfogó kutatást Horváth István és Deák Sala Zsolt készítette 1995-ben, dolgozatuk megjelent a *Korunk* 1995/11. számában. Adataik szerint a romániai magyar civil szervezetek tevékenységi terület szerinti lebontásában a kulturális és vallási intézmények meghaladják az 50 százalékot. 1995 környékén a romániai magyarok szervezet-alapítási kedve csökken, a tendencia éppen a kultúra, a vallás és az oktatás területein a legszembetűnőbb. Ez azt is jelentheti, hogy 1989 után a civil szféra elsősorban a szimbolikus, a kisebbségi léthez szorosan kapcsolódó dimenziót erősítette meg, ez pedig egyrészt a korábbi évtizedek megtorló politikájára adott válaszként értelmezhető, és nyilván összhangban volt az 1989 végén létrejött érdekképviselési szervezet meghirdetett programjával is. Kiemelik, hogy az RMDSZ-politikusok jelentős arányban vállalnak vezető szerepet a civil szféra szervezeteinek vezetőségében. A szervezetek hazai (romániai) adományozóinak és támogatóinak listáján azonban az RMDSZ az utolsó előtti helyen szerepel. A látszólagos ellentmondást

a szerzők szerint az RMDSZ és a civil szervezetek közötti személyi szintű összefonódások oldják fel. Az érdekképviselői szervezet anyagilag nem támogatja a civil intézményeket, de azokban mégis jelen van, mintha egyfajta ellenőrző tevékenységet fejtene ki. Ez egyrészt a civil szféra kizárásának szándékára utal, másrészt pedig az RMDSZ-en belül elfoglalt pozícióból származó kapcsolati tőkének „civil tőkévé” való konvertálását jelentheti. Végül fontos megállapítás, hogy a civil szervezeteket külföldi adományok tartják el, a szerzők adatai szerint az 1995-ös összjövedelem 71 %-a adomány, ezek döntő többsége Magyarországról érkezett.¹³⁷

Csata Zsombor, Kiss Dénes és Kiss Tamás 2003-ban a magyarországi Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma megbízásából végzett felmérést a romániai magyar kulturális intézményrendszerre vonatkozóan, ennek eredményét az *Erdélyi Társadalom* folyóirat publikálta 2004/1. számában. A Kárpát-medence magyarságára kiterjedő kutatást az MTA Kisebbségkutató Intézete koordinálta. Maros, Hargita, Kovászna és Brassó megyékben a kutatást a csíkszeredai Regionális és Antropológiai Kutatószok Központja végezte, a szerzőhármás eredményei Belső-Erdély, Partium és Bánság megyéire vonatkoznak. Összesen 894 intézményt vizsgáltak, ezek típusai: könyvtár, levéltár, múzeum, könyvkiadó, sajtó, honlapok, színház, táncművészet, zeneművészet, irodalmi körök, alkotóműhelyek. Ezek között is találhatók civil szervezetek, de a felsoroltak jelentős arányban önkormányzatok által működtetett intézmények. Többségükben civilek lehetnek az ismeretterjesztő, honismereti/helytörténeti szervezetek, népművészeti alkotóműhelyek. A szervezeti keretre vonatkozó besorolás szerint biztosan civilek a diák-/ifjúsági szervezetek, a vallási egyesületek, a nőszövetségek, a települést támogató egyesületek, valamint az EMKE szervezetei. Mivel a kutatás csak részben mondható civilnek, bármilyen érdekesek is eredményei – bemutatásukról lemondok.

Kiss Dénes 2006-ban az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány megrendelésére kutatást végzett, a vizsgálat eredményeit a Romániai Magyar Évkönyv 2006 közölte. (Kiss, 2006) Ez a kutatás újat hoz a korábbi elemzésekhez képest, mivel ezekkel összevetve tendenciákat jelöl ki, ugyanakkor bizonyos adatokat összevet romániai és magyarországi

¹³⁷ Fontos megjegyezni, hogy 1990 után pár évig nem létezett nyílt pályázati rendszer, a beadott kérelmekre kiutalt pénzek könyvelés szempontjából adománynak számítottak.

kutatási eredményekkel. A szervezetalakítást illetően nálunk is az 1990–1995-ös időszak áll az első helyen, de sem 1996–2000, sem 2001–2006 között nincs jelentős visszaesés. A legtöbb szervezetet Hargita megyében jegyezték be, ezt Kolozs megye követi, a sor végén a szörvány megyék állnak. Tevékenységi területek szerinti megoszlás: kultúra 48 %, oktatás-kutatás 9 %, egyházi 6 %, szociális 12 %, környezetvédelem 4 %, település és közösségfejlesztés 7 %, gazdasági-szakmai 1 %, egészségügy 1,4 %, sport-szabadidő 6 %. És nincs nemzetközi kapcsolatokkal, illetve adományosztással foglalkozó szervezet. Összehasonlításban, a kultúra területén működik az erdélyi magyar szervezetek 48 %-a, a romániaiak 22,5 %-a illetve a magyarországiak 39,9 %-a. Ha viszont az egészségügyet nézzük, a számok sorban: 1,4 % – 8,8 % – 4,6 %, vagyis az eltolódás jelentős. Hasonló a helyzet a gazdasági-szakmai szervezetek vonatkozásában is. A bevételeket illetően a helyzet nagyot változott az 1995-ös kutatás óta: 2005-ben a pályázati források képezték a bevételek 58,7 %-át, és ezeknél a magyarországiakat 10 %-kal meghaladják a romániai forrásból származó pénzek (44,8 % a 34,5 %-hoz). A különbség más külföldi forrásból érkezik. Megjegyzendő, hogy jelentős tételt tesznek ki a szponzorálások: az összbevétel 37,8 %-át, és magánszemélyektől származik 17,2 %. A legjelentősebb támogatók ebben az időben az Illyés Közalapítvány (Budapest) és a Communitas Alapítvány (Kolozsvár), az utóbbi a román költségvetésből a magyar kisebbségnek járó összegre fogad pályázatokat.

Végül Kiss Dénesnek a 2010-ben készült kutatását mutatom be röviden, amelyet a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet megbízásából készített 2009 decembere és 2010 januárja között. (Kiss, 2010) A kutatás során különböző módszerekkel összesen 1139 szervezetet kerestek meg, közülük 907 szervezetet sikerült lekérdezni. A bejegyzettek 66,4 %-a egyesület, 23,4 %-a alapítvány, 10,3 %-a szövetség, 58 szervezet nem rendelkezett jogi személyiséggel. A területi megoszlást illetően az élen (Hargita és Kolozs megye) a korábbi kutatáshoz képest nem történt változás, de az 1000 magyar lakosra vetített szervezetsűrűséget illetően viszont más a helyzet: 1.) Kolozs 1,23, 2.) Beszterce-Naszód 1,14, 3.) Hunyad 0,91, 4.) Fehér 0,77, 5.) Temes 0,75. Csak ezután következik Hargita a 0,74-os sűrűségi mutatóval. A sorrend jelzi, hogy a szörvány megyék (2–5. pozíció) esetében a kultúra, az identitás megőrzése kiemelten fontos civil feladat, hiszen ezekben a megyékben az önkormányzati intézményrendszer elsődlegesen a román kultúrával

foglalkozik. A szervezetek többsége (68 %, 2006-ban 65 %) városi, ami kedvezőbb a romániai aránynál (86 %). A tevékenységi területek vonatkozásában a kultúra súlya nagyobb lett (51,5 %), növekedett az oktatásé is, csökkent viszont a környezetvédelem jelenléte (1,7 %). A szervezetek működésének körülményei javultak a korábbi felméréshez képest, például számítógéppel a szervezeteknek csak 17,3 %-a nem rendelkezik. A bevételeket illetően rákérdeztek a nagyságukra is, 1 millió lejt (vagyis 222 ezer eurót) meghaladó bevétellel mindössze 3 szervezet rendelkezett, miközben a 100 ezer – 1 millió lejes (22 ezer – 222 ezer eurós) sávba 53 szervezet tartozott. Az esetszám figyelembevételével ez jelentős aránynak (5,8 %) mondható. A baj a másik végleten mutatkozott: 37 szervezetnek egyáltalán nem volt bevétele és 1000 – 5000 lej (222 – 1111 euró) közötti volt 110 szervezeté. Az utóbbiak esetében a tagok a saját idejüket, energiájukat és tudásukat vitték a szervezeti tevékenységbe. Megnyugtatónak tűnik, hogy a kulturális, oktatási, szabadidős tevékenységet folytató szervezetek jelentős része a jobb bevételűek közé tartozik. A pályázati források tekintetében 2006-hoz képest tovább erősödött a romániai források részaránya, és csökkent a magyarországiaké. Saját bevétele vagy adófelajánlásból származó bevétele viszonylag kevés szervezeteknek volt. A vizsgált szervezetek 677 személynek nyújtottak állandó jellegű munkahelyet (ez csökkenő tendenciát mutat), és a programokban 15 600 önkéntes vett részt. Végül pedig elméleti megállapításként az is kiemelhető, hogy a romániai magyar civil szféra szorosan összefonódik az önkormányzati szférával és az egyházakkal.

Folyamatok a civil szférában

Szervezetszám

Visszatérő kérdés az erdélyi/romániai magyar civil szférát illetően, hogy hány civil szervezet létezik. Kötő József, az EMKE elnöke 1999-ben közölte, hogy 1432 önálló jogi személyiségként bejegyzett szerveződést tartanak nyilván. 2000 körül más forrásból is előbukkan az 1500-as adat. Az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány, amely éveken át az erdélyi legjelentősebb civil találkozók, a Civil Fórumok szervezője volt, elnöke (Egri István) révén a 2000 szervezetre vonatkozó számot valószínűsítette. Az adatot

igazoló, szabadon elérhető adatbázisról nincs tudomásom. Sokatmondó, hogy 2000-es kutatásában Kiss Tamás, aki korábbi kutatásában együttműködött Egri Istvánnal, alig 1200 szervezetről rendelkezett adatokkal.

2015 óta a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége (MCSZESZ) módszeresen, megyénként végzi a civil szervezetek jegyzékbe vételét. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy 1200-nál jóval több szervezettel kell számolni,¹³⁸ de azt nem tudhatjuk, hogy a szervezetszám eléri-e a 2000-t. A MCSZESZ folytatja a jegyzékbe vételt, 2017 tavaszán készül el az erdélyi megyék felmérésével. Az viszont kijelenthető, hogy a működő romániai magyar civil szervezetek száma 2016 nyarán biztosan nem haladja meg a 2000-es számot. Ez pedig azt jelenti, hogy a romániai magyar civil szféra szervezetsűrűsége minden bizonnyal alatta van a romániai értéknek. Egy a bukaresti FDSC (Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány) által 2010-ben kialakított adatbázisban 62 680 szervezet (44 271 egyesület, 16 785 alapítvány, 758 szövetség, 633 szakmai szövetség, 213 egyéb) szerepelt. Kákai László adatai szerint Magyarországon már 2007-ben meghaladta a civil szervezetek összlétszáma a 62 ezres számot – tehát ott a helyzet sokkal jobb. (Kákai, 2009) Ha a vonatkozó számokat rávetítjük a lakosság számára, akkor a romániai magyarság esetében, 2000 szervezettel számolva 1000 lakosra 1,6 szervezet jut, egész Romániában 3,1, Magyarországon ennek a számnak több mint kétszerese. A '90-es évek közepén még úgy tűnt, civil vonatkozásban a romániai magyarság jobban áll, mint a romániai helyzet – ez ma nem igaz. Az utóbbi években a civil szervezetek léte, illetve létrehozatala nem volt hangsúlyos kérdés a nyilvánosságban, az alapítási kedv/szándék igen alacsony. Kijelenthetjük, hogy ma is alapítanak szervezeteket, de az alapítások trendvonala jelentősen csökkenő.

Civil integráció, szakmaiság

A civil integráció, a civilek összefogásának kérdése már a kezdet kezdetén felmerült, és erre intézményes megoldás is született. 1993 júniusában az illyefalvi Keresztyén Ifjúsági és Diakóniai Alapítvány (KIDA) Központjá-

¹³⁸ Kiss Tamás jegyzékében Temes megye 48 szervezettel szerepel. A MCSZESZ felmérés szerint 2016 elején a megyében összesen 78 szervezetről van adat, közülük 42 bejegyzett, 1 bejegyzés alatt, 16 jogi személyiség nélküli, 3 fiókszervezet, illetve 16 bejegyzett szervezetek alintézményeként jött létre.

ban tartották meg az első civil tanácskozást, és még az év decemberében megvolt a második is. Két és fél nap alatt 45 alapítvány, egyesület osztotta meg egymással gondjait, elképzeléseit. Négy szakcsoportban folyt az eszmecsere, laza szövetségben állapodtak meg, a tanácskozás végén együttműködési megállapodást írtak alá: dokumentációs és tájékoztató irodát hoznak létre, ideiglenesen Illyefalva központtal. A továbbiakban a találkozókra az illyefalvi központban éves rendszerességgel került sor. Idővel, a civil mozgalom erősödésével a résztvevők száma növekedett, és a KIDA nyújtotta keretet (70-80 résztvevő fogadása) meghaladta az érdeklődők száma. Ezért került át 1999-től kezdően a Civil Fórumnak kereszttel találkozó Kolozsvárra (Bethlen Kata Diakóniai Központ), ahol kiemelkedő fontosságú rendezvénné vált, 250, olykor 350 résztvevővel. E találkozókra a magyarországi politika és az RMDSZ is magas szinten képviseltette magát. A szervezést, a civil szféra felkarolását, támogatását, összefogását az 1999-ben létrehozott alapítvány, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány (ERMACISZA) vállalta, több civil szervezettel közösen. Az első négy Civil Fórum előadásait, vitáit külön kötetekben jelentették meg, 2003-tól kezdődően erre már nem került forrás.

A Civil Fórumok szervezése körüli gondok 2007-ben jelentkeztek, amikor anyagi megfontolások miatt a rendezvény helyszíne az Erdély központjában lévő Kolozsvárról, áttették Csíkszeredába, a Jakab Antal Tanulmányi Házba. Itt a részvétel jelentős mértékben visszaesett. 2008-ban a rendezvény visszakerült Kolozsvárra, de már nem a Bethlen Kata Központban, hanem a Brassai Sámuel Gimnáziumban tartották – és a résztvevők száma tovább csökkent. A 2009-es évben a Fórum elmaradt. 2010-ben a főszervező immár a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége (MCSZESZ), a helyszín pedig Marosvásárhely, a Kultúrpalota. Az új szervező és az új helyszín ellenére igyekeztek megtartani a Fórum bejáratott struktúráját – plenáris ülés, szekciók –, de az érdeklődés mérsékelte volt. 2011-ben a MCSZESZ főszervezésével ismét Marosvásárhelyen tartották meg az immár XII. Civil Fórumot. A következő évben, 2012-ben már nem szervezték meg érdeklődés és anyagi források hiánya miatt.

A Civil Fórumok sorozatának megakadása több okkal magyarázható, egyrészt a civil világban történt változásokkal, a támogatási források apadásával, de ebben mindenképpen szerepet játszott, hogy 2002-t követően ezek a találkozók az RMDSZ vezetői számára már nem voltak fontosak,

távolmaradásukkal a civilek nem kapták meg a lehetőséget, hogy a közöség politikai vezetőivel találkozzanak, konzultáljanak. A 2002-t követően az RMDSZ és a civilek között elindult egy távolodási folyamat, s ezt az újabb magyar pártok megjelenése erősítette.¹³⁹

A civilek és az RMDSZ közötti zavart kiváltó téma, a civil parlament/kamara/tanács kérdése megoldódni látszott. 2005-ben létrejött a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége. Küldetése szerint teljes belső működési szabadságot és függetlenséget biztosít a társuló szervezeteknek; érvényesíti az önkéntesség, az egymás iránti felelősség, a kölcsönös segítségnyújtás, a függetlenség–szabadság–egyenlőség polgári erkölcsi elveket; lehetőséget teremt a civil szféra érdekeinek strukturált megfogalmazására és hiteles megjelenítésére; intézményes háttérként szolgál a civil társadalmi kontroll szerepkör betöltésére; ellátja a szakmai képzés megszervezésével járó feladatokat, hogy az információhoz való hozzáférés egyenlő esélyével a civil szervezetek megfelelhessenek a tudásközpontú társadalom támasztotta feltételeknek; képviseli az illetékes hatalmi intézmények felé a romániai magyar civil szféra érdekeit. A Szövetség célja és tevékenysége – civil általános érdekképviselő – iránt az érdeklődés fokozatosan csökkent, leginkább 2009-ben, amikor gyakorlatilag megszűnt az ERMACISZA tevékenysége. 2010-től kezdődően a MCSZESZ új témákat keres és jelenít meg, részben átveszi azokat a forrásközpont jellegű feladatokat, amelyeket korábban az ERMACISZA látott el.

A Civil Fórum kötetek, amelyek megjelenését említettem, elméleti és gyakorlati jellegű szakirodalmat jelentettek sok szervezetnek. Külön ki kell emelni a *Civil Fórum* című civil társadalmi lap megjelenését. Az első lapszám 2000 májusában került az olvasók elé, küldetése a kezdetektől: nyilvánosságot teremteni elsősorban az erdélyi magyar civil szervezetek tevékenységének, az őket érintő történéseknek, kihívásoknak, lehetőségeknek; civil szaktudást, „civil kultúrát” terjeszteni; jó példák bemutatása révén ösztönözni a hasonló kezdeményezéseket; segíteni a hasonló érdeklődésű civil szervezetek egymásra találását, kapcsolatépítését, partnerségek kialakulását; dokumentálni az erdélyi civil önszerveződést. A lap 2010-ig

¹³⁹ Politológusvélemény szerint az RMDSZ a politikai paletta bal oldalán helyezkedik el, a másik két magyar párt tőle jobbra, az Erdélyi Magyar Néppárt jobboldali konzervatív pártnak mondható. A konzervatív és keresztény értékrendet vállaló civil szervezetek jelentős része elvi alapon nem közeledik az RMDSZ-hez.

az ERMACISZA majd két éven át az ERMACISZA és a Civitas Alapítvány kiadásában jelent meg. 2013-tól a lapot a MCSZESZ jelentette meg, forrás hiányában elektronikus formában. 2014 óta a lap megjelenése szünetel.

A MCSZESZ 2013-ban adta ki az első *Erdélyi Magyar Civil Évkönyvet*, a civil szervezetek napi tevékenységét segítő tartalommal. A második, 2014-es évkönyv fiatal szerzők civil szférával kapcsolatos kutatásait mutatta be, a 2015-ös témája a magyar napok jellegű fesztiválok bemutatása, értékelése. Ezt az indokolta, hogy a magyar fesztiváloknak több mint felét civilek szervezik.

Korszakolás

Több esetben is (Papp Z. Attila, Kiss Tamás idézett munkáiban) előfordul a civil szférát illető folyamatok ötvenkénti korszakolása. Az utóbbi években komoly változások észlelhetők a civil mozgalomban, ezért részben új korszakolást vázolok fel. A korszakhatárok nem élesek, viszont a jelenségek hangsúlyosan mások, tehát váltásról kell beszélni.

Kezdeti időszak – 1990–1995: nagy alapítási kedv, fő hangsúly a kultúra és az oktatás kérdésein, identitás megőrzésén, védelmén.

Átmeneti időszak – 1996–1998: változások a romániai helyhatóságokat illetően, új helyi költségvetési törvény, a helyi közösségekkel kapcsolatos feladatok részben átadhatók civil szervezeteknek. Helyi szerepek letisztulása és feladatmegosztás. Elindul a civilek támogatása helyhatósági forrásokból.

Ösztönzési időszak – 1999–2002: az RMDSZ több megyében, mindegyiknél szórvány megyékben szervezetek létrehozatalát segíti ott, ahol helyi szinten veszélyben vannak a magyarság intézményei, elsősorban az iskola. A korszak végén a civil szféra érzi erejét, komoly szerepet kíván magának nemcsak a közösségi feladatok teljesítésében, de a döntések meghozatalába is bele kíván szólni.

Stagnálási időszak – 2003–2010: új szervezetek alakulnak, de kevesebb. Az RMDSZ és a civilek közötti kapcsolat megromlik, nincs közös elképzelés a szféra jövőjét, prioritásait illetően. Változik a támogatási politika, a magyar kormányzati forrásokról a hangsúly áttevődik a romániai központi pénzekre, illetve a helyi, önkormányzati forrásokra. Az utóbbi két forrás kezelésében az RMDSZ meghatározó, illetve jelentős szerepet

játszik. Elindul a civil szféra szétfejlődése: az RMDSZ-párti szervezetek támogatása biztonságosnak mondható, a civil függetlenség képviselői panaszkodnak a forráselosztásra. És elindul egy váltási folyamat is. Húsz évvel a diktatúra bukása után az első generáció kezd kiöregedni. Életkoruk, illetve az elvégzett munka súlya alatt elérkezettnek látják sokan az időt arra, hogy átadják a stafétát. Sok esetben erre nincs lehetőség, hiszen a civil tevékenység jelentős mértékben személyfüggő, sok az „egyszemélyes” szervezet, ahol a vezető kiesése a tevékenység leállásával egyenértékű. Ez esetekben alvó szervezetekről beszélünk, amikor a szervezet jogilag él, de nincs, aki működtesse.

Mozgalmi időszak – 2010-től kezdődően: A civil szervezetek ébredéséről, új szerepértelmezésről is beszélhetünk. 2000-ben, a nagybányai ciánkatasztrófa idején ugyanis a civilek némák maradtak, semmilyen civil reakció nem történt, kivéve a nemzetközi szervezetek fellépését. Amikor viszont a Verespatak közelében levő aranytartalék ciános módszerrel történő ki-termelésének kérdése a 2000-es évek végén élesbe fordult, és a bányászatot kezdeményező cég beszerezett több szükséges engedélyt, a civilek megmozdultak. A civilek fellépése meghatározó volt abban, hogy a projektet sikerült leállítani. Magyar vonatkozásban ekkor, 2011-ben jelenik meg az *Igen, tessék!* mozgalom Kolozsvárt, amelynek egyik fontos célja a tudatos magyar nyelvhasználat elősegítése. Korábban a nyelvi jogokkal kapcsolatos kérdéseket a civilek a politika területéhez tartozónak tekintették. Ugyanebben a regiszterben működik a szintén kolozsvári *Musai–Muszáj* mozgalom, amely közéleti kérdésekben nyilvánul meg határozottan és következetesen, ezek egyike a kolozsvári többnyelvű helységnévtábla. Ha ide vesszük a marosvásárhelyi *Civil Elkötelezettség Mozgalmat* (CEMO) is, akkor látható, hogy új jelenségről kell beszélni. A CEMO a nyelvi jogok védelmében tett határozott lépéseivel hívta fel magára a figyelmet, több esetben pert indítanak önkormányzatok ellen. Ugyanakkor a Székely Nemzeti Tanács mellett működő Siculitas Egyesület is több esetben peres úton keresi igazát.

Ezek a civil akciók akár kritikaként is felfoghatók az RMDSZ politikálását illetően, hiszen olyan ügyekért szállnak síkra, amelyek képviselete az RMDSZ vállalt feladata. Ezek tehát az első jelei annak a civil kontrollnak, amelyet a civil társadalom egyik fontos szerepeként szokás megjelölni.

Ugyancsak ebben az időszakban jelentek meg a magyar napok típusú fesztiválokat szervező egyesületek, amelyek több esetben minden helyi erő

összefogására törekednek, vagyis több városban (Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár) egy közös ügyet illetően összefogják a politikai-ideológiai alapon szegmentálódott helyi RMDSZ-t, a magyar pártokat és a civil erőket.

Működési feltételek, önkéntesség

A civil szervezetek jelentős része nem rendelkezik forrással a folyamatos, egész évben tartó működéshez. Tevékenységüket a szolgált cél, a vállalt egy-két feladat megvalósítására összpontosítják, ezen túl takaréklángon vannak. Kiss Dénes 2010-es kutatása szerint a szervezetek 30%-ának nincs székhelye, és a helyzet azóta nem változott. És ugyancsak körülbelül 30%-uknak nincs megfelelő irodai felszerelésük a működéshez.

Több településen és több alkalommal felmerült a kérdés, hogy egyfajta „civil házakra” volna szükség, olyan inkubátorházakhoz hasonlatos lehetőségre, ahol a civilek kialakított rend szerint közösen használhatnák a működésükhöz nélkülözhetetlen infrastruktúrát. Ilyen ház több magyarországi településen működik, Erdélyben nincs hasonlóról tudomásom. Infrastruktúra hiányában éppen azok a szervezetek nem fogadhatnak önkénteseket, amelyek a leginkább rá vannak szorulva az általuk nyújtandó segítségre.

Nagyon sérülékenyek az ilyen szervezetek, a vezető akadályoztatása esetén tevékenységük leáll, olykor maga a szervezet léte is bizonytalanná válik. Segítséget jelenthet civil hálózatok kialakítása és a veszélyeztetett szervezetek e hálózatokba történő meghívása. Erre van példa, de a folyamat lassúbb a vártnál a civilek között olykor fellépő bizalmatlanság miatt.

A szórványban élő helyi közösségeknek jelent támogatást a 2015-ben elindult Petőfi Program, amely a támogatást igénylő szervezeteknek ösztöndíjat biztosít, akik a szórványban egy évben 9 hónapon át segítenek a közösségépítő feladatok ellátásában.

Összefoglalás

A civil szervezetek főbb szerepei – 1.) a közsféra és a magánsféra közötti közvetítés; 2.) a társadalmi kontroll biztosítása; 3.) társadalmi-szakmai csoportok érdekeinek képviselése; 4.) a társadalom önszerveződési igénye-

inek megfelelően a közösség szolgálata – közül az erdélyi magyar szervezetek esetében igennel csak a negyedik pontot illetően válaszolhatunk. Értelemszerűen domináns a civil szervezetek reprezentatív („önreprezentatív”) és identitásőrző funkciója. Hangsúlyosan jelen vannak a magyar nemzeti kultúra alakításában, az identitáshoz szükséges tartalmak létrehozásában és megjelenítésében. Jellemző rájuk a hiánypótló funkció: ott vállalnak meghatározó szerepet, ahol állami-önkormányzati intézmény a kisebbségi közösségek kulturális igényeit nem vagy nem megfelelő módon elégíti ki.

Az erdélyi magyar politikai pártok és a civil szervezetek közötti kapcsolat nem megfelelő, mert miközben a pártok számítanak a civilek szerepvállalásaira, a társadalmi igényekről és prioritásokról nincs folyamatos párbeszéd a pártok és civilek között. Ugyanakkor közismert, hogy viszonylag sok politikus hoz(ott) létre civil szervezetet, és politikusi cselekvéseinek mozgásterét a civil szerepvállalással kívánja bővíteni.

Az utóbbi években, egy-egy hangsúlyos közéleti kérdés kapcsán a civilek akár kritikai diskurzust is kezdeményeznek, protestálnak, nyíltan bírálják – de ez ritka és kontextusfüggő. Ugyanakkor fontos szerepük van a közösségi szemléletformálásban, az egyes közösségek önképének alakításában.

A civil szervezeti tevékenység feltételei a szervezetek jelentős részének esetében nem adóttak, szerepvállalásukat komoly elköteleződés, egyfajta megszállottság jellemzi. Ez adja erejüket és egyben sérülékenységüket is, hiszen a húzó személy kiesése a szervezet leállását eredményezheti. Ez a veszély következetes hálózatépítéssel csökkenthető. Az eredmények egyelőre váratnak magukra.

Dr. Bodó Barna politológus, író, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem docense.

A CIVIL LÉTMÓD ERKÖLCSI ALAPZATAI

Magyarországon nehéz történelmi torzítások után kell felépíteni a civil politikai kultúrát. A rendszerváltást követően csak a tűzoltómunka után van elmélyült figyelem, s főleg higgadt gondolkodás a *civil létmód* meggondolására. A korábbi történelmi időkben a diktatúra nem engedte az egyént a politikai dimenziók közelébe, erőszakkal törte le a civil gondolkodás hajtásait. Ebben a légkörben a kereszténység is visszahúzódott a társadalmi, politikai megnyilvánulásoktól, a kereszténységet csak magánügyként gyakorolhatták a hívek. Így több oldalról is az egyén azt az üzenetet kapta: „a társadalmi-politikai ügyek központositva vannak, veszélyes az egyénnek ilyen területen hangoskodni.” Az egész magyar társadalomnak újra kell tanulnia a társadalmi szerepvállalás, a civil létmód, a politikai részvétel kultúráját.

Arisztotelész filozófiájában az ember *zoón politikhón*, azaz alapvetően poliszban-közösségben-társadalomban élő lény, a kereszténység szerint az ember a Szentháromság képére teremtetett, azaz eleve szeretetre törekvő társas lény. Európa *két legnagyobb hatású gyökere, a görög kultúra és a kereszténység is arról tesz hitet, hogy az ember lényegéhez tartozik a személyes kapcsolat, ahol a fő elv a szeretet, az együttműködés.* Az embert alapvetően nem önzőnek, magányos küzdőnek, erkölcstelen lénynak mutatják be, hanem olyannak, aki szeretetre született (Antigoné, Jézus Krisztus), így személyes és közösségi érdek az értékek mentén való együttműködés.

A jelen írás azokat az erkölcsi alapértékeket szeretné felmutatni, melyen felépülhet a civil létmód kultúrája. Az erős civil létmód ugyanis mindenkinek érdeke: a politikának, a gazdaságnak, a vallásoknak, a tudománynak, s nem utolsósorban az egyéneknek és a családoknak.

A civil önbecsülés

A személyes méltóság az ember *önértékét* jelenti: minden ember egy végtelen csoda, páratlan személyiség, gazdag világ. A személy gazdagsága mindenkinek erőforrás, a személy elvesztésével egy egész világ vesz el. A személy *önértékének* az elismerése így a pszichológiai jóllét, a társadalmi egyenlőség és a vallásos magatartás alapja is. A kereszténység szerint az ember Isten képmása, személyes méltósága misztérium, mindenkiben lakik isteni szikra, az embert (és fő antropológiai fogalmait) nem lehet definiálni Isten nélkül. A civil létmód kultúrájának kidolgozásához a filozófia, és a teológia alapján a legelső szegletkő a személyes méltóság. Az *önérték önmagában szerethetőséget* jelent: mindenki érdemes a tiszteletre és a szeretetre *önértéke* miatt. Fontos ezt hangsúlyozni a jövő felé, hiszen a munka világában fontos lett a teljesítmény, az esztétika világában a testi szépség, a profitorientált gazdaságban a hasznosság. A civil létmód minden értékelés, ítélet előtt a személy méltóságát akarja hangsúlyozni, minden érték előtt a személy feltétlen értékét. Számos történelmi tragédia oka éppen az volt, hogy nem emelték a személyes méltóságot minden más fölé, az embert származásával, bőrszínével, teljesítményével azonosították, s hátrányosan meg is különböztették.

A személyes méltóság tisztelete *önmagunkban kezdődik*, s onnan árad ki mindenki felé. Az embernek rá kell ébrednie, hogy az énje, önmaga egy érték, amit nem lehet eljátszani, bűnösen eltékozolni, igénytelenül szétszórni. A Kierkegaarddal kezdődő egzisztenciális filozófia szerint a létünk szétszórása az igazi bűn.¹⁴⁰ Az embernek önmagában is tisztelnie kell a páratlanságát, csodáját, méltóságát, az állatvilág fölé emeltségét, történelmi kitüntettségét. Tiszteletre méltó önmagunkban az egyéniség, a létben betöltött helyzetünk, a családban, a munkahelyen betöltött jelenlétünk, sajátos adottságaink. Kevés szó esik az *igaz önértékelésről*, a *tiszteletes önbecsülésről*, az *autentikus önszeretetről*, pedig ez az igaz önbecsülés elősegíti mások megbecsülését is, illetve akinek nincs igaz önbecsülése, az másokat sem fog becsülni. A civil létmódot ezért kitünteti egy igaz önbecsülés, ami aztán kiárad kisebb és tágabb kapcsolatokra, a családra és a társadalomra

¹⁴⁰ Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Szent István Társulat, Budapest, 1991, 405–412. o.

is. Az erős civil önbecsülés ezért nem tud kormányok, gazdasági érdekek, idegen ideológiák játéklabdájává válni.

A személyes méltóságot *feltétlen tisztelet* illeti nemcsak önmagunkban, hanem a másik emberben is: az embernek minden teljesítménye vagy fogyatékossága előtt önértéke van, s ez mindenkiben tisztelendő. A személyes méltóság a természetjog alapján veleszületett, nem bizonyos emberek adják, emberek el sem vehetik, nem fokozható és el sem veszíthető, mindenkiben egyenlő. A kereszténység szerint az istenképiséggel adott. Nem függ szimpátiától, bórszíntől, vallástól, nemtől. Bár ezt rögzíti az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Európai Unió Alapjogi Chartája, a magyar Alaptörvény is, mégis képesek szublim módon kialakulni a méltóságot sértő szövevények a jog, a munka, a politika területén. A civil létmódot kitünteti az az *érzékenység*, amellyel fölfedezi ezeket a méltóságot sértő viszonyokat, és képes küzdeni is ellenük. Gondolhatunk itt az embert megalázó munkaviszonyokra, megnyomorító hitelfeltételekre, sértő médiára. Tehát nemcsak a személyes méltóság jogi bebiztosítása a cél, hanem tágabban *a kulturális tisztelet*. A jog ugyanis a kultúra része, a civil létmód fő célja elsősorban nem jogászai szemléletű, hanem kulturális. A személyes méltóság tisztelete az emberség tiszteletét jelenti, annak tagadása embertelenséghez vezet az élet minden szintjén. Ezért a politika, a gazdaság, a tudomány, a művészet, a vallások világa sem lehetnek mentesek a személyes méltóság alapvető tiszteletétől a „szabadság nevében”: *ami ugyanis az embertől független akar lenni, az embertelen lesz*. A civil gondolkodás perszonális szemléletű: sem a tudományos, sem a művészi, sem a vallási szabadság nevében nem lehet embertelenséget elkövetni.

A személyes méltósághoz tartozik az önrendelkezés joga. A filozófia szerint az embert *személyes léte emeli ki az állatvilágból, ez teszi autonómmá, képesíti az önrendelkezésre*. Az ember rendelkezik az értelem és a szabad akarat képességével, képes autonóm lényként cselekedni. Ez egyrészt lényegileg az állatvilág fölé emeli: képes úgy függetlenedni a biológiai-ösztönös determinizmusoktól, ahogy az állat soha. Bár ezt a biológiai meghatározottságot a természet- és a humántudományok kompetenciája kutatni, a filozófia és a teológia mégis kiemeli, hogy az embernek nemcsak fizikai, hanem metafizikai természete is van. A filozófia és a teológia a túlhangsúlyozott természettudományos bilincsekkel szemben védi az ember szabadságát (és ezért felelősségét). Az ember képes gondolkodni és szeretni,

tud uralkodni ösztönein és szükségletein, személyisége pótolhatatlan és páratlan, képes kultúrát teremteni és vallásosan imádkozni, tud emlékezni és a jövő felé tudatosan tervezni. A teológia ehhez még hozzáteszi, hogy az emberben van isteni képmás, az ember meghívott az Istennel való egységre. Az önrendelkezés méltósága így egyrészt az állatvilág fölé emel, másrészt határt jelent a másik ember beavatkozása számára is. Kant¹⁴¹ kategorikus imperatívusza markánsan érvényes: *senki sem eszköz a másik ember kezében*. Így amikor a személy a legfontosabb életdöntéseibe belemondja önmagát, akkor azt autonóm önrendelkezéssel teheti és kell tennie: ilyen életdöntések a világnézet-hit megválasztása, a családi állapot eldöntése, a pályaválasztás, a szülőség eldöntése, az alapvető közösségekhez való tartozás joga. A személyes méltóság átháríthatatlan: senki nem lehet boldog helyettem, ezért totális döntést senki nem hozhat rólam. Ez *kitüntetés és teher*. Így ügyelni kell arra, hogy én magam ne váljak eszközzé. Azaz őrizni kell a saját méltóságot: ne váljak mások másolatává, utánzójává, őrizni kell saját, páratlan utamat. Őrizkedni kell attól is, hogy rabbá váljak: egy szer (alkohol, drog, gyógyszer), az élvezet (kényelem, szexualitás, játékszenvedély), a munka, egy ideológia, egy párt rabjává. A személyes méltósághoz tartozik, hogy ne bánjunk embertelenül se önmagunkkal, se másokkal. A személyes méltóság tisztelete tiltja a rabszolgaság, az emberkereskedelem, a munkahelyi kizsákmányolás, a szexuális visszaélések, a kínzás, a lealacsonyító bánásmód minden formáját. A személyes méltóság az alapja az emberek radikális egyenlőségének és testvériségének, a civil gondolkodás kultúrájának ezért kiemelt dolga az alapértékek őrzése, mert annak torzulása a társadalmi, gazdasági, politikai életben is eszkalálódni fog.

Az érzékeny lelkiismeretű polgár ezért idejekorán felismeri az *eltárgyasítás tendenciáit*, s küzd a személyességért személyes és társadalmi síkon is. A személy nem lehet eszköz, tárgy, amit a kollektíva nevében használni, feláldozni lehetne: sem a gyógyászatban, sem az iparban, s főleg nem a bűncselekményekben, a terrorizmusban. Így elsődleges az egyéni személynek a saját méltósága, a pótolhatatlan gazdagsága, színes egyedisége lesz – s majd ebből épül fel a jó közösség. Ebből következik, hogy az állam legyen „ügyfélbarát” a polgárért (ügyek kezelése, munkahelyteremtés,

¹⁴¹ Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 105–295. o.

családtámogatás), a polgár nem egy ügy, egy szavazó, hanem személy.¹⁴² A személyt kutató tudományoknak is óvakodniuk kell az eltárgyasítás veszélyétől: tudományos metódusuk alapján bármennyire az ember egy részét kutatják, nem feledhetik a személyes méltóság egészét. A genetikának, az orvosi kísérleteknek, a pszichológiának, a számszerűsítő szociológiának, a politológiának stb. nem szabad az embert egy adatnak, testnek, vásárlóerőnek, politikai szavazónak tekinteni. A legrosszabb történelmi idöket idézi, amikor az ember arca eltűnik, s csak egy adattá, számmá válik. *A tudományoknak nem az eltárgyasításhoz, hanem éppen a személyességhez kell hozzájárulniuk.* A civil szervezeteknek nagy szerepük van abban, hogy a közéletben ne sorvadjon el a személyesség: hétköznapi, csendes munkával, széles közösségi élettel, tudományos munkával, s ha kell, hangsúlyos jelzéssel kell kiállniuk mellette. A társadalomban is a fejlődés végcéljának a személy javára kell irányulnia, ugyanis *a dolgok rendjét kell az emberhez szabni, s nem fordítva.* A polgári gondolkodás előbb akarja látni a személyt, mint a dolgokat, minden társadalmi, kulturális, tudományos tervezést az emberi személy javára irányít. Így ezekben a folyamatokban a polgár kezdeményező felelősséggel és pótolhatatlan kreativitással akar részt venni személyesen és közösségeivel együtt.

Civil cölöpök: alapértékek és alapjogok

A személyes méltóságból és a közösség méltóságából fakadnak bizonyos alapértékek, amelyek csillagokként szolgálnak a biztos tájékozódáshoz a történelem folyamán. *Az igazság megismerésében folyamatosan halad előre az emberiség, az értékek felismerésében is.* Az ismeretelmélet szerint a konkrét, tematikus megismerés előtt létezik egy atematikus sejtés, előrenyúlás a teljesség felé. Az értékek tematizálása is egy előrehaladó folyamat. Vannak értékek, amelyeket az emberiség tradíciója folyamatosan hangsúlyoz, s vannak értékek, amelyek lassan bontakoznak ki. A legfontosabb alapértéknek számítanak a személy méltósága, a becsület, az élet tisztelete, a család, a közösség, a szabadság, az erényesség, a lelkiismeret, a munka. *A túl individuális értékeken és jogokon túl azonban egyre hangsúlyosabbá válik*

¹⁴² Zsifkovits, Valentin: *Politik ohne Moral?* Veritas, Linz, 1989, 80–87. o.

a közösségi értékek és jogok kiemelése is. Így nemcsak az egyénnek van joga, hanem a családnak, a közösségnek, a nemzetnek is. A civil gondolkodás érzékenyen akar figyelni a személyes és közösségi jogok és kötelességek egyensúlyára, nem akarhatjuk sem az individualista önzés végletét, sem a kollektivisták erőszak végletét. A társadalomban ezért folyamatosan hangsúlyozni kell a személyes és közösségi értékeket, hogy az igaz csillagok mentén alakuljon a személyes és a közösségi életvezetés is. Az értékek ugyanis mindig a jövőt szolgálják. Ismeretelméleti szempontból nem létezik *konzervatív és progresszív* irányzat, hiszen a megismerésben mindenki egyszerre mindkettő. A múltban igaznak felismert dolgokat, igaz belátásokat őrzi mindenki, ilyen értelemben konzervatív mindenki. Ugyanakkor, aki él, annak jövője van: azaz nyitott az újra, a fejlődésre, ilyen értelemben progresszív mindenki. Az értékek megismerésében van legitim konzervativizmus, ami a jónak megismert és életszerűen bevált értékeket tovább őrzi. S legitim az értékek területén is progresszív előrehaladásról beszélni, hiszen egyre mélyebben ismerjük meg az emberre és közösségeire vonatkozó igazságot. Ilyen új értékek az érzékenyebb környezetvédelem, a globális közösségi figyelem, a kulturális tolerancia, az érzékenyebb adatvédelem, a globális kommunikáció igénye.

A személyes méltóság alapértékéből fakadnak az emberi alapjogok. A személy csodájából a történelem folyamán egyre többet értünk meg, s öntjük azt erkölcsi-jogi szabályokba, de ez a folyamat lezáratlan: az ember személye kimeríthetetlen csoda marad.¹⁴³ A személyes méltóságot megillető emberi alapjogokat kétféle úton érhetjük el: előre tapogatózó szellemi-spekulatív úton és történelmi-empirikus úton. Azaz gondolkodással és tapasztalással, a két út egymást lendíti előre. Olykor a történelemben előrehaladva sarokpontok kristályosodnak ki, s ezekre támaszkodva lendül előbbre az ész, hogy előre megvédje a jót, megvédjen a rossz úttól. Az emberi jogok megfogalmazása tehát egy *lezáratlan folyamat*: a személy gazdagsága és a történelem változatossága miatt lehetetlen kimerítően lezárni, egyszer s mindenkorra összeírni, hogy melyek is az emberi alapjogok. Ahogy halad az emberiség a történelemben, mint cövekeket leszűrja azokat a megfogalmazott emberi alapjogokat, amelyeket többé nem akar megsérteni. Mintha a nagy tragédiák után megfogalmazná:

¹⁴³ Rivalszdky János: *Természetjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 306–312. o.

„Ezt soha többé.” Így az emberi alapjogok egy pozitív jogrend előtti, velünk született természetjog megismerésének lecsapódásai. A természetjog kimeríthetetlen kincsesbánya, amelyből egyre több kincset hozunk a felszínre, s igyekszünk terjeszteni a Föld minden népe számára. Az emberi alapjogok tematizálásában különös hangsúly jut a civil mozgalmakra, a civil gondolkodásra, s azon belül is a jó elite: a társadalmi párbeszédben ugyanis mindenki szólhat, de az igazságelmélet szerint nem mindenkinek egyformán van igaza. Itt van az elitek kitüntetettsége és terhe.

A személyes méltóság igénye, az emberi alapjogok érvényessége univerzális: minden emberre vonatkozik, függetlenül bőrszínétől, nemzetiségétől, nemétől, teljesítményétől, s függetlenül attól, hogy a helyi politikai-vallási berendezkedés elismeri-e. Ezeket az alapjogokat nem az állam adja, nem vesznek el az állam megváltozásával, állam előtti karakterük van. Változatlanok és érinthetetlenek, sem az egyén önkényesen, sem az állam tetszőlegesen nem változtathatja meg. Korlátozni csak akkor lehet, ha hasonlóan fontos értékek sérülhetnek.

Tartalmilag a személy javához tartoznak *alapvető testi és szellemi javát szolgáló keretek*. Ahhoz, hogy az ember személyes méltóságában éljen, először is vitális alapszükségletek illetik meg. Így megilleti az élethez való jog, ne érje testi károsítás, csonkítás, ne érje se nemi, se másféle erőszak. Megilleti az élelem és a víz, az otthon, a gyógyszer, a táplálék. Községi létéhez tartozik, hogy szeressen és szeressék, tiszteljen és tiszteljék. Szellemi létéhez tartoznak a szabadságjogok (a vallási, a szólási, a gyülekezési jog, a lelkiismereti szabadság joga), a munkához, a kultúrához, a család-alapításhoz való jog. Transzcendens létéhez tartozik, hogy szabadon gyakorolhassa vallását. Természetesen a tartalom konkrét megjelenésében van egy történelmiség: koronként és földrészenként változhat, hogy mit értünk „emberhez méltó körülményeken”. A fejlődés dilemmái is előhívják meghatározásokat. A humángenetikában, az adatvédelemben, a reprodukciós medicinában, a média kiszéledésében felvetődnek olyan új problémák, ahol védeni kell a személyes méltóság határait és értékét.

Absztrakció azt hangsúlyozni, hogy a demokrácia „semleges”. Hangsúlyozottan ki kell emelni: *a demokrácia elkötelezett az emberi alapértékek mellett – azaz nem semleges*. Aki a semlegesség mellett kardoskodik, annak valójában meg kellene engednie a rasszizmust, s mindenféle szélsőséget, ha valakik azt tartanak „értéknek”. Egyetlen józan demokrácia sem

„semleges”, hanem éppen az emberi alapértékek és alapjogok mellett elkötelezett. Ha egy ember az „értéksemlegességét” hangsúlyozza, az sem semleges, mert éppen ezt tartja értéknek – magyarul ez egy önmagát megsemmisítő filozófiai kijelentés. Ha pedig politikus, közszereplő beszél „semlegességről”, akkor alkalmatlanságáról állít ki bizonyítványt: hogyan lenne különben képes rangsorolni a különböző érdekeket, milyen prioritás alapján szavazna a költségvetésről? Értékei a „semlegességét” hangsúlyozónak is vannak, csak esetleg rejtetten – s pont ettől lesz veszélyes és alkalmatlan, mert nem tudni, milyen értékeket képvisel. Az oly gyakran hangoztatott „semlegesség” valójában „felekezeti el nem köteleződést” jelent. A politika, a civil szervezetek, a művészet világa lehet ideológiától, párttól, egyháztól független – de soha nem lehet „semleges” az emberi alapértékek viszonyulásában.

Az emberi méltóság elleni tetteket a legsúlyosabb bűnöknek, bűncselekményeknek nevezzük, amelyeket semmilyen „jó szándék” nem tehet jóvá. Ezek olyan tettek, amelyek a legsúlyosabban ártanak a személyes méltóságnak, s ezzel a közösségnek is. Ilyen például a szándékos gyilkosság, a népirtás, az önkényes fogva tartás, az emberkereskedelem, a rabszolgaság, a prostitúció, az embertelen kizsákmányolás, a genetikai identitásba való beavatkozás, a halálos kísérletezés, a terrorizmus stb. Közös sötét magvuk, hogy eszközként használják a másikat, megalázzák az egyént és a közösséget. Ha megtűri az emberiség, holnap bármelyikünk ellen elkövethetik. A legsúlyosabb tetteket ezért *emberiesség elleni bűnöknek* nevezzük, amelyek nem évülnek el soha.

A személyes méltósághoz elválaszthatatlanul hozzátartozik a *közösségi lét*. Egymás személyes méltóságát elismerve tudunk emberségesen együtt élni. Az afrikai és az iszlám emberjogi nyilatkozatok éppen azt vetik az ENSZ charta szemére, hogy túl individuális, nem veszi figyelembe a közösséget. A családnak, a közösségnek is van joga az egyén felé: joggal elvárt, hogy segítsen a családján, dolgozzon a közösségében, részt vegyen a társadalmi életben. Joggal elvárt, hogy gondoskodjon gyerekeiről és idős szüleiről, hogy a közösségtől kapott javak mértékében a közösségnek is dolgozzon és adózzon, hogy óvja a közösség kultúráját, értékeit. Míg korábban az emberjogi charták inkább védekező jellegűek voltak (védték az egyén alapjogait a diktatórikus állami beavatkozásoktól, ami érthető a világháborúk, diktatúrák után), addig a mai megfogalmazások szeretnék az

emberjogi megnyilatkozások *közösségépítő jellegét* is hangsúlyozni. Ezért nem lehet beszélni az individuum mindenkitől független alapjogairól, hanem egyszersemint tekintetbe kell venni a másik embert is, a közösséget is. Az emberiség nem sok független személyből áll össze, ahol mindenki a saját egyéni jogaiért könyököl, nem mindenki háborúja mindenki ellen, hanem egy nagy közösség, ahol tisztelettel, tekintettel kell lenni más közösségekre, népekre (különösen a szegényekre), sőt a jövőbeni generációkra is. Vagy együtt nyerjük meg, vagy együtt veszítjük el az emberséges életet. A civil szervezetek jelentősége itt is óriási: éppen a *közösség személyépítő jellegét* erősítik, a személyek együttműködését, egymás kölcsönös gazdagítását. Nagy szükség van erre akkor, amikor generációk kerültek ki úgy az életbe, hogy a diktatúra vagy a liberális önzés, önkény hatott mélyen nevelésükre.

Minden vallás egyformán partner?

A 20. század egyik legnagyobb teológusa, Karl Rahner¹⁴⁴ markánsan megjegyzi: a keresztény nem egy különleges esete az emberlétnek, hanem magára a teljes emberségre törekszik. A keresztény nem előbb ember, hogy aztán keresztény lehessen, hanem a kereszténység a Krisztusban feltárt teljes emberségre törekszik. A keresztény azért vallásos, hogy ember legyen. A kereszténység nagy küzdelme a személyfogalom kialakításáért, a szeretet filozófiájának-teológiájának elmélyítéséért, a személyes és társadalmi igazságosságért, a legfőbb bűnök megnevezéséért nem öncélú: az emberség teljességét akarja szolgálni.

Amikor a civil gondolkodás a humanista alapértékeket és alapjogokat keresi kibontakoztatni és megvalósítani az élet minden síkján, akkor ebben partnere lehet a vallás, az egyházak. A vallások abban hisznek, hogy az ember élete nem abszurdítás, nem merő véletlenek halmaza. A vallás nem ópium kíván lenni, nem az ember megnyomorítása a célja, hanem a kiteljesítése. Így a civil kultúra támogatja és együttműködik az egyházakkal, a vallásokkal, hiszen érdeke az igaz vallásos gondolkodás, mert az egyben igaz gondolkodás az emberről és társadalmáról is. Persze ez fordítva is igaz: nem-

¹⁴⁴ Rahner, Karl: *A hit alapjai*. Agapé Kiadó, Szeged, 1998., 321. o.

csak a vallások tudnak hozzájárulni a civil gondolkodás tisztulásához, hanem az igaz civil gondolkodás is tud szűrőt állítani bizonyos vallásos gondolatok felé. Lehetnek némely vallásokban olyan elemek, amelyeket a „személy java” megkérdőjelez. Nem lehet egyetlen vallás nevében sem terrorizmusra, rasszizmusra buzdítani, nem lehet nőket megcsónkítani, gyerekeket szexuális szolgáltatásokra megvenni. Egyes „vallásokban” ma is megtörténhet, hogy a szülők gyűlöletére tanítanak, a vallás nevében pénzügyi „egyházat” alapítanak, vagy rituális-terrorista öngyilkosságra készítetnek. A személy javának kritériuma tisztítóan hat a vallásgyakorlásra is, hiszen nem minden vallásos előírás-gyakorlat szolgálja egyformán a személy javát, nem hagyható szó nélkül az embereket, családokat, társadalmat megnyomorító hamisság.

A legtöbb vallás partnere a civil gondolkodásnak: nem lehet Istent olyan konkurenciának tekinteni, aki az ember kárát akarja. A legtöbb vallási vezető szerint nincs olyan, hogy valami az Isten dicsőségére szolgál, miközben megnyomorít vagy egyenesen megöl másokat.¹⁴⁵ Isten nem konkurens az emberséges életnek, hanem éppen kiteljesítője. De igenis lehetnek szélsőséges vallásgyakorlatok, fundamentalista beállítódások, amelyek veszélyesek a személy és a közösség javára. *A civil gondolkodás nem fél ezeket néven nevezni. S nem fél ellenük cselekedni.*

A testvéries együttműködés és testvéries versengés antropológiája

A civil gondolkodás egyik legnagyobb ellensége az önzés, az önkény. A görög és a keresztény gyökerek pedig a személyt olyannak tartják, aki kapcsolatban él. Igen sok tényező járult hozzá az individualista emberkép kialakulásához, amelynek keserű következményei vannak a személyre és a társadalomra nézve is. Egészen Arisztotelészig nyúlik vissza a lényeg-gondolkodás, ahol a létezőnek az önmagában vett lényege a fontos, a kapcsolatok, a relációk csak másodlagosak – bár fontos a polisban való élet, a közösségekben való részvétel. A középkorban Boethius hangoztatja individuumnak egy túl erős fogalmát, amely azt jelenti: az individuum olyan oszthatatlan egyéniség, amely önmagában fennáll, és mindenki

¹⁴⁵ Küng, Hans: *Világvallások etikája*. Egyházfórum, Budapest, 1994, 85–93. o.

mástól különbözik (*individuum in se, et divisum ab omni alio*). Szinte olyan monászt, gránittömböt jelent, amely mintha mindentől és mindenkitől független lenne, nem szorul rá senkire, nem fűzik szeretetszálak senkihez, nem érdekli a közösség. Az *individuum* túl erős fogalma nem emeli ki az ember társas létét, kedvez az egoizmusnak, a rivalizálásnak, a gátlástalan versenynek. A felvilágosodás pedig elvágta az emberi természet fogalmát a transzcendens vonatkozásától, egyszerűen a biológiai természetből akarták leolvasni, hogy mi az ember számára a természetes. Mintha az evolúció törvényei (szelekció, az erősebb joga, erős önfenntartás) lenne a természetes az ember világára is. A náciizmus és a kommunizmus diktatúrájának erőltetett kollektivizmusára pedig egy szélsőséges liberalizmus és individualizmus lett a válasz. Ma érezhető mindezek hatása: önkény, szélsőséges liberalizmus, önző individualizmus.

A civil létmódban való gondolkodás ennek szeretne ellenkormányozni. Ehhez *a személyfogalom filozófiai átgondolása az alap*. A szubsztanciális-individuális antropológia helyébe a relacionális antropológia lép, ahol a kapcsolatok nem másodlagosak, hanem lényegiek. A kereszténység mindig is hangsúlyozta a szentháromságos teológia alapján, hogy az ember lényegéhez tartozik a szeretetkapcsolat. A relacionális antropológia egyszerre hangsúlyozza a személy páratlan egyediségét, misztériumjellegét és a közösségi létét is. A torz antropológia ugyanis kihat az élet minden területére: a családi, a gazdasági, a politikai, a vallási, a kulturális dimenzióra is. Rendkívül sok szenvedést okoz személyes és társadalmi szinten is, ha az embert alapvetően önzőnek, gátlástalanul versenyzőnek, élethossziglani kapcsolatokra képtelennek állítják be. A perszonális gondolkodásban az énközpontú magatartás helyett a dialogikus és közösségi gondolkodás is megkapja a maga rangját. Az embert nem a verseny, az önfenntartás készíteti társas létére, hanem előbb és alapvetőbben családos-közösségi lény. *A torz, ideologikus antropológiák súlyos tévedése kihat a társadalomra, ha az embert csak önző és versenyző lényként állítja be, mint aki nem képes az összefogásra, együttműködésre és a testvéries versengésre*. Az evolucionista felfogás az állatvilág versengéséből akarja magyarázni az emberi viselkedést, miszerint „önző génekről” és „evolúciós versenyről” van szó, ahol az ember legfőbb törekvése az önfenntartás, az önzés, a létbiztonság. A liberalizmus súlyos tévedése pedig a verseny felmagasztalása, mintha a verseny, a „piac láthatatlan keze” magától megoldaná a humánus élet gondját. Gyümöl-

cséről a fát: a mára megtermett keserű gyümölcsök jelzik ezen elégtelen filozófiák és egyoldalú természettudományos nézetek életképtelenségét.

A civil létmód perszonális gondolkodása mindenekelőtt értéknek, páratlan csodája tartja az embert, akinek sajátos gazdagsága van. A közösségi, társadalmi élet gazdagsága a személyes gazdagságokból adódik össze. Ebből következik, hogy a civil gondolkodás egyszerre tart fontosnak olyan egyetemes humánus erkölcsi normákat, amelyek mindenkire vonatkoznak, s ez után tudja értéknek tartani a plurális gazdagságot, különleges színességet. A pluralizmus posztmodern jelszava olykor mintha kibújást jelentene az egyetemes humánus értékek alól. A visszaélések, a családi tragédiák, a nemzetközi terrorizmus drámaian mutatja, hogy *minden jogos pluralizmus előtt hangsúlyoznunk kell az ember természetéből eredő közös erkölcsi normákat*. Kijelenthető, hogy minden verseny és különbözőség előtt előbb és alapvetőbben testvérei vagyunk egymásnak, az emberi természetet alapvetően az együttműködés jellemzi. Ezt az evolúciós pszichológia¹⁴⁶ is megerősíti, valamint a testvéries együttműködésre építő gazdaságfilozófiák is.

Az igazságosság axiómája szerint *„az azonossal azonos módon, a különbözővel különböző módon kell bánni”*. Ha minden emberben azonos a személyes méltóság, akkor minden emberben ezt azonos tisztelet illeti. Ha pedig különbözőség van a teljesítményben, a törvénytiszteletben, az egészségi állapotban, az esélyekben, akkor vagyunk igazságosak, ha ezt a különbözőséget elismerjük. Így több fizetés jár a jobban dolgozónak, a bűnözőnek lehet korlátozni a szabadságát, a társadalmi kisebbségnek több esélyt kell adni az esélyegyenlőséghez. Az emberi együttélésben van helye a versenynek, de ez már nem ellenfelek, hanem embertársak versenye lesz. Semmilyen verseny, megkülönböztetés nem tekinthet el az alapvető emberi jogoktól, a személy tiszteletétől. A túl sokat hangoztatott verseny-szellem és a „használd, dobd el” piaci szellem átültetődött az embertársi kapcsolatokra is, aminek mindig fájdalmas az ára. Igazabb jövőhöz vezet a mindent megelőző testvéries viszonyulás, a szolidaritás, a tisztelet hangsúlyozása.

¹⁴⁶ Bereczkei Tamás: *Evolúciós pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 44–103. o.

Házasság, család, közepes közösségek

A házasság egy férfi és egy nő szereteten alapuló, szabad szövetsége, ami a család alapja. A házasság és a család fontos a személynek, a társadalomnak és az egyháznak is, hiszen az az emberi együttélés legalapvetőbb sejtje. *A családok azonban nem légyeres térben élnek, hanem adott társadalomban, ahol az egymásra hatás kölcsönös.* Stabil családokból lesz stabil társadalom, valamint a stabil társadalom erősíti a családokat is. Mindez negatívan is igaz, a család és a társadalom egymást gyöngíteni is tudja. Ebből fakadóan az érdek kölcsönös: a házasságoknak, családoknak érdekük a családbarát társadalom, munkahely, média; a társadalomnak pedig érdeke a családok stabilitása. Sérült családokból nem lehet egészséges és teherbíró társadalmat felépíteni.

A civil gondolkodás kultúrájában ezért kiemelt jelentőséget kap *a családok védelme és a családbarát társadalom kiépítése*, nem nézheti tétlenül a családdromboló tendenciákat. A civil gondolkodás óvni akarja az alapsejtet, a családot, de a családos életnek kedvező társadalmi feltételeket is. Így kiemelt figyelemnek kell jutnia a családi életre való felkészítésnek, a családi kötelek létrehozásának és hűséges megtartásának, valamint a családi krízisek gyógyításának. Minden alulról induló kezdeményezés, civil mozgalom, tudomány, egyház fontos szövetséges a házasságok, családok stabilitásáért. A szélsőséges liberalizmus világában túlhangsúlyozott lett a házasság, a családi élet privát dimenziója és az „értéksemlegesség”. Még ha van egy bizonyos érzékenység, tisztelet az intim szféra iránt, mégis torz a szociális dimenzió teljes mellőzésének ilyen hangsúlyozása. *Absztrakció a családi életet függetleníteni a társadalomtól.* Bármennyire a legszemélyesebb magánügy a szerelem, a házasság, a család, mégsem csak az, hiszen maga az ember is eleve szociális lény, s így a privát dolgainak is mindig van társadalmi következménye. A jó magánélet hatással van a társadalmi jólétre, a munkahelyi teljesítésre, a közösségi kohézióra, míg a magánéleti válságnak tagadhatatlanul súlyos, forintosítható következményei is vannak a munkahelyi teljesítés, az egészségügyi állapot vonatkozásában. A pszichológia szerint az egészséges házasság és család nagymértékben hat a személy lelki egészségére, aki így erőforrás tud lenni az embertársi kapcsolatokban, a munkahelyen és a társadalmi életben. Mivel a személyt és a társadalmat is megterhelő mentális betegségek hátterében nagyon

sokszor családi okok állnak, ezért a házasság és a család lelki egészsége közérdek. Kopp Mária¹⁴⁷ kutatásai megerősítik, hogy a stabil házasság és családi élet jelentősen hozzájárul az egészségügyi állapothoz, az életminőséghez. A civil gondolkodásra éppen az a jellemző, hogy a „tolerancia, az intim szféra tiszteletének” hangzatos jelszavai mögött nem akarja magára hagyni a családokat, sem kontrollálatlanul hagyni a társadalmi folyamatokat. Ha „árral szemben nem lehet élni”, akkor a házasságnak, a családos életnek kedvező társadalmi támasz fontos a civil gondolkodás kultúrájában. Ezért szép és fontos kezdeményezések a családbarát munkahelyek kitérítése, a családokra tekintettel lévő kormányzati döntések, az egyházak családos rendezvényei, a kultúra családi értékeket bemutató színessége. S pont ezért kell civil kurázsival fellépni a családokat megnyomorító hitelrendszer, munkarend, reklám, média, költségvetések ellen. Ha bármilyen okból sérül egy család épsége, akkor a morális alapelv szerint menteni kell a menthetőt: megpróbálni helyreállítani a család egységét, ha pedig ez nem megy, akkor erkölcsileg és jogilag is segíteni a családtagokat, az egyszülős családokat, a mozaikcsaládokat.

A mai magyar társadalomból *rendkívül hiányoznak a közepes közösségek*. A civil gondolkodásmódnak itt van az egyik igazán hangsúlyos szerepe. Ma mintha többnyire kétféle közösség van: az atomizált kiscsaládok és az anonim nagy közösségek (párt, egyház, szurkolói tábor). A kettő közötti közepes méretű közösségek hiányoznak, jóllehet a társadalom szerves felépítésében jelentős szerepük van. A közepes méretű közösségek felszámolása a diktatúrákban az első lépések közé tartozik, mert kohézió, erkölcsi tartás van bennük. Ezért tűntek el, és ma szinte nem hiányoznak. *Aki nem tudja áldásos hatásukat, az nem is hiányolja*. A civil mozgalmak, az egyházi közösségek, a szubkultúrák azonban érzékenyen jelzik, mennyire fontos lenne az ilyen közepes, „polisz méretű” közösségek felélesztése. Az evolúciós pszichológia¹⁴⁸ szerint az emberi kapcsolatrendszer körülbelül 150–200 fős közösségekre alkalmas, azaz ennyi kapcsolatot tudunk életszerűen művelni.

Az egyén és az állam között *hídként* léteznek a kisebb-nagyobb közösségek, civil mozgalmak, egyházi közösségek. Jelentőségük kiemelten fontos

¹⁴⁷ Kopp Mária – Kovács Mónika (szerk.): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006.

¹⁴⁸ Berezkei Tamás: *Evolúciós pszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 44–103. o.

a jövő szempontjából. Egyrészt az egyén körül egyre kisebb a nagycsalád, pedig támogató közösségekre szüksége van. A hasonló gondolkodásúak szívesen kerülnek egy közösségbe, így a szemléletformálás és a közös erő szempontjából is meghatározó lesz a kisebb életvilágok, civil mozgalmak, egyházak eleven jelenléte. Fontos a kulturális élet, a tudományos ismeretterjesztés, a gazdasági kistársulások, bizonyos szubkultúrák ápolása, s nem utolsósorban a vallás gyakorlása szempontjából. A közepes közösségek még személyesek, nem anonim tömegek, de többek, mint az atomizált kiscsalád. Kapcsolattartási lehetőségeket kínál, alkalmakat jó beszélgetésre, véleményformálásra. A beszélgetésre való éhség, a társfüggőség, az indulatos véleményformálás mind annak a jele, hogy az ember magára marad a véleményalkotásban. Másrészt a kormány, az állam is ráutalt a közvetítő hidakra, hogy „feljusson” hozzá az egyének véleménye. Ha közepes közösségek mondanak valamit, az hangsúlyosabb tud lenni, mint az egyéni kezdeményezés. A választóitól elidegenedő kormány bukása prognosztizálható. Ugyanakkor a mindenkori kormánynak azért is érdeke a közepes méretű közösségek léte, mert hídszerepet tudnak játszani abban, hogy a nagy közös belátások, tervek „lejussanak” terepre, az egyéni személyekhez. A kormány sohasem egyszerű bábja a népnek, hanem a kormánynak is van akarata, erkölce, terve, amelyet szeretne eljuttatni választóihoz. Például bármilyen jó egy egészséges táplálkozásra buzdító egészségmegőrző program, erőtlen lesz, ha azt csak könyvekkel vagy virtuálisan akarják eljuttatni a társadalomhoz.

Civil kulcsfogalmak: szubszidiaritás és szolidaritás

A civil gondolkodásmód kultúrájának szinte két legfontosabb kulcsfogalma a szubszidiaritás és a szolidaritás. Kelet-Európában nehéz ráébredzeni ennek jelentőségére. Egyrészt a kommunizmus diktatúrája, majd a helyenként túlzott európai uniós centralizáció mintha elvenné az egyéni kezdeményezőkészséget, mintha a „központ” dolga lenne paternalista módon gondoskodni mindenről. Másrészt látható a másik véglet, az angolszász kultúráé, amely az államnak csekély szerepet szán, túl nagy terhet rak az öngondoskodás vállára.

A szubszidiaritás alulról induló, önálló kezdeményezést jelent, személyes és közösségi szinten is. A szubszidiaritás elve azt jelenti, hogy a problémáknak lehetőleg azok keletkezési helyükön kell megoldódniuk, és a felsőbb szintek beavatkozásának a szükséges minimumra kell korlátozódniuk, de a szükséges segítséget meg kell adniuk. *A civil kezdeményezés, a szubszidiaritás az egyik legfontosabb társadalomszervező filozófia: az emberek önerőből, saját kezdeményező hatáskörben valósítanak meg célokat.* A kereszténység is fontosnak tartja a társadalmi tanításában: „Amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt hatáskörükből kivonni és a közösségre bízni tilos; épp így mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség, és egyúttal súlyos bűn a társadalom helyes rendjének a felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat.”¹⁴⁹ A társadalmi szerveződéstől idegen, ha kivesszük a polgárok kezéből, amit önerőből, saját hatáskörben is meg tudnak szervezni, el tudnak intézni. A szubszidiaritás a paternalista, etatista és kommunista jellegű társadalmak ellentéte, hiszen itt kifejezetten igényelt az egyéni gondolkodás, a közös kezdeményezőkézség, a saját kompetencia felismerése és gyakorlása. A magasabb szintű szerveződéseknek tehát segíteniük kell az alacsonyabb rendű szerveződések – nem kell mindent a vezetőktől, a központtól elvárni, azaz a kompetencia és a felelősség is megosztott, a hatalmi szintek munkamegosztásáról van szó. A szubszidiaritás elve kifejezetten ösztönzi a személyeket, hogy a legsajátabb életfeladatukat sajátos közösségben, kezdeményezőkézségben oldják meg. A szubszidiaritás elve tudja, hogy helyi szinten, az adott lehetőségeket és nehézségeket kompetensebben tudják átlátni és megoldani az ott élők. Ilyen értelemben a hatalom és a felelősség arányosságát jelenti.¹⁵⁰ Igényli a kreativitást, a szabad társulást, az összefogást, a kompetens cselekvést. A szubszidiaritással ellentétes a túlzott központosítás, a bürokrácia, a paternalizmus,

¹⁴⁹ XI. Piusz: *Quadragesimo anno* 79.

¹⁵⁰ A Európai Unióról szóló szerződés 5. cikke <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:12012M005>

az állami apparátus indokolatlanul terhes jelenléte. Demmer egyenesen úgy mondja: a magánkezdemenyezés, a civil kurázi a demokrácia életelíxírei. Így sokszor megoldható helyi szinten a polgárórség, az önkéntes tűzoltóság, a helyi természetvédelem, a kisebb gazdasági társulások, a hátrányos helyzetűek segítésének megszervezése. A nagyobb szervezeteknek, a magasabb szinteknek csak annyira kell besegíteniük, hogy a közepes kezdeményezések sikerülhessenek. Amit a polgár a sajátjának érez, azért fárad, fontosnak tartja, áldozatot hoz érte.

A szubszidiaritáshoz elengedhetetlen az *önkéntesség* erényének felébresztése. Az önkéntesség olyan cselekvés, amelyet saját akaratból végez valaki személyesen vagy közösségileg, anyagi ellenszolgáltatás nélkül. Bár az önkéntesség közvetlen anyagi hasznot nem hoz a cselekvő számára, mégis hasznos a közjó szempontjából. Ez lehet egészen spontán kezdeményezés is (óvoda kifestése), de civil szervezet, nonprofit egyesület keretében is. *A mérhető anyagi hasznon túl a civil kultúra számára fontos az önkéntesség szelleme.* Kifejezetten hasznos a fiatalok szocializációja, nevelése szempontjából. Előnyös a pályakezdőknek, mert még tehermentesebben gyakorolhatják tevékenységüket, hiszen megosztják a felelősséget. Kifejezetten hálás a depresszió, a passzivitás megelőzésében: ha valaki tartósan munkanélküli, beteg, magába zárkózik, súlyos lelki gondokkal küzd, akkor szinte terápiás hatása van az önkéntes munkának, hiszen hasznosnak érzi magát az ember, kibontakoztatja képességeit, társaságban van. Az idősödő társadalomban a viszonylag még egészséges, szakképzett, de már nyugdíjas embereknek szintén alkotó lehetőséget jelent, vétek lenne tudásukat és energiájukat parlagon hagyni. Az önkéntesség tehát hozzájárul az összetartó társadalom létrejöttéhez, ahol kulcsfontosságú a profit, az érdek, a haszon helyett az ajándékszerűség, az összetartás, a segítés. Ilyen értelemben társadalmi tökét, erőforrást jelent, s mivel kormányzati intézkedéssel nem lehet felépíteni, ezért kiemelt jelentőségük van a civil mozgalmaknak, egyházaknak, önkéntes önszerveződéseknek. Az állam szabályozni tudja az önkéntesség jogi¹⁵¹ helyzetét, de nem képes létrehívni a nagylelkűséget és a szeretetet, hiszen személytől személyig működik.

Persze vannak olyan helyzetek, ahol *az állam hiánypótló szerepe nélkülözhetetlen.* Nem lehet csak a személyes kezdeményezésre, a piac láthatatlan kezére

¹⁵¹ 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.

hivatkozni. Olykor az államnak kell besegítenie a gazdasági fejlesztésekbe, amikor a polgárok kisebb-nagyobb közössége képtelen fejlesztésekre önálló erőből. Szükség lehet az állami beavatkozásra az olyan súlyosan hátrányos és igazságtalan viszonyokban, ahol gyorsan és hatékonyan kell elősegíteni a békés, igazságos, emberhez méltó feltételeket. Nélkülözhetetlen az olyan krízishelyzetbe beavatkozás, ahol azonnali és hatékony segítségre van szükség.

A szubszidiaritás mellett a jövő társadalma számára ugyanolyan fontos a szolidaritás. A szolidaritás tág értelemben egy csoport vagy társadalom megalapozott és több oldalról motivált összetartozása; szűk értelemben kölcsönös köteletségvállalás és segítségnyújtás, amely során egy csoport minden egyes tagja kiáll a csoportjáért, a csoport pedig a tagjaiért. Még soha nem volt olyan szoros az emberek és a népek kapcsolata a történelemben, mint napjainkban, ahol a technikai lehetőségek közel viszik a távolit, virtuálisan és valóságosan is. *Ez a globális kapcsolat kihívást és lehetőségeket is jelent a szolidaritás megélésében.* Az emberi személy és a népek/közösségek mindig is tudták, hogy szoros kapcsolatban vannak egymással, de a technikai lehetőségek, az utazás, a globális kommunikáció miatt a kölcsönös függőség és kapcsolat tudata ma sokkal erősebb. Ma a globalizáció lehetőséget is jelent a súlyos egyenlőtlenségek kiegyenlítésére, egymás megismerésére, a hatékonyabb együttműködésre. A szolidaritás személyes erény, amely arra készítet, hogy a másikkal megosszuk javainkat: nem meddő érzelem és homályos részvétel, hanem gyakorlatias segítség, hiszen felelősek vagyunk egymásért. A globalizáció lehetőség, hogy a gazdasági-politikai struktúrák ne a kihasználás, az elnyomás struktúrái, hanem a *szolidaritás struktúrái* legyenek.

Civil lelkiismeretesség, civil kurázsi

A civil gondolkodásra erősen jellemző a lelkiismeretesség hangsúlyozása: éppen nem akar sem egy aktuális kormány, sem sodró korszak, sem némely fundamentalista vallásosság áldozata lenni. A civil kultúrának érdeke a lelkiismeretes ember, hiszen ő belső iránytűje szerint igényes, *magától jó*, valamint a bűnnek, a diktatúrának *ellen tud állni*.

A szellemtörténeti hagyomány a lelkiismeretet a legfelső belső fórumnak tartja. Szókratész szerint a belső szellem hangja jobban kötelez, mint

az élvezet vagy a közfelfogás. Szent Ágoston „Isten hangjának” tartja, amelyre feltétlenül hallgatni kell. M. Heideggernél az „igazi önmagam” hangja, amit ha elvétel, igazi önmagam véttem el. K. Demmer szerint az a belső fórum, ahol az ember totálisan rendelkezik önmagáról. A keresztény teológia szerint a lelkiismeret egy olyan belső szentély, ahol az ember egyedül van Istennel, ott hallja meg a legigényesebb hívás hangját, s oda más nem láthat be.

A lelkiismeret méltósága és szabadsága bekerült az emberi alapjogok különböző nyilatkozataiba, s onnan az alaptörvényekbe is. *A lelkiismereti szabadság két jogot jelent: nem kényszeríthetnek, hogy lelkiismeretem ellen cselekedjem (ez korlátlanul igaz) – nem akadályozhatnak, hogy lelkiismeretem szerint cselekedjem* (ennek határa lehet például a közjó, mások élete). Egyrészt tehát nem kényszeríthetnek, hogy lelkiismeretem ellen cselekedjem, a nézetét senki sem erőltetheti a másokra. Az igazságba való belátás szabad. Egyetlen ember, vallás, államforma sem erőltetheti nézeteit a lelkiismeretre: ott az embernek szabadon kell belátnia az igazságot. Így ha nem ért egyet valamivel, lelkiismereti alapon megszólalhat (szólási szabadság), a nagyobb jóért másokkal összefoghat (gyülekezési szabadság), szabadon hihet Istenben (vallási szabadság), s meg is tagadhat bizonyos tettekben való együttműködést. Ilyen értelemben a lelkiismeret a szabadság menedéke: a lelkiismereti döntés tesz egy lépés távolságot a világ tényeitől és kényszereitől. Bármennyire korlátozottnak is jelenik meg a szabadság bizonyos torokszorító kényszerekben, legbelül és alapvetően tudunk a belső szabadságról. A történelem számtalan keresztény és civil vértanúja a vérével igazolta: *„Az életemet megszerezhetik, az igenemet nem.”* A lelkiismeret ilyen méltósága egyben kritika a naturalista antropológia ellen, ami az ember cselekvését kiszolgáltatottnak látja a természetes folyamatok kényszereinek, a neurológiai-genetikai adottságoknak, a pszichés nevelésnek, az individuális vagy társadalmi kényszereknek. A lelkiismeret védelmezése így az alapvető szabadságjogok védelmezése.

Arról azonban kevés szó esik, hogy a lelkiismereti szabadság befelé korlátlan (a bensőbe kényszerrel senki nem vihet be egy gondolatot), de kifelé korlátozható. Míg a belátás szabadsága „befelé” korlátlan, addig a „kifelé” való cselekvés lehet korlátozott. Bár megvan a jogom a lelkiismeretem követéséhez, de *ha az téves, másoknak is megvan a joguk a maguk lelkiismerete alapján, hogy ebben megakadályozzanak* (például terrorcselekmény). A lel-

kiismereteknek egyforma méltóságuk van, de nincs egyformán igazuk. Tiszteljük a lelkiismeretet, de az igazságot jobban: *az éretlen vagy téves lelkiismeret méltósága nem igényelheti magának ugyanazokat a jogokat, mint az igazság.* A lelkiismeret méltósága egyre nagyobb elismerést nyer, és egyre többen hivatkoznak a lelkiismeretükre – olykor általánosan elfogadott emberi szabályok ellenében is. Olykor mintha a lelkiismeret tisztelete átcsapna a lelkiismeretre való hivatkozás leple alatt az *önkénybe*.

A civil gondolkodás számára tehát fontos a lelkiismeretesség: *a lelkiismeretében az ember tudhat a mélyebb igazságról,*¹⁵² amit az emberi törvények csak megközelítően fogalmazhatnak meg. A törvény és a lelkiismeret kapcsolata alapvetően az *összetartozás*. A jó törvények a jó lelkiismeretből erednek, amit az ember erkölcsileg köteles megtartani. A törvény meg nem tartása csak kivétel lehet, ami legitimációra szorul. Az alapállás a megtartás. Kétféle esetén a vélelem a törvény megtartása mellett szól. Az alkotmányos jogrendben a vélelem a többség által meghozott, az alkotmánybíróság által jóváhagyott törvények mellett áll – a bizonyítás terhe azt terheli, aki másként gondolja. *A közjót szolgáló polgári törvények lelkiismeretben is kötelezik az embert:* az adót be kell fizetni, a munka törvényes kereteit meg kell tartani, a demokratikus jogrend kereteit be kell biztosítani. Ha tehát a politikai tekintély megmarad az alkotmányos és erkölcsi rend keretein belül, a közjő szolgálatában, akkor az embert lelkiismeretében is kötelezi a jóban való közreműködés.

Azaz a jó törvények létrehozásához és megtartásához a jó lelkiismeretek fontosak. A kodifikáló ráción túl a lelkiismeret ragadja meg tematikusan az igazság teljességét, a lelkiismeret nyúl előbbre a teljesebb igazság felé, ezért a lelkiismeret a törvényalkotást feljavító kompetencia: pont emiatt a demokrácia ráutalt a lelkiismeretes emberek többlettudására. Elsősorban nem az a jó szereplője a demokráciának a parlament, a gazdaság, kultúra életében, aki csak „törvénytisztelő”, hanem aki lelkiismeretes. *A helyes lelkiismereti képzés érdeke az államnak,*¹⁵³ az iskolai erkölcsoktatásra, az egyházi hitoktatásra, a szakmai etikai képzésekre itt különös szerep

¹⁵² Polányi Mihály: *Tudomány és ember: három tanulmány*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1997, 44–67. o.

¹⁵³ Schockenhoff, Eberhard: *Wie gewiss ist das Gewissen?* Universitätsverlag, Freiburg, 2003, 13–55. o.; Demmer, Klaus: *Angewandte Theologie des Ethischen*. Universitätsverlag, Freiburg, 2003, 243–290. o.; Röhmelt, Josef: *Jenseits von Pragmatismus und Resignation*, Regensburg, 1999, 55. o.

hárul. A lelkiismeretes elit viszi előrébb a köz életét minden területen, a lelkiismeret tud igazán úgy progresszív és innovatív lenni, hogy valóban emberséges fejlődés legyen (ne pusztán technikai, pénzügyi). A demokratikus berendezkedésben is kiemelt jelentőségük van a lelkiismeretes és karizmatikus vezetőknek, hiszen a világnézetek pluralizmusa, a különböző érettségű emberek, az érdekek mentén szerveződő pártok vezetőket igényelnek. Az etika tudja: egy demokráciában minden vélemény megszólalhat, de *nem minden vélemény egyformán érett*, az etikai-jogi belátások szintje függhet az életkortól, az iskolázottságtól, a bölcsességtől. Hogy a demokrácia mégis tudjon működni, fontos az alapértékek hangsúlyozása és nélkülözhetetlenek a személyes érettséggel rendelkező vezetők.¹⁵⁴ Az elitekre nagy szerep hárul: tudniuk kell az igazságot komplexebben megragadni, abba mélyebben előrehatolni, s tudniuk kell mások felé meghívóan érvelni. Az erős identitás kialakulásához szükség van a tradíció gazdagságában való feltöltődésre, ha a vélemények kereszttüzében is akarunk haladni, érvelni, meghívni. Az ilyen identitás kész a valódi párbeszédre a plurális társadalomban: tud toleráns lenni, de tud vitázni is. Nem adja olcsón alább meggyőződését egy híg konszenzusért, van bátorsága a másként való életvezetéshez és gondolkodáshoz. Az ilyen erős identitású, lelkiismeretes polgár dolgának tartja, hogy a jót megerősítse a társadalomban: akár választással, akár nemzeti konzultációval, békemennettel, nemzetközi kiállással védje az értéket.

Másrészt a demokráciának azért érdeke a lelkiismeretes ember, mert a lelkiismeret *tud ellenállni* az igazságtalan törvénynek: a lelkiismeret tud a természetes erkölcsi törvényről, nem hivatkozik a „parancsra tettem” kifogásra, ezért a lelkiismeret az ellenállás bástyája. *A demokrácia így ráutalt a lelkiismeretes emberekre: ráutalt a fejlődésben és a visszahullás megakadályozásában. A lelkiismeretesség a demokráciában nemcsak engedelmességet, hanem éppen ellenállást igényel.* Az emberi törvényeknek, illetve a lelkiismeretnek való engedelmeskedés konfliktusa egyidős az emberiséggel. Szophoklész (Kr. e. 5. sz.) Antigonéja inkább engedelmeskedik a lelkiismeretének, mint a király rossz törvényének. A demokrácia egyenesen ráutalt, igényli azokat a polgárait, akik erkölcsükben igényesebbek, akik nem egyszerűen

¹⁵⁴ Böckenförde, Ernst: *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgerichte*. Frankfurt, 1991.

engedelmeskednek a polgári törvényeknek, hanem tevékenyen, gondolkodva, protestálva részt vállalnak az egyre jobb törvények létrehozásában. Nem jó, ha a globalizációban már nem mernek megszólalni helyi érdekek, vagy ha egy társadalomban túl erősek a hangok, a státuszcsoportok hangja erősebb jelentőségüknél. Egy eddig ismeretlen szorítás válik lassan érezhetővé a bürokrata, lelketlen társadalomban, amely mögött azért érdekhatalmakat sejtünk.

A lelkiismeretnek megvan a joga és kötelessége, hogy ellenálljon, ahol igazságtalannak vél egy törvényt. *Egy törvény akkor igazságtalan, ha nem felel meg az emberi alapjogoknak, az alaptörvénynek, azaz a természetes erkölcsi törvénynek – így tehát erkölcstelen, s nem is kötelez.* A lelkiismereti alapon való ellenállás nagyon kényes dolog, minden egyes helyzetet pontosan szemügyre kell venni. Általánosságban elmondható, hogy az *ellenálláshoz való jognak és kötelességnek a kompetenciái egy demokráciában felosztottak.* Minél magasabb beosztásban van valaki, minél pontosabban ért a lehetséges megoldásokhoz, annál nagyobb a felelőssége az ellenállásért. Így minden társadalomban kiemelt az elitek felelőssége. Minden társadalomban az elitek meghatározók a gondolkodásra, az életmódra, a küzdelemre vonatkozóan, e felelősség alól nem vonhatják ki magukat. Keresniük kell a nyilvánosság hangját, az összefogást, a békés alternatív megoldásokat. Így az igazságtalan törvény feljavítása érdekében mindenekelőtt a legitim utat járva kell dolgozni (parlament, bíróság). Ha mindez nem jár sikerrel, akkor az ellenállásnak további fokozatai vannak: első lépésben keresni kell, hogy *ki tudja-e vonni magát az ember a törvény alól* (például fegyverfogás helyett civil szolgálat). Aztán meg kell fontolni a pozitív ellenállás módját: *cél soha nem lehet a demokratikus jogrend, a parlament megdöntése* – aki ilyet tűz zászlajára, máris elbukott, illegitim, erkölcstelen. Az ellenállás megtervezésénél számolni kell a következményekkel, főleg az ártatlan felek megterhelésével. Legvégső esetben *egy demokráciában csak az erőszakmentes ellenállást lehet erkölcsileg igazolni.* A jogi út után következhet az erőszakmentes ellenállás. Az erőszakmentes ellenállás apostolai, Gandhi és Martin Luther King sokat beszéltek arról, hogy ez nem egy lagymatag tűrés, sokkal inkább bátor küzdelem, ami a gondolkodásmód megváltoztatására akar indítani. Az erőszakmentes ellenállás formája a nagygyűlés, a sztrájk, a munka megtagadása. Sohasem elfogadott ilyenkor az ember személyi jogainak csorbítása (például az üzemvezető, a gyártulajdonos

fogva tartása), és nem elfogadott a rombolás sem (kirakatok betörése, munkagépek megrongálása). Erkölcstelen az olyan blokád is, amely sérti a személy szabad mozgáshoz való önrendelkezési jogát: a forgalmat lehet lassítani, lehet demonstrálni, de a személy szabad önrendelkezését nem lehet megakadályozni. Demokráciában súlyos kérdéseket vet fel az éhségstrájk, illetve az önfelgyújtás is, ami békés ellenállásnak tűnik, de a tiltakozó végül is erőszakot követ el saját maga ellen, így morálisan egyre kevésbé igazolható.

A lelkiismeretesség és a *civil kurázi* a demokrácia életelixirje.¹⁵⁵ A lelkiismeretesség olyan mélységbe hatol előre az igazság megragadásában, az igényesség felfogásában, ahová az általános törvényhozás már nem ér el. A civil kurázi pedig bátorságot jelent ennek markáns és kreatív képviseléséhez, a saját vélemény kialakításához, más véleményekkel való békés ütköztetéséhez. A civil kurázi egyéni kezdeményezést és bátor konfliktusvállalást jelent – így a jövő szempontjából kulcsjelentőségű erény. A demokrácia fejlődéséhez és a visszahullás megakadályozásához ezért fontos a civil ember egyéni bátorsága, valamint fontos sok civil ember összefogása a civil szervezetekben. A civil kurázi személyes és közösségi szinten is megtartja jó útján a demokráciát.

A demokratikus állam mindenkitől igényli, hogy a maga képességei és kompetenciája szerint vegyen részt a közjó biztosításában. Ez olykor azt jelenti, hogy a közösséggel, a többséggel tudni kell együttműködni, de tudni kell olykor a többséggel szemben is kiállni a lelkiismeret szava mellett. Az igazságot nem birtokolja automatikusan a többség. A partícipatív és deliberatív demokráciában egyenesen elvárt a polgártól, hogy mondja ki az igazság felismert szelétét, és álljon ki mellette. A demokráciákban állandó a játék a többségi és a kisebbségi vélemények között. A működéshez kell a többségi vélemény. De azt is tudjuk: a többség automatikusan nincs mindig az igazság birtokában. *Az igazság olykor nem egyszerűen többségi szavazás kérdése. Az elért konszenzus lehet hatalmi játszmák, történelmi szükségszerűség, emberi gyarlóság eredménye is. Az igazság nem lehet egyszerűen a politikai számítás játéklabdájává. A demokrácia sokat foglalkozik az eljárás fair módjával, de a fair eljárásmód nem jelenti auto-*

¹⁵⁵ Demmer, Klaus: *Christliche Existenz unter dem Anspruch des Rechts*. Universitätsverlag, Freiburg, 1995, 176–211. o.; Autiero, Antonio: *Ethik und Demokratie*. Freiburg, 1998, 121–141. o.

matikusan az igazság megtalálását. A többségi vélemény a maga oldalán bírja a vélelmet, de ez nem jelent se többet, se kevesebbet. Az igazsághoz valóban araszolhatunk a többségi véleményeken keresztül, de éberen kell figyelni a kisebbség hangjára is: vannak etikai belátások, jövőbe mutató meglátások, amelyek igazsága nem egyszerűen szavazás kérdése.

Ki lehet jelenteni: *a demokráciának egyenesen érdeke a gondolkodó és kezdeményező polgár*, hiszen a világ túl tág, az igazság sokszor túl komplex – szükség van arra, hogy a meglátások plurálisan jelen legyenek, a gondolatok szabadon hangot kapjanak, ugyanakkor vezetésre van szükség, hiszen a teljesen széttartó vélemények zűrzavarhoz és anarchiához is vezethetnek. A társadalomban nemcsak egyéni álláspontok markáns képviselőre van szükség, hanem konszenzusra is. Az egyetértés és a véleménykülönbség képlékeny viszonya a demokrácia elixírje. Tudjuk, hogy a konszenzus nem egy absztrakt folyamat, hanem gondolkodó, hús-vér emberek jutnak megegyezésre, akik beleviszik a folyamatba a maguk élettörténetét, etikáját, vallását, filozófiáját, élettapasztalatát. Absztrakció, hogy elvek, etikák, világnézetek ütköznek – alapvetően mindig gondolkodó emberek tárgyalnak és keresik a megegyezést. *Ezért a civil társadalom sokra értékeli az olyan karizmatikus személyiségeket, akik elő tudják segíteni a minőségi konszenzust.*

Amiről nem tudunk, nem hiányzik...

A civil létmód kultúrája alig ismert. Ismerjük a diktatúrák erőltetett kollektivizmusát, az individualizmus sokszor önkényes magányát, a preferált pártpolitikai kötődést, egyre többet látunk egy bizonyos fundamentalista vallásosságot. Valóságos űrt jelent a civil közepes közösségek nemléte, hiányzik a civil lelkiismeretesség, a civil kurázi függetlensége. Amiről nem tudunk, nem is hiányzik. Ezért nehéz felépíteni a civil gondolkodást, a civil létmódot, a civil kultúrát. Ha viszont sikerül felébreszteni erejét, élményét, valóságos életelixírje lesz a demokráciának.

Dr. Papp Miklós görögkatolikus lelkész, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Erkölcsteológiai Tanszékének tanszékvezető docense.

EGY CIVIL PÁLYA

Mottó:

Fordulj kedves lovam napszentület felé

Úgysem jövünk többet soha visszafelé

Messze földre megyek elbujdosom innen

Szép szülőházamat nem látom meg többet.

Idegen országban idegen emberek

Járok az utcákon senkit nem ismerek

Szólanék hozzájuk de ők nem értenek

Ezen az én szívem de nagyon kesereg.

(Népdal, Erdély, Mezőség)

1. Politikum és a civil lét kapcsolata – elméleti bevezető

Egy dolgozat megírásakor a szerző elgondolkodik, hogy milyen formában vesse papírra mondanivalóját. Én azt választottam, hogy civil történetemet nagyjából kronológiai sorrendbe téve szubjektív módon rögzítem, talán így lehet a leghitelesebben összegezni, hogyan lehet belekerülni a civil életbe. Hiszen senki sem úgy indul, hogy én most a civil életben vezető leszek, és ez azonnal meg is valósul. Nálam sem volt ez másképpen.

A civil szervezetek bizonyos célok, értékek vagy részérdekek közé rendeződnek. A politikummal szemben ez előny jelenthet, hiszen a civilek sokkal jobban integrálódnak a társadalom mélyebb rétegeibe. A vezetők is általában a mindennapi életüket élik, az elméleti és tudományos munkát és alapozást más szakembereknek hagyják meg.

Jelen írásom alapját is az átélt, megélt élmények képezik. Ugyanakkor személyes történetemnél fontosabb a környező jelenségek megértése és leírása.

Életem igen jelentős szakaszát szánhattam a civil családmozgalmaknak, a befektetett időt, energiát persze utólag sem sajnálom. Olyan élethelyzetekbe sodródhattam, amiről előzetesen nem is álmodhattam. Azt sejtettem, hogy megismerem a politikai élet közegének fortyogó jellegét,

megismerhetem a legfőbb döntéshozókat. De hogy a szakszervezeti élet rejtelseivel is tisztában kell lennem, az üzleti élet szereplőivel is kapcsolatba kerülök, sőt a magyar, de az amerikai titkosszolgálat egyaránt figyelemre méltat, arra tényleg nem gondolhattam.

2. Civil kezdetek

Órák óta áll a vonat a magyar–román határon. A rendszerváltozás előtt, 1988-ban vagyunk. Csupa tejet szerető fiatal tölti meg a kupét, a kalaptartón csőfogóval rögzített tejeszacskó lengedez a jókedvű társaság feje felett. A magyar ellenőrzés szokványos, a román is. A határőr részletesen kikérdezi a társaságot, hová tart. A válasz is megszokott: akkoriban a Hargita tetejére ment mindenki, a Madarasi Menedékházba. A vámós viszont belenyúl a hátizsákokba. Keze megakad a két tálca penicillin injekcióban. „Mi ez?” – kérdezi. Az egyik fiatal szenvtelenül rávágja: „Meg vagyok fázva.” A másik vámós is rosszul nyúl, mert egy tejporral teli zacskót talál. „Az uzsonnám” – feleli egy másik fiatal. A többiek megpróbálnak feltűnés nélkül röhögni.

Különös módon a román szervek többnyire nem vettek el semmit, mivel a hivatalos szólamokkal szemben iszonyatos gyógyszer- és élelmiszerhiány volt. Általában nem is volt baj, legfeljebb a „turistát” leszállították és visszazavarták Magyarországra. Leginkább magyar nyelvű könyveket és folyóiratokat kerestek, viszont ha találtak, nem volt kegyelem. Összességében elmondható, a határőrizeti szervek jóindulatúak voltak a „hátizsákos turistákkal” annak ellenére, hogy meg lehettek győződve, sokan üzletelnek.

A nyolcvanas években ezek foglalkoztak azzal, hogy saját energiájukat, sőt pénzüket sem kímélve szabadidejükben az erdélyi magyarságot támogassák segélyakcióikkal. Ezek az akciók kezdetben spontán szerveződtek elsősorban Szegedről és Budapestről kiindulva. Később, ahogy egyre nagyobb igény mutatkozott az efféle segítségre, egyre szervezettebbé váltak az illegálisnak tekinthető utazások egyelőre Erdély felé. Az egyik ilyen csoport – a hetvenes évek óta erdélyiekkel barátságot ápoló baráti társaság – a cselekvés után kiáltó helyzetben negyven taggal 1985-ben célszervezetté formálódott. Egymás között Erdély Támogató Egyesületnek (ETE) hívták

magukat. Emlékezzünk arra, hogy azokban az időkben még Magyarországon is diktátúra volt, valódi civil szervezetek sem léteztek. 1990-ben a hivatalos bejegyzésre is sor került, ekkortól TRANSCAR Egyesület (Transilvania Caritas) néven folyt tovább a munka. Az alaposan megváltozott körülmények okán az Egyesület 2010-ben befejezte vállalt munkáját. Közben az aktivisták szülők, nagyszülők lettek. Jómagam 22 évesen 1988 óta vettem részt e munkában.

Manapság ezek a titokzatos utazások immáron az erdélyi folklór részévé váltak. Szinte valamennyi erdélyi magyar tudja, hogy voltak olyanok, akik a nehéz időkben az anyaországból figyeltek rájuk. A mozgalom szervezőit nemigen lehetett megtalálni, hiszen e személyek, már a történelmi tapasztalat okán is háttérben akarnak maradni.

A sejt vezetőjét nevezzük Hansnak. Az utazások szervezése, megbeszélése, valamint a hátizsákok megtömeése a többgyermekes Hans lakásán történt. (Az illető egyik nagyapja eredetileg osztrák volt, de a Monarchia széthullásakor erősen hathatott rá a befogadást ösztönző szentistváni állameszme: az első világháború után az éppen szétdarabolt Magyarországra költözött.) A kedves, halk szavú feleség és az apró gyermekek szótlanul tűrték a zsidóvárást akkor is, ha éjszaka kettőkor toppant be valaki. A nagycsaládos lakás egy része tehát leginkább egy gyógyszer- és tartósélelmiszer-raktárhoz hasonlított.

Ahogy a résztvevők létszámát és megbízhatóságát, valamint a tiszta, ifjúkori lelkesedést látva az adományozók száma egyre gyarapodott, az évek múlásával az utazások egyre szervezettebbek lettek. Az utazók főként fiatalok voltak, sok egyetemista vett részt a segélyakciókban, de az idősebb korosztály is képviseltette magát. Volt például olyan műszaki egyetemista fiú, aki saját maga és évfolyamtársai menzajegyét szedte össze azért, hogy tejport, gyógyszert és élelmiszert vásároljon az árából. Sok esetben a gyógyszerhez szükséges recepteket orvosok gyűjtötték össze. A pelenkákat egy mozdonyvezető a mozdonyban hozta Szlovákiából. Jómagam harmadéves orvos egyetemistaként kapcsolódtam a munkába, és hamarosan egy utazó „csoporthoz” vezettem.

Az adományok egyharmada nyugati eredetű volt, viszont kétharmadát itthon adták össze az adományozók. Az „utazók” visszafelé sem jöttek üres kézzel. Népművészeti értékeket, üzeneteket csempésztek haza. A tervezett ceaulescui „falurendezés” alkalmával az egyik csiki fafaragó bácsi elhatá-

rozta, hogy az évtizedek alatt elkészített műveit tiltakozásul máglyába rakja és meggyújtja. Az öreget sikerült meggyőzni, hogy munkái ne legyenek az enyészeté. Az önkéntesek szobrainak nagy részét egyenként hozták át egy megbeszélt címre. Egy sem tűnt el.

Egyik első civil fellépésem alkalmával, 1988-ban elmentem az akkoriban hivatalosan egyedüli segélyszervezetként elismert Magyar Vöröskereszt egyik vezetőjéhez. A jóindulatú bürokrata információi alapján kiderült, hogy a szervezet lényegében pártirányítás alatt állt, és a szocialista szolidaritás nevében nem nyílt mód az erdélyi magyarság „illegális” megsegítésére. Ugyanakkor magánemberként gratulált a tevékenységhez.

'89 végére lehetett tudni, hol van igény segítségre, és hol nem „üzletezik” el az adományt. A változások előtt Erdélyben számos helyen kisebb lerakatok, sőt mini gyógyszertárak jöttek létre, hatékonyabbá téve a segítséget. Szigorúan konspirációs alapon zajlott a kapcsolattartás. Ez az anyaországiaknak elsősorban izgalmat, sejtelmességet jelentett, azonban az igazi kockázatviselők az erdélyi magyarság adományt fogadó-szétosztó, önkéntesen tevékenykedő tagjai voltak. Sokan emlékezhetnek arra a diktatúra szülte embertelen törvényre, amely szerint nem román állampolgár magánszemélyeknél csak rendőrségi engedéllyel szállhatott meg. Szintén be kellett jelenteni azt is, ha valaki más állampolgárral váltott szót. Az ostoba és egyértelműen a magyar kisebbség ellen irányuló törvény olyan abszurd helyzeteket szült, mint az az eset, amely például Gyimesközéplokon történt. Az anyaországból gyógykezelésről hazaszállított gyerek jótévedőit a helyi szekus (titkosszolga) nem engedte megvendégléni. Mire a családfő, nem törődve az esetleges következményekkel, alaposan helybenhagyta a túlbuzgó hatósági embert.

Az embertelen rendelkezések miatt sem volt szabad elmondani, hogy az utazó hová megy, ki a vendéglátó, és mi az utazás célja. A viselkedéskódexet is meg kellett tanulni. Sokan nem is tudták megnevezni az adományt fogadó személyt, jelszóval érintkeztek. Személy szerint engem is részlegesen kitiltottak az országból, ezért Bulgáriába kellett utaznom. Az első bolgár városig, Ruséig kellett jegyet vennem, az akkor 410 forintba került, tehát volt jelentős többletköltség. Arra már a román diktatúra figyelme nem terjedt ki, hogy az utazó leszállt-e Brassóban. Abban az időben nem is volt közvetlen vasúti összeköttetés a Székelyfölddel, mint manapság – talán nem véletlenül.

Aki akkor részt vett az utazásokban, életre szóló konspirációs élmények mellett rengeteg kalandról is beszámolhatott. Nyolcvannyolc őszén vezetésemmel négyen a Székelyföld „néprajzi múzeumába”, Gyimesbe utaztunk. A cél a segítség mellett az volt, hogy megismerkedjünk az ottani csángóság életével, másrészt az elődök lelkesedésén felbuzdulva – szakképzetlenül – népzenet gyűjtünk. A falvakban azonban számos úgynevezett „ötszázlejes” embert szerveztek be, a besúgók azért kapták fizetésüket, hogy saját szomszédjaikat figyeljék. A buszvezető maga is beszerezett ember volt, a szállított turistákat sokszor éppen a milícia előtt rakta le. Így persze könnyű volt a külföldit megfogni és bekísérni az őrszobára. Jött a kihallgatás, természetesen a csoportból négyen négyfélét mondtunk, hiába íratta le a vallomást a Securitate embere. Közben a végébe került az összes bajt hozható feljegyzés, és a kihallgatás órái alatt a kismagnó is mindent letörölhetett. A kihallgatók rettenetes méregbe gurultak, ekkor odahívták a megyei főszekust Csíkszeredából, aki nagydarab, agresszív, a magyart törve beszélő ember volt. Ordítózott, fenyegetett, volt, akit meg is akart ütni. Csak akkor állt meg a keze, amikor a szenvedő fél odasziszegte, hogy amennyiben egy ujjal is hozzányúl, abból diplomáciai botrány lesz. Ez hatott, a magyar állampolgárság megvédte az illetőt. A két gyimesi vendéglátót azonban megbüntették ezer-ezer lejre, ami akkoriban nem kis pénz volt. Az egyiküknél otthagytak Bibliát elvitték a paphoz, hogy a könyv valóban Isten szava-e, vagy valami felforgató irat. Az egyik vendéglátónak utólag vissza akartuk fizetni a büntetést, de a csángó ember megmondta, nem lehet, mert ő büszke arra, hogy magyar ember után fizetett. A másik idős vendéglátó nem is értette, mit akar a hatóság, mert a legtöbb falubeli emberhez hasonlóan nem beszélt románul.

A leginkább kockázatos feladat a moldvai utazás volt. A román hatalom a moldvai csángó magyarságot annyira el akarta szigetelni, hogy még a székelyföldi magyarokat is elzavarták ezekből a falvakból. Ennek ellenére már az „átkosban” is sokan jutottak be az elzárt falvakba. Nem lehetett tudni, hogy a magyarság folklórájának legősibb rétegéhez tartozó kulturális értékeket és a néprajzi magnófelvételeket meddig és hogyan lehet kicsempészni „a biztonságba”, az anyaországba, mert változásra nem sokan számítottak. Az anyaországi utazó Moldvába menet jól tette, ha Brassóban átlőtözött szakadt ruhába, és a fémkeretes szemüveget ócska műanyagkeretesre cserélte. Tilos volt magyarul megszólalni a többórás

utazás alatt, és meg kellett tanulni néhány román szót, hogy a busz megfelelő helyen álljon meg. Ennek ismeretében az „átkosban” kétszer is moldvai néprajzi gyűjtőutat szerveztem.

Az egyesületi tagok terepismerete az 1989-es decemberi események után kapóra jött. Egész Európából ömlött a segély az elszegényedett és kivéreztetett Romániába. Itthon is megható volt látni hosszú idő után a nemzeti egységet és azt a valóban határtalan segítőkészséget, amely akkor az egész országban megnyilvánult. A nagy számban induló kamionok sokszor azt sem tudták, hová menjenek, akkor még többfelé harcok dúltak. A kaotikus helyzetben fosztogató bandákról, lövöldözésekről is számos hír keringett, néha nem is alaptalanul. Az ETE aktivistái néhány napra a Magyar Máltai Szeretetszolgálat szervezésében leköltöztek a határ mellé, Biharkeresztesre. Én sem tettem másként. Délebbre, Arad és Temesvár irányában az elhúzódó harcok miatt lehetetlen volt az ilyenfajta segítség.

A határon áthaladó szállítmányokat konvojba kellett szervezni, és szükség esetén a megfelelő helyre elkísérni. Oda kellett irányítani a megrakott járműveket, ahol tudták fogadni őket. A politikai helyzet konszolidálódásával és a nagy segélyszervezetek színrelépésével egyre szervezettebb formát öltött a segítségnyújtás, az adományozás. Már inkább intézmények kértek célzott adományokat anyaországi testvérintézményektől, s immáron hivatalos papírok rendezésével járt együtt az utazás. A határon a román vámós már nem a győzelem V betűjét mutatta, hanem szigorúan számon kérte a szükséges papírokat. Ekkor már főként mikrobusszal szállítottunk, így tettem szert nagy rutinra az éjszakai vezetésben.

Közvilágítás nem lévén, jómagam is többször majdnem belehajtottam az országút közepén a sötét éjszakában kóválygó birkanyájba vagy tehéncordába. A legkülönlegesebb talán az volt, amikor szakadó esőben éjszaka háromkor a Bihar-hegységben, a szerpentinén egy tonna Bibliával megrakodva, Gyulafehérvár felé tartva rohanó medvét üldöztem az aszfalton. Mivel balra sziklafal, jobbra szakadék volt, szegény állat nem tudott több száz méter hosszan kitérni a busz elől. Meglepő volt látni, hogy a lomhának tűnő állat milyen gyorsan el tud iszkolni az autó elől.

Tudomásom szerint vezetésemmel a mi csapatunknak sikerült megszerveznie az első erdélyi orvosi szűrést 1993 kora őszén. Szakemberekkel (belgyógyász, szemész, gyermekgyógyász, logopédus, fül-orr-gégész) a Hargita megyei önkormányzattal együttműködésben Gyimesközélpok falu

jelentős részét átvizsgáltuk. Ez annyit jelentett, hogy egy hét alatt közel ezer ember egészségügyi állapotát mértük fel. Hiba volt, hogy a dokumentáció átgondolatlansága és hiánya miatt a széleskörű munka lényegében nyom nélkül maradt. Tudományos igényesség hiányában csak igen tág következtetéseket lehetett levonni.

Az idő előrehaladtával a lelkes csoport tagjai közül egyre kevesebben vannak köztünk. Jó lenne, ha egy szakember még idejében tudományos igénnyel feldolgozná a huszonöt évig tartó, a kezdetben illegálisan végzett segélytevékenység részleteit. Ha megtörténik, akkor a magyar összetartozás már a diktatúrában megnyilvánuló, eddig fel nem dolgozott igen szép fejezete kerülhetne a nyilvánosság elé.

3. Család, közösség

A kalandos ifjúságot még nagyobb kaland váltotta fel: a családalapítás. 1990-ben nősültem, 1991-ben, '93-ban, '94-ben és '98-ban születtek meg gyermekeim. Ekkor már nem az utazások domináltak, hanem a dolgos, de egyáltalán nem szürke hétköznapi. Az orvosi munka és a család révén már más feladatok kerültek előtérbe.

Az évek múlásával számos hasonló helyzetben lévő többgyermekes családot ismerhettünk meg. Ifjú családok közösséget szerveztünk lakóhelyünkön, a vallásos családokat fogtuk össze. Ebből a tevékenységből legtovább az önkéntesként végzett túraszervezés maradt meg, mostanáig körülbelül három és félezer ember részvételével százhusz túrát vezettem. Ide sorolhatók a családi táborok, a nomád táborok, a gyalogtúrák, az evezős táborok, a csak fiúknak szóló megerőltetőbb túrák, valamint a magas hegyi mászások. Talán a legkülönlegesebb része a túraszervezésnek azok az alpinista túrák voltak, amelynek során Európa legmagasabb hegyeire is eljutott az általam vezetett csoport. Így sikerült tavaly a 4810 m magas Mont Blanc-ra is feljutni.

Miért jók ezek a túrák? Leginkább embernevelő jellegűek, kikökeneteknek, eltávolítanak a fogyasztói társadalmak által sugallt „értékektől”. Le kell győznöd magad. Fáj a fejed, enyhe émelygés kíséri, fáradt vagy, órák óta mész a ritka levegőben, hideg van, de egyúttal izzadsz a tűző napon, és mégis mész. Még nem vagy a csúcson. Egyszer csak megérkezel és boldog vagy.

Ha értelmes kalandot nyújtunk a természetben a gyermekeknek, az ifjúságnak, akkor kevésbé fogják babrálni a gépeket, a kütyüket, és talán a későbbiekben is jobban keresik az értelmes elfoglaltságokat. Arról nem is szólva, hogy a fiútúrák a fiúknak szóltak a férfiaságról. Ebben a bolond világban a fiú legyen fiú, és a lány pedig legyen lány.

A többgyermekes családok is hamar egymásra találtak, a hasonló élet-helyzet összehozta őket. Egy hatgyermekes anyukával 1995-ben alapítottuk meg a Nagycsaládosok Országos Egyesülete XVIII. kerületi Szent Lőrinc Egyesületét, amelynek vezetését az említett anyuka vállalta. Ennek hála, az Egyesület azóta is dolgozik, és szerteágazó tevékenységét a mai napig sikerült megőriznie. A szervezet több száz családot fog össze jelenleg is.

4. Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE)

Előjáróban ki kell térnem a NOE ismertetésére. Az Egyesület 1987-ben alakult 120 családdal. Manapság az ország egyik legnagyobb civil szervezete, a civil élet megkerülhetetlen tényezőjévé vált. Azok a családok a tagjai, amelyek három vagy több gyermeket nevelnek háztartásukban. A NOE-nak jelenleg közel 15 ezer tagcsaládja van. A három vezérlő alapelv az érték-, érdekvédelem, valamint a közösségek szervezése. A család mellett még kiemelendő az anyaság és az élet tisztelete. Az Egyesület jelentős lobbitevékenysége mellett nagy hangsúlyt fektet a családok közösséggé kövácsolására, valamint a rászoruló családok megsegítésére. Központjában többféle tanácsadó szolgálat működik. Az érdekvédelmi munka során mindazon állami szervezetekkel, intézményekkel, kormányzati és önkormányzati szervekkel kapcsolat épült ki, amelyek a családpolitikát, a szociálpolitikát, az oktatást, a lakáspolitikát, valamint a gazdasági és pénzügyeket irányítják. Emellett a törvényhozást véleményekkel, javaslatokkal segíti a NOE. Az Egyesület tagja több külföldi szervezetnek is (FEFAF, ELFAC, WFO, COFACE stb.) Ha szükséges, akár harcos érdekvédelemre is sor kerül. Az Alapszabályban lefektetettek szerint a NOE pártoktól és felekezetektől függetlenül teszi a dolgát, ami sokszor nem is könnyű dolog. A sok önkéntes tag áldozatos munkája tartja tulajdonképpen össze a szervezetet. A vezetők is térítésmentesen végzik tevékenységüket. Az országban több mint 350 egyesület, csoport működik a sok egyéni tag

mellett. Emellett valamennyi elszakított határon túli területen is létrejött már közel ötven magyar nagycsaládos egyesület, amelyek létrehozásában és fenntartásában a NOE-nak szerepe van.

Személy szerint az ezredforduló táján több stratégiai megbeszélésen vehettem részt. A NOE vezetőit akkor azért hívták össze, hogy arról tanakodjunk, milyen irányba fejlődjön tovább az ország egyik legnagyobb civil szervezete. Az akkori elnök részfeladatokkal bízott meg. Orvosként a NOE drogstratégiájáért voltam felelős. Helyenként időigényes, de szép munka volt. Szép lassan ilyenformán bekerültem a NOE vezetésébe, előbb elnökségi póttagként. 2004-ben megkerestek, hogy vállaljam el a NOE vezetését, ekkor még nemet mondtam. Akkoriban kevés volt a jelentkező. Felmerül a kérdés, miért. A rendszerváltozás során az értelmiség sokirányú leterheltség és megélhetési problémák miatt egyre kevesebb közéleti szerepet vállalt. Kezdték „fogyni” az aktív emberek. Ugyanakkor új lehetőségek is adódtak, utazni lehetett, külföldi munkát vállalni, tehát az önkéntes civil munkákra jelentkezők száma a kilencvenes évek nagy lelkesedéséhez képest igencsak megcsappant. Akkor más lett a NOE vezetője, én pedig tovább végezhettem környezetemben a közösség-szervező munkát. Ez idő alatt a szervezetben kiéleződtek a belső ellentétek, végezetül az akkori elnök mégiscsak lemondott.

Itt megint álljunk meg egy pillanatra. Minden szervezetnek van egy életciklusa. A NOE-nak az alapítást követően volt egy gyorsan felívelő szakasza, amely 1987 és 1995 közé tehető. A kezdeti néhány százas tagságról az ezredfordulóra tizenötezres tagsaláddal lehetett számolni. A felívelő szakaszt követi a plató, a „csúcsidőszak”. Ezt követi a lassú hanyatlás időszaka, majd a gyors összeomlás, e szakasz tehát rövid ideig szokott tartani. De hogy melyik periódus meddig tart, az az okos vezetéstől és a szervezet megújuló képességétől függ. A csúcsidőszak és a lassú hanyatlás is kitolható, szerencsés esetben ezek a szakaszok egymást is válthatják.

Az elnöki posztot forttyogó hangulatban és hullámvölgyben, félig-meddig kényszerhelyzetben vállaltam el. Ha nem teszem meg, széthullhatott volna az akkor nem éppen barátságos politikai közegben működő, sokak munkájával létrehozott Egyesület. Emlékezzünk vissza, 2006-ot írtunk, az őszi beszéd körüli idők voltak azok. Gázáremelés, megszorítások, adókedvezmények megvonása, lakhatási hitelek megváltoztatása, devizahitelek kezdetei, fenyegető tb-privatizáció, tandíj és vizitdíj stb. Erre később visszatérek.

Itt megint csak meg kell állnunk. A NOE Hungarikum. Szándékosan írtam nagybetűvel. Most már európai kitekintéssel rendelkezve elmondható, hogy Európa-szerte nem ismerek ehhez hasonló nagyságú és szemléletű szervezetet. Kontinensünkön számos családszervezet képviseli a család valós vagy vélt érdekeit, de a „hagyományos” családi értékeket közülük nagyon kevés vállalja fel teljes mellszélességgel. Európában csak Magyarországon tudtuk magunkat úgy megszervezni, hogy a politikai életben, a közéletben is tárgyalóképes partnernek tekintsenek. Az tette lehetővé, hogy ha érintőlegesen is, de befolyást tudunk gyakorolni a családok életét közvetlenül érintő döntésekbe. Mindez kormányoktól függetlenül elmondható. Nem is szólva arról, hogy igen kevés földrészünkön a nagycsaládos szervezet. A NOE tehát egy olyan érték, amelyet feltétlenül szükséges még áldozatok árán is megőrizni.

Friss elnökként számos problémával találtam szembe magam. Az első sokkoló élményem a gázáremeléssel kapcsolatos hercehurca volt. Az akkori romlott közéletben az ország második számú vezetőjével tárgyalhattam erről, és kármentésként a nagycsaládosoknak kedvezményeket próbált nyújtani az akkori kormány. Utólag el lehet mondani, hogy a tárgyalatokat tényként kezelték, és meg is valósultak. Meglepő volt a szemlélet: „Mi nem folytatunk családpolitikát, a szegénypolitikát tartjuk szem előtt.” Az elcsatolt területeken élő magyarság sorsa finoman szólva nem érdekelte az akkori döntéshozókat, a Határon Túli Magyarok Hivatalát sima főosztállyá minősítették át 2006 táján. Sokkolt ez a tény.

Elnökként sokszor megkaptam, hogy miért politizálunk. A politika szó görögül a köz dolgaival való foglalkozást jelenti. Tehát a civil családszervezetek valóban politizálnak, család- és társadalompolitikával foglalkoznak. Ezek szakirányú tevékenységek. Amivel viszont szigorúan tilos foglalkozni, az a pártpolitika, ez a pártok joga. Sajnos e fogalmi szétválasztás ismeretének hiánya még mostanság is sok féleértésre adhat okot. Persze sok esetben a párt- és egyéb szakpolitika elválasztása sem könnyű feladat, de jó lelkiismerettel mindig megtehető.

2006 őszén valamint 2007 szeptemberében két tömegtüntetést is kellett tartanunk. Küszöbön állt a társadalombiztosítás privatizációja, a vizitdíj, a tandíj tervezése, és még egy sor családokat nyúzó intézkedés bevezetése. Mindez egy olyan romlott közéleti közegben, amely a kimondott és bevallott hazugságok talaján alakulhatott ki. A következőben rész-

letesebben leírom a társadalombiztosításért folytatott harcot. Egyrészt álljon bizonyoságul azért, mert látható a történetek felidézéséből, hogy egy jó cél érdekében összefogva eredményesen lehet tenni, és rossz dolgokat valóban meg lehet akadályozni. Másrészt, szubjektív felfogásom szerint a Nagycsaládosok Országos Egyesülete jelenleg 29 éves történetének a legfontosabb eredménye a tb-privatizáció elleni sikeres harc volt. Ha a terv megvalósult volna, az akkori államelnök környezetéből származó egyik szakember véleménye szerint legalább harminc esztendőre lett volna szükség, hogy ismét helyreálljon a szolidaritási alapon működő egészségügyi biztosítás. A szomszédos Szlovákiában a mai napig hiába kínálódnak a több-biztosítós egészségügyi rendszer visszaalakításán.

Álljon itt kordokumentumként az akkori, 2007-es tüntetési felhívásunk:

„Minden igyekezetünk ellenére továbbra sem sikerül érdekeink egyeztetése a Kormánnyal. A civil szervezetek, köztük az immár 20 éves és közel tizenötezer magyar családot képviselő Nagycsaládosok Országos Egyesülete is rendre hiába sorolják szakmai érveiket és megoldási javaslataikat, sorra születnek a társadalom heves tiltakozását kiváltó, megalapozatlan döntések, intézkedések.

A rendszerváltozás 18. évében demokratikus jogállamunkban nem fogadhatjuk el, hogy a kormány a fejünk felett, felhatalmazásunk nélkül ráadásul a családok kárára döntsön az ország jövőjét alapvetően befolyásoló kérdésekben. Nem értünk egyet azzal, hogy reform elnevezéssel a közszolgáltatások gyors ütemű leépítése, hazánk társadalmi és gazdasági lezüllesztése folyik.

Ezért 2007. szeptember 8-án 10 órakor, Budapesten a Nagycsaládosok Országos Egyesülete élőláncos utcai demonstrációt tart.

Helyszín: Budapest, a Fiumei úti temetőtől a Kossuth térig tartó úton, a Fiumei út – Rákóczi út – Astoria – Deák tér – Bajcsy-Zsilinszky út – Alkotmány utca – Kossuth tér útvonalon.

Egymást kézen fogva, láncot alkotva mutatjuk meg, hogy a sírból is visszahozzuk Magyarországot.

1. Tiltakozunk az ellen, hogy az eddigi felelőtlen gazdálkodás miatt ma a terhekből aránytalanul sok hárul a gyermekes családokra.
2. Tiltakozunk a vizitdíj és a kórházi napidíj ellen.
3. Tiltakozunk az egészségügyi rendszer szétverése ellen, amelynek egyik következménye, hogy gyógyítás híján idén nyolc százalékkal több csecsemő halt meg, mint tavaly.
4. Tiltakozunk a pedagóguselbocsátások, az iskolabezárások, -összevonások, kötelező óraszámemelések, vagyis az oktatás szétverése ellen! Visszautasítjuk a tandíj bevezetését!

Elvárjuk ezért az egészségügy, az Országos Egészségbiztosítási Pénztár szétverésének és kiárusításának azonnali leállítását, egy igazi egészségügyi reform megkezdését.

Elvárjuk, azt is, hogy a népesedéspolitika, ahogy más fejlett országokban is, a legfontosabb kormányzati feladatok közé kerüljön.

Elvárjuk a gyermeknevelés korrekt beszámítását a szülők közterheibe. *Ne büntessék, hanem ismerjék el, ha valaki gyermeket vállal és fel is neveli.* A gyermek nem a probléma, hanem a megoldás az ország gondjaira.

Elvárjuk, hogy minden tehetséges, szorgalmas gyermek, ismét csatlássa anyagi lehetőségeitől függetlenül tanulhasson.

Tiltakozunk a közszolgáltatást végzők leépítése ellen.

Tiltakozunk, az ellen, hogy a társadalom erejét meghaladó meg-szorításokból befolyt pénz még csak nem is fejlesztésekre fordítják, hanem arra, hogy tovább folytatódhasson a korrupció, a pazarlás és a környezetrombolás.

Tiltakozunk, az ellen, hogy az ország fejlesztésére szánt uniós forrás-sok elosztása már nem csak nálunk, de az Unióban is gyanút keltett, annak szinte egészét nem valódi és tartós fejlődést szolgáló célokra kívánják elkölteni.

Egyesületünk a végső lépések megtétele előtt folyamodik az utcai demonstrációhoz. Elvárjuk, hogy mindezen kérdésekben a további rombolást állítsák le, érdemi egyeztetés kezdődjék a szakmai és társadalmi szervezetekkel.”

Két munkahelyen dolgozó orvosként és négygyermekes családapaként ez időben extrém terhelésnek voltam kitéve. Munka, de családi élet közben

is állandóan csörgött a telefon, egyszerűen nem lehetett nem felvenni. Sikerült megoldani, hogy egy csapat dolgozott a kezem alá, és megvalósulhatott, hogy tényleg csak irányítani kellett. Ez tette lehetővé, hogy az elnöki funkciót négy esztendeig tölthettem be. Több esetben költségtérítés felvételére sem volt szükségem. Újdonságként meg kellett tanulnom a közéletben, a tárgyalásokon, de a médiában is szerepelni.

A sokszoros tiltakozásnak meglett az eredménye. A lakosság felébredt. Megértette, hogy valami borzasztó nagy baj készülődik. Hiába volt a szakmai szervezetek, de a főként „bal oldali” szakszervezetek, társadalmi csoportok kevésbé látványos kiállása is, az akkori kormány 2007. december 17-én lényegében megszavazta a tb privatizációját. Még MSZP-s pártplatformok is tiltakoztak a tervezet ellen (Társadalompolitikai Platform). Az időszak legérdekesebb története egy telefonhívással kezdődött: az akkori legjelentősebb nyugdíjas érdekvédelmi szervezet vezetője hívott fel, miután a médiában hiányoltam az egészségügyben leginkább érintett csoportjuk képviselőinek a hangját. Szabadkozott, és arra hivatkozott, hogy szervezetük nyilvánosan nem tiltakozhat elvi egyetértésük ellenére, mivel a nagyobbik kormánypárt és közöttük meglehetősen nagy az összefonódás.

Az egészségügyi törvény végaszavazása táján számos lakossági fórumon vehettek részt egyesületünk vezetői. Érezni lehetett abban az időben, hogy szinte lincshangulat alakult ki a nyilvánvalóan üzleti érdekeket is figyelembe vevő kormánypárti képviselőkkel szemben. Volt olyan fórum, ahol a vitatkozásban egyértelműen alulmaradó kormánypárti képviselő a helyet adó művelődési ház elé rendőrautókat rendelt, mert félt a tömegtől. Végso elkeseredésünkben leveleket írtunk a területi országgyűlési képviselőnknek (Mester László, Simon Gábor). Másokhoz hasonlóan jómagam is így tettem a főváros XVIII. kerületi lakosaként. Álljon itt e levél.

„Tisztelt Képviselő Úr!

A kerület lakosai, családjai nevében felszólítom Önt, hogy az egészségügyi törvény 2008. február 11-i végaszavazásán képviselői esküjének megfelelően szavazzon NEM-mel!

A legutóbbi országgyűlési választáskor a legtöbb szavazatot kapva Ön a lakosság bizalmának köszönhetően jutott egyéni képviselői mandátumhoz. Ön képviselői esküje szerint a lakosság és nem pártfrakciója képviselőtére jogosult, a kerület lakosainak érdekeit kell

képviselnie azok pártállásától függetlenül. A választási ígérekben és a programokban az egészségügy üzleti alapú több-biztosítós jellegű átszervezése nem szerepelt, az önök pártja az ilyen típusú átalakulást tagadta, amely ha megvalósul, akkor a Miniszterelnök szavai szerint „el fog válni a szegények biztosítója a gazdagok biztosítójától” (2006. március). Ugyanilyen egységes véleményen vannak a szakértők, itt példának Dr. Ferge Zsuzsa professzor asszonyt, Sinkó Esztert vagy Orosz Évát lehet megemlíteni. A szakértők szintén egyetértenek abban, hogy a hosszabb távon szociális katasztrófához vezető üzleti típusú átalakítás a Nemzeti Kockázatközösséggel összeegyeztethetetlen.

Szintén nem véletlen, hogy a tervezetet elutasítja többek között az összes szakszervezeti tömörülés, az MSZP Társadalompolitikai Tagozata vagy az MSZP Ésszerűség és Felkelősség Országos Platformja is. Az üzleti típusú átalakítást csupán egy szűk körű piaci elit szorgalmazza, Ön a parlamentben ennek képviselőjére nem jogosult.

A fentiek alapján Önnek nincsen joga és felhatalmázása a kerület lakosai nevében ebben a kérdésben igennel szavazni. Ha a lakosság érdekeit figyelmen kívül hagyva mégis megteszi, abban az esetben ezt legkésőbb a következő parlamenti választáskor a kerület lakossága ezt figyelembe fogja venni.

Dr. Szabó Endre

XVIII. kerületi lakos,

Nagycsaládosok Országos Egyesülete
elnök

Budapest, 2007. január 21.”

Megszavazták. A történet azonban szerencsés véget ért, mert nem telt bele öt hónap, és a törvényt kényszerből visszavonták. Ennek oka egy fenyegető népszavazás lehetősége volt, amelyet a Liga Szakszervezetek kezdeményezett, és igen hamar összegyűlt a népszavazáshoz szükséges aláírás, kétszázezer helyett félmillió aláírást adtunk át. Mostanáig nem volt arra példa, hogy nem pártkezdeményezésre ennyi aláírás gyűljön össze egy ügyben. A Liga Szakszervezetek a NOE-val együtt szeretett volna fő kezdeményező lenni, de úgy ítéltük meg, hogy egyesületünket nem erre a feladatra találták ki, ezért egy ilyen nagyszabású feladatra egyszerűen nem alkalmas.

Ki kell térni egy másfajta, sokkal inkább elméleti jellegű küzdelem tárgyalására is. Igen sok energiát emésztett fel már abban az időben is, hogy egy olyan szellemi-ideológiai irányzattal szálljunk szembe, mint amilyen az úgynevezett „gender mainstreaming” jelenség. Eredetileg az Egyesült Államokból kiinduló irányzatnak a céljai nem voltak elvetendőek: az apák is legyenek „egyenjogúak” a családban, a gyermeknevelésben, ekképpen a háztartási munkák elvégzése a szülők között legyen helyettesíthető. Eből a kiindulási pontból sikerült eljutni oda, hogy a felnövekvő ifjúság a biológiai neme mellett választhasson „társadalmi” nemet 18 évesen, amely adott esetben ellenkezik a biológiai nemmel. A közelmúltban sajnálatos módon számos ország ennek lehetőségét és oktatását nemcsak a törvényhozásába, hanem az alapoktatásába is beépítette. Itt a homoszexualitás házasságként való elismertetése csak egy tényező a sok közül. A szélsőliberális elmélet tehát nemcsak az oktatásban jelenhet meg, hanem a választás felkínálása címszavával a mindennapi családi életbe is beavatkozik a családot rombolva. Mint a családszervezetek képviselőjét erről a kérdésről a mai napig számos alkalommal kérdeztek. De például manapság igen sokat hallani arról, hogy a „semleges neműeknek” vévét kell nyitni különféle nyugati országokban.

Szerencsére az Alkotmánybíróság már 2007 októberében megerősítette a házasság intézményét, és nyugati példákkal ellentétben kimondta, hogy a házasság egy férfi és egy nő életközössége. Ez a tény elejét vehette a család és a házasság intézményét támadó rendelkezésnek. Az ilyen témájú törvényeket ugyanis meg lehetett támadni az Alkotmánybíróságon, az Egyesület is tett már hasonló lépést abban az időben.

A tájékozatlan lakosság csak annyit érzett abban az időben, de azóta is, hogy furcsa dolgok zajlanak a fejlettnek titulált nyugati társadalmakban. A következő szlogenek keringenek: homoszexuálisok egyenjogúsága, homofóbia stb. Ezek a fogalmak korábban nem voltak benne a köztudatban, és elmondható, hogy e liberális dogmákat ideológiai szempontból sokszor zavarosság, bizonytalanság veszi körül.

El kellene kezdeni társadalmi szinten is egy közös gondolkodást, ugyanis a lakosság nem „immunis”, nem tud védekezni. Ugyanis a fent részletezett „modern” típusú gondolkodás a családok további széthullásához vezet ennek minden demográfiai következményével, és végső eredményként egy társadalmi szintű öngyilkosság víziója vetődik fel.

A 2006 és a 2010 közötti igen zavaros időkben üdítően hatott az akkori államelnökkel, dr. Sólyom Lászlóval ápolt kapcsolat. Hivatala kezdeményezte a kontaktusfelvételt, és a rendszeres látogatásokon, közös ünnepeken túl például egyesületünket választotta minden évben a Szent István-napi Szent Jobb-körmeneten, hogy a magyar államiságot ünnepelve velünk vonuljon fel. Az egyébként nem katolikus vallást gyakorló államelnöktől hatalmas megtiszteltetésnek vettük.

Az Egyesület számos alkalommal dolgozott és dolgozik szakemberekkel, tudományos csoportokkal. Szoros kapcsolatot ápoltunk dr. Kopp Mária professzor asszonnyal, aki akkor a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézetének vezetője volt. Ő javasolta az Egyesületet a Magyar Örökség-díjra, amelyet 2007 októberében vehettem át. Ezzel a NOE beírta magát a magyarság Aranykönyvébe.

Az egyetemi kutatócsoport számos olyan evidenciát rögzített tudományos vizsgálatokkal, amelyeket tapasztalatból a családdal kapcsolatosan mindnyájan ismerhetünk. Hogy mi lesz a társadalommal például száz év múlva, az édesanyáktól és a családoktól függ. Tudományosan: A család az evolúció által „kitermelt” legmagasabb szintű olyan kisközösség, amely biztosítja az utódok egészséges fejlődését. Kezdeményei már az állatoknál is megfigyelhetők, de az ember esetében a család jelenti a társadalom alapvető és létfenntartó egységét (ENSZ – Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata).

A kutatások szerint amennyiben ez az intézmény károsodik, a családból kikerülő egyének is megsérülhetnek. Ekképpen mindenféle fiatalokban előforduló deviancia (drogabúzus, alkoholizmus, kóros magatartásformák kialakulása, mint például a bűnözés vagy a homoszexualitás, illetve egyéb szexuális problémák) prevenciójának az alfája és az ómegája a családvédelem. Közhelynek tűnik a megállapítás, hogy egy személy felnőttkori viselkedésformáinak leginkább az a meghatározója, hogy mit hozott otthonról. Ugyanis az egyén elsődleges szocializációjának a helye a család. Ez olyan pszichológiai törvényszerűség, amelyet nem lehet megkerülni. Ha esetleg sérül a család, a problémás magatartásformát továbbviszi az utód is – mivel otthon ez volt a minta– és ezt is adja tovább. Így örödi kör alakulhat ki. Sérült családokból infantilis személyiségű, a külső tényezők által könnyen befolyásolható éretlen gondolkodású egyének kerülhetnek ki. Napjainkban azt a nehézséget is át kell hidalni, hogy míg a biológiai érés egyre

fiatalabb életkor felé tolódik ki, addig a pszichés érettség egyre később realizálódik. Tehát a serdülőkor meghosszabbodik, amely alatt az ifjú személyiségének a kialakulása a külső hatásokkal szemben a legérzékenyebb.

A család alapja a stabil házasság. Míg 1949-ben 1000 lakosra 11,7 házasságkötés jutott, addig 1997-ben csak 4,6. A házasságkötés aránya 1980-ban 52 % volt, ez manapság már 45 % alatt van. A házasságkötések csökkenő száma ellenére a válások száma folyamatosan nő: 1970-ben 1000 házasságra 236 válás jutott, jelenleg 510. Tehát napjainkban minden második házasságkötés válással végződik. Az egyszülős családok számának növekedésével nő az egyszülős családokban nevelkedő gyermekek aránya is: 1980-ban ezekben a családokban nevelkedő gyermekek aránya 10 % volt, jelenleg 17 %. Ez az arány a jövőben még jobban torzulni fog, hiszen jelenleg a születő gyermekek pontosan egynegyede születik házasságon kívül, 1990-ben ez a szám még 13 % volt. A szülési kedv is rohamos csökkenést mutat, 1949-ben 100 lakosra 14,7 szülés esett, ez a szám napjainkban 10 alatt van.

A SOTE Magatartástudományi Intézete által elvégzett felmérésekből ugyanakkor az is kiderül, hogy a családokban élő házasságok esetében jelentősen alacsonyabb az öngyilkossági kísérlet aránya (3 % az elváltak esetében tapasztalható 12,5 %-kal szemben), kisebb az illegális drogfogyasztók aránya a házasságban élőkénél (2,8 % az élettársi kapcsolatban élők 9,9 %-ával és az elváltak 10,3 %-ával szemben). Az alkoholfogyasztás és a dohányzás mennyiségével kapcsolatosan is ez az arány figyelhető meg. A depressziós és a neurotikus panaszegyüttesek előfordulási aránya is a házasságban élőkénél a legalacsonyabb. Megdöbbentő, de könnyen kimutatható adat az is, hogy a házasságban élők mortalitása (halálozási aránya) a legalacsonyabb a vizsgált populációban. Magyarul a házasságban élők a legtovább.

Mindezek az adatok magának a házasság intézményének a fontosságát emelik ki, a jelenleg egyre jobban preferált, de sokkal kisebb biztonságot nyújtó – és a felmérések alapján kevésbé termékeny – élettársi kapcsolatokkal szemben. Magyarországi felmérések alapján (SOTE – Magatartástudományi Intézet) a házasságban élők értékrendjében a családi és a nemzeti biztonság sokkal hangsúlyosabban jelenik meg, míg az élettársi kapcsolatban élők esetében az értékek között a siker, a kényelmesség, a szabadság, az izgalmas élet, valamint az élvezetek jelentősége nagyobb. Az Intézet

kutatásaiból azóta azt is tudjuk, hogy a magyarországi középkorú férfiak kiugró kardiovaszkuláris halálozása alól kivételek a házasságban élők. Ez megfelel más nemzetközi adatoknak.

A nagycsaládos létéről itt el kell mondani, hogy tapasztalataim szerint is igen téves sztereotípiák az a korábbi közvélekedés, miszerint a nagycsaládosok a segélyekért kuncsorgó szegényebb vagy cigány lakosság köréből, illetve a tehetősebb, a gyermeknevelést könnyedén vállalni tudó rétegek köréből kerülnek ki. Szerencsére a valóság sokrétűbb: a nagycsaládosok szinte egyenletesen oszlanak el a társadalom minden rétegében, nem az anyagi helyzet, hanem a szemlélet, a gyermekszertet közös bennük. A segélyért kuncsorgás sem igaz, hiszen a kultúrára, az utazásra és mindenre, ami a normális élethez hozzátartozik, ugyanúgy éhesek ezek a családok. A családok 5–7 %-a nevel három vagy több gyermeket, mégis a gyermekek hozzávetőlegesen egyharmada ezekben a családokban nevelkedik. Vagyis ez a vékony réteg nem élősködő, hanem a jövő előteremtéséből, a majdani nyugdíjak fizetéséből vagy az egyre növekvő egészségügyi költségekből, de a nemzet fenntartásából is aránytalanul nagy részben veszi ki részét.

Akkortájt a hazai közélet centrumában volt az Egyesület. Felfigyeltek ránk. A Laborc-vezette titkosszolgálat is. 2007 vége táján telefonon hívott egy mostani állami vezető, hogy vigyázzak, mert figyelnek, rendben vannak-e a családi és pénzügyeim, ugyanis nyomoznak ellenem, miszerint verem feleségem és a családom. Váratlanul érintett a dolog. Persze az első reakcióm az volt, hogy ilyen adatot nem találhatnak. Persze nem erről volt szó. A telefonáló megmagyarázta, hogy a vezetőről közölt hamis cikkekkel akarják hitelteleníteni az akkor a családok érdekében fellépő NOE-t. Ezzel egy időben hasonló céllal pedofil múltat taglaló cikkek jelentek meg az egyik szakszervezeti vezetőről. Ismétlem, 2007-et írtunk, és nem 1951-et.

Már a kormányváltás előszelében, 2010 elején találkozóra hívott az amerikai követség. Két állítólagos munkatársa órákon keresztül faggatózott, hogy a hazai belpolitikai eseményeket miként értékeli a NOE. Elmondásuk szerint a washingtoni State Departmentnek készítettek jelentést az általunk elmondottak felhasználásával. Az azóta történtek fényében azonban valószínűbb, hogy az ottani titkosszolgálat mérte fel a hazai viszonyokat. A közelmúltban nyilvánosságra hozott belső levelezésekből tudhatjuk, hogy az USA különféle szervei miként avatkoznak be a civil szervezeteket is befolyásoló belpolitikai kérdésekben. Autodidakta módon

ezt sejtettük, de sajnálatos módon semmilyen ilyenféle képzésben nem vehettünk részt munkatársaimmal. Talán erre is jó lenne figyelni.

2010 elején megint széthúzás támadt az egyesületen belül. ez arra sarkallt, hogy lemondjak az elnöki tisztségről, hiszen csak nyugodt körülmények között lehet család és több munkahely mellett vezetni. Ezért 2010 áprilisában néhány gazdasági jellegű intézkedés meghozatalát követően átadtam a stafétabotot.

A 2006 és 2010 közötti nehéz küzdelmes, de élményekkel teli évekért nagyon sok mindenkinek tartoztam köszönettel. Családom, toleráns munkahelyeim mellett itt, a csapatmunkában részt vevő vezetőtársaimat említhetném.

5. 2010 körül

A családbarát civil élet 2010 tavaszán merőben más körülmények között találta magát. Kormányváltás történt, és megjelent a családpolitika, elválasztva az amúgy szintén szükséges szegénypolitikától. Sorra láttak napvilágot a gyermekvállalást elősegítő intézkedések, a családszervezetekre fordított figyelem és anyagi szerepvállalás megnövekedett az állam részéről. Hirtelen megjavult a kapcsolat az állami vezetőkkel, és a tiltakozások sorának helyét az együttműködés szelleme vette át. Ez annak volt köszönhető, hogy a kompetens civil szféra és az állami tisztségviselők családról alkotott értékrendi felfogása hasonló volt. A továbbiakban a családi rendezvényeken az állami vezetők gyakori és a közösség által is igen szívesen látott vendégek lettek. Az Országházban például egy alkalommal, 2014-ben szünni nem akaró tapsvihar fogadta az állami vezetőket.

Változás állt be a nemzetpolitikában is. Az elszakított területeken élő magyarságból ellenség helyett barát, sorstárs és együttműködésre alkalmas partner vált. Az egyik első intézkedés volt az amúgy Európában bevett gyakorlatként működő kettős állampolgárság intézményének bevezetése. Azóta majd' egymillió új magyar állampolgárunk van.

Szóba álltak a civil szervezetekkel is. 2014-ben a Miniszterelnökségen egy megbeszélésen vehettem részt vezetőtársammal. Az alább felsorolt, ott beterjesztett javaslataim kapcsán a következő években számos területen jelentős előrelépés történt. Álljanak itt csak felsorolásszerűen:

1. Belpolitikai vonatkozások: szociális bérlakásrendszer elterjesztés, lakástámogatási rendszer kiterjesztése, gyerekarányos rezsicsökkentés, a második gyermek megszületésének elősegítése adókedvezményekkel, részmunkaidő, távmunka elterjesztése, családi kártya bevezetése

2. Nemzetközi vonatkozások: nemzeti családpolitika erősítése, az emigrációban élő közösségek megerősítését célzó, féléves ösztöndíjon alapuló, a Körösi Csoma Sándor Programhoz hasonló apparátus kiépítésére, pályázati rendszerek kidolgozási lehetősége egyrészt a határon túli táncházak, a hagyományörző közösségek számára, oktatási szórványkollégium-rendszer kialakítása

3. Az Európai Unió szervezetein belüli családügyi lobbizás megteremtése, az európai szintű családpolitika megteremtése a politikum és a civil élet szintjén egyaránt

Talán a NOE keretein belüli szereplés kapcsán kérhetek fel arra, hogy 2011-ben feleségemmel legyünk a házasság hetének arcai. Ez a mozgalom a hetvenes években Amerikából indult, majd többek között II. János Pál pápa is felkarolta. Manapság a világ számos országában ünneplik a Házasság Heteként február második hetét. Valentin- (Bálint) nap a házasság világnapja lett. A különféle egyházak képviselői egy ismertebb közéleti házaspárt választanak, hogy egy héten keresztül népszerűsítsék a házasság intézményét. Rengeteg szerepléssel, élménnyel járó rövid időszak volt ezt, talán első alkalommal kapta fel jelentősebb mértékben a média az eseményt.

6. Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetsége (KCSSZ)

2010 tavaszán nem hagytam abba civil tevékenységet. A Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetsége (KCSSZ) alelnöke, majd 2012-től elnöke lettem. A szervezet kezdetei a kilencvenes évekre nyúlnak vissza, amikor a határon túli magyar családok egyre nagyobb számban vettek részt a NOE által szervezett találkozókban. Hivatalos formában 2001-ben alakult meg a szervezet négy országból származó, több mint tíz egyesület alapításában, csongrádi bejegyzéssel. A cél a családbarát szemlélet kárpát-medencei és nemzetközi terjesztése volt amellest, hogy a szervezetek egymástól segítséget kaphassanak az érdekvédelmi és értékfelmutatás terén. 2012-ben

úgy döntöttünk, hogy az Emberi Erőforrások Minisztériuma segítségével felkaroljuk az elszakított területeken működő, családdal, ifjúsággal, anyasággal, gyermekvédelemmel foglalkozó egyéb olyan civil szervezeteket is, amelyek nem családszervezetek. Létrejött a Családlánc Mozgalom, amely hat országban működik, és jelenleg 74 családdal foglalkozó (és mintegy harmincezer családot magába foglaló) szervezetet tömörít. Természetesen alapító tag a NOE is, hiszen a korábbi vezetők felügyelték magának a KCSSZ-nek a létrejöttét is. Az alapelvek közé tartozik a család, az anyaság és a házasság tisztelete. Emellett alaptétel a magyarság identitásának megőrzése és a helyes történelmi tudat kialakítása, de természetesen ezt más nemzetek iránt tanúsított tisztelettel kell megvalósítani. Fontos lenne, hogy a többségi nemzet létező, hasonló szemléletű szervezeteivel is kapcsolatot létesítsenek a tagszervezetek. Erre szerencsére manapság a délszláv területen már van példa. A mottó: CSALÁDJAIBAN ÉL A NEMZET. Ahol magyar családszervezetek dolgoznak, ott magyarul beszélnek és gondolkodnak gyermekeink is, és ott a magyarságnak lesz jövőképe, mert lesz, aki megtölti a templomokat és az iskolákat, de lesz utánpótlása a magyar közéletnek is. Ezt kívánja előmozdítani közösségsszervező munkájával és programjaival a Családlánc Mozgalom. Kialakításával ugyanaz a robbanásszerű fejlődés ment végbe, mint annak idején a NOE kezdetekor. Szervezetek, aktivisták sokasága szinte a semmiből tűnt elő, nagyon szép nemzetépítő munka bontakozott ki. Kárpátalján részint háborús fenyegettség közepette a semmiből megalakult a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete, jelenleg több száz tagcsaládot számlál, és öt járásban van jelen. Segélyezéssel foglalkozik, jogsegélyirodát működtet Beregszászon, hogy csak néhány példát említsek tevékenységükből. A Felvidéken számos, családdal szimpatizáló civil szervezett létezett korábban is párhuzamosan. A Családláncnak sikerült őket koordinálnia, több szervezet újra erőre kapott, és aktivistáik segítségével számos programot bonyolítanak már le önállóan is. A Délvidéken önálló erőre kapott a nagycsaládos mozgalom Szabadkán és Hajdújáráson, és az Adán működő Vajdasági Nagycsaládos Egyesületek Szövetsége is impozánsan folytatja munkáját.

Az érdekvédelem terén itt is bőségesen akadt tennivaló. Felemeltük hangunkat a temerini magyarverések és a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem románosítása ellen, vagy éppen felszólaltunk a felvidéki kisiskolák megszüntetése miatt.

A fentiek is alátámasztják azt a tényt, hogy az elszakított területeken élő magyarság élni akar, és többségében nem kívánja elhagyni szülőföldjét. A családszemlélet a nemzet különféle részeinél teljesen azonos.

2012 és 2015 között voltam a szervezet elnöke, ami igen sok utazással, élménnyel járó időszak volt, talán az építkezés a legjobb kifejezés erre az időszakra. Nemcsak találkozók, képzések, közgyűlések valósultak meg, hanem hagyományteremtő jelleggel kárpát-medencei szinten a Házasság Hete rendezvénysorozathoz kapcsolódóan elindítottuk a parlamenti nagycsaládos napot. Február közepére esik, és évről évre majdnem ezer nagycsaládos tölti meg az Országházat, és a konferencia megtartása mellett a gyermekeknek színes, színvonalas programokkal kedveskedünk. Az összetartozás jegyében élményekkel teli térnek haza.

Évente egy alkalommal az Operaház, valamint két alkalommal a Nemzeti Színház látja vendégül a határon túli családszervezetek tagjait. Az üdvözlő beszédek, esetenként a magyar állampolgársági eskütételt követően a családok kulturális programon vesznek részt. Ezek az események nagyon fontosak, mert hosszabb időre erőt adhatnak azoknak, akik lakóhelyükön szinte naponta küzdenek meg anyanyelvük, iskoláik, templomaik használatáért sokszor ellenséges többségi környezetben. Ahogy egy kárpátaljai árva gyermekek befogadásával foglalkozó civil vezető egy alkalommal fogalmazott: „érezzük, hogy az anyaország törődik velünk”.

Szintén országközi programként ünnepelhettük a debreceni Mosolyvirág Nagycsaládos Egyesület Életmese díjátadóját. Az Egyesület minden évben felhívást tesz közzé, és a családok mese, novella formájában elküldik élettörténetüket. Egy pedagógusokból álló bizottság több száz írás közül kiválasztja a legjobbakat, amelyeket az állami vezetők jelenlétében az Országházban díjaznak. Felemelő esemény a sok-sok gyermekíróval találkozni. 2014-ben az írások megadott témája például az első világháború kitörésének centenáriuma volt.

7. A Nemzetközi Projekt eddigi tevékenysége, jelenlét az Európai Unióban, szellemi környezet

2015-ben a KCSSZ élén vezetőváltás történt, a szervezetnek más lett az elnöke, engem felkértek a tiszteletbeli elnöknek. Figyelmemet a civil családügy európai jelenléte felé fordítottam.

Európa családügyi szempontból válságban van. A család és a házasság fogalmát tőlünk nyugatabbra relativizálják, degradálják. A politikai korrekt nyelvezettel a valóságot megváltoztatják és a problémákat elkenik. Aki családügyben mást képvisel (annak ellenére, hogy valószínűleg a többségi álláspontot képviseli), megpróbálják erőszakosan megbélyegezni, különféle nehezen körülírható negatív jelzővel megsemmisíteni. A tolerancia jegyében.

Az európai államok többségére manapság a demográfiai tél jellemző. A tagállamokban a demográfiai kihívások és az Európa kulturális létét fenyegető kontrollálatlan migráció kezelésére kézenfekvő megoldás lenne a jó családpolitika. Néhány más közép-európai országhoz hasonlóan Magyarország Alaptörvénye kiemelten védi a házasság intézményét és a családot.

Miért, kinek érdeke a család intézményének meggyengítése? A családban ép, gondolkodó egyének nevelkednek. Nehezen befolyásolhatók reklámokkal, a gyermekek a takarékoság jegyében nevelkednek, megtanulnak beosztással élni. Éles ellentétben áll ezzel a fogyasztás bálványá, emiatt a családok a profit maximalizálásának igencsak útjába állhatnak.

Azonban a rendszer fel fogja falni saját magát. A családok meggyengítésének egyenes következménye a demográfiai tél, ennek pedig a munkaerőhiány. Képzetlen és integrálhatatlan migráns tömegek beengedésével a gazdasági gondokat csak tetézni lehet, ennek társadalmi robbanás lesz a vége. Hogy ez hol és mikor fog bekövetkezni, nem tudható.

Amit az európai elme kiötlött a középkortól kezdve, az csodálatos. Az európai művészet és mérnöki tudomány fennmaradt emlékei tényleg az emberiség csúcsteljesítményei közé sorolhatók. Mégis, nem hagy nyugodni a kérdés, hogy például száz év múlva ki fogja csodálni a fennmaradt emlékeket, vagy ki fogja egyáltalán használni a bámulatos autópálya-rendszert és a nagyszerűen kiépített közlekedési infrastruktúrát. Az biztos, hogy a demográfiai okoknál fogva mentálisan rohamosan hanyatló Európa át

fog alakulni, erre idejében fel kell készülni. Jelenleg ott állunk, hogy az Európai Unió szervei nem hajlandók a legkisebb mértékben sem szembenézni a helyzettel, helyette álproblémákat kreálnak

Néhány amerikai példát említenék, amelyekkel nemzetközi konferenciákon szembesültünk. Az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága kis többséggel (5-4 szavazati arányban) nemrégiben deklarálta, hogy senkinek sincs joga meghatározni, ki kivel házasodik. Ebben benne foglaltatik az, hogy nem felülbírálható, ki melyik nemből választ magának házastársat. A rendelkezés felülírja az USA-tagállamok törvényhozását is. A tengerentúli fejlemények nyomán várható, hogy Európában is az Európai Unió jogi eszközrendszerével megpróbálják idővel „rávezetni” a tagállamokat az egynemű házasság elismerésére.

Egy kicsit mélyedjünk el az amerikai változásokban. A gondolkodáshoz számos abszurd példa áll rendelkezésre. Amennyiben rést ütünk a férfi-nő házasság definícióján, rögtön felmerül a kérdés: hol a határ? Mivel ott a törvénykezés nem köti ki egyértelműen azt, hogy a házasság köteléke kik között állhat fenn. Fennállhat például három férfi vagy éppen nő között? Vagy két férfi és egy nő érintettségével? Vagy valaki önmagával házasodhat össze, ugyanis a törvény nem tiltja.

A 2015. évi, Salt Lake Cityben megtartott családok világkongresszusának egy másik sarkalatos kérdése volt az abortusz. De nem olyan szempontból, miként itthon azt megszoktuk. Az USA-ban mint föderációs államban a tagállamokban részleteit tekintve más és más az abortusz pontos szabályozása. Közös, hogy lényegében a 20. hétig lehetséges maga a beavatkozás. Azonban léteznek kiskapuk: ha az anya bemutat egy igazolást, miszerint a várandósság az anya egészségét pszichésen vagy fizikailag veszélyezteti egy esetleges életveszélyes helyzetet teremtve, akkor lényegében a szülésig lehetséges az abortusz. Több rejtett kamerás felvételen abszurd élethelyzetek is láthatók. Felmerülhet, hogy mit tegyenek az abortuszra szánt, de amúgy már bőven életképes újszülöttel, vagy például „legálisan” megöljéke 38 hetesen mindenféle brutális eszközzel. Igen vékony ez esetben az élet és a halál közötti határmezsgye. Az sem tisztázott, hogy az áldozatul esett gyermekek szerveivel mi lesz a világ egyik legfejlettebb országában. A cinikus nevű Planned Parenthood (Tervezett Szülők) nevezetű szervezet tartja fenn az országban a legelterjedtebb abortuszklinika-hálózatot. Egyrészt a késői abortusz áldozatainak szerveivel kapcsolatosan már több

botrányba keveredtek, felmerült a szervkereskedés lehetősége, amely az USA-ban is büntetendő cselekmény. Másrészt például Pennsylvania államban a szervezet egyik vezetőjét életképes újszülöttek elhalálozása miatt emberöléssel vádolják. Kényes politikai szálak is léteznek, Hillary Clinton neve is felmerült a Planned Parenthoodnel kapcsolatosan, de az Európai Unió is sajnálatos módon közpénzből támogatja a szervezetet.

Földrészünkre visszatérve, sajnos az Európai Unió dokumentumaiban a család intézménye ritkán kerül elő pozitív kontextusban. Ennek oka, hogy a családdal összefüggésben működő, valós befolyással rendelkező civil szervezetek olyan csoportok kezében vannak, amelyek szélsőliberális gondolkodásúak, sok esetben tagságuk nincs, önkénteseik nincsenek, viszont vezetőik annál jobban dotáltak, és a média- és kormánykapcsolataik is eredményesebbek. Ők a sokszor célzott pályázatok kedvezményezettjei. Baj, hogy az Unióban sokszor egymással szembeállítva a család tagjait külön egyénként kezelik, kiemelve egy-egy individuum jogait vagy éppen konfliktusait (anyák, nők, gyermekek, elváltak jogai stb.). Vissza kell térni a család egységként történő kezeléséhez.

Vezetésemmel 2015. május 1. és 2016. március 30. között valósítottuk meg a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetsége Nemzetközi Projektjét. A legfőbb elvi cél az volt, hogy a családbarát értékek és szemléletmód az eddigieknél hangsúlyosabban jelenjenek meg az EU és a világ országainak jogszabály-alkotási folyamataiban. Fontos lenne, hogy egy családbarát szakértői csapat vegyen részt a családi érdekvédelem legjelentősebb nemzetközi fórumainak szakmai munkájában, hogy ezáltal a nemzetközi kapcsolatépítés révén erősödhesen az európai családlobbi.

A projektet számos munkatárs értékes munkájával KCSSZ és a NOE közösen hajtotta végre. A megvalósult eseményeket a következőkben csak felsorolom:

- részvétel az ICCFR családkonferencián (Berlin, 2015. jún. 22–25.);
- nemzetközi családkonferencia szervezése Brüsszelben (2015. szeptember 30.); A konferencia a maga nemében az első volt az Európai Parlamentben. Jelentőségét nehéz túlbecsülni.
- részvétel nemzetközi családdügi konferencián (Zágráb, 2015. október 22–23.);
- részvétel a Család Világkongresszuson (USA, Salt Lake City, 2015. október);

- megjelenés külföldi kulturális intézetekben és nagykövetségeken, London, Berlin, Tallinn;
- gyakornoki program Brüsszelben, eddig hat fiatal vett részt;
- családbarát spot elkészítése és bemutatása az MTV-ben;
- angol nyelvű KCSSZ ismertető füzet és honlap;
- nemzetközi dokumentumok véleményezése;
- részvétel az EMMI Nemzetközi Egyeztető Fórum munkájában;
- az első Európai Ifjúsági Hétvége konferencia volt a projekt legnagyobb szabású eseménye, amely a KCSSZ korábban leírt februári parlamenti nagycsaládos napjához kapcsolódott. A részt vevő fiatalok 15 országból érkeztek, és a családok jövőjéről való közös gondolkodás volt a cél. A résztvevők a hétvége zárásaként készítettek egy záródokumentumot. Ebből kiderül, hogy a családról igenis hasonló módon gondolkodik az ifjúság egy jelentékeny része függetlenül attól, hogy melyik országban él.

8. Befejezés, a jövő

Személyemet tekintve meg kell említenem, hogy a Nemzetközi Projekt 2016. március 31-i befejezését követően a folytatást másnak engedtem át.

Az Európai Ifjúsági Hétvége konferencia egyúttal kijelölte a jövő útját. A fiatalsággal kell törődni. Emellett a haladás útja lehet az az elvi lehetőség, hogy magyar vezetéssel V4-es vagy EU-s szinten a családügy területén civil összefogás valósuljon meg. Ez konferenciák szervezését, előadókörutak megtartását, esetleg az ENSZ szerveinél együttes fellépést is magában foglalhat. Az elmúlt év során számos konzervatív gondolkodású, lelkes, tenni akaró fiatal tűnt fel mintegy húsz országból, számukra közösséget lehetne/kellene építeni. Országimázs szempontjából megfontolandó, hogy a most aktív fiatalok később nemcsak szülők lesznek, akik turistaként visszalátogatnak hozzánk, hanem akár felelős pozíciókba is kerülhetnek.

Érdemes lenne a jövőben valamelyik határon túli magyar többségű területen európai szintű konferenciát szervezni, hiszen nemzetközi szinten nem közismert, hogy a nemzet egyharmada nem a jelenlegi határokon belül él.

Beszédes, hogy a számos európai uniós országgal szemben Magyarország a demográfiai gond megoldásaként tekint a családpolitikára. Máshol a születésszám csökkenése miatt olyan bevándorlók letelepítésében gondolkodnak, akik képesek több gyermeket vállalni.

Bár rosszak a demográfiai mutatók, van néhány tény, amelyek reménységre jogosítanak fel. Szerencsére a vasfüggönytől keletre élő népek családszemlélete és migrációval kapcsolatos felfogása igen sok hasonlóságot mutat. Ez megteremtheti az alapot, hogy a családpolitika területén a politika és a civil szféra nemzetközi szinten is összefogjon egymással, felül-emelkedve a sok évszázados ellentéteken. A közép-európai országokkal egyszerűen együttműködésre és jó viszonyra vagyunk kényszerítve. Civil szinten cél lehet egy olyan családpárti civil erő felépítése és felmutatása, amely az európai küzdőtérén is hatékonyan képes megvédelmezni a családi értékeket ért támadásokat.

Civil pályafutásomat összegezve örömmel veszem tudomásul, hogy az általam időszakosan vezetett családszervezetek élnek, tovább fejlődnek, van, aki továbbviszi a Nemzetközi Projektet is, így ötvenévesen visszatérhetek annyira szeretett orvosi munkámhoz.

Dr. Szabó Endre orvos, a Nagycsaládosok Országos Egyesületének és a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetségének korábbi elnöke.

A FÉLIGAZSÁGOK LEHETETLENNÉ TESZIK A PÁRBESZÉDET

A féligazságok jobban roncsolják az emberi logikát és az erkölcsöt, mint azt gondolnánk. Majdnem úgy, mint a hazugságok, mert féligazság voltuk el van rejtve azzal, hogy a tényeknek csupán felét mondják ki. Például a migrációval kapcsolatban többször elhangzik, hogy a 16. és 17. századi katolikus és protestáns prédikátorok egyaránt lelkiismeret-vizsgálatra hívták a korabeli magyarokat; mit vétettünk, hogy Isten megengedte a törökök győzelmét fölöttünk.

Ez igaz. Ezt a lelkiismeret-vizsgálatot ma is meg kellene tenni, csak hogy a relativista antropológia kiirtotta a lelkiismeret-vizsgálatnak még a lehetőségét is, amikor azt hirdette, hogy minden bűntudat beteges jelenség. Ezért tagadja a bűnt. Megint féligazságot hirdetve, mert valójában van beteges bűntudat és egészséges bűntudat is. Sőt, a bűntudat (amely egészséges, vagyis van alapja) a lélek egészségének a jele.

De mi is a lelkiismeret? Bár maga a szó nem található meg az evangéliumokban, az Úr Jézus igenis beszél róla, mégpedig mint az ember alapvető fontosságú adottságáról. „A test világa a szem. Ha szemed ép, egész tested világos lesz. De ha szemed rossz, sötét lesz egész tested. Ha tehát a világosság, amely benned van, sötétség, mekkora lesz maga a sötétség?” (Mt 6, 21–23) A „világosság benned” kifejezés nyilvánvaló utalás a belső szemre, vagyis a lelkiismeretre, amelynek szüntelenül Istenre kell tekintenie, mint a hűséges szolgának gazdája kezére. Oda kell figyelni az Úr Jézusnak az emberi szívről tett kijelentéseire is. A „szív” a Szentírásban a belső ént jelenti a maga szabadságában, és olykor azonos a lelkiismerettel: „Ha szívünk vádol, Isten nagyobb a szívünknel: ő mindent tud.” (1Jn 3,20) Szent Pál irataiban és más apostoli iratokban huszonötször szerepel a lelkiismeret szó. Szent Pál is ismeri azt az emberi tapasztalatot,

„amikor a pogány a törvény híján a természet szavára teszi meg a törvényben foglaltakat... igazolja, hogy a törvény követelménye a szívébe van írva, amiről lelkiismerete tanúskodik, és önismerete is hol vádolja, hol fölmenti. (Róm 2,14–16)

Freud a lelkiismeretet a felettes énnel (szuperego), vagyis a belénk nevelt erkölcsi elvekkel azonosítja, amelyek parancsoló módon irányítanak bennünket. Szerinte a lelkiismeret csupán egy külsődleges, társadalmi és pszichológiai konstrukció, az igazi valóság pedig voltaképpen az ösztönben lakó tudattalan, vad erők mindenhatósága. Ezen a feltevésen nem is csodálkozhatunk annak ismeretében, hogy Freud ateista volt, s a vallást és a filozófiát, a teljesen tiszta, önzetlen szeretetet a valóság előli megfutamodásnak nevezte. (Viktor E. Frankl frappáns módon mutat rá arra, hogy éppenséggel az állítólagos nagy leleplező, Freud futamodik meg az emberi szerelem, a lelkiismeret, a vallás és a filozófia által feltett kérdések elől a pszichologizmusba.)

A felettes én és a lelkiismeret különbözőségére, sőt ütközésére a történelem egy sor példát mutat: valahányszor valaki a belé nevelt és a környezete által feltétlenül tisztelt társadalmi normák ellen lázadt, saját belső meggyőződését követve, lelkiismerete felülírta felettes énjét. (Ugyanakkor azt is mindannyian tapasztaljuk, hogy lelkiismereti megfontolásból hozott döntéseink alkalmával olykor marad bennünk valamiféle szorongás, amely a felettes énünkből fakad – ez is mutatja, hogy két összefüggő, de nem azonos valóságról van szó, amelyek közül a felettes én az érzelmek területéhez, a lelkiismeret viszont az értelem és a szabad akarat világához tartozik.)

Egyszerű, saját emberi tapasztalatunk is meggyőz arról, hogy létezik egy benső hang, amely nem a társadalom ítélete, és amely elől elfutni nem lehet. Ha a legalapvetőbb emberi létünket érintő jelenségeket megillető figyelmet szentelünk saját lelkiismeretünk működésére, akkor meggyőződhetünk róla, hogy ez valakinek a hangja, mert személyünkhöz szól: szégyent, bűnbánatot vagy vigasztalást vált ki létünk legbensőjében, márpedig ilyen érzelmeket tárgyak nem váltanak ki, hacsak nem egy személy üzeneteit hordozzák.

Amikor az ember szakított Istennel, elbújt előle, mert félt tőle. Ez a bujkálás már a bűnbeesett ember lelkiismeretének sajátos működése: figyelmezteti az embert, hogy most már a saját szemével látja önmagát, létbeli szegénységét (amelyet a mezítelenség szimbolizál), nem pedig Isten

szemével. Ahogy az Istennel szakító ember lezuhant a jó és a rossz közötti választások világába, mivel értelme és ezáltal értékítélete elhomályosult, akarata pedig rosszra hajlóvá vált, a lelkiismerete révén kaphatott csak eligazítást arról, mi a helyes, és mi a rossz. Viktor E. Frankl szerint a „lelkiismeret olyan valóság a pszichén, mint a köldök a testünkön”, mert egy valakivel való kapcsolat maradványa, és újra meg újra ehhez a valaki felé fordítja az embert, és vágyakozást kelt a lelkében az ő vezetése után. Ahogy Boldog John Henry Newman írja: „A lelkiismeret adománya felkelti a vágyat valami után, amit maga nem tud teljesen adni. Egy irányadó vezetés, egy isteni törvény eszméjét oltja az emberbe; és vágyat, hogy a maga teljességében, ne pusztán töredékes részleteiben vagy közvetett sugallattal szerezzen tudomást róla.”

A történelemben Isten és ember között lényegében a lelkiismeret hullámzása zajlik. A választott nép, hogy lelkiismerete ne legyen magára hagyatva, a Tízparancsolatot kapta Istentől, amely egyetemes érvényű eligazítást ad arról, mit válasszon az ember, ha meg akar menekülni. Ne gondoljuk azonban, hogy az Ószövetségen kívül élő pogányságot magára hagyta Isten. Hammurápi oszlopain is feltűnnek Mózes kőtábláinak törvényei, ahogyan egy posztmodern kamasz lelkében is.

Amikor a 16. és 17. századi prédikátorok lelkiismeret-vizsgálatra szólították fel a keresztény magyarságot, ezzel egy időben védekeztek és harcoltak a dzsihád ellen. Aki ez utóbbit elhallgatja, az sikerebben hazudik, mint aki azt állítja, hogy a 16. és 17. században nem is volt muszlim elnyomás Magyarországon. Mert ennek ellenkezőjét könnyű bebizonyítani, de aki az előbbi állítás egyoldalúságát elfogadja, abban föl sem merül, hogy egy valóság (a török megszállás) korabeli értékeléséről olyan egyoldalú kijelentést fogadott el, amellyel el van takarva előle a valóság véresebb, mindennapi szenvedést jelentő arca.

Így aztán végeláthatatlan mellébeszélés következik.

Mindez csak bevezető ahhoz, amit le szeretnék írni a felvilágosodás által berobbantott forradalom ideológusai és a hagyomány őrzői, a konzervatívok (például a katolikus hit képviselői) között lezajlott párbeszédéről.

A francia forradalom ideológusai azt az eleve adott tényt, hogy vannak franciák, németek stb. és társadalomban élnek, tagadják. Ezzel együtt azt is tagadják, hogy Isten teremtette az embert személynek és éppen ezért közösségi lénynek, mégpedig családban (tehát egyfajta, eleve adott közösségben).

Az ilyenféle társadalmi felfogást elvetve azt hirdették, hogy a társadalom önkéntes és szabad társulás.

„A konzervatívok pontosan ebben látták az eredendő bűnt, vagyis azt a végzetes elbizakodottságot, melyből kérelhetetlenül következik a társadalom egészének szétesése, a jakobinus terror, majd végül a napóleoni diktatúra. Összegyűlvén abból a célból, hogy alkotmányt készítsenek, a forradalmárok azt hitték, hogy megismételhetik a társadalmat létrehozó eredendő megállapodást. Felruházták magukat a társadalmi szerződés tekintélyével, hogy felállíthassák a tanácskozó gyűlés rendszerét. Ez a szerződés viszont – felelik a hagyomány őrzői – sohasem létezett: egy honpolgár nem a saját, szuverén akaratáról szóló dekrétum alapján tartozik a nemzetéhez.”¹⁵⁶

Lassan kiderült, hogy a felvilágosodás bár még egy ideig fenntartotta a Legfőbb Lény eszméjét, de elvetette a világot teremtő Isten gondolatát: vagyis azt, hogy a semmiből teremtette Isten azt, ami van, éspedig természet adva mindannak, amit teremtett: vagyis a dolgoknak tulajdonságokat adott és a dolgok természetének Ő a legfőbb garántálója és őre.

Elvetve a teremtő Istent észrevétlenül a panteizmusba csúsztak bele, vagyis a világot istenítették. Szellemi utódaik mind a mai napig panteisták. A világ istenítésének következménye, hogy szerintük az ember természete is az ember hatalmában van. A világ átalakíthatósága is teljes mértékben az ember joga.

Nincsenek egy teremtő Istentől szentesített tulajdonságok: szent hagyományok.

„Képzeljük el, hogy valamilyen abszurd határozattal kihirdetnék, hogy a francia nyelv immár elavult, és hogy kívánatos volna egy mesterséges, mindenki számára érvényes idiómával helyettesíteni. Ilyen lehetett az is, amikor a forradalmárok úgy döntöttek, hogy csinálnak egy egyetemes alkotmányt. Csinálni akarták, ahelyett hogy a meglévőből összeállították volna; egyetemeset kívántak alkotni, nem pedig országuk szokásainak megfelelőt. Barbár spekulatív elmék, megrészesülve a teóriától, a maguk hitvány személyiségét teremtő hatalommal ruházták fel, és általános gyógyírt alkalmaztak egy különleges helyzetre. Ahelyett, hogy alázattal beismerték volna, hogy ez a probléma meghaladja képességüket és ille-

¹⁵⁶ Finkielkraut, Alain: *A gondolkodás veresége*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 21. o.

tékességüket, úgy vélték: mindent meg tudnak oldani. Mesterkedtek is eleget, miközben felszámolták hazájuk drága örökségét. Mindez végzetes önkényesség volt, az elvont elméletieskedés örülete, prométheuszi téboly, mely azon a címen, hogy a nemzet politikai tekintélyét helyreállítják, arra indította őket, hogy a hatalmat a maguk számára megkaparintsák, és a nemzet történelmének megkülönböztető jegyeit dühödten félredobják. Miközben arra szövetkeztek, hogy a közösség számára állítólagosan ésszerű alapokat teremtsenek, szétzüllesztették a hagyományokat, ugyanakkor megfosztották az országot sajátosságainak alkotóerejétől. Elorozták hatalmát, hogy leigázzák a lelkét.”¹⁵⁷

Sajnos közben a hagyományörzőket ugyanolyan teológiai elcsúszás éri, mint a forradalmárokat.

„Abban a tényben, hogy a nyelvek és a társadalmak kezdetén tulajdonképpen nem állt ott senki, a hagyományörzők Isten létének megcáfolhatatlan bizonyítékát látják.

Népe ellen, az isteni akarat ellen vétkezik az az esztelen, aki a dolgok menetével szembehelyezkedik, és fejébe veszi, hogy kormányt és intézményeket alkot. Az árulás bűnéhez a szentségtörés vétke járul. Istent sérti meg, aki megtagadja a tiszteletre méltó szokásokat, vagy az, aki a nemzeti dogmákat megcsúfolja.

Ez az Isten – noha ugyanazt a nevet viseli, mint a régi Világ Ura – mégis valami másfajta helyet foglal el, és teljességgel új meghatározást kap. A hagyományörzők – mint reakciósök – azt a kimondott célt tűzik ki, hogy bezárják az 1789-ben megnyitott szerencsétlen történelmi zárójelet. Mint teokraták, meg akarják menteni a világot ettől az alapvető szerencsétlenségtől – az isteni hatalom szétesésétől; ámde amit Istennek neveznek, az már nem a Felsőbb Lény, hanem inkább kollektív értelem. Ez az Isten, akinek létezését a hagyománnyal azonosítják, és az egyes népek szellemének megnyilvánulásával bizonyítják, elhagyta a Legfőbb Jó mennyei tájait, és a tudattalan kódos mélységeibe költözött. Mostantól az emberi intelligencián innen, és nem azon túl van jelen, irányítja a tetteket, az illető tudtán kívül alakítja minden ember gondolkodását; nem úgy, mint ama Másik, aki a Kinyilatkoztatás útján érintkezik az emberi teremtményekkel.”¹⁵⁸

¹⁵⁷ Uo.: 23. o.

¹⁵⁸ Uo.: 26–27. o.

Mindezekből teljesen világos, hogy sem a felvilágosodás szellemi vonulatának, sem az ellene harcoló hagyományörzők irányzatának semmi köze a kereszténységhez.

Vagyis ezekből a hosszúra nyúlt vitákból kimaradt a kereszténység. Illetve csak látszatra volt benne. Miért látszatra? Mert a felvilágosodás ideológusainak nagy tömege mind a mai napig nem veszi komolyan, hogy a kereszténység lényege Jézus Krisztus, aki a Szentháromság egy Isten második személye, aki emberré lett, bűneinkért halált szenvedett, megigazulásunkért föltámadt. Isten tehát Szentháromságos egy Isten.

Robert Sarah bíboros így vall a felvilágosodás következményeiről: „A Nyugat elhatározta, hogy a felvilágosodás filozófusainak és a felvilágosodásból kiinduló politikai áramlatok hatására távolságot tart a keresztény hittől. Bár léteznek még élő és misszionárius keresztény közösségek, de a keresztény népesség nagy része Jézusban már csak egyfajta eszményt lát, de nem eseményt és még kevésbé személyt, akivel az apostolok és az Evangélium számos tanúja találkozott, akit szerettek, és akinek odarendelték egész életüket.

Az Istentől való eltávolodás nem következtetés, hanem elhatározás, hogy megszabadulnak tőle. Egy emberi élet ateista irányulása majdnem mindig az akarat döntése. Az ember nem akar többé elgondolkodni Istenhez való viszonyán, mert ő maga akar istenné lenni. A modell prométheuszi. Ez a titánok nemzetségéből való mitologikus alak lelopta az égből a szakrális tüzet az embereknek. Így az ember belépett az Isten kisajátításának logikájába, és kilépett az istenimádás világából. A felvilágosodás mozgalma előtti időben elenyésző egyéni jelenségnek számított, hogy valaki megkísérelte volna elfoglalni Isten helyét vagy egyenlővé tenni magát vele vagy eltávolítani őt.

Az ateizmus főként az európai ember végletekig felfokozott individualizmusából ered. Az istenségnek tekintett individuum egyre több autonómiára és abszolút függetlenségre vágyva hajlik Isten feledésére. Erkölcsi síkon az abszolút szabadságnak ez a keveréke magába foglalja az erkölcsi törvények és alapelvek fokozatos megkülönböztetés nélküli elvetését. Az individualista univerzum egyedül a személyre koncentrálva nem enged meg semmiféle korlátozást. Ettől kezdve Istent úgy tekinti, mint aki akadályokat létesít, hogy az akaratot gúzsba kösse és törvényeket kényszerítsen rá. Isten az autonómia és a szabadság ellenségévé válik. Az ember teljesen

szabad akar lenni, visszautasítja azt, amit kényszernek tekint, és addig megy, hogy visszautasít minden függést Istentől. Elveti Isten tekintélyét, aki minket azért teremtett szabadnak, hogy szabadságunk értelmes használatával legyőzzük vad indulatainkat és irányításunk alá vonjuk mindazt, ami ösztönös bennünk, létünk és növekedésünk teljes felelősségére.

Az ateizmus tulajdonképpen tagadni akarja az értelmet, amely minket a Teremtőnkhez vezethetne, az igazi világosságot, amelynek meg kellene világítania minket, irányt adnia és megmutatnia az élet útjait. E logika alapján bizonyos filozófusok Istentről nem Atyaként beszélnek, hanem mint a világegyetem építéséről.

Isten elvetése a tudományos és technikai kutatás azon mozgalmában foglal helyet, amely a 18. század végétől jellemezte Európát. A technika azt a látszatot kelti az emberben, hogy ő a világ ura. Tehát ő uralja egyedül az Isten nélküli világot. A tudománynak azonban nem kellene az embert eltávolítania Istentől. Ellenkezőleg, az embert Isten szeretete felé kellene közelítenie.”¹⁵⁹

Nem lehet szó nélkül hagyni egy másik fontos tényt sem. Az Európai Unió alkotmányából kihagyták a keresztény gyökerekre való utalást, arra hivatkozva, hogy nem kívánják megsérteni a nem keresztény tömegek vallási érzékenységét. Az ókori görögségben való gyökerezést viszont beleverték az uniós alkotmányba, pedig ezzel – hasonló logika szerint – megsérthették az Unió lakosságának felét, nevezetesen minden nőt, akikről a görög filozófia azt tanította, hogy nincs is lelkük, nem beszélve a más bőrszínűekről, akiknek az emberi fajhoz tartozása még a felvilágosodás után sem volt egyértelmű. Ma már a nők egyenjogúsága és a más bőrszínűek egyenjogúsága fennem hangoztatott, vitathatatlan, sőt sokszor mindenkinek felett álló tétel (miközben a gyakorlat a fennkölt eszmétől még jócskán elmarad hazánkban is). De kevesen gondolnak arra, hogy a kétezres év óta egyedül a kereszténység hirdeti töretlenül, hogy Krisztusban egyenrangú nő és férfi, nem számít a származás, a bőrszín, a társadalmi státusz, mert minden ember ugyanahhoz a családhoz tartozik, egyetlen biológiai szövődéket alkot a többivel, sőt ennél is többet: közös boldogságra rendelt testvériséget.

¹⁵⁹ Sarah, Robert bíboros –Diat, Nicolas: *Isten vagy a semmi – Beszélgetés a hitről*. Szent István Társulat, Budapest, 2015, 151–152. o.

A felvilágosodásra visszatérve, sajnos keresztény teológusok is belemerültek olyan áldialógusba, ahol az ő Szentháromságos hitüket nem vették komolyan, és nekik is hallgatniuk kellett róla, holott az egész keresztény létnek ez az alapja: az erkölcs, ez az élet minden területének alakítója.

Természetesen egy keresztény folytathat párbeszédet egy New Age-követővel bizonyos dolgokról, de amíg a keresztény nem a hite lényegéről szól és a New Age-hívő sem, addig lényegében nem keresztény – New Age párbeszéd folyik. Mindez lehet jó, sőt szükséges, hiszen a hétköznapi dolgainkról beszélni kell. A keresztény és a nem keresztény csak akkor folytat lényegi párbeszédet, mint keresztény és mint nem keresztény, ha saját legmélyebb meggyőződésüket megvallják és érvre érvt hozva beszélgetnek.

Egy tisztelőben, szeretetben folytatott úgynevezett hitvita az egyetlen igazi párbeszéd. Nem a másikat címkézem, és elfogadom, hogy ő komolyan azt tartja végső igazságnak, amit annak tart, és most érveket sorakoztatok fel. Aki hallgatja érveimet, be kell hogy dolgozza gondolatvilágába az én érveimet, és ha bedolgozta, hozhat újabb érveket az ellen, amit én mondtam, és ez így folytatódhat az én részemről is.

Ma ezt nem látom. Süketsógörök beszélgetnek vagy egy langymeleg ökumenikus párbeszéd folyik.

Tehát két szintje lehet egy más felfogású emberrel való hiteles párbeszédnek: az egyik szint, amikor nem a meggyőződésünk lényegét érintő dolgokban mindennapi ügyeinket intézzük. Ez szükséges és jó. A meggyőződésünk lényegét érintő dolgokban azonban szükséges elfogadni, hogy a másiknak az a meggyőződése, ami. Ne gyanítsam, hogy nem is gondolja komolyan. Tétélezem föl, hogy tényleg New Age-felfogású, tényleg hisz Jézus Krisztus istenségében.

Ezen a szinten érvelni annyi, mint olyan párbeszédet folytatni, amely valódi „vallásközi”, „meggyőződések közötti” párbeszéd. A felvilágosodás képviselői és a keresztény hit teológusai nem folytattak mindig lényegi párbeszédet: például Jézus istenségéről vagy a világ teremtett voltáról.

„Hinni kell a párbeszédben mindig Isten példájára gondolva. Atyánk soha nem hagyja abba a párbeszédet velünk, felénk jön annyi hűtlenségünk ellenére. Még mindig és újra jön. Ugyanígy a leküzdhetetlennek látszó nehézségek ellenére százszor is meg kell próbálni a párbeszéd művészetét testvéreinkkel, akik más hiten vannak. Ám személyes megtérés, Istennel való igazi egyesülés nélkül a más vallásokhoz való közeledés üres marad.

Vallásközi párbeszédünk tervében több veszély leselkedik ránk. A ma mindenütt jelen lévő posztmodern ideológia alapvetően cseppfolyós, kenhető, meghatározhatatlan és ezért alkalmas befogadni mindenféle élettelen »igazságot«. Nem szabad ezért szem elől tévesztenünk, hogy a párbeszédnek csak akkor van értelme és legitimitása, ha eredendően kapcsolatban van a keresett igazsággal és az objektivitással, vagyis az emberi méltósággal, amely pontosan az igazság ilyen keresésében nyilvánul meg.”¹⁶⁰

Tehát a modern világ nem a kereszténység után van, hanem előtte áll. A modern világ rettenetes megpróbáltatások tűzhányói kirobbanása előtt van. De a nagy viharok után csak egyetlen út lehetséges: a meggyőződéses lényegéről beszélve valóban keresni az igazságot, a végső igazságot. A relativizmus diktatúrája mára már a tényeken megbukott. Most a „semmi”, az üresség mélységes örvényének a szélén állunk.

Most nem úgynevezett keresztény értékekről és az úgynevezett felvilágosodás jelszavairól (szabadság, testvériség, egyenlőség) kell beszélni, hanem a kereszténység gyökeréről, Jézus Krisztusról – illetve a felvilágosodás által felvetett kérdések mélyén rejlő antropológiáról (ki az ember).

Csak két lényegi kérdés van: ki Jézus Krisztus, és ki az ember. Az úgynevezett keresztény értékek Jézus Krisztus nélkül elerőtlenednek, gyökerüktől elszakítottak lesznek – és a felvilágosodás emberről alkotott felfogása valóban „gyökeres” felfogás-e. Vagyis a politika, szociológia, pszichológia képes-e megragadni az ember lényegét? Nyilván nem! Íme, itt állunk egy igazi párbeszéd lehetősége előtt, előbb azonban rettenetes szenvedések tűzében kell alámerülnünk.

Dr. Barsi Balázs ferences szerzetes, a sümei kegytemplom lelkigyakorlat-vezetője.

¹⁶⁰ Robert Sarah bíboros – Nicolas Diat: *Isten vagy a semmi – Beszélgetés a hitről*. Szent István Társulat, Budapest, 2015, 125. o.

A CIVIL ÉS POLGÁRI MENTALITÁS, ÉLETFORMA ÉS LEHETŐSÉGEK A RENDSZERVÁLTÁS ÓTA MAGYARORSZÁGON

A polgárosodás alapfogalma

Először a téma alapfogalmát, a polgárosodást kell körbejárunk. A polgári társadalom azelőtt volt önellátó világgal vethető össze, amely csak alkalmi és pontszerűségi összefüggésekben ismerte a piacot, a mások számára való termelést, s így másféle rendezettséget mutatott, mint az egyre inkább a specializáció és szakszerűség jegyében élő, alapvetően városi struktúrában élő polgári világ. A polgárosodási folyamat lassú és nehéz változás volt, és növelte a társadalmi egyenlőtlenségeket. Hiszen egyik oldalon tőkefelhalmozást jelentett, a másik oldalon – eredetileg – a bér munkástömegek kialakulását hozta magával.

A polgárosodás eleve „kétágú” folyamat volt. Egyrészt gazdasági viszonylatok átalakulása, másrészt viszont a szellemi tevékenységek már korábban is megfigyelhető önállósulása, az úgynevezett bildungsbürgertum megerősödése. Ez a kétágú folyamat arányaiban különböző volt az országok és etnikai csoportok szerint. A polgárosodást – más oldalról – „modernizációnak” is nevezhetjük, hiszen egy egészen más technostruktúrát és életformát jelent, mint az önellátás.

Mag a polgári lét nem függő, hanem anyagilag és szellemileg is független életet valósít meg. A polgári életben is nagyon fontos szerepe van a családnak, de az életben nincs kényszerítő jellegű vérségi meghatározottság. Sajnos a manipulatív tömegtársadalom médiájában a kiküszöbölhetetlen vérségi-családi kapcsolatok szükségszerű következményeit – lásd Széchenyit, aki a süllyedő csónakban *természetesnek* tartja előbb

a saját gyerek mentését – sokszor korrupciónak nevezik. Pedig az urambátyámnak nevezett „feudális rendszer” semmiben sem különbözik a zsidó „családcentrikusságtól”.

A modern polgárság társadalmilag a nemesség és a jobbágyság között, de egyikkel sem alá- vagy fölérendeltségi viszonyban alakult ki, a saját önálló tevékenység bázisán. Éppen ebből következik a *polgári öntudat*. És ebből születik meg a sajtó, a parlamentarizmus és a valódi, bár sok korlátot (cenzust) állító politikai demokrácia. A polgárosodás ugyanis a szabadelvűség (=nemzeti liberalizmus) jegyében zajlott. A polgárok ugyanis a szabadság és a kötelesség egységében gondolkodtak, a „demokráciát” nem szabadoságnak, és nem egyenlőségnek gondolták. A polgári társadalom ugyanis nem egyenlősítő rendszer, hanem hierarchikus, éppen a születési egyenlőtlenség és a teljesítmények egyenlőtlensége miatt. De ez nem társadalmi egyenlőtlenséget jelent, hanem *rendet*, amely a polgári társadalom alapja.

A polgári társadalmi rendet – más oldalról – hatékonysági szervezettségnek is nevezhetjük, amelyben a fegyelmezett individualizmus mozgat. Ennek alapja viszont a *közösség* (= *a nemzet*) *iránti azonosulás, a hazafiság*. (Ennek persze vannak túlzásai is, mint mindennek, de a hazafiságot, sőt még a nacionalizmust is a sovinizmussal azonosítani alapvető tévedés. Ilyen alapon a teremtésbeli elkülönültségből származó versengő individualizmust is el lehet ítélni!) A polgári világ a verseny világa, mind az egyének, mind a nemzetek között, ez a hatékonyságnövekedés nélkülözhetetlen eszköze.

A polgári világ végül a jogállamiság világa (más alapon, de a feudalizmus is az volt), ez állítja a leginkább szembe a diktatúrákkal. A hanyatló polgári világnak azonban jellemzője a bürokratizálódás, amely annak a következménye, hogy összeomlik a társadalom erkölcsi szabályozása. A hanyatló polgári világban alapvető, egzisztenciális kötöttségek bomlanak fel és nélkülözhetetlen szolidaritási-kölcsönösségi hálók tűnnek el. Új barbárság kezdi fenyegetni a világot.

A polgárság kialakulása idején még erősen kötődött a valláshoz, az egyházhoz. Ez az idők során erősen meglazult, noha a polgári családi és közösségi erkölcs a keresztyén gondolkodásban gyökerezik. És ez az erkölcs egyenlíti ki a polgári magántulajdon problematikus jellegzetességeit is.

A polgári társadalom mindig a magántulajdon alapján épül, amely önrendelkezést és létbiztonságot jelent. Hiába van magántulajdon, ha

politikai-hatalmi eszközökkel ezt „felül lehet írni”. A polgári magántulajdon persze nem „szentség”, hanem nélkülözhetetlen motivációs erő, amely nélkül nem lehet teljesítményképes társadalmat fenntartani (lásd a kommunizmus bukását).

A kommunizmus (szocializmus) és a polgári társadalom

A kommunizmus (marxizmus) tudatosan végiggondolva a polgári világ megsemmisítésére tört. Tehát a korábbiakban leírt alapstruktúra és alapértékek mindegyikének felszámolását tűzte ki célul. Egészen a csatlád „átalakításáig”, legfőbbképpen a magántulajdon megsemmisítéséig. A „proletárdiktatúrának” nevezett gyilkos rendszer a polgárság kiirtását vagy teljes deklasszálását is eltervezte, és terrorral a társadalom teljes szellemi átgyúrását is megkezdte.

A hazafiság (nacionalizmus) helyett az úgynevezett proletár nemzetköziséget, a vallás (a keresztyénség) helyett a materializmust (ateizmust) vezette be, és a közösségek önkormányzata helyére a centralizált diktátumát alkalmazták. Elvileg a társadalom alsóbb rétegei kerültek volna hatalomra, a valóságban azonban elkötelezetten gondolatlan bürokrácia (nomenklatura) regnált és a *szimpla erőszak*.

A szocializmus idővel kettészakadt, és a szociáldemokrácia „kiegyezett” a polgári társadalommal. A kommunizmus azonban árnyalatnyi különbségekkel teljesen tönkretette gazdaságilag az egyébként is gyengébb országait. Nemhogy a polgári társadalom természetes, bár egyenlőtlen tökefelhalmozása történt volna, hanem a szerencsétlen társadalmak kiszigerelése zajlott egy hamis és embertelen rendszer túlélése érdekében. Erkölcsi és szellemi leépülés is végbement, s egy új típusú (= „szovjet ember”) is létrejött a gátlástalan önzés és hazudozás jegyében. A szegénység, a tájékozatlanság és a szolidaritás hiánya általános lett. Deficitek az élet minden területén.

Magyarországon az 1956 megismétlődésétől való félelem miatt egy anyagilag jobb helyzetű kommunista ország volt Kádár János uralma idején, ezt azonban súlyos erkölcsi és szellemi károkkal fizettették meg. A Kádár-rendszer utolsó időszakában nem keveset beszéltek ugyan sajátos polgárosodásról, de az a politikai függetlenség híján csak egy önkiszákmányoló „kispolgári” gyarapodás volt – a társadalom egy része számára.

A rendszerváltozás közvetlen társadalmi és politikai hatásai

A kommunista rezsim összeomlásának sok jele volt, de a Szovjetunió eltűnése nélkül „magától” sehol sem következett volna be. Máig nem tudjuk, hogy az amerikai-szovjet tárgyalások milyen feltételeket szabtak az úgynevezett közép- és kelet-európai rendszerváltozásoknak, főleg azok emberi (káder) vonatkozásaira. Az angolszászokkal kapcsolatban – Jalta és 1956 után – azonban nem lehetnek illúzióink.

Mégis óriási illúziók kapcsolódtak mindahhoz, amit rendszerváltozásnak nevezünk. Ennek több oka is volt, nálunk, Magyarországon különösen. A magyar társadalom a környező kommunista országoknál némileg tájékozottabb volt a Nyugatot illetően – már csak a nagy emigráció miatt is – másrészt viszont ez a tájékozottság sokkal több hamis, illuzórikus elemet tartalmazott, főleg a belső úgynevezett elit megtévesztő „közbeszéde” miatt. A volt kommunista vezető rétegek zöme ugyanis gyorsan „átállt” a szovjet kiszolgálásról (ideológia – vörös materializmus) a nyugati, főleg amerikai táányérnyalásra (pénz – fehér materializmus). Őket nem a népük, hanem saját zsebük érdeke mozgatta.

A varázsszó a privatizáció lett, s ez *elvileg* nem volt tévedés, mivel a polgári társadalom alapja a magántulajdon. De a privatizáció végrehajtása a magyar társadalom kommunizmus utáni második kifosztása lett. Nemcsak azért, mert nálunk gyakorlatilag az *eredeti* tulajdonosok vagy leszármazottaik nélkül, illetve kisemmizésével történt minden, hanem azért is, mert nagyrészt az egész magyar nemzetet – kivéve a kiszolgáló kommunistákból nyugati, főleg amerikai szolgákká vedlő csoportokat – kisemmizték. Munkahelyek milliói tűntek el, és azután egy negyedszázadig milliárdok folytak gyakorlatilag szinte ellentételezés nélkül Nyugatra. Az óriási munkanélküliség elszegényedést hozott, nem polgárosodást.

Az új helyzet jórészt megsemmisítette a keserves, önkizsákmányolással létrejött „kispolgárosodást”, és egy szétvert értékrendű társadalom szolidaritásnélküliségét hozta magával. Depolitizált és erősen megosztott nemzeti közösséggé lettünk. A régi polgárság nehezen tért magához, annál is inkább, mivel a régi kommunista hálózatok még egy ideig nagyon hatékonyan működtek tovább. A „puha” kádári diktatúra médiavilága is nagy befolyású maradt. A történelmi-politikai-erkölcsi igazságszolgáltatást is sikeresen megakadályozták – jórészt nyugati segítséggel.

A nyugatiak eléggé el nem ítélni való módon az őket gátlástalanul kiszolgáló volt kommunisták, ma már „liberálisok” pártján állnak mindig – haszonlesésből. Nekik nem kell a polgárosodás, és főleg nem kell a nemzeti, hazafias gondolat, a keresztyénség sem. A magyar társadalomnak a Kádár-korszakban kialakított „kettős munkahelye” (a főállás mellett a háztáji vagy egyéb mellékállások) részben ma is fennáll, de ez nem az önállósodás (polgárosodás) eszköze, hanem a megélhetés keserves biztosítása.

A kádári „bildungsbürgeresedés” sem folytatódott, sokkal inkább a bürokrácia maradt. De a legsúlyosabb következmény az volt, hogy az egyébként is jelentős társadalmi egyenlőtlenségek fokozódtak, különösen művelődési-oktatási szempontból. Ennek legfőbb mutatója az egyébként mesterségesen „felplankolt” kulturális kereslet csökkenése, a könyv- és folyóirat-vásárlás visszaszorulása, az olvasás zuhanása. A magyar társadalom versengő materializmusa ugyanakkor fokozódott, a presztízs fogyasztási igények nőttek. Nyugodtan állíthatjuk, hogy mindez az értékelvűség rovására történt.

Műveltség és művelődés nélkül pedig nincs polgárosodás. Ezért van viszont nagy jelentősége az egyházi iskolák növekvő számának, amelyek jelentősen ellensúlyozzák a társadalmi értékvesztést – minden a folytonosságszakadással együtt járó problémáikkal is. Az egyháznak azonban nemcsak iskolai jelentőségük van, hanem a társadalmi (érték)rendezettség folytonosságának fenntartása is feladatuk. A Kádár-rendszer demográfiai katasztrófába vitte az országot, s ennek súlyos együttélési következményei lettek. Annál is inkább, mert a folyamat „etnikai átszíneződéssel” is járt, magyarán a cigány népesség aránytalan növekedésével.

Ez nem faji, de igenis mélyen kulturális, polgárosodási ügy. Sőt, azt is kijelenthetjük, hogy a cigányság kérdése a magyar polgárosodás kulcskérdése, hiszen a cigány népességnek mind anyagi, mind szellemi tekintetben elemi *emberi* hiányai vannak. Sajnos a kádárizmusnak e téren is csak mechanikus, értéktelen lépései voltak, s a cigányság többsége megmaradt egy zárványlétben.

Ez a zárványlét azonban sok magyar többségű kistérségre is jellemző, ahol munkanélküliség és civilizációs hiányok uralkodnak. A kommunizmus bukása az egyenlőtlenségek kiéleződését hozta, s a tökeszegénység és a globalista tőke miatt a nemzeti-keresztyén-polgári kormányzatok is csak lassan tudnak ez ellen tenni. A polgárosodáshoz ugyanis anyagi és művelődési feltételek kellenek.

A politika, a politikai pártok és a polgárosodás

A politikának óriási szerepe van a hagyományos lokális társadalmak felbontásában. A politika közvetíti ugyanis a helyi viszonyokon túlmutató témákat, toposzokat, a nemzeti szintű gondolkodás kereteit. Van helyi politika is sokféle történelmi és konkrét meghatározottsággal, de a modern politikát nemzeti, sőt bizonyos összefüggésekben már globális kapcsolatok befolyásolják.

A nyugati világ pártrendszerei – bár az utóbbi időben gyorsuló átalakulásban – régi történelmi alakzatokban léteznek. A mi térségünkben a politikai pártokat is a hagyományszakadás jellemzi. Az 1990 utáni magyarországi átalakulásban az úgynevezett történelmi pártok gyakorlatilag „elvéreztek”, ahogyan az új pártok egy része is. Az erős kádárista titkoszolgálati hagyományok működése nagyon hatékony volt (valószínűleg nem függetlenül a szovjet–amerikai megállapodásoktól!). Így maradt máig tényező egy emberellenes diktatórikus rendszer utódpártja. Viszont a magyar társadalom lassú ébredésének eredményeként megsemmisült egy kártékony „liberális” párt (SZDSZ), és tagjai a törpe, bár hangos, a nagy nyugati támogatással működő csoportok maradványaként tengetik életüket.

Mi a céljuk? Az, hogy a magyar társadalom egy majmoló–utánzó amerikanizált brüsszelista önállótlanóságban az ő uralmuk alatt éljen. Mindig kiderül, hogy a magyar baloldal nem a saját népe, hanem saját hatalma érdekeit nézi, s tőlük ezért nem lehet polgárosodást várni, legfeljebb saját érdekű technicizálódást. Ebben egyébként a legtöbb párt hamar utolérte a Nyugatot, tartalmi kérdésekben azonban – hál’ Istennek – még nagyok a különbségek. A magyar pártok jobbik része még értékelvű programokat ad, akkor is, ha nem követik azokat a gyakorlatban. Legjobb példa erre a szocialista párt, amely verbálisan mindig szociális jelszavakkal operál, de hatalmon szinte semmit sem tesz a szegényekért.

A mai európai társadalmakban gyakorlatilag minden nemzeti kereteken történik a termelés globalizálódása mellett. A pártoknak, a médiának elvileg a folyamatos felvilágosítás és érdekvédelem volna a feladatuk, de a mai helyzetben immár a manipuláció és a sajtótőke tulajdonosainak szócsövei. Ez különösen káros az olyan országokban, mint Magyarország, ahol a társadalom két részre szakadt, és folytonos „médiaháború” folyik. Egy ilyen harcban nincs polgárosodás, párbeszéd, szabad mérlegelés,

a minden eszközzel való győzelem fontos. Nálunk a polgári–nemzeti–keresztény oldal is belekényszerül egy „szabálytalan” és méltatlan harcba, mert különben veszítene egy gátlástalan ellenféllel/ellenséggel szemben, amely évtizedekig megszokta, hogy következmények nélkül uralkodott.

Így tehát a magyar médiaháború nem polgárosító tényező. Hiszen még a kulturális és tudományos sajtó is jórészt politikai frontvonalak mentén helyezkedik el. Vannak olyan elvadult vélemények, amelyek még a sportot is így értékelik, és képesek saját népük ellen szurkolni (lásd a foci Eb-t!) Egységes nemzeti polgári kultúra így nem alakulhat ki.

A magyar szellemi élet nagy választóvonalai jórészt a történelem és a vallás adta polgári területek, amelyekben máshol lassan a megbékélt különbözőségek együttélése a jellemző.

Budapest és a polgárosodás

Budapest nagyvárossá fejlődésétől kezdve kettéosztotta Magyarországot, miközben maga is kétarcú társadalmiságú város volt. Az első helyzetben az agrárország és a nagyipari kereskedelmi–pénzügyi metropolisz különbségét jelentette, míg a másodikban a jellemzően erős polgárság és a nagy proletár tömegek egymás mellett éléséből fakadt. Ez politikai szembenállást is szült már 1919-ben is, majd 1945 után, sőt 1990 után is.

A kommunizmus idejére Budapest polgári jellege erősen meggyengült az emigráció és a kitelepítések, üldözések következtében. Nem volt véletlen, hogy az 1956-os forradalomban az egykori baloldali népesség egy része kimagasló szerepet vitt. Ugyanakkor a Rákosi–Kádár rendszernek Budapest lett a nagy előnyöket hordozó központja. Nagy improduktív, az elnyomó rendszert kiszolgáló tömegek lakóhelye lett a város (például sofőrök, portások, rendőrök, intézményi „irodisták” stb.) Ezek nem nagy, de létező előnyökkel bírtak a többiekkel szemben, és kisebb kapcsolati tőkével.

Budapest élenjáró volt a Kádár-rezsim „liberalizálásában” s a nyugati módik átvételében. Természetesen internacionalista alapon így a régen is meglévő vidék-főváros különbség erőteljesen nőtt (például a budapesti kabaré a vidék kárára virágzott!), Budapestnek vannak és voltak olyan csoportjai, amelyeknek személyes kapcsolatokon túl erős politikai összeköttetések keletkeztek az idők során, és így elit pozícióba helyezték

magukat. Ez a helyzet a várost „reformkommunista” fészekké tette. A polgári oldal teljes szétforgácsoltságban, politikai gyakorlat nélkül élte meg a rendszerváltozást, jelentős számú ügynökkel megterhelve.

A budapesti fizetések, s azon belül is a „kommunista” nagyüzemek bérei jelentősen magasabbak voltak a vidékieknél. Nem véletlen, hogy Budapest „zárt város” volt (ezt a módszert Erdélyben is alkalmazták a magyarokkal szemben!). A Kádár-rezsim bomlásának idején a polgárosodás helyett a nyugati polgári hanyatlás (dekadencia) lett úrrá Budapesten is. A város „liberális” központ lett, amelyet egy tehetségtelen ember, Demszky Gábor majd két évtizedes uralma fejezett ki. Sajnos ez Budapest kádári leépülésének folytatását hozta – minden tekintetben.

A „modernitás” globalista értelmezése nemzeti méreteken nagy károkat okozott, mivel ennek megvalósulásához óriási tőkének kellett volna. Eközben a magyar társadalom szellemi-erkölcsi állapota – főleg Budapesten – nagyrészt alkalmatlanná vált a klasszikus polgárerények alapján való (tőke) felhalmozáshoz. Technikai teljesítmény szempontjából Budapest Magyarország motorja, és mostani lassú át(vissza)alakulásokat ígér polgárosodási-nemzeti szempontból. Viszont nem véletlenül még mindig itt vannak a baloldal jelentős bázisai, miközben az azokat egykor eltető gazdasági-politikai struktúrák (Csepel, Angyalföld, Újpest stb.) már eltűntek.

Budapest olyan túlsúlyos szellemi központ, amelynek átalakulása nélkül új magyar polgárosodás lehetetlen. Ezért kell az oktatásban a technikai korszerűsítésen túl tartalmi nemzeti-polgári újjászülést elérni, újra a hazafiságot a központba helyezni. Nyugati mintákkal nem juthatunk közösségileg sehová.

Polgárosodás és egyházak (keresztyénység)

A keresztyénység életforma és kultúra is! A hiten kívül ugyanis az élet egyféle rendje, és a hitbeli villongások lezárulta után a megbékélt különbözőségeket jelentő keresztyénység szellemi-lelki *értékrendet* kínál még a nem hívőknek is. Ezen túl egy pozitív motivációs rendszert ad, amely a polgári rend és életforma alapja.

A keresztyénység egyes csoportjainál a tulajdon „szentség” ugyan, de a krisztusi tanításban a tulajdon sáfárságra adatott adomány. Így az telje-

sítménymotivációs rendszer, amely a munkán keresztül való istentisztelethez vezet. A keresztyénség a *munkát* ugyanis istentiszteletnek, a *hivatás* betöltésének tartja, és így még „program nélkül” is (lásd a középkort) a polgárosodást támogatta.

Természetesen nem lehet arról szó, hogy az egyházak közvetlenül politizáljanak és a gazdasági életben részt vegyenek, bár most nálunk már bizniszegyházak is vannak. Ezek azonban többnyire az egész társadalomra nézve negatív közösségi magatartásformákat gyakorolnak, hiszen híveiket el akarják szigetelni a nem „megtértektől”.

A történelmi egyházak ezzel szemben mindig közösségépítésben és a *krisztusi rend* fenntartásán gondolkodnak. Ennek lényege pedig a szolidaritás, a kölcsönösség és az áldozatvállalás, eltérő módon, de hasonló célokkal, örök törvényeknek megfelelően. Ahol a keresztyénség elgyengül, ott az önzés és az individualizmus kiszámíthatatlansága kezd eluralkodni – vagyis a *polgári rend* ellentéte.

Sajnos a rendszerváltozás nem a sokak által várt keresztyén ébredést hozta, bár a keresztyén közösségek sok helyen megfiatalodtak és intellektualizálódtak, de a vidéki közösségek nem csak vallási alapú bomlása még nem zárult le. A nem vállalkozó, a nem nyilatkozóké lett az egyre nagyobb csoport a népszámlálásoknál is. Az identitás nem vállalása nem polgári tulajdonság. Erre ügyelni kell.

A keresztyénség legjellemzőbb vonása az, hogy a közvetlen haszonban gondolkodik, kivéve a bizniszegházakat. Egy közösség erkölcsi-lelki egészségét (ha fizikailag nem indult el a pusztulás) lemérhetjük a templomok állapotán. Ahol áldoznak rájuk, ott van reménység és jövő.

Magyar polgárosodás és mezőgazdaság

Magyarország mindig agrárország volt, bár a 20. században erős ipari változások is zajlottak. A természetföldrajzi feltételek azonban nem változtathatók meg, és a népesség jelentős részének mentalitása sem. Magyarország agrárpotenciálja ma is óriási. A kádári rendszer sokat büszkélkedett azzal, hogy nálunk a háztáji gazdálkodás biztosított – a legtöbb „szocialista” országgal szemben –, és hozzájárul az élelmiszer-ellátáshoz, de ez nem a polgárosodás eredménye volt, hanem egy jórészt rossz teljesítményű

állami nagybirtok kolhoz önkiszákmányoló kiegészítő része. A rendszer-változásban a kolhozok zöme tönkrement, legfontosabb vagyonrészüket, a földet nagyrészt nem az eredeti tulajdonosok kapták vissza (egy szerencsétlen kárpótlási törvény alapján). Óriási munkanélküliség keletkezett, mert közben a Szovjetunió szétesésével megszűnt a minden minőségi kritérium nélkül átvevő hatalmas piac is.

A földek körüli politikai harcban – sajnos – nemcsak az eredeti tulajdonosok és utódaik maradtak alul, hanem az új, gazdálkodni akaró csoportok is. Új nagybirtokrendszer kezdett kirajzolódni, amely a réginél is rosszabb helyzetet ígért a falu népének. Közben a nyugati tőke felfedezte, hogy a kiváló magyar föld olcsón és könnyen megszerezhető. Más oldalról a kolhossal lejáratott szövetkezeti eszme nálunk nem tudott gyökeret verni, pedig a hazai mohó és gátlástalan nagytőkével és a globalista pénzközpontokkal szemben csak ez adhatna esélyt.

Lassan és szívosán, főleg a nemzeti-polgári kormány támogatásával elindult a „kiszármazás” – jó értelemben sajnos a gazdaéletformának sok kötöttsége van, elsősorban az állattenyésztésben, és a fiatalok nehezen vállalkoznak (például nehezen mehet nyaralni egy gazda). Nem megoldott a feldolgozás ügye sem, s az értékesítés és a forgalmazás jórészt nem elkötelezetten magyar érdekű.

A mezőgazdaságnak a kolhozok miatt még mindig nincs elég presztízse, bár az utóbbi időben sok helyen a kényszer miatt már eltűnően van a parlag az országban. Sajnos azonban nagy a szomszéd országokkal folyó, pusztító árverseny. Ezt súlyosbítja az USA által kikényszerített önző oroszellenes gazdasági bojkott, amely *természetes* piacoktól fosztja meg a közép-európai és a magyar gazdákat.

A magyar vidék és falvak polgárosodása a mezőgazdaság polgárosítása nélkül lehetetlen. A mostani kormányzat 80:20 kisbirtok-nagybirtok aránya jó garancia erre. Annál is inkább, mivel a mai kis- és középbirtokosok többsége már szakszerűségben és teljesítményben jórészt felveszi a versenyt a nagybirtokosokkal. A megfelelő *munkaerőigény* is csak az *intenzív művelési ágakban* jöhet létre, és a modern termelés automatizálási struktúrájában csak így lehet munkahelyük az embereknek.

Magyarország területének nagyobb része kimagaslóan jó termőhelyi adottságú, szakértelemmel és munkaszeretettel hatalmas tömegeket tud ellátni. Nálunk az agráriumnak nagy a polgárosodási potenciálja, mert

nagy a mezőgazdasági ipar lehetősége is (például vízgazdálkodás, konzervipar stb.) De mindezeknek nem a globális nagytőke, hanem a nemzeti programok keretében kell megvalósulniuk. Ebben sajnos a tökeszegénység és a kommunizmus okozta eladósodottság nagy akadályt jelent.

Az utóbbi időkben nagyot lépett előre a falvak civilizációs szintje, de sajnos ez az esetek többségében folyamatos elnéptelenedéssel kapcsolódik össze. A *demográfiai probléma* szintén nagy akadálya a polgárosodásnak, hiszen óriási előregedés improduktív költségekkel jár, Magyarország népessége pedig immár majd' negyven éve csökken. A falvak népességszökkenése pedig azért tragikus, mert az európai kultúrákban évszázadok óta innen ébredt a városi népesség utánpótlása. A jövőendő szempontjából pedig a falvak népessége mindig hajlamos volt a fogyasztás „szinten tartására” a városi népesség fogyasztást hajtató mentalitásával szemben. Így a falvak népe az egyensúly és az értelmes felhalmozás bázisa is lehet.

Hogyan állnak ma a polgárosodás esélyei?

Egy negyedszázad már jelentős idő egy közösség életében is. Magyarország technikai korszerűsödése a Kádár-rezsimben is jelentősebb volt, mint a legtöbb kommunista országban, s ez így volt az elmúlt negyedszázadban is. A társadalmi-emberi tényezővel volt probléma. 1956 után ugyanis a rezsim tudatosan rombolta a magyar nemzeti közösséget, és sehol nem tűrte az önállóságot, de a szolidaritást sem. A nacionálszocialista rezsimet nem érdekelte a teória, de igenis érdekelte a nacionalizmusra-sovinizmusra épülő stabilitás.

A magyar – mint már említettem – individualista hajlamú nép, és értékmentessé alakított életforma mellett önzővé válik. *A nagy egyenlőtlenségben viszont az alsó társadalmi rétegek polgárosodása lehetetlen!* Ma sok helyen ez a helyzet Magyarországon. Az sem polgárosodás, ha a népesség egy része külföldön vállal munkát, és így segíti esetleg az itthoniakat. A passzív jövedelemszerzés ugyanis csak egy alacsony szintű megélhetésre elég.

A polgárosodás ellen hat tulajdonképpen a média által sugallt „elit” életformák képe is, hiszen ezekben nem jelenik meg az út, amely az eredményhez vezet. A Hit Gyülekezete sikerének egyik forrása, hogy akit Isten szeret, azt gazdaggá teszi, bár ennek nincs értelme, hiszen Isten nem

kényszeríthető. A történelmi magyar társadalom a kis fogyasztás és a nagy teljesítmény gyakorlatát valósította meg, ezért tudott mindig talpra állni. Ma már az értelmetlen és luxusfogyasztás a cél.

Noha a neoliberalizmus valódi célrendszere ezt az egyre csökkenő bérek miatt valójában nem teszi lehetővé a többség számára. Ezért szükséges a nemzeti szolidaritáson alapuló gazdaságpolitika. Sajnos a globalizmus korában egyes nagyvállalatok jövedelme sokszor nagyobb, mint a kisebb országoké, és így az olyan törekvések, mint az USA és az EU közötti szabadkereskedelmi egyezmény a legitim választott kormányok lehetőségeit és a társadalmak jogait akarják megsemmisíteni. Így – sajnos – a nemzeti polgárosodásnak az esélyei már nem a régi, saját teljesítményen alapuló munkán és feltételeken alapulnak csupán, hanem az embertelen profit-maximalizáló multinacionális nagytőke akaratán.

Tőkéczki László történész, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Művelődéstörténeti Tanszékének habilitált docense.

A CIVIL SZERVEZETEK SZERVEZETI, SZERVEZÉSI ÉS MINDENNAPI NEHÉZSÉGEI MAGYARORSZÁGON

Bevezető

A kötet tematikája alapján már több ízben definiálásra, bemutatásra került a civil szervezetek mibenléte, ezért nem is kívánok ennek részleteiben elmerülni, azonban egy apróságra mindenképpen felhívnam a figyelmet. Amikor civil/nonprofit szervezetről esik szó, nem kizárólag olyan szerveződésekéről beszélünk, amelyek hivatalosan is léteznek, vagyis a Bíróság bejegyezte, hanem olyan, ad hoc önszerveződő csoportokat is értünk a fogalom alatt, amelyek egy projekt, cél vagy eszme mentén alakulnak és állnak fenn hosszabb-rövidebb ideig.

Pozitív példák

Mielőtt elmerülnénk a civil szervezetek szervezési nehézségeiben, célszerűnek tartom árnyalni a képet, és nézzünk néhány mai, hazai jó példát.

A sok nehézség mellett olyan pozitív hatások is érik a civil szervezeteket, mint az iskolákban bevezetett kötelező önkéntesség. Ennek célja az ifjúság önkéntes munkára nevelése, hogy a sokszor öncélú szórakozásról lemondva tegyenek a közösségért. Ismerjék és tapasztalják meg az önkéntességet, a civil szervezetek világát, a társadalmi segítségnyújtás lehetőségeit. Mindamellet, hogy kötelező feladatként elvégzik, megismerkedhetnek a társadalom peremére szorult emberekkel, miközben tényleges segítséget nyújtanak nekik. Nagyon fontos, hogy már fiatalkorban sikerüljön fejleszteni a szociális érzékenységet, hiszen felnőttként, a társadalom aktív tagjaként

így már bizonyos tapasztalatok révén könnyebben tudnak az önkéntességhez csatlakozni, legyen szó karitatív akcióról, közösségi rendezvény szervezésében való segédkezésről vagy ifjúsági táboroztatásban való részvételről.

Emellett már korábban megjelent a 72 óra kompromisszum nélkül, amely nem kötelező, emellett pedig széles társadalmi rétegeket ér el a legkisebbektől a szépkorúakig. Országos rendezvényként szinte mindenki értesül róla, és évről évre egyre többen, tízezres nagyságrendben aktivizálódik a társadalom.

Történelmi kitekintés

A következőkben szakaszonként röviden összefoglaljuk, miként alakult a civil szervezetek hozzáállása, működése 1989 után. A rendszerváltás nagyon fontos volt a társadalom számára már csak azért is, mert korábban önszerveződő csoportok, civil szervezetek nem léteztek, kizárólag állami fennhatósággal, bizonyos állami célokra létrehozott csoportok jellemezték a rendszer működését. A rendszerváltást követően szabadabb lett a lakosság szerveződése, így a magánvállalatok és a vállalkozók mellett megjelenhettek a civil szervezetek is.

Először, az 1990-es évtized első 5-6 évében – az emberek tömeges aktivitására, lelkesedésére, a rendelkezésre álló pénzekre és az elfogadott törvényi keretekre építve – robbanásszerűen alakult ki a civil szektor. Ekkortájt a szervezetek úgy érezték, hogy az állam a legnyitottabb a civil szervezetekkel való egyeztetésre, a szervezetek által jelzett problémák megbeszélésére és megoldására. Elsősorban a helyi szinten tevékenykedő szervezetek említik, hogy komoly veszteséget jelentettek számukra a megválasztott önkormányzati képviselőként a szektorból távozó civil aktivisták.

A következő időszakot, a '90-es évek második felét és a 2000-es évek elejét, már ellentmondásosabban ítélik meg, különösen ami az állam és a civil szervezetek kapcsolatát illeti. Úgy tűnik, ekkor a szervezetek figyelme és aktivitása a korábbinál nagyobb mértékben fordult az állam felé. Egyrészt úgy látják, hogy – az állami támogatási formák kialakulásának és az egyéb források stabilitásának következményeként – ezekben az években tovább tartott a szektor fejlődése: bővült az infrastruktúrája, növekedett a fizetett alkalmazottak száma és a szektor – az úgynevezett

egyszázalékos törvény eredményeként – a szélesebb publikum elé lépett. Ekkor jelent meg a „jó értelemben vett” intézményesülés, kialakultak az erős szolgáltató szervezetek (elsősorban szociális területen) és a szektor szolgáltató szerepe általában is erősödött.

Másrészt azt is fontosnak érzik a szereplők, hogy – a vitathatatlanul pozitív tendenciákkal párhuzamosan – a szabályozó jogszabályok egyre jobban az állam igényeinek megfelelően formálták a szektort: a civil szervezetek belementek az állam által felkínált szorosabb együttműködésbe, s ezáltal elkényelmesedtek.

Többen úgy vélik, hogy ebben az időszakban vált öncélúvá a pártpolitika és a szervezetek egyedül maradtak a szűkebb vagy tágabb közösség tényleges szükségleteinek kielégítésében.

A harmadik időszakról, amely a 2002 és 2011 közé tehető, a megfigyelhető pozitív jelenségek ellenére az előző időszakoknál negatívabb a vélemény, különösen azon szervezetek körében, amelyek már régebb óta működnek. Többen úgy jellemzik ezt az időszakot, mint a stabilitásvesztés, az útkeresés, a kapaszkodás, az apátia, a túlélés és a „hét szűk esztendő” idejét.

Ebben az időszakban válik érzékelhetővé a közvetlen állami pénzek negatív hatása a szektorra: a tényszerűen jelentősen bővülő hazai források nem a fejlődés motorjai, hanem elsősorban az államhoz „közelebbi” szervezetek támogatásának forrásai lettek, és a folyamatokat a megkérdozett szervezetek inkább forráselvonásnak érzékelték. Ennél is rosszabb az Európai Unióból érkező hazai kezelésű pénzek megítélése: a lehetetlen feltételeket támasztó és a szervezetek eredeti küldetésétől sokszor távol álló mesterséges tevékenységeket finanszírozó források nemcsak a szervezetek bürokratizálódásához és sajátos társadalomjobbító céljainak feladásához vezettek, hanem morális, pénzügyi és adminisztratív válságot és csődhelyzetet idéztek elő.

A legutolsó szakasz a 2011. évi CLXXV. törvény, azaz a Civil törvény hatályba lépése óta tart. A törvény átfogó, támogató jellegű jogszabályként örökdik a civil szervezetek működése felett. Első lépésben feladata volt a korábban megalakult, de már nem működő, úgynevezett fantom civil szervezetek megszüntetése, a működő szervezetek aktivizálása és működésük meghatározása, lehatárolása. 2012-ben, az NCA-korszak lezárultával új struktúrával és apparátussal megalakult a Nemzeti Együttműködési

Alap mint a civil szféra legfőbb hazai támogatási rendszere. Alakulása óta a forrásnövelés és a civil szervezetek számára méltányos pályázati feltételek biztosítása a szervezet célja. A civil szervezetek visszajelzéseit az illetékes minisztérium felé továbbítják saját javaslataikkal együtt, így élő kapcsolat alakult ki a törvényalkotó és a törvényt alkalmazó szervezetek között.

Vegyük sorra pontról pontra a civil szervezetek mai nehézségeit, legyen szó szervezésről, szerveződésről, jogi, anyagi, kommunikációs vagy bármi-féle más problémáról, nehézségről, dilemmáról.

Forrásteremtés – anyagi lehetőségek és kötelezettségek

A civil szervezeteknek nagyon nagy gondot és sok munkát jelent a forrásteremtés. Zömük nem tud vagy nem kíván tagdíjat gyűjteni, így más módon kell kigazdálkodni a felmerülő költségeik fedezetét. Az állam minden segítséget megad, hogy a forráshiányos civil szférát támogassa, azonban a lehetőségek korlátosak, emellett pedig felmerül a kérdés, hogy a folyamatos kormányzati segítség valójában mekkora segítséget jelent e szervezeteknek. Gondoljunk csak bele, hogy egy szervezet, mivel vannak állami támogatási lehetőségek, irodát bérel, munkatársakat fizet. Valóban szükséges? Nem tudja máshogy megoldani? Kell az az iroda, illetve a feladatokat önkéntes alapon nem lehet elvégezni? Kényelmes megoldásnak tűnik mindent pályázatokból finanszírozni, adott esetben kevésbé indokolható kiadásokat. Nyilvánvalóan vannak elsősorban kisebb, a leghátérányosabb helyzetű térségekben olyan, a helyi lakosság számára kiemelt hasznosságú szervezetek, amelyeknek nincs más bevételi forrásuk, mert például a közelben nincs olyan vállalkozó, aki megteheti, hogy állja ezen kiadásokat, illetve a tagok fizetőképessége nem tesz lehetővé minimális tagdíj-hozzájárulást sem. Két út áll e szervezetek előtt. Vagy folyamatos állami és egyéb pályázati forrásból próbálnak megmaradni, ez talán az egyszerűbb út, vagy megpróbálnak önellátó módon, fenntarthatóságot biztosítva olyan gazdasági tevékenységet folytatni, amelynek bevételeiből fedezhetik a kiadásokat. Így például egy vidéki egyesület tagjai közösen barackot szednek, majd közösségi programként befőzik, és a megfelelő élelmiszerbiztonsági előírások betartásával csomagolják vagy csomagoltatják és értékesítik. E tevékenységhez az infrastruktúrát a helyi feldolgozó-

üzemtől is kérhetik, és miért ne kaphatnák meg. Az üzemnek minimális kiadást jelent, miközben a helyi közösség számára nagy segítséget jelent.

E bevételek által a nonprofit szervezetek nem kényszerülnek arra, hogy rövid távú, projektközpontú támogatásokat vegyenek igénybe, hanem figyelmüket a hosszú távra szóló stratégiai fejlődésre fordíthatják, és működésüket eszerint alakíthatják.

Az önfinanszírozásból származó jövedelem révén olyan tevékenységeket is tudnak támogatni, amelyeket a hagyományos, elsősorban pályázati forrásokból sokszor nehéz finanszírozni, mint például az alapvető működési költségek, az új programok vagy a promóció.

A bevételek másik módja a tagdíjszedés, amely elsősorban sportegyesületeknél bevett szokás, de jogilag minden egyesület szedhet. Fontos megjegyezni, hogy a vállalkozási tevékenységből származó jövedelem az adózásról szóló törvényben van szabályozva, figyelni kell rá, mivel a szervezet bizonyos mérték felett elveszíti nonprofit minősítését. Amennyiben vállalkozói tevékenységet is folytat a szervezet, az abból befolyó összeget fordítsa nonprofit céljai elérésére, illetve továbbra is a nonprofit célokra kell tartania fő tevékenységének. Lehetőség van arra is, hogy a közfeladat-ellátásra fordított vállalkozói tevékenységből származó bevétel adómentesnek minősüljön.

Annak ellenére, hogy nonprofit szektorról beszélünk, van mód a vállalkozásra, amelyet adómentesség is segít, de ezzel általában nem élnek, pedig ez a jövő finanszírozási formája, a fenntarthatóság melletti voks letétele. Vagyis elköteleződés amellett, hogy a szervezet nemcsak a támogatásokra építve végzi munkáját, hanem maga is olyan javakat kíván bevonni munkája révén, amivel ezt a közjót mozdítja elő.

A Nemzeti Együttműködési Alap évente közel 6 milliárd forint támogatást ítél meg pályázati rendszerén keresztül működési és szakmai célokra. Közel tízszeres a túljelentkezés e forrásra is. Ebből is látszik, hogy az állam elkötelezte magát a civil társadalom értékeinek támogatása mellett, és igenis fontos számára a civil szektor véleménye és munkája.

A magánszféra adományai is nagy lehetőséget biztosítanak a civil szervezetek számára, azonban e bevételi források évről évre szűkülnek. Elsősorban a tőkeerős nagyvállalatok nyújtanak támogatást leginkább saját pályázati rendszer alapján, de sok esetben kisebb cégek személyes ismeretségek révén támogatják egy-egy civil szervezet munkáját. A vállalatok számára is

előnyös a civileket támogatni, hiszen az adójogszabályok lehetővé teszik, hogy a civil szervezeteknek nyújtott adomány 20%-ával csökkenthető az adóalap, így valójában a felajánlott összegnél jóval kevesebb kiadást jelent számukra ez a támogatási forma. Ennek ellenére csökkenő tendenciát láthatunk a vállalati felajánlások terén is.

A bevételi oldal nehézségei mellett fontos látni a kiadási oldalt is. A civil szervezeteknek évről évre mérleget és adott esetben közhasznúsági mellékletet kell benyújtaniuk az Országos Bírósági Hivatalhoz, ami könyvelőt igényel. Emellett a 2012-es civil törvénnyel való harmonizálás valamennyi civil szervezet alapító okiratát, illetve alapszabályát frissítésre ítélte. E munkát legnagyobbreszt jogi végzettségű szakemberekre bízta, akik ha szimpatizálnak az adott szervezettel, akkor volt esély legalább a munkadíj részleges elengedésére, de ha független ügyvédi irodához fordultak, ez a munka újabb több tízezres kiadást jelentett a civileknek.

Párhuzamos munka?!

Évről évre újabb civil szervezetek alakulnak. Jó célok érdekében. Sokszor mindenféle előzetes vizsgálat nélkül hozzák létre ezeket a szervezeteket, más szervezetek munkájával, területi és tevékenységi körök párhuzamosságát létrehozva. Így nem valósítható meg a hatékony működés és a célok hatékony elérése sem. Elgondolkodtató, hogy milyen segítségnyújtás, és kinek a részéről szükséges ahhoz, hogy e párhuzamosságokat elkerüljük. Talán, ha e visszásságok megszűnnek, az egy szervezetre jutó támogatások mértéke is növekedhetne. A személyi jövedelemadó 1%-a felajánlható civil szervezetek számára. Az előbb említett párhuzamosságok miatt folyamatos aprózódás tapasztalható az egyes szervezetekhez beérkező 1%-ok tekintetében is.

Sajnálatos módon nem mindenki őszinte, tenni akaró céllal hoz létre civil szervezetet. Politikai, civilnek burkolt szervezet destruktív kampány-céllal történő létrejöttének nem egyszer lehetünk tanúi – például ilyen a 4Mancs. Gazdasági érdekek motivációjának is szemtanúi lehetünk. Beteg gyermekek segítségét tűzi zászlajára a szervezet, majd a beérkező 1% és egyéb adományokból a szervezet vezetője milliós fizetése mellett luxusutazásokon vesz részt, luxusautót vásárol vagy bérel, a szervezet érdekében végzett sok utazásra hivatkozva. Nem lehetne egy kicsit szerényebben,

kedves uraim? Hol van az alázat? A luxusnyaralásból hány beteg kisgyermek többéves kezelését lehetett volna finanszírozni? Jó volna, ha minden ilyen arcpirító és végtelenül erkölcstelen eljárás napvilágot látna, és e szervezetek felszámolása, valamint az érintettek eltiltása megvalósulhatna. Elgondolkodtató, hogy ezek az emberek vajon a civil szféra helyett miért nem a gazdasági szférában helyezkednek el. Miért nem vállalkoznak, ha ilyen, „zensiális” képességűek? Az anyagi kár okozásán túl sokkal fájóbb és társadalmilag demoralizáló hatást érnek el, a közömbösséget. Az emberek jó szívvel segítséget nyújtanak nemes célok érdekében, majd kiderül, hogy becsapták őket. Vajon újra megnyílik a szívük? Vajon lesz még bizalmuk ilyen nemes célokért küzdő szervezetek iránt?

Ennek épp az ellenkezőjeként említendő az a felfogás, amikor egy civil szervezetet az általa önként vállalt feladatok rendszeres elvégzése révén szolgáltató intézménynek tekintenek. A lakosság megszokja, hogy a lelkes népdalkör minden települési rendezvényen népdalcsoporttal örvendezteti meg a látogatókat, majd egyszer, amikor a népdalkör éppen egy külföldi versenyen, fellépésen vesz részt, a lakosság felháborodásának ad hangot, amiért nincsenek ott a falunapon és nem adnak nekik elő. De ugyanilyen példa lehet az a lokálpatrióta közösség is, amely évek óta eltakarítja a havat, de egy alkalommal elmarad e ténykedésük, és rögvest számon kéri rajtuk, hogy miért nem történt ez meg jelen esetben is. Joguk van egyrészt civil szervezetként megválasztani azt a tevékenységet, amely céljaik elérését előmozdítja, másrészt ismét felmerül a felelősségre vonhatóság kérdése. Büntetőjogi felelősséggel természetesen mindenki tartozik az általa elvégzett munkát illetően, de azért hogy egy eseményen a rossz hirdetés miatt kevesen vettek részt, vajon a hirdetésért felelő önkéntes számonkérhető-e. Ez igencsak csökkenti a lelkesedést, ami hosszú távon kihat egy-egy civil közösség életére és tevékenységére. Miközben morálisan felelősségre vonható, hiszen a legjobb tudása szerint kellett volna végrehajtania az általa elvállalt feladatot.

Az identitáskeresés bonyolult velejárója a civil szervezetek megalakulásának és munkájának, tehát aktív életének egyaránt. Amikor felmerül egy civil szerveződés lehetősége, a célok és eszközök kidolgozása párhuzamosan is elvégzendő, meghatározandó. Több lehetőség is van a civil szervezetek számára. Egyrészt a közhatalom válláról levesznek bizonyos feladatokat, ilyenek például az ifjúságnevelési, a drogprevenció, a karitatív feladatok.

Másrészt lokális vagy szélesebb körű érdekérvényesítésre törekcszenek bizonyos témákban, legyen szó egy helyi területfejlesztési beavatkozás káros hatásainak kiküszöböléséről vagy a nők elleni erőszak felszámolásáról. Ugyanígy hasznót hoznak az üzleti szféra CSR-tevékenységének befogadásával, koordinálásával. Míg korábban a civil szervezetek kerestek meg cégeket a finanszírozásuk támogatására, manapság elsősorban a felelősen gondolkodó vállalatok állnak ki egy nemes célért, amelyhez civil partnert keresnek, azonban nem növekvő arányban. Ez mindkét félnek jó, illetve társadalmi szempontból a két szegmens kooperációja is elősegíti a társadalmi fejlődést.

Szakemberek, szakmaiság

A civil szervezetek holdudvarát sokszor lelkes amatőrök alkotják, vagy a szervezet működtetését, illetve a programok, projektek szervezését és lebonyolítását nem szakemberek végzik. Lehet, hogy van némi tapasztalatuk, azonban az általuk befektetett munkaidő és a végeredmény közötti összefüggés más képet mutat, mint ha egy szakember végezte volna ezeket a feladatokat. Azonban nincs minden szervezetnek forrása profi programok szervezésére. Nagyon nagy hasznosságú egy-egy civil kezdeményezés, még ha amatőr módon is szervezik. Hiszen épp az a lényege a civilségnek, hogy a lelkesedés, a tettvág hajtja az embereket egy önként kitűzött nemes cél érdekében. Az előbb részletezett körülmények miatt érdemes egy pillantást vetni a civil szervezetek projektmenedzsmentjére és általánosan a menedzsmentre, már amennyiben a szó mai értelmében ilyenről szó lehet. Mi is egy civil szervezet esetében a projekt, amit menedzselni kell. Miért is kell menedzselni?

A civil szféra struktúrájánál és munkamódszerénél fogva rugalmasabb és gyorsabban reagál társadalmi problémákra, folyamatokra, változásokra, mint az állami szervek. Megoldásai, szakmai módszerei nemegyszer újszerűek, alternatívák, és akik ezt a más megoldást választják, azok általában joggal gondolják, hogy az adott problémát az addigiaknál jobban, hatékonyabban képesek kezelni. Mivel azonban a civil szektor alapértékeinél fogva az önszerveződés, az autonómia jegyében és alapvetően horizontálisan szerveződik, hiányoznak a szakmai kontroll fórumai.

A jelenlegi, közel 65 ezer civil szervezet jelentős részénél nincs olyan személy a „csapatban”, aki minden szempontból alkalmas lenne projektmenedzsernek. Sok esetben fordítottan alakul a helyzet, mint az egy vállalatnál megvalósulhat. A forráshiányos civil szervezetek mindent elkövetnek, hogy forrást találjanak maguknak. Ehhez a legkülönbébb pályázati kiírásokat olvassák végig, és próbálnak olyan fogódzó pontokat találni, amelyek lehetővé teszik az adott pályázaton való indulást. Ez az út azonban téves, mivel egyfajta „a kabátot varrjuk a gombhoz” effektus jön létre, vagyis úgy próbálnak programokat, projekteket megvalósítani, hogy annak bevételeiből (már-mint magából a támogatásból) jusson a működésre is. Ez általában nem működik. Több szempontból sem. Egyrészt, mivel a pénzt egy bizonyos célra nyerik, tehát másra, így működésre sem fordíthatják. Másrészt pedig a pályázatban foglalt szakmai munka felvállalása olyan szintű újabb erők bevonását igényli, amelyek vagy nem állnak rendelkezésre, vagy minden önkéntest lekötnek, így szintén nem éri meg végigvinni, illetve már megpályázni sem. Harmadrészt pedig, a szakmai pályázatok esetében általában tiltják a működési költségek elszámolását projektköltséggént.

Fontos, hogy a szervezet tisztában legyen azzal, hogy mi a fő profilja, mit végez, és ehhez a munkához igyekezzen forrást találni. És itt jön a képbe a gyakorlott projektmenedzser. Ő az, aki a projektre koncentrál, és már az előkészítő fázisban, még a pályázat beadása előtt képes azt mondani, hogy ez nem valósítható meg. Hiszen a későbbiekben az ő felelőssége lesz, hogy a kitűzött célokat elérje a szervezet. Így nem vágnak bele a bizonytalan vagy esélytelen vállalkozásokba.

Talán túl messzire jutottunk a projektmenedzser témával. Maradjunk a szervezetenél. Nemcsak az eleve kudarcra ítélt projektekbe belevágni problémás, hanem már maga a pályázat megírása is sokszor erőn felüli. Nincs kapacitás rá vagy leköt minden szabad kapacitást. Kitalálni valamit, ami később nem valósulhat meg, elpazarolt energia és demoralizáló. Az alatt az idő alatt újabb, a szervezet profiljába vágó tevékenység tervezhető vagy valósítható meg.

A szakmai tapasztalat, illetve a hitelesség a kulcsa lehet a társadalmi szervezet érdekérvényesítő képességének.

Itt említhető meg az adminisztrációs nehézségek lajstroma. Sokszor önkéntesek „szenvednek” a papírmunkával ahelyett, hogy érdemi tevékenységet végezhetnék. Ez részben pénz kérdése, hiszen egy jól strukturált

szervezetben vannak olyan személyek, akik tehetségük és mentalitásuk révén inkább a háttérmunkát részesítik előnyben. Őket érdemes megbízni az ilyen jellegű feladatokkal, míg azokat, akik megvalósító típusúak és elsősorban a programok lebonyolítóiként szerepelnek, abban a munkában érdemes alkalmazni. Szabályozói oldalról fontos lenne, hogy csökkentse a civil szervezetek adminisztrációs terheit.

A belső feszültségek másik fontos momentuma a szervezési nehézségek: nem állami szféra, tehát jellemzően nincsenek írásban rögzített gátak, így a szervezeti és működési szabályozás is jóval lazább, ami párhuzamos munkákat és nehezen körülhatárolható feladatköröket jelent. Ez a nehézség az előbb említett strukturálással valósítható meg, amelyhez olyan karizmatikus egyénre van szükség a szervezetnél, aki jó szervezőkészsége révén átlátja az elvégzendő feladatokat, illetve tisztában van munkatársai adottságaival is. A szociális problémákkal, a szenvedélybeteggekkel, a társadalmi devianciákkal foglalkozó szervezetek körében elterjedt gyakorlat, hogy a problémában érintett vagy korábban érintett egyének önkéntes munkásként vagy hivatásszerűen foglalkoznak az aktuálisan hasonló problémával küzdőkkel. Ez a gyakorlat jól bevált a különféle támogató rendszerekben, de kétségtelen, hogy vannak veszélyei is. A nem eléggé stabil és önálló, bizonytalan munkatársak – akik maguk is megerősítést várnak a segítő munkától – könnyen válnak manipulálhatóvá. Ez tehát a „rossz karizma” veszélye. A lefektetett és közösen elfogadott szabályokon alapuló vezetés a szervezet hosszú távú kiegyenlített működését teszi lehetővé, mivel nem függ aktualitásoktól, személyi függésektől, eseti döntésektől, egyedi esetkezelésektől. Vagyis még az önszerveződő civil szervezeteknél is szükség van vezetőre/menedzserre.

Jogi helyzet

Említésre méltó a 2009-es ombudsmani vizsgálat, amelynek keretében a társadalmi szervezetek törvényességi vizsgálatait elemezték és megoldásokat kerestek a szabályozás problémáira.

A társadalmi szervezetek működésének törvényességi felügyelete során az ügyességek elsődlegesen a vezető és a képviselő szervek üléseinek megtartását, a határozatképességre, a létesítő okirat határozatok meghoza-

talára vonatkozó rendelkezéseinek érvényesülését, a működés dokumentáltóságát, a kitűzött céloknak, a jogszabályoknak, a létesítő okirat egyéb rendelkezéseinek megfelelő tevékenységét, valamint főként a jogszabályi kötelezettségek teljesítését (könyvvezetés, mérlegkészítés, adófizetési kötelezettség teljesítése stb.) vizsgálják.

A közhasznú szervezet törvényes működése körében az ügyészségek azoknak a rendelkezéseknek a helyes alkalmazását vizsgálják, amelyek a közhasznú tevékenység végzésére, a vállalkozási tevékenység kizárólagosan a közhasznú célok megvalósítása érdekében történő folytatására, a gazdálkodás során elért eredmény felosztására és a közvetlen politikai tevékenység folytatása tilalmának érvényesülésére, a közhasznúsági jelentések készítésére, a működésre, valamint a működés nyilvánosságának biztosítására vonatkoznak.

A ténylegesen nem működő szervezetek kiszűrése – a megszüntetésük iránti keresetek benyújtása – az ügyészségi tevékenység egyik kiemelt feladata. Az ügyészség statisztikai adatai szerint 2007–2008. évben társadalmi szervezetekkel szemben 1352 kereset benyújtására került sor, amelyek túlnyomó többsége a társadalmi szervezetek megszüntetése iránti kereset volt. Lényegesen kevesebb volt a működés törvényességének helyreállítása iránti kereset. Ennek oka, hogy a kereset benyújtását megelőző ügyészi intézkedések az esetek többségében eredményre vezettek, a törvénysértést az érintett szervezetek az ügyészi felhívásra általában önként orvosolták.

A főügyészségek – a területi ügyészségek bevonásával – 438 alapítvány és közalapítvány, továbbá 209 társadalmi szervezet, összesen 647 kiemelkedően közhasznú szervezet működésének törvényességét vizsgálták meg. A vizsgálat és az utóvizsgálatok alapján az ügyészségek az észlelt törvénysértések és mulasztások miatt összesen 596 intézkedést tettek: a szervezetek vezetőihez 47 óvást, 339 felszólalást, 3 figyelmeztetést, 146 jelzést nyújtottak be, alapítványok alapítóit 44 esetben tájékoztatták az alapítói jogkörbe tartozó döntések meghozatalának szükségességéről. A bíróságokhoz 16 keresetet, illetve átsorolás vagy törlés iránti indítványt nyújtottak be, egy esetben pedig büntetőeljárást kezdeményeztek.

2009. első félévében a Legfőbb Ügyészség vizsgálati terve alapján például a szakszervezetek alapszabályainak és működésüknek törvényességét vizsgálták. Az elemzés az összes nyilvántartásba vett és működő szakszervezet harmadára, 464 szervezet vizsgálatára terjedt ki. A tapasztalt tör-

vénysértések, mulasztások és hiányosságok miatt a szervek vezetőihez 599 intézkedést (52 óvás, 327 felszólalás, 3 figyelmeztetés, 216 jelzés, 1 adóhatósági vizsgálat kezdeményezése) nyújtottak be.

2009. második félévében – ugyancsak országos vizsgálat keretében – a sporttevékenységet végző egyesületek működése törvényességének ellenőrzésére került sor. A vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy a sporttevékenységet végző egyesületek működése megfelel-e az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény, illetve a sportról szóló 2004. évi L. törvény, az alapszabály, valamint a belső szabályzatok rendelkezéseinek.¹⁶¹

Ugyancsak a jog témájához kapcsolódik a civil szervezetek azon lehetősége, hogy egyként léphetnek fel az általuk feltárt vagy ismert jogsértések ügyében.

A kommunikációról

A civil szervezetek kommunikációs csatornái igen szűkösek. Legtöbbször az interneten, sokan még mindig saját honlapjukon, a fejlettebb számítógépes tudással rendelkezők a közösségi médián és a web2-n keresztül tartják a kapcsolatot a „külvilággal”. Néhány civil (vagy annak mondott) szervezet, elsősorban külföldről érkező adományoknak köszönhetően képes ismert és olvasott sajtóban vagy televízió- és rádióadókon megjelenni. Van lehetőség egyes pályázatok esetében a projektről beszámolót, hirdetést, sajtómegjelenést publikálni, amelyen keresztül a szervezet is megjelenik. Másik jó lehetőség, ha egy szervezet a televízióban megjelenik annak kapcsán, hogy érdekes programot valósít meg vagy akkora társadalmi hasznot hajt, hogy eléri a televízió szerkesztőinek ingerküszöbét, ami sajnos igen szubjektív és szakmailag sokszor nem kellőképpen megalapozott.

Szintén megjelenési lehetőség a sajtótájékoztató, amely szintén a média szerkesztőinek ingerküszöbszintjén múlik. Lehet az a világ legjobb civil projektje, ha nem tudják róla meggyőzni a média munkatársait, nem lesz belőle hír, nem lesz nyilvánosság.

¹⁶¹ A civil szervezetek törvényességi ellenőrzésének problémái (2010) <http://www.jogiforum.hu/hirek/22533>

Manapság nagy divat lett a flashmob. Mit is jelent *per definitionem*? Magyar jelentése villámcsödület. Emberek előre szervezett csoportosulásáról van szó, amely hirtelen jön létre valamilyen nyilvános helyen, a résztvevők valami szokatlant csinálnak, majd a csoportosulás ugyanolyan hirtelen fel is oszlik, ahogy létrejött. A jelenség célja a figyelemfelkeltés, a hétköznapi ember elgondolkodtatása.¹⁶² Valójában annyit tesz, hogy sok ember összegyűlik egy helyen, és előre kitervelt mozdulatsorokat vagy egyéb koreográfiát adnak elő, majd szétszéled a csoport. Ez igen látványos, és sokan, elsősorban fiatalok vonhatók be egy ilyen megmozdulásba.

A civil szervezetek kommunikációja alapvetően a társadalmi marketing témakörébe tartozik. A társadalmi marketing az elmúlt években talán az egyik leggyakrabban használt szóösszetétel a marketing-elméleti szakirodalomban, hiszen a természeti katasztrófák, az egészségügyi és szociális helyzet általános romlása, a közigazgatás működési nehézségei új kezelési szemlélet és magatartás iránt kiáltanak, s ilyenkor a társadalmi felelősség, a társadalmi problémák ügyében aktivizálódó viselkedés, s annak ösztönzése, ezáltal az azt támogató marketing különböző aspektusai is előtérbe kerülnek. A társadalmi marketing általánosan bonyolultabb és összetettebb tevékenység, mint egy kereskedelmi helyzetben, hiszen a probléma összetett, többtényezős és -szereplős. A marketing kapcsán mindhárom szférát (civil, állami és üzleti) be kell vonni a lehető legmélyebb szinten és a lehető legnagyobb aktivitást elérve, a szereplők cselekvéseinek összhangját biztosítva. A társadalmi marketing kapcsán is mindenképpen szükséges az üzleti marketing esetében elkerülhetetlen tevékenységek végrehajtása, így a piackutatás, az elemzés, a piaci/szféraszegmentáció és az együttműködés a szereplők között.

Érdemes bepillantani különböző horizontális lefedettségű szervezetek marketing-/kommunikációs stratégiájába. Míg egy lokálisan működő szervezet konkrét célokat, célcsoportokat és akciókat tud megjeleníteni, addig egy szélesebb körű, átfogó, adott esetben globális méretű civil szervezet elsősorban általános, a teljes glóbuszt lefedő üzeneteket tud megfogalmazni az általa megérinteni kívánt széleskörű társadalmi rétegek elérése érdekében. A specializált kommunikáció éppen ezért a jelenleg vizsgált szempontból kisebb szervezeteknél egyszerűbb, míg a nagyobb szervezeteknek egyértelműen egyfajta brand építése szükséges az üzenetek célba éréséhez.

¹⁶² <http://mediapedia.hu/flash-mob>

A forrásteremtési nehézségeknél már említettük, hogy az anyagi erőforrások megszerzése sok esetben leköti a humán erőforrás jelentős részét is. A maradék erőforrás jelentős részét a kommunikáció köti le. Fontos ugyanis, hogy egy jó kezdeményezés ne maradjon csak szűk körben ismert, hanem minél szélesebb réteg tudjon róla. Éppen ezért a civil szervezetek számára kiírt pályázatok kezelői is kitételként fogalmazzák meg a minél szélesebb körű láthatóságot. Ennek célja, hogy az állami/EU-s/magánforrásból megvalósuló projektek, események széles körben láthatók és hozzáférhetők legyenek, hogy ne csak egy szűk kör profitáljon belőle, hanem minél több érdeklődő élvezhesse az így létrejövő, általában szellemi/morális/kulturális javakat. Azonban arra is ügyelni kell, hogy a szervezet erőforrásai elegendők legyenek ne csak a forrásteremtés és a kommunikáció adta feladatok teljesítésére, hanem maguknak az eredetileg célként vagy eszközként meghatározott projekteknek, eseményeknek a megszervezésére és lebonyolítására. Kommunikáción nem kizárólag a szűkebb vagy tágabb célcsoport elérését értjük, hanem a lebonyolító szervezet munkatársait is, akiket szintén meg kell győzni, hogy az általuk végzett munka értéktéremtő és hasznos.

Kiknek szóló kommunikációról beszélhetünk egy civil szervezet esetében?

- munkatársak, önkéntes segítők
- adományozók – eldöntendő, hogy magánszemély vagy vállalat
- forrásbiztosítók – pályázatkezelő, állam
- célcsoport(ok)

Kezdeti mozgósítás címén említést érdemel a közösségi média használata, amely mára már nem kizárólag a fiatalok elérését garantálja, de szinte valamennyi korcsoport és társadalmi réteg elérhető e csatornán keresztül. Szélesíthető a kör, ha a szervezet más civil szervezeteket is bevon az információátadásba, így az ő bázisukat is felhasználhat a terjesztésre. Érdemes a szervezett rendezvényeken jelenléti ívet körbeadni, amely révén újabb elérhetőségekkel bővíthető az adatbázis, így még több érdeklődő értesíthető az akciókról. Ugyanígy lehetőséget rejt magában a középiskolai önkéntesek fogadása, akiknek a kötelező feladat teljesítése révén lehet kapcsolódási pontja a szervezettel. Érdemes felismerni ezeket a lehetőségeket. Sok civil szervezet középiskolákban vagy azok közvetlen közelében tevékenykedik, és mégsem képes élni ezzel a lehetőséggel.

Folyamatos a kommunikáció, ugyanis felmérések és tapasztalatok azt mutatják, hogy egy-egy nemes ügy mellett a kezdeti lelkesedés az idő/projekt előrehaladtával csökken, így csak a jól megtervezett és megfelelő eszközökkel történő folyamatos, figyelemfenntartó kommunikációs tevékenység biztosíthatja a hosszú távú, töretlennek mondható érdeklődést. Mindezt nevezhetnénk a motiváció egyik fajtájának is.

Végül, de nem utolsósorban következzen a kommunikáció befolyásolási terének két fajtája:

- Hivatalos: állami szervezet, intézmény, vállalat általi hivatalos út, amely a felek részéről publikálható. Elsősorban az állam mint kezdeményező lép fel, de több NGO is volt, amelyek az állam által kezdeményezett és finanszírozott folyamatokban vettek részt, de van példa olyan civil szervezet által kezdeményezett független folyamatra, fórumra vagy testületre, amely eredményt hozott azáltal, hogy be tudták vonni az állam képviselőit.

- Nem hivatalos (informális): a szervezetek kapcsolati tőkéjét, kiterjedt kapcsolatrendszerét az állami szektorban szintén sok civil szervezet nevezi meg mint az állam sikeres befolyásolásának zálogát. Van, aki elért eredményeit annak is tulajdonítja, hogy szervezete tagjai beágyazódtak az értelmiségi elitbe, amelyet képesek mozgósítani a számukra fontos kérdésekben.¹⁶³

Az elköteleződésről

A civil szervezeteknek is van szíve, amennyiben hús-vér emberek alkotják a tagságát. Ez a szív dobog, bizonyos eszmerendszer, életet vezérlő elvek mentén. Így magyarázatra szorul az az állítás is, amely szerint a Civil Összefogás Fórum bizonyos politikai erők civil szerveződése. Határozottan elutasítandó az az álláspont, miszerint aktuálpolitizálunk, hiszen a politikát a politikusok „csinálják”. Mint minden civil szervezetnek, jogunk és kötelességünk, hogy a társadalmat érintő politikába beleszóljunk. Ez nem pártpolitizálást jelent, azon felülemelkedve a közjó érdekében nyilvánulunk meg. Mi bizonyos történések mentén állást foglalunk szívünk

¹⁶³ Mi és ők? Civil szervezetek és az állam kapcsolata Mo-on, a <http://mek.oszk.hu/15200/15207/15207.pdf> nyomán

és az általunk megszólított és meghallgatott több tíz- és százezer magyar állampolgár véleménye alapján. Nem lehetünk langyosak, nem tehetjük meg, hogy egy ma „trendi”, politikailag korrekt viselkedés miatt bizonyos helyzetekben ne foglaljunk állást, ne mondjuk el véleményünket. Legyen az kiállás egy jó ügy érdekében, vagy egy a ma emberét súlyosan érintő negatív történés, a migránshelyzetet kötelező betelepítési kvótával megoldani szándékozó brüsszeli diktátum elleni népszavazás, ahol ki kell állnunk a magyar és az európai lakosság történelme és kultúrája mellett mindamellet, hogy a valóban hazájukból menekülő egyének sorsának humánus megoldását szorgalmazzuk. A langyos alatt a következőt értem: vegyünk egy házat, amely semleges, minden ajtaja-ablaka nyitva. Mindenre nyitott. Valóban, de a szél szabadon befújja a szemetet, amely ott ki tudja, meddig rontja a levegőt. Tehát legyünk nyitottak, de ne engedjük magunkat befolyásolni mindenféle ismeretlen eszme ellen. Álljunk ki értékeinkért, legyünk mi az ablak az előbb említett házban.

Az elvekért, értékekért kiállás azt is jelenti, hogy elköteleződünk mellettük, és mint civil szervezet vagy annak egy tagja, ezeket az elveket magunkénak valljuk, és ezek mentén végezzük tevékenységünket a közösségekben és a közösség érdekében. Társadalmi haszna van mindazon tevékenységeknek, amelyek ezen értékek mellett történnek, de kárára lehet a társadalomnak a gazdasági érdekek vezérelte, „civil” munka, legyen szó burkolt vagy nyilvános pénzügyi köröktől kapott támogatásról, hiszen ezek nem társadalmi igényre reflektálnak, hanem kizárólag egy szűk gazdasági vagy politikai kör érdekében ténykednek.

Lássuk be, hogy az egyének elköteleződése nélkül nem valósulhat meg civil munka, a civil szféra sem. Kellenek azok a lelkes, sok esetben önkéntes munkatársak, akik elvi meggyőződésből állnak ki egy célért, ráfordítva munkájukat, idejüket. Az ő megbecsülésük a legfontosabb a szektor számára. Elsősorban nem anyagi megbecsülésre gondolok, hanem morális, a cél érdekében végzett tevékenységükért hálás köszönet kinyilvánításával. A civil szervezetek egyik motorja és ismertetőjegye az önszerveződés, amely szintén az egyének elköteleződése által valósul meg. Ebből pedig egyenesen következik egy későbbi, részletesen kifejteni szánt téma, a szervezeti szintű elköteleződés.

Mindamellet felmerülhet olyan függőség is, amelyet a pozitív értelemben vett finanszírozás hoz létre. Ilyen például, ha egy civil szervezetet az

állam megbíz módszerek kidolgozásával, ha a szervezet bizonyos témában jártasabb, mint bármely állami szereplő. Ezért cserébe az erőforrást az állam biztosítja. Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben a szokásos munkáltató-munkavállalói vagy egyfajta üzleti partneri viszony áll fenn, ami függőséget jelent. Ugyanígy egy lokálpatrióta szervezet segítséget nyújthat a döntéshozóknak például egy megépítendő pláza vagy köztérfelújítás szükségessége kapcsán. De függőség alakul ki a társadalmi célcsoport és a civil szervezet között is, hiszen a civilek e társadalmi réteg szolgálatát tűzték ki célul, tehát folyamatos egyeztetésre, finomhangolásra van szükség a célcsoport igényeivel összefüggésben.

Kétféle irányvonal látható a civil szervezeteknél. Az egyik variáció szerint a közösségi lét dominál, ezek elsősorban helyi, lokálpatrióta közösségek, ahol a közösségben élés, az események közös átélése a cél. A másik, de ugyanolyan értékeket is magában foglaló irányultság a feladatorientáltság. Ilyenek az egy-egy szociális, egészségügyi, oktatási, érdekvédelmi, kulturális feladat ellátására vagy speciális értékek (hagyományok, környezet) védelmére alakuló szervezetek, amelyek elsősorban a feladatok ellátására jönnek létre. Azonban nem lehet éles határvonalat húzni a két irányultságú szervezetek között, mivel egy alapvetően közösségorientált szerveződés is kitűz célokat, amelyek érdekében a feladatokat el kell végezni, illetve egy feladatorientált szervezet is csak úgy tud hatékonyan működni, ha a segítők egyfajta közösséget alkotnak, és törekednek minél jobban megismerni egymást. Az utóbbi esetében látható olyan strukturált, intézményesített szervezeti felépítés, amely kevésbé jellemző általánosan a civil szférára. Sokan túlbürokratizálnak, illetve a civilség lényegét, a spontaneitást hiányolják e szervezetekből. Látni kell, hogy ez a strukturáltság képes biztosítani egy feladat végrehajtását. Ez a kulcsa a hatékony működésnek is. Ez feltétlenül szükséges abban az esetben, ha az államtól vagy az önkormányzattól olyan feladatokat kívánnak átvenni, amelyek végzésével kapcsolatban rendszeres egyeztetés, beszámolás szükséges az állami szereplővel, hiszen egyenrangú félként csak így tud fellépni a szervezet képviselője. Vegyük elő újra a fejezet címét, az elköteleződést. Érdemes újra felidézni, hogy egy szervezet csak akkor tudja hatékonyan képviselni érdekeit és elérni céljait, ha elköteleződik azok mellett. Ha képes kiállni érdekek, értékek mellett. Ha nem egy ablak nélküli ház...

Partnerségi problémák

A civil szervezeteknél általában nem alakult ki olyan hálózati modell, amely a szervezetek egymáshoz kapcsolódó tevékenységeit, kapcsolatait egzakt módon képes megmutatni, és a működés nem jellemezhető egyértelműen. Sokszor ad hoc kapcsolat áll fenn két civil szervezet közt. A másik lehetőség, amikor egy-egy projektre jön létre egyfajta érdek-együttműködés, amely a projekt lezárása után megszűnik, miközben nagyon nagy szükség lenne a civil szféra illetően való strukturálására is, kihasználva a szervezetek együttes erejét, szinergiákat létrehozva. Milyen jellegű kapcsolatok jönnek létre? Elsősorban hazai szervezetek együttműködése. Lehetőség van azonban határon túli szervezetekkel való együttműködésre, gondoljunk csak a Szűcs Balázs atya által életre hívott, évente megrendezett csobánkai Szövetség az életért árvatáborra vagy a Rákóczi Szövetség nyári ifjúsági táboraira. Nem csak magyar–magyar együttműködés lehetséges, erre jó és rossz példák egyaránt fellelhetők. Megvalósulhat a civil és a közsféra együttműködése is, amelynek keretében egy civil szervezet az állam bizonyos feladatait az állammal közösen végzi.

A korábban már említett szakmai hitelesség mellett a széleskörű partnerség is eredményezheti a sikert, például az állam befolyásolása tekintetében. Míg egy 5–10–100 fős háttérű lokális közösség érdekérvényesítése elenyésző össznemzeti szinten, de több ilyen közösség jól szervezett együttműködése komoly befolyással bírhat. A média tudatos használata is eredményeket hozhat. Vannak civil szervezetek, amelyek a média bizonyos csatornáinak munkatársaival jó viszonyt ápolnak, így megjelenésük szinte garantálható, és el tudják érni a nyilvánosságot. Fontos lenne, hogy minden civil szervezet törekedjen akár a helyi, akár a szélesebb körben elérhető médiával jó kapcsolatot kiépíteni, ami akár nevezhető együttműködésnek is céljai széleskörű megismertetése érdekében.

A partnerségek előmozdításának egyik kimagasló lehetősége az európai uniós forrású pályázatok, így például az Erasmus+ finanszírozta projektek, amikor külföldi civil szervezetekkel közösen hozhatunk létre nagyszerű, mind a résztvevők, mind a partnerszervezetek számára hasznos programokat, eseménysorozatokat. Mindehhez természetesen kritériumként kell említeni, hogy a későbbiekben is működő kapcsolatok jöjjenek létre, illetve már a projekt során is valódi partnerség alakuljon ki, ne csak

a nevét adja egy-egy szervezet, hanem előkészítő munkáját, lelkesedését és hozzáértését is.

Eddig folyamatosan a civil szféráról, civil szektorról esett szó. Valóban beszélhetünk róla? Magyarországon a civil szervezetek alapvetően nem tömörülnek a szó klasszikus értelmében szektorrá. Szakmai alapon mindenképp, de elsősorban a finanszírozási és az emberi erőforrásbeli nehézségek miatt egymás vetélytársainak tekintik a többi, hasonló profilú szervezetet. Az együttműködésnek, de a kezdeti kommunikációnak, a szakmai tapasztalatcserének sincs meg az a kultúrája hazánkban, ami például a szakmai kamarákat vagy éppen a tudományos élet résztvevőit jellemzi. Sok civil szervezet szimplán csak teszi a dolgát, és nem fordít arra erőforrást, hogy kapcsolatokat keressen más, hasonló tevékenységet folytató szervezetekkel. Az egy településen vagy régióban, de különféle szakterületeken tevékenykedő szervezetek közötti valódi kapcsolatok kiépítésére tett kísérletek száma is elenyésző.

Egy elő példa

A civil szervezetek szervezésének és mindennapi nehézségeinek áttekintése után a legnagyobb magyarországi ifjúsági szervezet korábbi elnökségének tagja, Solymosi Balázs osztja meg a problémákkal és nehézségekkel kapcsolatos tapasztalatait. Balázs 30 éve cserkész, 10 évig volt tagja a Magyar Cserkészszövetség országos elnökségének.

Forrásteremtés: Jelenleg a tagdíj beszédese és a pályázatok jelentik az anyagi forrást. Pályázatok révén próbálunk pénzhez jutni, például hogy megkönnyítsük a szülők helyzetét azáltal, hogy átvállaljuk a gyermekek tábordiája bizonyos részének kifizetését. Sajnos tipikus hibának számít, hogy megjelent forrásra kívánunk projektet építeni, hiszen alig van olyan forrás, amelyre saját programjainkhoz pályázni tudnánk.

Továbbá nincs szponzorációs keretünk, hiszen jellemzően csak a nagy szervezeteket támogatják a cégek, például a Máltait, a Vöröskeresztet, a Karitást. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nem is keressük az átfogó, esetleg országos szponzorokat, inkább helyi szinten igyekszünk megoldást találni a problémáinkra.

Az adománygyűjtés a forrásteremtés másik lehetősége. Az eladásra kinnált sütemény és hasonló akciók inkább az amerikai cserkészek bevett adománygyűjtési szokása, mi a Cserkészsövetség saját tulajdonának, például ingatlanok vagy sátrak bérbeadásával, továbbá tréningek és rendezvények szervezésével is igyekszünk pénzt teremteni.

Jellemző, hogy nem értékeliük a felajánlott dolgokat, például ha kapunk egy termet, amelynek a rezsijét sem kell fizetni. A cserkészcapatoknak jelentős ilyen jellegű támogatást nyújtanak a plébániák és az iskolák, amelyek anyagi és erkölcsi támaszuk fennmaradásukban. Csak akkor válik nyilvánvalóvá, hogy ez mekkora nominális segítség, amikor a cserkészeknek kell befizetniük a közüzemi számlákat.

Sajnálatos tapasztalat, hogy a külsősök olykor azt hiszik, a civilek mindent elfogadnak – például a rossz utánfutójukat a cserkészeknek adják, amelyet tárolni kell valahol, és mivel nincs kapacitás a megjavítására, csak foglalja a helyet.

A civil szervezetek nagy általánosságban nem tekintenek forrásként a kapcsolati tőkére, ezért nincs szisztematikusan adatbázisba rendezve. Ez a tudás elsősorban személyekhez kötődik – például kitől lehet beszerezni, ismerős ismerőse közjegyző stb.

Adottságként és nem erőforrásként tekintünk az önkéntesek munkájára, a szervezet érdekében eltöltött időre és a szervezeten belül megszerzett tudásra. Emiatt nem számolunk az idővel, ezért elcsúsznak a programok, nem szánunk időt a programok kiértékelésre, a megszerzett tapasztalat feldolgozására és megosztására. Nem foglalkozunk a tudás fejlesztésével. Az önkéntes tapasztalat révén tanul, de nem biztos, hogy a megfelelő módszert a megfelelő embertől.

Az önkéntesek sok esetben arra sincsenek felkészülve, hogyan tárgyaljanak a szervezet érdekében. A cserkészeknél a vezetők is felnőtt életük elején tartanak, nem jártasak a hivatalos tárgyalások világában. A munkaerő fejlesztésének hiánya, hogy a tárgyalástechnika fejlesztését átugorva egyből mélyvízbe dobjuk a munkatársat.

Ezen a cserkészek körében jól felépített, többlépcsős vezetőképzésen tudunk javítani és változtatni.

Jelenlétünkkel is forrást teremtünk, tehát támogatást nyújtunk az általunk fizetett összegeken túl is. Például az idegenforgalmi adó minden 1 forintja után 1,3 forintot utal az állam a szállásadóknak, és tekintve,

hogy a cserkészek évente közel 120 ezer vendégéjszakát töltenek hazai szállásokon, ez is egyfajta támogatás, a befizetett ifa segítség az elsősorban vidéki települések bevételeinek növelésében.

Párhuzamosságok: Mindenki önmegvalósító, ezért hiába foglalkoznak már többen is az adott témával, például állatvédelemmel, bárki új szervezetet alapít, „magának”. Ennek az lehet az egyik oka, hogy a kommunizmus nem a közösségben gondolkodást nevelte az emberekbe. A szervezetalapítás lehet menekülés például munkahelyi vagy családi problémák elől, vagy pusztán azért, mert az alapító fontosnak érezheti magát és kedve szerint cselekedhet. Sajnos ebből következhet, hogy például egy természetvédő egyesület a következő évre szétesik, mert kinek a madarak, kinek a hullók a kedvencei.

Nem segíti a párhuzamosságok felszámolását, hogy a civil szervezetek nem ismerik egymást. A közös célközönség, tudásbázis miatt két szervezet konkurenciája lesz egymásnak, és a cél helyett a társadalmi megbecsülésért küzdenek. Ugyanazzal a céllal keresik meg ugyanazt a céget szponzorációért. Így nehéz megtalálni a társadalmi helyet, illetve a szellemi vagy pénzügyi „hátszínét”.

Ennek ellenpéldája az Állatvédő Liga, amely 1935-ben beolvadt a Magyar Cserkészszövetségbe. A cserkészek lapja, a Magyar Cserkész akkortájt foglalkozott külön rovatban az állatvédelemmel. A Liga tagjai úgy ítélték meg, hogy hatékonyabban tudnak közösen fellépni, ezért a tagok felnőtt cserkészként átléptek a Cserkészszövetségbe.

Motivációt jelent, hogy könnyebb újat létrehozni, mint egyezkedni a már meglévővel. Jó példa ezzel szemben a regnumosoké, akik a '30-as évek második felében mélyebb vallási irányultságra törekedtek, mint a vallás-erkölcsi alapon szerveződött cserkészek, mint a háború szélén a vallásosság rovására erősödő nemzetvédelmet erősítő központi iránymutatás, ezért kiszálltak a cserkészetből, mégsem építettek fel új cserkész szervezetet, éltek tovább közösségi életüket a maguk útján. A Jugendratba, az Osztrák Ifjúsági Tanácsba, a kormányzat jelentős ifjúsági szervezetét és politikai pártok ifjúsági szervezetét hívja be tagoknak, és az ifjúsági szervezetek maguk osztják fel az állami támogatást, ami egyrészt leveszi a terhet a kormányzatról, másrészt igazságosabb megoldás lehet, amennyiben ugyanolyan tehetséges és szakmailag is felkészült fiatalok osztják szét méltányosan szervezeteik között az állami apanázst.

Hiányoznak az azonos szakterületen tevékenykedő szervezeteknek platformjai, ahol tudásmegosztás által fejlődhetnek a szervezetek, illetve az egész civil szféra.

Szakemberek, szakmaiság: Más szervezetekhez, cégekhez hasonlóan a civil szervezeteknek is pénzügyi, jogi háttérre van szükségük. Az alapító okiratban határozzák meg, hogy a tevékenység szerinti működéshez milyen tudásháttér kell. Arra, hogy a tevékenység során mire tudnak garanciát vállalni, nemzetközi szervezetben komoly előírások vannak, jól rögzített felelősségi körökön alapul a munka. De itthon vajon van-e állatorvos az állatvédőknel, pedagógus a gyerekekkel foglalkozó szervezeteknél? Erre nincs törvényi előírás, meglehet, hogy kizárólag lelkes amatőrökből áll a szervezet és annak holdudvara, azaz a segítők, az együttműködők és a célcsoport is. Ha a tevékenység nem igényel szaktudást, szervezeten belüli képzésekkel jobbjítható a munka, ahogyan a cserkészletben is, ahol nem kötelező a pedagógusi végzettség, de vezetői pozícióba csak a Magyar Cserkészszövetség vezetőképzésében részt vett tagjai kerülhetnek, ami minőségi garanciát nyújt a nevelési feladatok ellátása terén. Sok helyen nincs igény sem a képzésre.

Szakmaiság alatt azt is értjük, hogy vajon a szervezet ismeri-e a civil törvényt, saját felelősségi körét. Jó volna a szaktudást igénylő szervezeteknél a szakmai kontroll, például minősítési rendszer felállítása, ami garanciát jelent a szakember jelenlétére, hogy van-e pedagógus az ifjúsági szervezetnél, állatorvos az állatvédőknek. Vagy szakmai felügyelőbizottságot kellene létrehozni, amely a szakszerűséget vizsgálja a szaktudást igénylő feladatok elvégzésénél.

Jogi helyzet: A civilek sok esetben nem ismerik a jogi formák közötti különbséget, például hogy milyen szervezeti formába fér bele a legényegylet vagy a dalárda.

Felmerül, hogy milyen jogi forma van a több ezer tagot számláló szervezetnél a tagdíjak beszedésére. A sok ezer cserkész esetében a kisebb közösségek alapítványainak van-e lehetőségük az országos tagdíj beszedésére és egy összegben utalására, hiszen a fiatalok a Cserkészszövetség tagjai, de helyi szinten ellenőrizhetők a befizetések. Mondhatnánk, hogy túl sok civil szervezet van, és a szabályozásból hiányzik az éves szakmai jelentési kötelezettség és a szakmai ellenőrzés.

Kommunikáció: Alapvetően kétféleképpen szoktunk kifelé kommunikálni, korlátozott mértékben: új tagok toborzása és támogatás gyűjtése

céljából, valamint a baj elkerülése céljából, amikor szervezési nehézségek adódnak vagy alaptalan vádat kell visszautasítanunk. Ezenkívül általában nem működik a kommunikáció, hiszen sok energiát köt le és nem tartozik a cél szerinti tevékenységhez. Ezért sok szervezetnek nincs honlapja, kommunikációs stratégiája, kiadványai. Csak azt tesszük, amit a jog előír, például a megnyert támogatásból a kötelező plakátot, szórólapot adjuk ki, saját erőből erre nem telne. Előfordul, hogy nincs proaktivitás, csak szponzorkeresés esetében. Nagy problémát jelent, ha nincs kötelező kommunikáció – a statisztikai bevallás, az egyszázalékos közlemény nem kerül fel a honlapra. Ez elsősorban a szűkös humán erőforrásból adódik, nincs rá idő.

A szervezetek egymás között sem kommunikálnak. Ez szintén forráshiányból fakad, a tudás és a pénz hiányából. Sem jó, sem rossz megoldásokról nem beszélünk egymással.

Szervezeten belül is akadnak problémák. A vezetőség nem tud kommunikálni a tagsággal, mert nincs bizalom, vagy a vezetőség mást akar, mint a tagság. Ez adódhat személyi problémából is, de az az egyszerű probléma is fennállhat, hogy míg a tagság az operatív ügyeket látja el, a vezetőségnek hosszabb távon, stratégiai szemlélettel kell tevékenységét végeznie.

Elköteleződés: A szerveződések elköteleződnek maguk iránt, és egy idő után szervezetet alapítanak, hogy munkájukat intézményesítsék. Tagságuktól lojalitást várnak el. Morális kérdés, amely adott esetben jogi kérdéssé fajulhat, hogy egy alkalmatlan vezető iránt lehet-e lojális, ha szemben áll a szervezet iránti lojalitással. Mitől lesz elkötelezett a tag? Elsősorban, mert ő alapította a szervezetet, vagy jelleme úgy diktálja. A civil szervezetek fontos sarokpontja a jellemből adódó elköteleződés. Hiszen nem profitorientált vállalatokról van szó, ahová az ember pénzért ül be az irodába vagy áll a futószalag mellé. Itt a lojalitás belülről fakad, éppen ezért kikezdehetetlen. Ha sok jót kap a tag, bennmarad, ha rosszat, kilép, mivel a fő motiváció, a lelkesedés csorbát szenved. Lényegi kérdés, hogy amikor nincs ideje, milyen indokkal mentheti fel magát a munkavégzés alól. Ilyenkor nem lojális vagy nincs ideje? Megengedhetetlen, hogy az egyén önazonossága sérüljön, ha kilép az adott civil szervezetből, hiszen az addigi munkája a célért való elköteleződésből, lelkesedésből fakadt.

Az elköteleződés egyik formája, hogy a tag sok munkát vállal a szervezetért vagy a célért, a másik, amikor az értékrendet, „civilben” is képviseli.

A tagok jó ügyek mellett állnak ki, ezért a szervezet megszűnése után, még ha más keretek között, de kiállnak az adott jó ügyért.

Rendkívül fontos a pártpolitikai és a közéleti kérdés különválasztása. Civilként állást kell foglalni a társadalmi kérdésekben. Civilként politikai témában is meg lehet nyilvánulni, hiszen a társadalmat képviseli, a politikát eredeti jelentésében, azaz közügyként értelmezve.

Partnerségi problémák: Sok esetben a partnerség egy bizonyos pályázathoz szükséges, a projekt megvalósításával, a pénz elköltésével és a pályázat szakszerű lezárásával a partneri kapcsolat megszűnik, további együttműködés csak néhány esetben marad fenn. A rossz tapasztalat miatti félelem is akadályozza az együttműködéseket, például ha a szervezet korábbi programoknál magára maradt a szervezésben, közös pénzügyi konstrukcióban a másik fél elköltötte a pénzt, de nem segített az elszámolásban, még ha a szükséges számlákat össze is gyűjtötte a kiadásokról. Egymástól ötletek jogosulatlan megszerzése is hátráltatja a civil szféra tagjainak kooperációját.

Láthatók olyan együttműködések, amelyek inkább műpartnerségnek, érdekszövetségnek vagy csendestársi viszonynak nevezhetők, ahol az egyik szervezet végrehajtja a feladatot, a másik csak a nevét adja hozzá.

Érdek még annak a vonzerőnek a kihasználása, amely révén olcsón lehet kijutni külföldre, tanulmányútra, konferenciára stb., de a partnerszervezet képviselőjét nem hívja vissza a szervezet a saját hasonló rendezvényére. Ennek kielezettebb típusa, ha partnerség helyett kihasználásra játszik egy szervezet, amikor kizárólag azt mérlegeli, mit nyer, ha a másik partnere lesz.

Ahogy az a Magyar Cserkészszövetségnél is működőképes, a szövetségkötés jó megoldási lehetőség a partnerségi kapcsolatokra. Ennek kereteiben tényleges együttműködés van, ami azt jelenti, hogy ha együtt cselekszünk, könnyebbé válik mindenki számára. Mindez hosszú távon garantálja a kitűzött célok elérését és a megfelelő szakmai és humán hátteret.

Pre-összefoglaló

Mielőtt az eddig olvasottakat összefoglalnánk, fontos tisztázni néhány alapvetést, amelyek az eddigiekből nem hiányoztak, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha átfogó képet szeretnénk kialakítani a civil szféráról.

A jogszabályi nehézségek mellett olyan egyszerűnek tűnő kérdések is nehezítik a civil szervezetek mindennapjait, miszerint a civilség összemosódik az önkéntességgel. Valóban van átfedés a két fogalom közt, azonban nézzük meg, mit jelentenek, és hogyan hozhatók össze.

Civil: olyan személy vagy szervezet, amely a politikát kizárva, társadalmi kezdeményezésen alapuló szerveződésként egy kisebb vagy nagyobb közösség érdekeit képviseli, szolgáltatásokat nyújt.

Önkéntes: társadalmi munkában, bér és vállalkozói díj kizárásával nyújtja munkáját egy közösségnek a közjó elősegítése érdekében.

A civil szervezetek főleg forráshiány miatt jellemzően önkéntesek bevonásával végzik mindennapi tevékenységüket. Mindez addig működik, amíg nem egy országos vagy nagyon soktagú vagy nagy aktivitású szervezetről van szó. Ebben az esetben egyrészt nem várható el, hogy az önkéntes az egész szabadidejét az adott szervezetre áldozza, másrészt ez a dimenzió olyan nagy mennyiségű feladatot ró az adott személyre, aminek elvégzése akár napi 8 órát, teljes munkaidős állást is jelenthet, amelynek finanszírozásáról a szervezetnek kell gondoskodnia különféle források bevonásával.

Összefoglaló

A fent említett szervezési és szervezeti nehézségek leküzdhetők. Felhívjuk a figyelmet a szervezet gyengeségeire, a szabályozás hiányosságaira és a szféra útkeresésére. Nem szabad feladni, küzdeni kell, hogy ezen akadályok legyűrése után a kitűzött célok elérése által megvalósuljon a közjó, a társadalmi haszon. Nekünk, civileknek az a feladatunk, hogy próbáljuk meg a társadalom javát szolgálni, átláthatón, tisztán, a szabályokat példamutatóan betartva. Egyénként pedig feladatunk, hogy megtaláljuk azt a közösséget, amely hozzánk hasonlóan ugyanazon célért tevékenykedik, csatlakozzunk e közösséghez, és végezzük társadalmi munkánkat a célok elérése érdekében.

Heizler Norbert László építőmérnök, a Civil Összefogás Fórum országos koordinátora, többek között a CÖF klubok és a helyi termelői közösségek működéséért felel.

Bayer Zsolt

HABÁR ALUL, HABÁR FELÜL – CIVIL TÁRSADALOM SÜLLYEDŐBEN?

A cím megelőlegezi a mottót:

„Föltámadott a tenger,
A népek tengere;
Ijesztve eget-földet,
Szilaj hullámokat vet
Rémitő ereje.

Reng és üvölt a tenger,
Hánykódnak a hajók,
Süllyednek a pokolra,
Az árboc és vitorla
Megtörve, tépve lóg.

Látjátok ezt a táncot?
Halljátok e zenét?
Akik még nem tudtátok,
Most megtanulhatjátok,
Hogyan mulat a nép.

Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,
S dobáld a fellegekre
Bőszült tajtékodat;

Jegyezd vele az égre
Örök tanúsággul:
Habár fölül a gálya,
S alul a víznek árja,
Azért a víz az úr!”¹⁶⁴

Petőfi Sándor tengere ma hallgat még. De túlságosan is nyugodt a felszín.
Jön a vihar...

Petőfi első útja ma egy francia kisvárosba vinne. Oda sietne a költő,
a forrófejű, miután elolvasná, mondjuk ezt:

„Egy francia kisvárosban megtiltották a népszavazást a migránsok befogadásáról.

¹⁶⁴ Petőfi Sándor: *Föltámadott a tenger*. (Pest, 1848. március 27.)

Belefojtották a szót az allexiekbe! – háborgott a hétvégén Gérard Crozier, a 2500 fős délkelet-franciaországi település polgármestere, miután a grenoble-i közigazgatási bíróság a megyei prefektus beadványára az utolsó pillanatban leállította a migránsbefogadásról tegnapi tervezett helyi népszavazást. A polgármester – mint mondta – nagyon keserűen és kényszerből hajolt meg az állam akarata előtt, és megütközött a referendumot három beadványban is megtámadó prefektus feldúltságán.

Mint Crozier elmondta, most más módon folytatja a konzultációt a helybéliekkel a migránsbefogadásról. „Tudatosan léptem túl a hatáskörömet, azt akartam, hogy a demokrácia jusson kifejezésre” – tette hozzá.

A népszavazás miatti megosztottság politikai szembenállást is tükröz. A szocialista vezetésű francia kormány – amely a prefektusokat is kinevezi az egyes régiókba, illetve megyékbe – 11 francia régióban akarja szétosztani azt a mintegy 11 ezer migránst, akik a felszámolásra ítélt monstre menekülttáborban, a calais-i Dzsungelben telepedtek le. François Hollande államfő bejelentése értelmében a tábort az év végéig kell felszámolni. A táborlakók befogadására az egyes régiókban október közepéig akarják kijelölni a szállásokat. A 7,7 milliós Auvergne-Rhône-Alpes régiónak – ahol Allex is található – 1784 embert kellene a terv szerint befogadnia, legalábbis arra a néhány hónapra, amíg elbírálják a menedékkérelmüket. A régióban mindössze négy nagyváros található, a kisebb településeken másutt is riadalmat keltettek az új jövevények. Allexbe is megérkezett már néhány ilyen család.

Crozier-t a francia jobbközép vezető pártja színeiben választották meg polgármesternek 2014-ben. Párttársai kiálltak mellette, így a megyei közgyűlés elnöke, illetve az Auvergne-Rhône-Alpes élén álló, de az országos politikában sem ismeretlen Laurent Wauquiez is, aki felszólította a polgármestereket: ne fogadjanak be településeikre calais-i migránsokat, mert így csak elszaporodnak a dzsungelnek francia földön.

A francia sajtóban az elmúlt hetekben többször is párhuzamot vontak az Allexben tervezett, illetve a magyarországi népszavazás között, amelyek ráadásul időben egybeestek volna. A hét végén egyébként több száz migránsbarát aktivista csapott össze Calais-ban a rendőrséggel. Öt rendőr és egy újságíró könnyebben megsérült.”¹⁶⁵

¹⁶⁵ A Magyar Idők cikke, 2016. 10. 03.

Menne Sándor Allexbe.

A harangok Rómába mennek, a civilek Allexbe mennének – ha lennének. Bár ez persze jól hangzik, de túlságosan is lehangoló. Így aztán, talán nem is igaz.

Talán vannak még civilek.

Allexben is, és szerte Európában. Csak torkukra forrasztotta a szót valami eddig soha nem látott, soha még meg nem tapasztalt, rettenetes diktatúra.

Igen, ma minden fordítva van.

A Nyugat s a Kelet örök szimbólumai: Kolhaas Mihály és Ludas Matyi.

Kolhaas Mihálytól – aki Ernst Bloch meglátása szerint „a rigorózus polgári erkölcs Don Quijotéja”, vagy ahogy maga Kleist bemutatja, „aki a maga korában a legderekabb és legszörnyűbb emberek közé tartozott” – Tronka várnagya, a tronkai várúr, Vencel szolgálja elveszi két lovát. Zálogba, mert Kolhaasnak nincsen úti passzusa. S Kolhaas megalkuszik a várnaggyal, hogy Drezdában, ahová a vásárra igyekezett, kiváltja az úti passzust, s akkor visszakapja a lovait. Ám Kolhaas Drezdában megtudja, hogy becsapták, s a hiányzó úti passzusért nem vehettek volna el tőle semmit. Visszatér hát Tronkába, s vissza akarja venni a lovait. Ám döbbenet tapasztalja, hogy lovai szörnyű állapotba kerültek, szolgáját pedig jól el is verték.

És itt kezdődik Kolhaas Mihály tragédiája.

Mert Kolhaas Mihályt igazságtalanság érte, méltánytalanság érte, Kolhaas Mihály felháborodott – de hitt az igazságszolgáltatásban.

Kolhaas Mihály megátalkodottan bízott a törvényben, a törvényes útban, bízott, ameddig csak bízhatott. A törvény útján kereste igazát, s amikor rádöbrent, hogy a törvény útján nem nyer, nem nyerhet elégtételt, akkor összedől Kolhaas Mihály világa. Összedől a világ, amelyben oly kitartóan hitt, bízott, és Kolhaas világa romjain ámokfutásba kezd. Öl, gyilkol, bűnöst és ártatlant, kihívja maga ellen a sorsot, és azt a TÖRVÉNYT, amely őt cserbenhagyta, de amely őt magát aztán kerékbe töri.

Ludas Matyi a Kelet fia.

Amikor Döbrögi elveszi tőle libáját, amikor megalázzák és megveretik, a mi Matyink egyetlen pillanatig sem keresi a törvényességet. Fel sem merül benne semmiféle törvényes út, hiszen az ilyesmi ezen a tájon fogalmilag kizárt. A mi Matyink nem járul a törvény elé, mert nincs is törvény. A mi Matyink egyszerűen elégtételt vesz.

Visszaadja a verést, még hozzá háromszorosan.

S ehhez leginkább furfangra van szüksége, észre, ügyességre, és a végén az egész megtorlásban ott somolyog az összekacsintás, a csíny.

Matyi elveri háromszor is Döbrögit, és nincsen visszafordíthatatlan tragédia, nincsen vér és halál, csak nevetés.

Matyi Kolhaas Mihályt is kinevetné, amikor az elindul a törvényhez igazságot keresni.

Matyi Kolhaas elé állna, amikor az ölni indul.

Furcsa, nem?

Hiszen ott a felvilágosodás és a jog uralma, itt meg a sötétség és a szörnyű indulatok. Meg a jogtalanság.

Lefordíthatjuk ezt a mára is, bizony! Nézzük csak:

„Mivel helytálló érvek nincsenek, ezért tipikus módon elővették a közhelygyűjteményből a gyűlöletkártyát, miszerint ez az egész kampány xenofób, és idegengyűlöletet, félelmet gerjeszt az emberekben. Eljátszották ezt egyszer már a tavaly nyári plakátkampány során. Érdekes módon, az alatt a 2-3 kritikus hónap alatt, amikor százezrek özönlöttek át Európán, nem Magyarországon gyűjtogattak menekültszállásokat, hanem Németországban, ahol tudtommal nem voltak hasonló „xenofób” plakátok. Érdekelne, hogy a Szigetvári–Molnár–Gyurcsány tengely mire alapozza megrengető xenofóbiakutatásait. Talán július óta kevesebb gyrost és kebabot esznek a magyarok? Nem hinném. Abban pedig biztos vagyok, hogy László Petra garázdasága óta egy muszlimnak sem esett baja Magyarországon. Ahogy a menekülttáborokban őket sem zargatják, úgy biztonságban vannak az arab országokból érkezett medikusok és mérnökhallgatók is. No de akkor hol vagyon a xenofóbia?

Okos dékás és emeszpés barátainknak természetesen erre is van válaszuk, miszerint azokon a településeken, amelyeken még sosem láttak migránsokat, azokon a legnagyobb a migránsellenesség. Ott félnek a legjobban a terroristáktól. Ez azonban megint csak kifordítása a problémának, ugyanis több közvélemény-kutatásban is kimutatták, hogy a magyar emberek inkább az uniós aktust ellenzik, tehát az uniót teszik felelőssé a kialakult problémáért, nem a migránsokat.”¹⁶⁶

¹⁶⁶ Horváth József György: *Gyűlöletheadjárát vagy jogos nemzeti önvédelem?* (888.hu, 2016. 10. 05.)

Vagyis röviden: Kolhaas földjén Wilkommenskultur van, és égne a menekültszállók, Ludas Matyi földjén „gyűlöletkampány” van, és nem égne a menekültszállók.

Valahol ez is civilség ám. Olyan „elmaradott”, „antidemokratikus”, „keleti” civilség...

De Sándor menne Allexbe.

S vajon melyik versét vinné? Talán ezt:

„Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga.
Jogot tehát, emberjogot a népnek!
Mert jogtalanság a legrútább bélyeg
Isten teremtményén, s ki rásüti:
Isten kezét el nem kerülheti.

S miért vagytok ti kiváltságosok?
Miért a jog csupán tinálatok?
Apáitok megszerzék a hazát,
De rája a nép-izzadás csorog.
Mit ér, csak ekkép szólni: itt a bánya!
Kéz is kell még, mely a földet kihányja,
Amíg föltűnik az arany ere...
S e kéznek nincsen semmi érdeme?

S ti, kik valljátok olyan gögösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdezнем! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek.
Mikor emeltek már emlékszóbot
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot,
S a hon nevében egyszersmind, amely
Eldől, ha nem nyer új védoszlopot.
Az alkotmány rózsája a tiétek,
Töviseit a nép közé vetétek;
Ide a rózsza néhány levelét
S vegyétek vissza a tövis felét!

Még kér a nép, most adjatok neki;
Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz... úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!¹⁶⁷

Ezt vinné, ezt mormolná, s végül feltehetőleg üvölténé Allex főterén. És az ottani „nagyméltóságú helytartótanács”, a prefektúra minden bizonnyal nem méltóztatna reszketni, s teljes meggyőződéssel mondaná, hogy éppen Allexben s szerte az országban van joga a népnek, és jönne a „szabad sajtó” minden kutyája, és sarokba szorítanák Sándort, hogy mit képzel, és miért xenofób...

¹⁶⁷ Petőfi Sándor: *A nép nevében*. (Pest, 1847. március)

Sándor pedig nem értené.
Ahogy mi sem értjük.
S ahogy Allex népe sem érti.
Az egész Nyugat nem érti.
Nem érti, miért lett lecserélhető.

Bizony, most cserélik le a Nyugatot. A nyugati embert, a nyugati életet, a nyugati világot, a nyugati demokráciát, a nyugat joguralmát, Kolhaas Mihály „rigorózus polgári erkölcsét”.

És ez már a sokadik fordulat arrafelé, nem csoda, hogy a nyugati ember végképp elveszítette a tájékozódási képességét.

Hiszen nem is olyan régen még ehhez képest is minden fordítva volt arrafelé. Miután ledőltek az ikertornyok, éveken át másféle hangok hallatszottak a főmotívumban, mást húzott a primás, s mi, itt a „sötét” keleten pontosan tudtuk, mi a fősodor, mert a mi véleményvezéreink is azt a nótát húzták, mert ők mindig azt a nótát húzzák, amit odaát húznak. Önálló gondolatuk, saját véleményük nem volt még, soha életükben. Innen lehet tudni, hogy nem civilek, no meg onnan, hogy magukat civileknek mondják, minket pedig zsoldosnak. De hát, mondtam, mindig minden fordítva van...

Szóval akkoriban ez volt a főmotívum:

„Hiába a szikár definíciók, a politizáló közbeszéd hajlamos a szavakat összevissza használni. Pim Fortuyn esetében például a rasszista kifejezést. Mivel Fortuyn többnyire az iszlámról általában mondott véleményt, megbélyegzett egy kisebbséget, ergó rasszista. Érdekes álláspont, tekintve, hogy a képletben egyáltalán nincs semmiféle rassz.

A rasszizmus elől nincs menekvés, az biológiai determinációt tételez fel – hogy ne mondjuk: genetikait. Aki zöldnek született, az a rasszista szemében attól függetlenül kártékony és megkülönböztetendő, hogy egyébként belül kommunista, náci vagy meggyőződéses demokrata. Elég, ha kívül zöld.

Amit Fortuyn és későn eszmélő követői képviselnek, annak a rasszizmusához nincs köze. Annál több az antifaszizmusához és az antikommunista önvédelemhez. Rasszista volna, aki nem tűri a náciakat?

Azt mondták, nicsak, ez az ideológia – mindegy, hogy vallás vagy politikai irányzat – veszélyt jelent a mi szabadságunkra: megfosztaná jogaiktól például a nőket és a melegeket, és mindenkitől megvonná azt a jogot, hogy az eszmét kritizálja. Mindezért pedig hajlandó erőszakra is.

Hasonló egyszerűsítéssel éltek a hidegháború nyugati képviselői. Hiába lobogtatták a keleti és nyugati kommunisták a szovjet alkotmányt, hogy micsoda demokratikus jogok tenyésznek itt a szocializmusban, valahogy nem hittek nekik. Inkább azon dolgoztak, hogy feltartóztassák a vörös terjeszkedést. Próbált volna 1960-ban Amerikában a tőkések megnyűzásáról gajdolni valami ruszki ügynök!

Van az iszlámnak békés arca, nyilván. Csak hát elfedi a csador. De tessék előállni bátran: jelezni, hogy a csendes többség mi vagyunk, egyáltalán nem tartjuk leölendő állapotoknak a meleget, azt választ a nő magának, akit akar, és roppantul örvendünk a liberális demokráciának, ahol mindenki úgy él, ahogy szeretne. Hiszen ezért élhetünk itt mi is. Nem is akarunk semmiféle vallási törvénykezést. Ha látszana a radikális vadbarokk mellett a toleráns, a vallását a liberális demokráciával harmóniában megélő és gyakorló muszlim közösség, ha integrálnák a vallásukba az emberi jogok Európában elvárt szintjét, akkor nem volna itten semmi baj.

Allahban hiszel, barátom? Hát ki nem szarja le? Engem ugyan nem zavar, amíg nem akarod, hogy én is higgyek, és amíg nem ölöd meg a lányod, ha ő nem akar. Allah tiltja neked a pornót? Dobd ki a tévét, barátom, ne a stúdiót gyűjtsd fel. Ilyen egyszerű.

Igen, az erőszak lehetősége ott van minden vallásban; a kereszténységben is. Mégsem ölték meg például *A Magdaléna nővérek* rendezőjét. A zsidó-keresztény kultúrkör ugyanis legalább három nagy jelentőségű megújuláson esett át. Az első maga a kereszténység megalapítása volt az ószövetségi vérfürdőhöz képest: Jézus, ugye, arról beszélt, hogy tán mégse kell másokat követ agyondobálni az erkölcs nevében. A második a reformáció volt, a harmadik pedig a felvilágosodás. Igaz, hogy az első valláskritikusok még atrocitásoknak tették ki magukat, de mára a keresztény hívek túlnyomó többsége elfogadta, hogy nem lesz mindenki hívő, sőt mindig akadnak, akik köpködnek a keresztre. Nem szép tőlük, de joguk van hozzá.

Hát talán emiatt is mondta Fortuyn, hogy a különbség fejlődésbeli. Két-háromszáz év. Nincs itt semmi rasszizmus.¹⁶⁸

Meg ez:

„A szabad véleménynyilvánítás vérbefojtásaként élték meg Hollandiában Theo van Gogh filmrendező és provokátor meggyilkolását. Az

¹⁶⁸ Tóta W. Árpád: *Rasszizmus és antiszizmus*. (index.hu, 2007.02.07.)

eset újabb tünete a toleranciájára oly büszke Hollandia egyre súlyosbodó társadalmi válságának, ami a liberális többség és a konzervatív muszlim kisebbség között feszül. A Pim Fortuyn-jelenség újabb állomása, amelyben ezúttal már a terrorizmussal is számolni kell.

A 17. század óta csupán a második politikai gyilkosságot követték el Hollandiában, amikor kedden reggel megkéselték, majd lelőtték Theo van Gogh újságíró és filmrendezőt, a híres festő műkincskereskedő testvérének ükunokáját. Az első ilyen gyilkosságot két évvel ezelőtt követték el az országban, amikor pár nappal a parlamenti választások előtt lelőtték a viszonylag rövid idő alatt rendkívüli népszerűségre szert tevő politikust, Pim Fortuyn.

A két gyilkosság nem csak azért kapcsolódik össze, mert a két áldozat jó barátságban volt egymással, hanem mert az ügy a világ egyik legliberálisabb országának súlyos társadalmi válságával van összefüggésben, amelynek most már véres következményei is vannak. A kisebbségi és a többségi társadalom békés együttélésének álma látszik szertefoszlni a toleranciájára oly büszke Hollandiában.

Megfenyegetett politikusok

Theo van Goghot, a radikálisan gondolkodó és szókimondó újságíró és művészt kedden reggel szúrták meg többször, majd lőtték le, végül vágták el a nyakát Amszterdamban. A nyilvánosság egy ideig reménykedhetett benne, hogy végzetes véletlenről van szó csupán, de nem sokkal később elfogták a gyilkosság első számú gyanúsítottját, egy marokkói származású, de holland állampolgárságú férfit, másnap pedig további nyolc személyt tartóztattak le, akikről kiderült, hogy egy szélsőséges iszlám szervezet tagjai. Az amszterdami főügyész pénteken bejelentette, hogy terrorizmusról is szó van a vádemelésben.

A nyomozás során két levelet is találtak, egyet a gyilkos késével Van Gogh holttestébe tűzve, egyet a rendőrséggel vívott tűzpárbajban megsebesített elkövető, Mohammed B.-nél. Az első levél, amelyet a radikális iszlám szervezet látott el kézjegyével, azzal indokolta a gyilkosságot, hogy Van Goghnak iszlámellenes nézetei miatt kellett meghalnia. A másik levélben a feltételezett gyilkos vallja be büszkén, hogy mártírhálálra készül az iszlám nevében.

Provokatív társadalombírálat

A filmrendező idén mutatta be (újabb) provokatív filmjét, a *Behódolást*, amely nyíltan kikelt a hagyományos iszlám társadalmakban meghatározó nőellenes erőszak és elnyomás ellen. A félig fikciós, félig dokumentarista provokatív film nyitó jelenetében egy átlátszó csadorba öltöztetett meztelen nő könyörög Allahnak, majd négy feleség beszél szenvedéseiről. A film vetítése után halálos fenyegetést kapott mind Theo van Gogh, mind Ayaan Hirsi Ali, a film forgatókönyvírója, aki nem mellesleg parlamenti képviselő, és aki régóta kivívta a muszlimok egy részének ellenérzését olyan mondataival, mint, hogy „Allah első prófétája egy 12 éves lányokkal haló perverz elnyomó volt”.

A holland törvényhozás kormánypárti és ellenzéki prominensei ugyanakkor nem jelezték, hogy a filmet igazságtalannak tartanák, legfeljebb az orrukát húzták a merészebb jelenetek miatt. A kormány Theo van Gogh meggyilkolását „a szabad véleménynyilvánítás elleni merényletnek” nevezte, és elítélő nyilatkozatokat adtak ki a hollandiai iszlám szervezetek is.

A De Telegraaf holland lap értesülései szerint Van Gogh holttesténél talált levél egy halállibírálat is tartalmazott, amelyen Hirsi Alién kívül több ismert politikus neve – köztük az emigrációért és integrációért felelős miniszter, Rita Verdonk is – szerepelt. Ezt ugyan az amszterdami rendőrkapitány, Bernard Welten cáfolta, ő azzal sem értett egyet, hogy az igazságügyi miniszter, Piet Hein Donner megígérte, a levél teljes tartalmát közzéteszik. Sajtóértesülések szerint ugyanakkor Hirsi Alinak, akit másfél éve már rendőrök kísérik mindenhol, biztonsági okokból el kellett rejtőznie.

Megbukott holland migrációs politika.

A muszlim kisebbség és a holland többség viszonya egyre feszültebb Hollandiában, ahol az utóbbi években, hasonlóan az európai trendhez, éles fordulatot vett a migrációs politika, az év során állandó téma volt a letelepedés feltételeinek szigorítása, sőt a holland kultúra védelme is.

Egy idén áprilisban közzétett felmérés szerint a hollandok 60 százaléka gondolja úgy, hogy mivel veszélyben van sajátos kultúrájuk, a bevándorlókat kötelezni kellene a holland nyelv elsajátítására, és

mintegy fele vallotta azt, hogy le kellene zárni az ország határait az újabb bevándorlók előtt. A megváltozott közhangulat az évtizedekig jól működő, de most megszorítások elé néző holland szociális rendszernek, ezzel együtt a növekvő munkanélküliségnek köszönhető.

A 16 milliós Hollandiában jelenleg egymillió muszlim él, a nem európai kisebbségek száma összesen 1,5 millió (az összlakosság 9 százaléka), ami 2012-ben elérheti a 12 százalékot. Ekkorra a kisebbség lesz többségben Rotterdamban és Amszterdamban. Az ország vonzerejét a bevándorlók számára az adja, hogy a különféle juttatások és az aránylag laza adminisztráció miatt itt a legjobb letelepedni. A bevándorlók ráadásul nem élnek szegényen, és nem kényszerülnek igazi gettóba sem tömörülni, mint a legtöbb nyugati országban.

Pim Fortuyn népszerűsége

Hollandiában elhanyagolható mértékű a nyílt rasszizmus, de a bevándorlókkal és az iszlám kultúrával szembeni ellenérzés egyre erősebb. Három évvel ezelőtt ennek első hullámát lovagolta meg a rotterdami szociológus, Pim Fortuyn is. Bár a sajtóban pártja (Pim Fortuyn Lista) a szélsőjobboldali címkét kapta, nem a francia Jean-Marie Le Pen-féle Nemzeti Front féle homofób, antiszemita politikai szervezetről volt szó. Fortuyn, aki maga egyébként meleg volt, az iszlámot antiliberalizmusa miatt bírálta, és azért, mert szerinte a konzervatív nézeteket valló muszlimok ártanak a holland társadalom toleranciájának. A PFL új pártként rendkívüli népszerűsége tett szert.

Fortuynnal végül nem egy szélsőséges muszlim szervezet végzett, hanem egy fanatikus állatvédő, akit az böszített fel, hogy Fortuyn a nyérctenyésztést akarta legalizálni. A 2002-es májusi választásokon a második legtöbb képviselői helyet megszerző párt azonban Fortuyn nélkül nem bizonyult életképesnek, a kormány a következő év januárjában kénytelen volt lemondani. Fortuynról barátja, Theo van Gogh készített filmet; a rendező épp a stúdióba biciklizett, hogy a még nem el nem készült filmen dolgozzon, amikor meggyilkolták.

A kisebbség mindeközben aggodalommal figyeli a kormány »idegenellenes« intézkedéseit, és nem ok nélkül meg van arról győződve, hogy kultúrájukat, identitásukat akarja háttérbe szorítani az integrációra törekvő állam. Kérdés, hogy van-e más választásuk, mint az önkéntes

asszimiláció. Mindenestre azzal, hogy Van Gogh meggyilkolását egy terrorista csoport hajtotta végre, felmerült egy másik válaszlehetőség is.”¹⁶⁹

Szóval pár éve még az iszlám talán meglévő emberi és békés arcát elfedte a csador, és pár éve még megbukott az integráció és a békés egymás mellett élés. Ma pedig túl vagyunk a csador és az iszlám apoteózisán, az integrációs politika varázslatos, a tolerancia mindenekfeletti, a Wilkommenskultur az egyedüli európai hozzáállás, és mindenki más egy mocskos disznó.

Csak hát, aki átlag tíz évenként teljesen mást mond, az nem lehet civil. Az a zsoldos.

Mert a civil megváltozhat, és megfordulhat teljesen a vilásképe, és lehet Saulusból Paulus, de nem öt-tíz évenként. Hanem egyszer az életben.

Ezt kell tudnunk, nekünk, civileknek, hogy ez legyen a vértünk.

És azt is tudnunk kell, hogy a mi, békebeli Európánknak vége van:

Az ENSZ tavalyi demográfiai előrejelzése (World Population Prospects) a következő fő megállapításokat teszi:

1.: Századunkban a föld népessége nagyjából ismét megduplázódik (a jelenlegi 7 milliárról 13,5 milliárdra nő).

Felmerül a kérdés: Képes-e a Föld egyáltalán eltartani ennyi embert, különösen, ha továbbra is ilyen módon szipolyozzuk ki az erőforrásait? Mai tudásunk szerint a válasz: Nem. Vagyis ez a népességrobbanás önmagában katasztrófa.

De az igazi katasztrófa, ha megnézzük e népességrobbanás részleteit! Ugyanis az előrejelzés szerint az előttünk álló néhány évtizedben Afrika népessége megduplázódik, a század végére pedig megnégyszereződik(!). Ázsia nagyjából megduplázódik, Dél- és Közép-Amerika nagyjából másfélszereződik, Észak-Amerika és Ausztrália nem mutat jelentős változást, vagyis szinten marad, és egyedül az európai bennszülöttek, vagyis mi, európai fehér emberek produkálunk szignifikáns népességszökkenést.

A történelem könyörtelen leckéje: Akik nem képesek biológiai értelemben kitölteni a teret, ahol élnek, azok helyére benyomulnak azok, akik képesek a szaporodásra.

Az európai fehér ember pedig mára elveszítette két alapösztönét: az önfenntartás és a fajfenntartás ösztönét. Ez tragédia. Ez a teljes pusztulás

¹⁶⁹ Tamás Bence Gáspár: *Sokkolta a hollandokat a Van Gogh-gyilkosság*. (index.hu, 2004.11.06.)

előszobája. Ha minden így marad, akkor csak idő kérdése, hogy mikor tűnik el örökre az európai, keresztény, fehér civilizáció. Erre persze lehet azt is mondani, hogy kit érdekel, mi lesz 30-40-50 vagy száz év múlva? Lehet ezt mondani. De így csak az gondolkodhat, akinek nincsen gyereke. Akinek vannak ivadékai, az felelősséget érez a jövőért, és képes tovább látni a következő pillanatnál. Annak nem mindegy, milyen világot hagy maga után, mit hagy az utódaira. Mert az európai, keresztény ember mégiscsak kapcsolatban áll az örökkévalósággal. Az örökkévalósággal pedig az Istenen kívül csak az utódainkon keresztül állunk kapcsolatban.

Ez tehát a demográfiai helyzet. Ideje lenne szembenézni vele. Ideje lenne végiggondolni, mi következik mindebből. Mondjuk mi lesz, ha Afrika tényleg elindul? Mai tudásunk szerint az észak-afrikai és a szubszaharai térségből nagyjából harmincmillió ember készül átkelni Európába. Mi lesz, ha a megduplázódott népességű Afrikából majd hatvanmillió, a négy milliárdos Afrikából pedig majd egymilliárd akar átkelni a Földközi-tengeren? Mert már most nincs mit enni és inni, akkor pedig végképp nem lesz! És akkor az ember elindul! Nos? Akkor mit tesz majd Európa? Nyálfolyató idiótaként továbbra is behordjuk majd őket Lampedusára, vagy akkor eljön a Mad Max világa, és addig lövünk, míg megolvad a fegyver csöve?

Mi lenne, ha ezek helyett Európa elkezdene gondolkodni?

Persze, kérdés, van-e még Európa?

Mi itt, az egykori Fal rossz oldalán, évtizedekig őrizgettünk egy álmod Európáról. Volt nekünk egy békebeli Európánk. S mikor kicsit enyhült a borzalom, s eljutottunk oda, akkor ámultunk a mi békebeli Európánkon, és vágyakoztunk oda. Elámultunk a kedélyes és szép Bécsen, a derék német burgerek gyönyörűséges, kristálytisztá, ékszerdoboz városain, vagy csak álltunk Párizsban, a Pont Neufön, és bámultuk a Szajnátn, álltunk a Sacré Coeur lépcsőjén, s ámulva néztük a szerelmesek városát, vagy a Montmartre és a Quartier Latin valamelyik bájos kocsmájában egy calvadoszal áldoztunk Ravic, Morozov és Aristide Bruant emlékének. Vagy odaszegődtünk Szerb Antal nyomába Itáliában, és sóhajtva láttuk, hogy a gyerekek ott tényleg „cserépdarabokkal hajigálták egymást, kétezer éves cserépdarabokkal, minden megmatottság nélkül”.¹⁷⁰

Ez az Európa nincsen többé.

¹⁷⁰ Szerb Antal: *Utazás a holdvilágba*, Magvető Kiadó, Budapest, 2006, 309. o.

Nem tudom, hogy örökre elveszett, vagy még visszahozható, de ma, most nincsen, ez a szomorú, kétségbeejtő tény. Menjetek el, és nézzétek meg a saját szemetekkel. Nézzétek meg, hogy néz ki ma Bécs, nézzétek meg, mivé lettek a gazdag német burgerek ékszerdoboz városkái. Nézzétek meg a mai Münchent... Uramisten... Menjetek el Rómába, Nápolyba, és zokogjatok. Menjetek fel a Sacré Coeurhöz, és nézzétek, hogyan árulják a lépcsőkön a mindent ellepő feketék a hamisított bóvlikat. Próbáljatok ki egy romantikus esti sétát Marseille-ben...

A mi békebeli, gyönyörűséges Európánk odavan...

S ha most egy marslakó érkezne közénk, s neki kéne elmagyarázni, milyen is volt a mi békebeli Európánk, a mi derék marslakónkat ma kizárólag Prágába, Krakkóba, Varsóba, Pozsonyba, Kassára, Budapestre, Sopronba és Egerbe vihetnénk.

Mert Európa ma mi vagyunk. Mi maradtunk. Európa ma ide szorult vissza, a mindig lesajnált, mindig lenézett, mindig kiröhögött, mindig meggyalázott Közép-Európába.

Ezt az Európát kell most megvédenünk. Mindenáron.

Nekünk kell megvédenünk Európát, mert mi maradtunk Európa, s mert belőlünk még nem vészett ki teljesen az önfenntartás ösztöne.

Kolhaas Mihály ma végképp tehetetlen. Már kiábrándulnia sincsen miből, hiszen a véleményterroristák, a „szabad sajtó” kutyái beleégették, beleüvöltötték a fejébe, hogy ő a létező világok legjobbjában él. Most pedig éppen azt akarják vele elhitetni, hogy mi, itt keleten, mi vagyunk a gonosz.

Hogy Ludas Matyi a gonosz.

De hát, Ludas Matyi az örök legkisebb fiú.

Másfajta civilség, másfajta ellenszegülés, másfajta elégtétel, másfajta igazságok. A mi legkisebb fiúink saját combjuk húsból kanyarítanak, ha a griffmadár elfárad az égig érő fa teteje felé menet, és saját combjuk húásával etetik a madarat, hogy feljussanak az égbe.

Shylock a más combjából akar egy fontot kamatként – s talán ő az életrealóbb...

De van úgy, hogy ilyen áron még élet sem kell. Akkor maradjon inkább álom az ég.

Persze, a legcivilebb közeg, a nép így szól arról az égről, s erről a földről:

„Kinek nincs kedve itt lakni, menjen mennyországba lakni.

Építsen az égre házat, ott nem éri semmi bánat.

Építsen az ég szélére, ott nem éri semmiféle,

Építsen az égre házat, ott nem éri semmi bánat.”¹⁷¹

És ezt sem értené senki arrafelé, Kolhaas Mihály földjén.

Arrafelé, ahol oly’ nagy becsülete van a törvényességnek, a törvénynek, s ahol oly’ nagyot lehet csalódni, oly’ nagyon ki lehet ábrándulni a törvényes út álmából.

Allex már kiábrándult.

De tudnunk kell, hogy Allex főteréről nem az alexi civilek zavarnák el Sándort. De nem ám! Ők már hallani szeretnék a szót. Az alexi civilek, az alexi polgárok már ébrednek. Ébrednek a nép szerte Nyugaton.

Már csak a prefektúra akar bennünket elzavarni.

Az pedig –mint tudjuk- már a vég kezdete.

Az már kicsit sem számít.

Európa ugyanis élni akar. Európa nem fogja hagyni magát. Az európai civilek, az európai polgárok nem akarnak lecserélhetők lenni. Éppen ezért a prefektúrákat fogják lecserélni, a kormányaikat fogják lecserélni, a beteg brüsszeli idiótákat fogják elkergetni, az ocsmány és hazug sajtót fogják szurokba forgatni és tollba hempergetni.

És minekünk kell nagyon vigyáznunk, hogy mindez majd ne forduljon visszafordíthatatlan tragédiába.

Oda kell figyelünk, hogy ne Kolhaas Mihály útját járják megint végig, hanem Ludas Matyiét.

Mert az a valódi civil út.

Annak végén van összekacsintás és derű.

Soha ennyire még nem hiányzott épp e kettő a szomorúvá lett Európából.

Bayer Zsolt író, újságíró, publicista.

¹⁷¹ Mezőségi népdal.

IRODALOMJEGYZÉK

Dr. Fricz Tamás: *Civilitika – a civil társadalom fogalmának kialakulása, civil társadalom Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon*

Almond, Gabriel A.–Verba, Sidney: *The Civic Culture*. Princeton University Press, Princeton, 1963.

Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Századvég Kiadó, Budapest, 1993.

Hegel, G. W. F.: *A jogfilozófia alapvonalai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

Linz, Juan J.–Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 1996.

Merkel, Wolfgang: *Systemtransformation*. 2 Auflage. VS Verlag, Wiesbaden, 2010.

Tocqueville, Alexis de: *A demokrácia Amerikában*. Európa Kiadó, Budapest, 1993.

Kiszelly Zoltán: *Civil társadalom, civil érdek-képviselési rendszer, állampolgári mozgalmak és aktivitások Németországban és Nyugat-Európában*

Boda Zsolt: *Legitimitás, bizalom, együttműködés. Kollektív cselekvés a politikában* Argumentum Kiadó, Budapest, 2013.

Crouch, Colin: *Postdemokratie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt/Main, Frankfurt/Main, 2015.

Fukuyama, Francis: *Államépítés. Kormányzás és világrend a XXI. században*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005.

Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Kiadó, Budapest, 2014.

Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

- Kölln, Ann-Kristin: *Wie reagieren Parteien auf den Mitgliederschwund?* Konrad Adenauer Stiftung, Sankt Augustin/Bonn, 2014.
- Quaranta, Mario: *Political Protest in Western Europe: Exploring the Role of Context in Political Action.* Springer Verlag, Heidelberg, 2015.
- Szabó Máté: *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom.* Századvég Kiadó, Budapest, 2004.
- Szabó Máté (szerk.): *Civil társadalom. Elmélet és gyakorlat.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme.* Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1995.

Orosz Tímea: *A civil társadalom szerkezete és finanszírozása
Közép- és Kelet-Európában*

- Hanish, Klaudia: *Trendwende in der politischen Kultur Ostmitteleuropas?*
<http://www.demokratie-goettingen.de/blog/trendwende-in-der-politischen-kultur-ostmitteleuropas> , 2010. június 23.
- Maecenata Institute (ed.): *Civil Society in the 'Visegrád Four' Data and Literature in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia.* Berlin, 2014.
<http://www.civilhazveszprem.hu/files/v4/Situation%20of%20civil%20sector%20in%20V4%20countries%20and%20Ukraine.xls>
- Civil Szemle, 2012/3.
http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2012_3_web.pdf
- Pospíšil, Miroslav – Prouzová, Zuzana – Škarabelová, Simona – Tůmová, Katerina Almani: *A cseh nonprofit szektor húsz év után: aktuális fejlemények és kihívások.*
- Przewłocka, Jadwiga – Herbst, Jan – Gumowska, Marta: *A lengyel harmadik szektor.*
- Strečanský, Boris: *A szlovákiai harmadik szektor helyzete, a válság hatásai.*
Tendenciák, irányvonalak és kihívások.
- Kákai László – Sebestény István: *A nonprofit szektor súlya és a gazdasági válság hatása Magyarországon.*

Magyarország

Bucher Eszter: *Változásban a nonprofit szervezetek Magyarországon*, <http://www.irisro.org/tarstud2016aprilis/54BucherEszter.pdf>

Domaniczky Endre: *Civil kurázi*.

Kákai László: *Civil társadalom: van-e visszaút a polgári civil társadalom felé?*

Nizák Péter: *A nagykorú magyar civil társadalom*.

Nonprofit szervezetek száma, 2011–2014: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qvd008.html

A nonprofit szervezetek száma, megoszlása és összes bevétele településtípus szerint, 2005–2013: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg003.html

tevékenységcsoportok szerint 2005–2013: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg004.html

szervezeti forma szerint 2005–2013: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg005a.html

bevétel nagyság szerint 2005–2013: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg006.html

Tanulmányok a civil társadalomról a Politikatudományi Szemle, 2010/1. és 2. számában.

Csehország

Civil szervezetek statisztikája, 1990–2013: http://www.neziskovsky.cz/sdata/stat_NNO_tabulka_1990_2013_619.pdf

Civil szervezetek finanszírozásáról (2014, cseh nyelvű ppt): http://cvns.econ.muni.cz/prenos_souboru/is/soubory/web/171-prezentace-prouzova-pro-web.pdf

Democratization, Marketization and the Third Sector. Conference Working Papers Series – Volume VIII – Siena, Italy, 2012. Baltimore: ISTR, 2013. <https://c.ymcdn.com/sites/www.istr.org/resource/resmgr/wp2012/dreamcivilsoc.pdf>

Navrátil, Jiří – Pospíšil, Miroslav: *Dreams of Civil Society Twenty Years After: The Case of the Czech Republic*. In ISTR (International Society for Third Sector Research).

Lengyelország

Leadership and regional and urban development: the case of the city Poznan, In: *Local Participation in Visegrad Countries – How Are Politicians Rooted in the Civil Society?*, Visegrad Found 2014.

http://www.ireas.cz/images/projekty/lea/lea_publikace.pdf

Warowicki, Mirek: Polish CSOs Transition And State. www.tacso.org

Szlovákia

Bútora, Martin –Bútorová, Zora – Strečanský, Boris: *Active Citizenship and the Nongovernmental Sector in Slovakia. Trends and Perspectives*. Bratislava, 2012 http://pdc.ceu.hu/archive/00006800/01/Active-citizenship-and-the-nongovernmental-sector-in-slovakia_trends-and-perspectives_2012.pdf

Svidroňová, Mária –Vaceková, Gabriela: *Comparison of Development of Non-governmental Organizations and the Current State of Their Funding in Slovakia and Austria*. Review of Economic Perspectives 10/2014.

Határon túli civil szervezetek

A magyar nemzeti kulturális szövetségek tevékenysége, in: Dr. Berényi András: *Kárpátalja Magyarsága: társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)* Café Juris Könyvek, 2011.,125–140. o.

Dániel Botond – Kiss Dénes: *A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata*, in: *Civil Szemle*, 2014/4., 91. o.

http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2014_4_web.pdf.

Dániel Botond: *Az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szféra szociológiai jellemzői*, in: *Civil Szemle*, 2014/1., 81–107. o. http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2014_1_web.pdf

Székely Tünde: *Kisebbségi magyar civil társadalom Romániában és Szlovákiában*, in *Civil Szemle*, 2012/3, 185–197. o. http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2012_3_web.pdf

Vajdasági magyar civil stratégia 2012–2018. Készítette a Regionális Tudományi Társaság a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Civil Szövetség megbízásából a Bethlen Gábor Alap támogatásával, készült: 2012 áprilisában

http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/vajdasagi_magyar_civil_strategia.pdf

Zsoldos Brigitta – Sóti Melinda – Badis Róbert: *A vajdasági magyar civil szervezetek helyzetének felmérése* (tanulmány). Identitás Kisebbségkutató Műhely, Zenta, 2008.
http://www.idkm.org/tanulmanyok/TANULMANY_FV_02_NY.pdf

Dr. Bodó Barna: Civil szerepek és a kisebbségi lét

- Alexander, Jeffrey C. (ed.): *Real Civil Society*, Sage, 1998.
- Arató András: *Civil társadalom, forradalom és alkotmány*. Új Mandátum, Budapest, 1999.
- Bibó István: *A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme*. Budapest, 1947.
- Bodó Barna: *Az önkormányzatok és a civil szféra*. In: Boda E. (ed.): *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben: II. Civil Fórum*. Kolozsvár, 2001, 27–33. o.
- Bodó Barna: *Az eszményi civiltől a civil eszményig*. Krónika július, 2002, 13–14. o.
- Bodó Barna: *Civil önépítkezés*, Magyar Kisebbség 3. sz. 2002.
- Brubaker, Rogers: *Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában*. REGIO 3. sz., 2006.
- Csata Zsombor – Kiss Dénes – Kiss Tamás: *Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszeréről*. Erdélyi Társadalom 1. sz., 2004.
- D. Lőrincz József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2004.
- Fábián Ernő: *Az autonóm társadalomszerveződés előzményei*. Meditáció a pre-civil társadalomról Erdélyben 2. *A Hét*, 25., 1993.
- Gellner, Ernest: *A szabadság feltételei*, Typotex, h.n., Budapest, 2004.
- Geszti Judit: *Civil társadalom, civil szervezetek és az Európai Unió*, EU Working Papers 2003. nr. 3.
- Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Századvég-Gondolat, 1993.
- Honneth, Axel: *Változatok a civil társadalomra*. Világosság, 1993, Vol. 34. 7. sz., 26–30. o.
- Horváth István – Deák Sala Zsolt: *A romániai magyar egyesületek és alapítványok szociológiai leírása*, Korunk 11, 1995, 24–57. o.

- Kákai László: *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. DRResearch Kft. / Publikon Kiadó, Budapest, 2009.
- Keane, John: *A civil társadalom*, Typotex Kiadó, Budapest, 2002.
- Kiss Dénes: *A romániai magyar civil szféra 2006-ban*, Bodó Barna (szerk.), Romániai Magyar Évkönyv 2006. Marineasa Kiadó – Szórvány Alapítvány, Temesvár, 2006, 117–130. o.
- Kiss Dénes: *A romániai magyar civil szféra néhány jellemzője 2010-ben*. Bodó Barna (szerk.), Romániai Magyar Évkönyv 2009–2010. Gordian Kiadó – Szórvány Alapítvány – Sapientia, Temesvár-Kolozsvár, 2010, 261-278. o.
- Konrád György: *Antipolitika. Közép-európai meditációk*. AB Kiadó, Budapest, 1986.
- Kötő József: *A romániai magyar civil szervezetek működési feltételei*. A Hét, 1999., 5. sz., 3–4. o.
- Kötő József: *Gondolatok a civil önépítkezés modelljéről*. Krónika, 2002. május 25.
- Michnik, Adam: *The New Evolutionism*. In: *Letters from Prison*. University of California Press, Berkeley, 1988.
- Papp Z. Attila: *A civil társadalom eszméje a romániai sajtónyilvánosságban*. REGIO 2000, 3. sz. 179–218. o.
- Pelczyński, Zbigniew: *The state and civil society: studies in Hegel's political philosophy*. 1984.
- Sebestény István: *Civil dilemmák – Kihívások és alternatívák a civil szektorban*. Acta Civilitas 6. (sorozatszerk. Sebestény, I.) Civitalis Egyesület, Budapest, 2005.
- Seligman, Adam: *A civil társadalom eszméje*. Kávé Kiadó, Budapest, 1997.

Heizler Norbert László: *A civil szervezetek szervezeti, szervezési és mindennapi nehézségei Magyarországon*

A civil szervezetek kommunikációs nehézségei <http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39994>

A civil szervezetek törvényességi ellenőrzésének problémái. 2010. <http://www.jogiforum.hu/hirek/22533>

Glózer Rita: *Kihívások és kockázatok a civil szervezetek működésében* <http://www.magarpaxromana.hu/kiadvanyok/csalad/glozer.htm>

Mi és ők? Civil szervezetek és az állam kapcsolata Magyarországon <http://mek.oszk.hu/15200/15207/15207.pdf>

Milicz Ákos: *Tapasztalatok a hazai civil szervezetek projektmenedzsment képességéről* http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ap2P4x7_e8J:portal.uni-corvinus.hu/index.php%3Fid%3D41618%26type%3Dp%26file_id%3D463+&cd=11&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-b

Nonprofit szervezetek önfinanszírozó működése http://www.kisleptek.hu/nonprofit_szervezetek_onfinanszirozo_mukodese/

Önkormányzati és Területi Ellenőrzési Igazgatóság: *A nonprofit szektor működése és ellenőrzése*. 2003. https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Archiv_tanulmanyok/t35.pdf?download=true

Üzleti és civil szervezetek együttműködése Magyarországon https://books.google.hu/books?id=BvPNCgAAQBAJ&pg=PT55&lpg=PT55&dq=civil+szervezet+neh%C3%A9zs%C3%A9gek&source=bl&ots=6ndlXp9B7J&sig=AKi2jgFIEC51GynHi5s6umALQ18&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwjRo-LKyK_OAhVIQBQKHdLSDfQ4FBD0AQg4MAU#v=onepage&q&f=false

Vannak válaszaink arra, hogyan lehet egy társadalmi szervezet önfenntartó <http://blog.civilsupport.hu/vannak-valaszaink-3-eves-a-civil-support/>

Várdai Márta: *A civil szervezetek szerepe a társadalmi folyamatokban és a szemléletformálásban* <http://ofi.hu/tudastar/vardai-marta-civil>

TARTALOM

Előszó	5
<i>Dr. Csizmadia László: Ki vagy és miért?</i>	9
<i>Dr. Fricz Tamás: Civilitika – a civil társadalom fogalmának kialakulása, civil társadalom Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon</i>	31
<i>Dr. ifj. Lomnici Zoltán: Az állam és a civil társadalom viszonyának jogi alapjai Magyarországon és az EU-ban</i>	49
<i>Kiszelly Zoltán: Civil társadalom, civil érdek-képviselési rendszer, állampolgári mozgalmak és aktivitások Németországban és Nyugat-Európában</i>	71
<i>Dr. Kecskés András: A civil társadalom kihívásai – Fókuszban a TTIP</i>	93
<i>Orosz Tímea: A civil társadalom szerkezete és finanszírozása Közép- és Kelet-Európában</i>	119
<i>Dr. Bodó Barna: Civil szerepek és a kisebbségi lét</i>	159
<i>Dr. Papp Miklós: A civil létmód erkölcsi alapzatai</i>	187
<i>Dr. Szabó Endre: Egy civil pálya</i>	211
<i>Dr. Barsi Balázs OFM: A féligazságok lehetetlenné teszik a párbeszédet</i>	239
<i>Tőkéczkői László: A civil és polgári mentalitás, életforma és lehetőségek a rendszerváltás óta Magyarországon</i>	249
<i>Heizler Norbert László: A civil szervezetek szervezeti, szervezési és mindennapi nehézségei Magyarországon</i>	261
<i>Bayer Zsolt: Habár alul, habár felül – Civil társadalom süllyedőben?</i>	287
Irodalomjegyzék	303

Civilitika

a népfelség tudománya

Első kiadás

Kiadta: Méry Ratio

Felelős kiadó: Méry Gábor

Kiadói koordinátor: Lelkes János

Szerkesztő: Laczkó Katalin

A könyvet tervezte: Fodor Tamás

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

ISBN 978-615-5700-02-6